

olgulardan bakmak

özgür güven

Olgulardan Bakmak

Özgür Güven

Ayışığı Kitaplığı

Kitabın Adı

Olgulardan Bakmak

Yazar Adı

Özgür Güven

Birinci Basım

Temmuz 2020

ISBN

-

Yayın Sertifika No

15814

Baskı

Net Kırtasiye Tan. ve Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.

Adres: Ömeravni Mah. İnönü Cad. Beytölmacı

Sok. No: 23/A Beyoğlu/İstanbul

Tel: 444 07 08

Kapak Tasarım

Sena Şat

Telif Eserleri Kanunu gereğince bu eserin
bütün hakları Yeni Dönem Yayıncılık'a aittir.

Yeni Dönem Yayıncılık

İskenderpaşa Mah. Sofular Cad.

Fatih / İstanbul

Tel&Fax: 212 533 32 57

www.mucadelebirligi10.net

İçindekiler

I.Bölüm/ İnceleme	13
Emperyalist Kültür ve Dil Politikası.....	15
İrkçılık: Kapitalizmin İdeolojisi.....	22
İnsanın Toplumsal Sistemden Kaynaklanan Durumu	31
Proletarya.....	50
Proletaryanın Sınıf Savaşımı: Uzun İç Savaş	57
Üretici ve Dönüştürücü Güç Olarak Bilim.....	78
Televizyona Dair Bazı Notlar	90
Kadın Sorunu ve Emeğin Kapitalist Örgütlenmesi.....	100
Doğayı Olgudan Tanımak: Darwin ve Doğal Seçilim	110
II.Bölüm/ Felsefe Yazıları	121
Antikitede Materyalizm	123
Epiküros'tan Marx'a Materyalizm.....	133
İnsanın Tarihinde Madde ve Bilinç.....	141
Madde Bilinç ve Tarih	150
III.Bölüm/ Sanat Yazıları	165
Brecht'in Ayak İzlerinden	167
Nâzım'ın Yolu.....	187
Yaşar Kemal: O Güzel Atlara Binip Gitti.....	215
İşçi Sınıfını Anlatan Yazar Orhan	227
Partili Sanatçı ve Sıra Neferi Nazım Hikmet'in Sanatı Üzerine.....	239
IV.Bölüm/ Öyküler	255
Delioglan	257
Dağla Randevu	268
Bir Başka 31 Mayıs Şafağı: Yönünü Geleceğe Dönerler ...	280
Metin'in Hikayesi: 1 Mayıs 1977	294

YAYINCI NOTU

Ekin-sanat mücadelesinde 15.yılıni geride bırakan Önsöz Dergisi'nde çeşitli dosya konularında yazılar hazırlandı, araştırmalar derlendi, devrimci sanatçıların hayatları işlendi.

“İnsanlığın kurtuluşunu hedefleyen sosyalizm büyük bir eserdir; bu da onun Önsöz'üdür.” şiarıyla yayın hayatı boyunca hep devrimci aydınları, sanatçıları konu ve konuk eden Önsöz, yayınladığı 45 sayıda yazılan-çizilenleri derledi. “Hasat Zamanı”, “Sanata Dair Notlar-2”, “Tarihsel Gelişmelerin Sanata Yansıması” ve “Yabancılaşmaya Karşı Beyin Egzersizleri” kitaplarıyla başlayan serinin devamı niteliğinde hazırlanan bu kitaplar Ayışığı Kitaplığının içerisinde sizlerin beğenisine sunuluyor.

Temmuz 2020

KİTABA DAİR

Uzun yıllardır Marksizm'i bir dogma olmaktan çıkarıp yaşamın her alanına sunduğu bakış açısıyla üretimine devam eden Özgür Güven, Önsöz Dergisi'nin ilk sayısından itibaren yazılarını okuyucuyla buluşturmaktadır. Önsöz'ün 15. Yılına dönük hazırladığı bu kitap yazarın yazılarını İnceleme, Felsefe Yazıları, Sanat Yazıları ve Öyküler başlığı altında toplamıştır.

Tekelci sermaye işçi sınıfını uzun mücadeleler sonucu elde ettiği bütün kazanımlara el koyarak, onu yeniden vahşi kapitalist sermaye birikimi çağındaki yaşama mahkûm etmeye çalışıyor. Sermaye sınıfının, sömürsünü devam ettirebilmek için, bin bir yolla işçi ve emekçi sınıfların bilinçlerini bulandırmaya, düşüncelerini esir alarak onları yönlendirmeye çalışması, onların birliğini dağıtmaya yönelik politikalar üretilmesini irdeleyen yazar, inceleme yazılarında; insanın toplumsal sistemler karşısındaki durumu ve toplumsal sistemlerin etkileri konusundaki olguları ortaya koyuyor.

İşçi sınıfının tarihindeki en vahşi sömürsünün gerçekleştiği bu süreçte makine kırılcılığıyla başlayan ve kapitalizmi yıkma hedefiyle sınıflar savaşını sürdüren proletaryanın; "zorunluluklar dünyasından, özgürlük dünyasına" sıçramasının eşliğinde olduğunu gösteriyor.

"Dünyanın her yerinde bu hükmü yerine ge-

tirecek olanlar; işçiler-işsizler, baldırı çıplaklar, açlar, apoletsiz ve rütbesizlerden, rengi siyah, sarı, kırmızı, kahverengi ya da beyaz yani her renkten ama sınıftan proletarya ve emekçilerden milyonlar harekete geçti. Hiçbir güç onların alınlarından 'ölüm damgasını' silemeyecek. Şimdi hükmü infaz edecek olan mezar kazıcıları her yerden ve hep bir ağızdan bağıyorlar.”

İkinci bölümde yazar felsefe konularına yer verir.

Yaşamı belirleyen bilinç değil bilinci belirleyen yaşam olduğu gerçeğinden yola çıkar.

Marx'tan önceki filozof ve düşün adamlarının ortaya koyduğu görüşleri inceleyen yazar “Madde- nin ön geldiğini, düşüncenin de onun ürünü olduğunu savunan materyalizmin ayak izlerinden onu izlemeye, gelişimini göstermeye” çalışır.

Marx ve Engels'in; “Doğayı, toplumu ve insanı birlikte ele alarak insan etkinliğini soyut değil, somut olarak, doğal ve tarihsel koşulları içinde irdelemeleri”yle kendilerinden önceki bütün materyalizm anlayışıyla aralarına net bir çizgi çektikleri gibi ilk defa felsefeyi de bilim düzeyine çıkardıklarını ortaya koyar. Bu devrimci felsefe sınıfların ortadan kaldırılmasıyla ulaşılabilecek özgürlük dünyasını hedefler.

Marksist materyalizm; devrimci-dönüştürücü olan proletaryanın elinde bir silaha dönüşür.

Burjuvazi egemenliğini sürdürmek için olayları ve olguları kendi sınıf bakış açısıyla ele alıyor. Bilim ve sanat alanlarında da algıyı hiçbir şeyin değişmeyeceği teması üzerine kuruyor. Burjuvazinin bu yönelimi karşısında yazar “genel olarak gerçekçi sanatta bulunan, toplumcu gerçekçilik için bir ilke olan sanatta yan tutarlılık öne çıkmak durumundadır.” belirlemesiyle yola çıkan yazar üçüncü bölümde toplumcu-gerçekçi sanatçıların

yaşamlarını ve eserlerini irdeler.

Burjuvazinin “her şey bitti” dediği yerde “imkân her zaman vardır, bunun için çalış” diyerek umudu diri tutan ve kapitalizmi her alanda teşhir etmeye çalışan Brecht’i inceler. “O, sanatı doğru bir kavrayışla emeğin sanatı olarak ele alır, emekçilere ve proletaryaya götürür.”

Türkiye’de estetik ve sanat alanında hem kuramsal olarak hem de sanatsal yaratım olarak diyalektik materyalist yöntemi ilk uygulayan “bilimsel ve materyalist sanat kuramı ve estetiğin uluslararası temsilcisi olan Nazım’ı” inceler.

“Halkların özgür ve kardeşçe ve barış içinde ve birlikte yaşamasından yanadır.” dediği Yaşar Kemal’i ele alır. “Onda umut vardır, umut insanın kendisindedir.” der.

İşçi sınıfının saflarında olduğunu açıkça ortaya koyan Orhan Kemal’in işçi sınıfını anlatışını dinleriz yazardan.

Dördüncü bölümde birkaç öyküsü yer alır yazarın.

Mahpushanenin havalandırmasında volta atarken “Ah ah! Bir daha ne zaman o keleşe sarılıp da yatarım ula!..” diye haykıran Gölbaşı Deli Durmuş’un dupduru saflığı ve temizliğiyle devrimci oluşu, elde silah dağlarda gezişinin ve gözü pekliğinin anlatıldığı dört hikâye ile üzerine giydiği kaputla alana koşmaya çalışan Kamil’e “Nereye yoldaş böyle?” sorusuna karşılık “Nereye olacak yoldaş savaşa.” diye cevap alan ve 1977 1 Mayıs katliamının tanığı olan Metin’in hikayesini anlatır.

Yaşamının yarısından fazlası, 35 yıla varan tutsaklığıyla faşizmin zindanlarında geçen ve hala zindanların soğuk duvarlarının arkasından hayata, yaşama ve geleceğe gülümseyerek seslenen Özgür Güven dupduru bilinci, yüreği ve kalemıyla yaşamımıza dokunmaya devam ediyor.

Ogulardan Bakmak

I.BÖLÜM
İNCELEME

EMPERYALİST KÜLTÜR VE DİL POLİTİKASI

Amerikan yaşam biçimi, Anglosakson kültür, emperyalist kültür gibi kavramları uzun zamandan beri sanat dergilerinde, yazılarında olduğu kadar, politik yazılarda, yayımlarda da okuyoruz. Genel bir kavram olarak hepsi emperyalist kültür. Emperyalizm, çürüyen kapitalizm, olduğuna göre; emperyalist kültür de çürüyen, yok olan kültür(mü) dür. Bunu söylemek yanlış olmayacaktır, ama bir yanıyla eksik kalacak, yeterince aydınlatıcı olmayacaktır. Emperyalist kültür daha geniş bir kavram ve çok çeşitli yollar ve yöntemlerle dünya insanlığına saldıran emperyalizmin, top-tüfek-bombalarından daha az etkili değil, hatta daha etkili olduğu da söylenebilir.

Uzun yıllardan beri uygulanan emperyalist kültür politikalarının temelinde hep aynı amaç vardır: hem emperyalist merkezlerde hem de bağımlı ülkelerde sıradan insanın bilincini şekillendirmek, bu yolla hem tüketimi körükleyerek bir pazar yaratmak hem de hegemonyasını sürdürebilmek. Bu amaçla, sürekli olarak “yeni” metalar üretilmekte ve sürekli olarak “yeni” gereksinmeler yaratılmakta. Marx’ın sözleriyle; “Herkes bir başkasına yeni bir gereksinme yaratıp, onu yeni bir bağımlılığa sokmaya, yeni fedakarlıklara sürüklemeye, yeni bir doyum yoluna alıştırmaya, herkes başkasının üzerinde dışsal bir egemenlik kurup

kendi bencil gereksinimlerini doyurmaya bakar. Her yeni ürün, karşılıklı dolandırıcılık ve karşılıklı soygunculukta yeni bir potansiyeli temsil eder. İnsan, insan olarak yoksullaşır. Metalar ve meta çeşitleri durmadan artarken, özel mülkiyet dünyası insanı insanlığından çıkarır, insani olan ne varsa, yerini para ve meta almaya başlar.

Emperyalizm, bu yolla kendi hegemonyasını yeniden ve yeniden kurarken, karşıt yandaki emekçi yığınların en başta da proletaryanın her türlü örgütlenmesini, birliğini dağıtmaya, parçalamaya yönelik politikalar üretir. Irklara, dinlere, renklere göre parçalamakla yetinmez; yerli işçi-yabancı işçi, beyaz yakalı-mavi tulumlu vb. vb. bin bir yolla parçalayarak atomlarına kadar ayırmaya çalışır. Ha keza, burjuva sınıfın pazarlama tekniğindeki deyimiyle, "hedef kitle" gençliktir. Burada da amaç aynıdır. Ekonomik sömürü, reklam, eğlence, moda vb.dir. Söylemde öne çıkan daima "modern" ve "özgür" olmaktır.

Modern, kapitalizmin ilk evrelerinden beri bu kavram kapitalizmin üretim tekniği ve kapitalist yaşam biçimi için kullanıldı. Özgürlük ise malum, doğa, toplum ve insandaki zorunlulukları işleyiş yasalarını kavramak, açığa çıkarmak ve buna uygun olarak hareket etmektir. Ama emperyalizmin dilinde "özgürlük" dendiğinde anlaşılan, anlatılan farklıdır: moda-marka tüketmek ve kapitalist yaşam biçimine uygun davranmaktır. Yani bencil, bireyci kapitalist tüketim alışkanlığı var oldukça mesele yok. Ama eğer özgürlük gerçek anlamına uygun olarak kullanılıyor ve var ediliyorsa, derhal yok edilmelidir.

Özgür ve modern ol. Mc. Donald ye, Coca Cola iç, NKYD, Adidas, Nike, Lee Cooper vb. vb. marka ye, marka giy, marka yaşa, marka öl, marka tüket... Oh ne ala... işte onların modern-özgür

derken kastettiği bu.

Emperyalist hegemonyayı salt askeri-ekonomik alanda açıklamak, algılamak, en dar algılama olacaktır. Hegemonyanın en az bu kadar önemli bir ayağı da kültürel alandaki saldırısıdır. Burada kullandığı temel araç ise kitle iletişim araçlarının bir beyin yıkama aracı olarak işletilmesiyle elde edilir. Özellikle her eve girmiş ve her an tam bir saldırı aracı olarak kullanılır hale gelmiştir. Haberler, diziler, eğlence programlarının yanı sıra düzenlenen tartışma programları ve belgeseller de tek bir amaca hizmet eder: Beyinleri teslim almak.

“Dünya küçülüyor”, “küresel köy” vb. adlandırmalarla karikatürize edilen radyo, TV, İnternet, cep telefonu vb. kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler nedeniyle haber alış-verişi (tabii aynı zamanda tekeller için gerekli bilgi akışı) çok hızlı hale geldi. Bu araçlar uydular ve benzeri yollarla pek çok sınırı ve engeli de aşabiliyor. Ancak bu teknoloji ve araçlar üzerindeki kontrol ve sahiplik uluslararası tekelerin elinde toplanmıştır. Bu nedenle haber kaynaklarına ulaşımında olduğu kadar, haberlerin daha kaynağında kontrolü -sansürü- çarpıtılması da kolay hale gelmiştir. Bu durum, aynı zamanda, daha önce pek çok ülkede olduğu gibi bizde de devlet eliyle yürütülen radyo-TV gibi hizmetlerin, “özgür basın” adına kolektif kapitalist devletten, doğrudan tekellere devir gerçekleştirilerek çok kanallı hale getirilmiş, böylelikle gerçekler çarpıtılıp ters yüz edilerek yüzlerce ayrı kanaldan yığınların üzerine boca edilir hale gelmiştir.

Sermaye, kültürel alanda asıl olarak dil konusunda özenle duruyor. Sosyalist-Marksist literatürü ters yüz ederek, kavramların içeriğini çarpıtarak, boşaltarak gerçekle bağını kesip, saldırısını sürdürmektedir. Emperyalizm, dünya sol hareketinin siyasal literatürünü bozma, dejenere

etmenin yanı sıra, kendi kültürel hegemonyasını sürdürürebilmek amacıyla, yığınların, emperyalist-kapitalist sistemin saldırıları, işgalleriyle uygulaya geldiği katliamlar, haksız savaşlar, karşı devrimler ve karşı devrimci girişimler karşısında duyarsızlaşmasını sağlamaya çalışıyor. Sol adına yazan, konuşan burjuva sol kalemler eliyle sosyalist hareketin literatürüne kendi kavramlarını, bakış açılarını yerleştirir, yerleştirmeye çalışır.

Birkaç örnekle durumu daha açık ortaya koyalım. “Bilgi devrimi” ya da “enformasyon devrimi”; aslında bu kavram, uluslararası sermayenin kendi bilgi akışını, askeri alanın yanı sıra, borsa, ticaret, spekülasyon vb. işleri için kullandığı haberleşme ağlarındaki gelişimi ifade eder. Olsa olsa, mali sermayenin gücünün artması anlamında mali sermayenin yoğunlaşması denilebilir. Bir diğeri “emek esnekliği” ya da “esnek çalışma”; burada söylenen artı-değer sömürüsünün yoğunlaştırılmasıdır. Sermayenin bunu gerçekleştirebilmesinin önündeki bütün engellerin kaldırılmasıdır. “Yoğun emek sömürüsü” demek en uygunu olacaktır. Ha keza bir diğeri IMF ve DB eliyle bütün bağımlı ülkelerin diline yerleştirilen “yapısal uyum” kavramı: anlamı, aslında bağımlılığın derinleşmesi, sermaye birikiminin yoğunlaşması için, bağımlı ülkeye ait bütün kaynak ve birikimlerin emperyalist merkezlere aktarılmasıdır. Bu birkaç örnekteki gibi daha pek çok kavram, sermayenin sosyalist hareketin literatüründeki “embedded” kavramlarıdır.

Emperyalizm, kültür ve dil üzerinden sürdürdüğü bu saldırılarla ideolojik karmaşa yaratarak, olayların gerçek içeriğinin anlaşılmasız hale getirilmesini ve böylelikle yığınlarda yarattığı politik bilinç bulanıklığını pekiştirmeyi amaçlıyor. Dil, burada da ön plandadır. Proletaryanın önderlerinden, sosyalizmin kurucusu Stalin, faşist Hitler’le

aynılaştırılıp “diktatör” adıyla adlandırılır. Böylelikle sosyalizm ile faşizm aynılaştırılarak “dikta-törlük” haline getirilir, ama asıl yapmak istedik-leri, faşizmin bütün vahşeti ve saldırılarına karşı savaşı, faşizmi ezen SSCB şahsında sosyalizmi mahkûm etmektir. “Diktatörlük” olarak mahkûm edilen sosyalizme karşılık tekellerin ve kapitaliz-min -ki faşizm de onların eseri- her türlü vahşeti, terörü, soykırımı, işgali “demokrasi” ve “özgürlük” sözleriyle süslenip kutsanır. Devrimci hareketler “terörist” olarak hafızalara kaydedilir, karşı devrimci girişimler devrim olarak adlandırılır, eski sosyalist ülkelerdeki her türlü karşı devrimci gi-rişimin adı reformdur, “turuncu devrimdir”, “neon devrimidir” vs...

Emperyalizmin askeri saldırıları ve işgalinin adı “özgürlük ve demokrasinin götürülmesi”dir. Halkların direnişi “terörizm”dir. Yine halkların kendi istemleri için gerçekleştirdikleri ayaklan-malar, isyanlar; “kaos”, “karmaşa”, “istikrarsızlık” adını alırken, eğer bu ayaklanma ve isyanlarda devrimci-sosyalist önderlik ve devrimin zaferine yönelme varsa, zaten o hemen “terörizm” olur. Ör-nekler o kadar çok ki, son 20 yılın bütün olayla-rı buna örnek gösterilebilir. Demokratik Kore’nin kendisini bütün ablukaya, tecride ve saldırılara karşı savunabilmek amacıyla sürdürdüğü nükleer faaliyet, dünyanın en saldırgan ve en çok nükleer silahına sahip olmakla kalmayıp, dünyadaki tek nükleer silah kullanan güç olan ABD tarafından “nükleer saldırganlık” olarak adlandırılıp mahkûm edilmeye çalışılıyor. 40 yıldan beri defalarca biyolo-jik-kimyasal saldırıya uğrayan, her türlü yöntemle yok edilmeye çalışılan Küba, “terörizmin destekçi-si” ilan ediliyor. Filistin halkının kurtuluşu uğru-na sürdürdüğü mücadeleye dünyanın her yerinde yaklaşım ortada. İşgal eden, katleden Siyonist İs-

rail olduğu halde, medya tekelleri her defasında ve her fırsatta Filistin halkının kahramanca sürdürdüğü direnme savaşını “terörist saldırı” olarak lanse ediyor. ABD önderliğindeki emperyalist güçlerin Irak’taki saldırıları, katliamları bir video oyunu biçiminde haberleştirilerek evlerimizin içine kadar sokulup olağanlaştırılırken, Irak’taki direniş güçlerinin adı “terörist” oldu, oluyor. Daha dün Romanya’da karşı-devrim tezgahlanıp Romanya lideri Çavuşesku kurşuna dizilirken, buna gerekçe olarak kent mezarlığındaki cesetler çıkartılıp üst üste yığılarak, medya tarafından “toplular mezar” ilan edilmişti. 91’de Irak’taki emperyalist saldırı sırasında, Kanada’daki bir petrol tankerinden sızan petrole bulanmış su kuşları, sanki Irak’taki petrol kuyularının tahribatıymışçasına gösterilip, medya tarafından Basra körfezine taşındı.

“Küresel manipölasyon, siyasal dilin saptırılmasıyla ayakta tutulur. Doğu Avrupa’da toprağa, işletmelere ve zenginliklere el koyan spekülätörler ve mafiyozlar “reformcu”, kaçakçılar ‘yenilikçi-girişimci’ olarak tanımlanır. Batı’da işe alma ve işten atma mutlak gücünün yöneticilerin elinde toplanması ve emeğin her tür saldırıya açık ve güvencesiz bırakılması ‘emek esnekliği’ olarak adlandırılır. Üçüncü Dünya’da ulusal halk girişimlerinin dev çokuluslu tekellere satışı “tekelleri kırmak” olarak sunulur. “Dönüşüm” emeğin bütün sosyal kazanımlarının elinden alındığı 19. yüzyıl koşullarına geri dönüşün kibarcasıdır.” derken James Petras’ta Küreselleşme ve Direniş isimli kitabında bu durumu belirtiyordu.

Emperyalizmin, 8. sanat sinemadan, yazın görsel basının haber bültenlerine kadar bin bir yolla uyguladığı kültür politikalarıyla, bilinçsiz yığınların ön yargılarına seslenerek düşüncelerini esir almayı, yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Em-

peryalizmin, sadece ekonomik ve askeri teşhiriyle yetinmemek, onun yığınlar üzerinde uyguladığı kültür politikalarının karşısında devrimci kültür politikalarıyla yığınlara yönelmek kaçınılmaz bir görev olarak önemli bir yer işgal etmekte. Olgunlaşan devrimin kültürü de önemli bir işlev görecektir, yığınların devrimci yönelimini hızlandıracaktır.

Önsöz Dergisi, 2.Sayı

IRKÇILIK: KAPİTALİZMİN İDEOLOJİSİ

Fransa'da başlayan ve dalga dalga Avrupa'ya yayılan isyan, şimdilik duruldu gibi. Ancak isyanı ateşleyen asıl olgular varlığını sürdürüyor. Bu da daha büyük patlamalar için birikimin sürdüğünü gösteriyor; "köstebek" kazmaya devam ediyor. Biz de burada, bu isyanın temel nedenlerinden birisi olan ırkçılık üzerine birkaç şey söyleyeceğiz.

İrkçılık, her şeyden önce ezenler ve ezilenlerin varlığına dayanır, varlık gerekçesini sınıflı toplumdandırır. Sınıflar ve sınıf karşıtlığı, ilk sınıflı toplumda kölelik-efendilik olarak var. Köleci toplumda kölenin bir hizmet hayvanı, insanın alt bir sınıfı olarak görülmesi ırkçılığı yarattı. Bu anlayışın bugünkü kapitalist toplumdaki varlık biçimi ırkçılıktır.

O tarihten bu yana bazı halkların özgür, bazılarının köle olarak yaratıldığı biçimindeki sabit bakışı, ilk çağların köleci imparatorluklarından beri bütün sömürgeci, yani sömürgeci egemen sınıfların diğer halkları egemenlik altına almalarının gerekçesi olmuştur. İrkçılığın kölelikten farklılaşip ırkçılık biçimindeki şekillenmesi ise Avrupa'da ve özellikle aydınlanma çağı sonrasında oldu. Çünkü kapitalizmin doğuşu, ilkel sermaye birikimi, keşifler-fetihler için gereken ideolojik temel buydu: Bazı halklar yönetmek, bazı halklar yönetilmek için ya-

ratılmıştır. Özellikle beyaz adam, yani Avrupalı yönetmek için. Bu bakış, ırkçılık o günden beri, yani kapitalizmin daha doğuşundan beri sermayenin egemen ideolojisi olmuştur. Bu ideolojik bakışla sermaye, gerek sömürgecilik-serbest rekabet çağında olsun gerek yeni sömürgecilik-emperyalizm çağında olsun kendi merkezlerinde azınlıkları, dünya ölçeğinde ise çoğunluğu daima yabancılaş-tırılmış, yaşamın dışına doğru itmiştir.

Serbest rekabetin keşifler-fetihler tarihi pu-suya ve baruta olduğu kadar ırkçılığa da dayandı. Beyaz adamın tarihi Amerika'nın işgalinin, yağ-manın, talanın, katliamların, soykırımın tarihi-dir. Kapitalizmin kâşifleri dünyayı keşfettiler: Ro-ma'daki Papa'nın tanrısallaştırıp kutsallaştırdığı sermaye adına yağmanın ve vahşetin her türünü Amerika'dan Avustralya'ya kadar bütün dünyaya egemen kılmak için dünyayı fethettiler. Serbest rekabetin uluslararası hukuku, sömürgelerdeki yağmanın kâşifler ve fatihler arasında nasıl pay edileceğini saptamak için doğdu. Sermaye ve tan-rı adına Amerika'da önce milyonlarca Kızılderili katledildi, sonra, bu kez işgücü açığını kapatmak üzere milyonlarca Afrikalı siyah adam Amerika'ya kaçırıldı, zincire vurulup, tarlaların ortasına köle-lik hukukuyla bağlandı.

Avustralya'nın keşfi, İngiltere'nin selameti için, iç savaşlar ve ayaklanmalardan kurtuluşu için; İngiltere'nin açları, lümpenleri, serserileri, fahişeleri, suçlularına, yani sermayenin dışladık-larına bir sürgün yeri getirdi. Dışlananlar, Avust-ralya'nın gerçek sahiplerini, Aborjinleri dışladılar. Aborjinlerin katledilmesi soykırım sermaye için ne gam!.. Ne de olsa vahşiydi ve üstelik Amerika'dan Asya'ya Avustralya'ya kadar renkleri ya siyah ya kırmızı ya kahverengi ya da sarıydı ama asla beyaz değil.

İrkçilik, aydınlanma çağı denen burjuva aydınlanmayla birlikte dünyaya egemen oldu. Bu, asıl olarak kapitalizmin, yani beyaz adamın, Avrupa'nın egemenliği idi. Ama bu çağda Avrupalı beyaz adam olsa olsa dünya nüfusunun yüzde on beş, hadi artıralım yüzde yirmisi kadardı ancak. Bu yüzde yirmi, tanrı ve sermaye adına dünyayı uygarlaştırırken önce en kutsal emri yerine getirdi: Biriktir! Biriktir! Musa ve diğer peygamberler de böyle buyurur” (Marks- Kapital 1)

200 yıl önce Amerika'ya göç eden Alexander von Humbolt “Az çok beyaz bir deri insanın toplumda hangi sınıfa gireceğine karar veriyor” demişti. Bu söz, genel kuralı bozmayan birkaç istisna dışında bugün de bütün dünyayı anlatıyor. Eğer Petro-dolarla oynayan bir Arap, K. Annan ya da C.Rice gibi beyazlaşan bir siyah değilsen, bir basketbol ya da futbol yıldızı olamamışsan rengin siyah, kahverengi ya da sarı olmuş fark etmez, dışlananların safındasın demektir.

Bugünün dünyasında yaygın bir önyargı: “ABD’li ve-veya Avrupalı olmayan kültür, kültür değildir.” İşte ırkçılığın kültürel alandaki en yalın biçimi... Afrikalı, Asyalı, Avustralyalı, Amerikalı yerlilerin, yani alt ırkların kültürü olmaz. Yaptıkları kültürel eserler, olsa olsa onların az gelişmiş ırklar olduğunu gösterir.

Fetihler ve keşiflerle dünyayı ele geçiren burjuvazi, sadece sermaye birikimiyle yetinemezdi. Kapitalizmin gelişimi hayatın her alanında idi. Burjuva sınıfı asıl ilgilendiren yağma, talan ve altındı, ancak bu sürgit devam edemezdi. Gelişiminin belli bir aşamasında yağma ve talan kültüre, sanata da uzandı. Yüz yıllardan beri önce zenginlikleri, toprakları, emek ürünleri; sonra kültürleri, sanat eserleri ve hatta sözcüklerine varana dek her şeyleri gasp edildi.

Mesela, Afrika'da Bantu dilinde bir sözcük "quilambo", "başlama yeri" demektir. Siyah adam Amerika'ya kaçırıldığında bu sözcüğü de yanında götürdü. Brezilya'da plantasyonlardan, latifundialardan kaçan köleler ormanın iç kesimlerinde pek çok kamp kurdular ve bu kamplara Afrika'dan getirdikleri "quilambo" adını verdiler: "Özgürlüğün başladığı yer" Oysa beyaz adam bunu çaldı; bugün Brezilya'da "quilambo"yu "genelev" yaptı Portekizce'ye kattı.

20. yüzyıl Avrupa resim ve heykel sanatını boydan boya kesen bir çizgi olarak Afrika sanatı vardır. Picasso'dan Dali'ye Afrika'nın maskaları, oymacılığın en güzel örnekleri, ağaç heykelleri bütün bir yüzyıl boyunca Avrupalı sanata damgasını vurdu.

Eğer Amerika'ya kaçırılan siyah adam olmasaydı bugün yüreklerimizi titreten Jazz, Blues vb. olabilir miydi? Aynı şekilde, insanın damarlarındaki kanı bile coşturan Afrika'nın ritimleri olmasaydı bugün dünyayı saran Karayipler ve Latin Amerika müziği; salsa, samba, tango, rumba ve diğerleri olabilir miydi? Afrika'dan kaçırılan siyah adam yanında Afrika'nın ritimlerini de götürdü, Kızılderililerin ritimleriyle harmanladı, danslarını da birbirine kattılar ve Latin müziğini, Latin danslarını o müthiş renk-ritim-dans cümbüşünü yarattılar.

Oysa bütün bu gerçekliğe rağmen Louis Borges'den Arnold Toynbee'ye kadar pek çok Avrupalı entelektüele göre Afrika kültürel olarak kısırdır.

Tarih boyunca egemen sınıfın ideolojisini, hurafelerini bilim payesiyle taçlandırılanlar hiç eksik olmadı. Bunlardan biri de Herbert Spencer. Spencer'e göre devletin görevleri belli olmalıydı, o, hiçbir şekilde "doğal seleksiyon"a müdahale etmemeliydi. Çünkü zaten doğa, insanlar arasında en güçlü olanları seçiyor ve onlara ayrıcalıklar ta-

nyordu. Devlet okullarıysa bu sürece müdahale ediyor, düzene itiraz eden asiler ve serseriler yetiştirmekten başka bir işe yaramıyorlardı. Oysa devlet, bu aşağı ırklara, beyaz adamın yani yönetmesi için, beyaz adamın ihtiyaçlarını karşılama için yaratılmış bu ırkların mensuplarına kol gücü ile yapılacak işler dışında hiçbir şey öğretmemeliydi. Yoksa asiler çoğalıyordu.

Elbette bunun bir de yasa haline getirilmesi var. İnsan ırkının ıslah yasaları yani. Mesela şu IQ testi. 1900'lerin başında ABD'ye gelen göçmenleri o büyük "özgürlük anıtı"nın ayakları dibinde, Manhattan adasında bu teste tabi tuttular. Bu teste göre çıkan sonuç, ABD'ye ilk giriş yapanların yüzde sekseninin bir çocuk zekasına sahip olduğuydu. Aynı sonuç, şöyle de ifade edilebilir. ABD'ye göç edenlerin yüzde sekseni geri zekalıdır. Bu bizim iddiamız değil, onların 2bilimsel,2 vargılarıydı. Ha keza aynı teste göre 1915'te Bolloya yerlilerinin çocuklarının yüzde sekseni "geri zekalıydı" ....

İşte ABD denen bu geri zekâlıların ülkesinde 1901'de ilk defa "insan ırkının ıslahı kanunu" çıkarıldı. 1930'a gelindiğinde ABD'de zekâ özürlülerin tehlikeli katillerin, uyuşturucu ve alkol bağımlılarının, hasta ve dejenere kişilerin, sosyal ahlaksızların kısırlaştırılmasını yasa haline getiren eyalet sayısı 30 olmuştu. 1930 yılı, yani büyük bunalım. Bu tarihte böylesine muğlak kavramlarla dolu böyle faşist bir yasanın niçin çıktığını bilmek için kâhin olmaya gerek yok herhalde. Kısırlaştırılanlar, elbette büyük çoğunluğu siyahlardan olan işçi sınıfından, işsizlerden insanlar oldu.

ABD bu konuda yalnız kalmadı. Avrupa'da onu izleyenler üstelik sadece Nazi Almanya'sı da değildi. Bu yasayı ilk benimseyenlerden biri de İsveç oldu. 1930'da kabul edilen "Sosyal Temizlik Yasası" 1976'ya kadar İsveç'te yürürlükte kal-

di. İsveç, bu yasaya dayanarak 70 binin üzerinde insanı kısırlaştırdığını yakın zamanda itiraf etti. ABD’de ise en son 1972’de bu lanetli kanun kaldırıldı. Ama elbette ırkçılık bütün biçimleri ve iğrençliği ile sürüyor.

II. Emperyalist savaşta ve daha sonraki savaşlar da binlerce Amerikalı siyah hayatını kaybetti. Bu savaşlarda ve özellikle II. Paylaşım savaşında Amerikan Kızılhaç’ı siyah adamın “pis kanının” beyaz adamın “soylu kanına” karışmaması için özel bir çaba içinde oldu. Zaten yatakta yasak olan savaşta yaralananlar için de engellendi.

Elbette 1960’lardan sonra yükselen 70’li yıllarda da süren siyahların kararlı ve ısrarlı mücadelesi, siyah adamın yaşamında önemli iyileştirmeler getirdi, ancak bu sorun çözülmedi, devam ediyor. Irkçılık görünürde yasak, ama her Amerikan Latin Amerikalı göçmenlere yönelmeye devam ediyor. Bu nedenle Amerika’da siyah nüfusun yüzde yirmi beşi hayatının bir döneminde mutlaka cezaevine giriyor. 1990’larda ABD’nin birçok büyük kentini alt üst eden siyah isyan bile ırkçılığın boyutunu göstermeye yeter.

1789 Burjuva Devrimi, iktidardakiler halkın istemlerini yerine getirmediğinde, halkın “devrim hakkı”nı teslim etmişti. Kapitalizmin daha sonraki bütün tarihi, halkların bu hakkı sahiplenmesinin ve kullanmasının tarihidir. II. Emperyalist savaş sonrasında Avrupa’da burjuva devletler yeniden örgütlenirken, egemenlerle halklar arasındaki karşıtlığı inkâra yöneldi; sınıflar mücadelesini suç-suçlu kategorisine sıkıştırmaya çalıştı. Bugün Fransa’dan başlayıp Avrupa’yı sarsan isyan dalgası, sermayenin, böylesine köklü bir konuda elinde kalan tek yolun, bu büyük toplumsal sorunu yine suç-suçlu kategorisine indirgeyerek bastırma çabası olduğunu gösterdi.

Emperyalizmin II. Paylaşım savaşından sonra hayata geçirdiği dünya ölçeğindeki iş bölümü ve bunu yerleştiren paradigması, sermaye birikimi ile sefalet birikimi arasındaki doğrudan bağın görünmez kılınmasına çalıştı. Buna göre başarılı kişiler ve başarısızlar olduğu gibi, başarılı ülkeler ve başarısız ülkeler vardır. Başarılı olanların ödülü zenginlik ve refah olurken; başarısızlar ise yoksulluk tanrıdan ve geleneklerden gelir. Bunu birazcık dengeleyebilmek için, başarısız olanlara başarının yolunu açmak için tek çare “serbest ticaret” ya da yeni adıyla “neo-liberalizm”dir. Emperyalist kapitalist dünyanın bütün okullarının ve bütün iletişim araçlarının proletarya ve halklara kabul ettirmeye çalıştığı paradigma budur.

1900’lerin ikinci yarısında II. Paylaşım savaşından sonra kapitalizmin gelişim gösterdiği yıllarda gerek Avrupa’da gerek ABD’de işgücü açığını kapatmak üzere bağımlı ülkelerden işgücü ithalata yapıldı: Latin Amerika’dan ABD ve Kanada’ya, Asya, Afrika ve Ortadoğu’dan İngiltere, Almanya ve Fransa’ya doğru bir işçi akını oldu. Daha çok çalışıp daha az ücrete razı olan bu göçmen işçiler için, bir süre sorun olmadı. Ancak ne zamanki durgunluk, kriz başladı, o zaman bu göçmen işçiler günah keçisi oldular, horlanmaya, aşağılanmaya, düşen ücretlerin ve işsizliğin sorumlusu olmaya başladılar.

Günah keçisi ilan edilip dışlanan, pis kokan, gürültü yapan bu cahiller; pis Magripliler, bıyıklı Türkler, pakiler, negrolar için artık uzun iş saatlerinden sonra kendi dar dünyalarına çekildikleri gettolardan başka yaşam alanı kalmadı.

20. yüzyılın son çeyreğinde uygulanmaya başlayan ve sosyalist ülkelerdeki karşı devrimlerden sonra yaygınlaşan neo-liberal politikalar ve emperyalizmin yeni evresinde üretim yapılarında

bir değişim yaşandı. Sermaye, üretim bantlarını merkezlerden bağımlı ülkelere kaydırdı. Çünkü bağımlı ülkelerde hem emek gücü daha ucuzdu hem hammadde kaynaklarına ulaşım daha kolaydı. Üstelik uzun yıllar işbaşında kalan faşist diktatörlükler nedeniyle bu ülkelerde işçi sınıfı örgütleri büyük oranda dağıtılmış, emek örgütsüz hale getirilmişti.

Ortaya çıkan sonuç; emekçi yığınlar kendi ülkelerinde geçim ve yaşam araçlarından koparılıp emperyalist merkezlere ulaşabilirlerse, bu kez bir başka tehlike bekliyordu emekçi yığınları: gettolara, varoşlara, banliyölere dolduruluyorlar, ortalıkta görünmemeleri isteniyordu. Emperyalist efendiler onlara, “Ortadan kaybolun. Siz insanlığın başarısızlar kategorisindensiniz. Derilerinizin rengi siyah, kahverengi ya da öyle bir şey. Bu nedenle zaten var olmayı hak etmiyorsanız” diyordu. Çünkü onlar üretimden koparılıp bir safra gibi kenara fırlatıldıklarından tüketemiyorlardı. Tüketici olamazsan var olamazsın!..

Gettolara fırlatılıp hayattan kovulanlar, var olmak, var olduklarını gösterebilmek için harekete geçiyor, isyan ediyorlar. Bu kez sermaye, onları hemen suçlu ilan ediyor; gettolardan topladıklarını cezaevlerine dolduruyor. Böylelikle sorundan kurtulduğunu düşünüyor. Ama sınıflar mücadelesinin, tarihin ortaya koyduğu bir gerçek var: egeyen sınıfların o muazzam teknolojik aparatla donatılmış ordularına, kolluk güçlerine rağmen hiç şansları yok. Çünkü onlar artık “akarsuya kilit” vurmaya çalışıyorlar, çünkü “ölüm vurdu damgasını alınlarına”. Dünyanın her yerinde bu hükmü yerine getirecek olanlar; işçiler, işsizler, baldırı çıplaklar, açlar, apoletsiz ve rütbesizlerden, rengi siyah, sarı, kırmızı, kahverengi ya da beyaz, yani her renkten ama aynı sınıftan, proletarya ve emek-

çilerden milyonlar harekete geçti. Hiçbir güç onların alınlarından “ölüm damgasını” silemeyecek. Şimdi hükmü infaz edecek olan mezar kazıcıları her yerden ve hep bir ağızdan bağıyorlar: “işte şimdi hazır o düşman/etse et/kansa kan/Açtık işte kanatlarımızı/Hadi dizil sıraya/duvar duvar/istersen dağ dağ dizil/Ama ölmeye hazırlan.”

Önsöz Dergisi, 3.Sayı

İNSANIN TOPLUMSAL SİSTEMDEN KAYNAKLANAN DURUMU

İNSAN-BİLİNÇ VE TOPLUMSAL SİSTEM

Tarihsel büyük dönüşümler bilinçli ve istenilen amaçlara yönelik çabalar nedeniyle meydana gelir. Toplum tarihinde etken olanlar bilinçli olarak ya da tutku ile hareket eden ve amaçları doğrultusunda hareket eden insanlardır.

Büyük tarihsel dönüşümler, olaylar ve sıçramalar çoğu kez rastlantılara bağlı olarak gerçekleşmiş gibi görünür. Oysa önemli rol oynuyor gibi görülen rastlantı daima gizli, iç yasalara bağlıdır.

Toplumsal ilişkiler “üretim ilişkilerinden ve toplumsal grupların etkileşimleri sırasında girilen ilişkilerden oluşur” (Lenin)

İlkel komünal toplumda üretici güçler gelişmemiş olduğundan insan doğa karşısında güçsüzdü. Yaşamlarını sürdürebilmek için toplu olarak yaşamaları bir zorunluluktan ibaretti. İnsan bu ilkel durumunda doğada hazır bulunan canlıları avlayarak, bitki ve kökleri toplayarak yaşamını sürdürdü. Bu süreç insanın ilk oluşumundan köleci topluma geçişe kadar gelişti. Yaşamlarını sürdürebilmek için sürekli avlanma ve bitki toplama ile uğraşan ilkel insanlar ancak toplu olarak kendilerini koruma ve yaşayabilme olanağına sahipti. Doğa karşısındaki güçsüzlüğün sonucu olarak, zorunluluktan kaynaklı bir ilkel komünizm oluştu. Bütün elde edilen

av, yiyecek vb. komüne aitti. Herkesin elde ettiği yiyecek ve araç-gereç topluluğun paylaşımına sunuluyor ve topluluk bireylerince kullanılıyordu. Topluluk ihtiyaçlarının, beslenmesinin ağırlıklı olarak bitki ve bitki kökleri ile giderildiği dönem Anaerkil dönemi oluşturur. Avcılığın gelişmesiyle erkek egemenliği dönemine geçiş başlar. İlkel-komünal toplumda insanın insanı sömürmesinden, insanın başka insan üzerinde egemenliğinden söz edilemez. Maddi yaşam koşulları, üretici güçlerin düzeyi ilkel-komünal toplumda insanın toplulukla birlikte hareket etmesi, topluluktaki bir insanın elde ettiği besin ya da maddenin topluluğa ait olması sonucuna yol açmıştır.

İnsanlar herhangi bir dini, politik, sosyal saf-sata, ahlaki açıklamanın gerçek nedenlerini aramayı bilmedikleri, öğrenemedikleri için her zaman kendi kendilerini aldatmışlardır. Ya da aldatmaya aldatılmaya devam edeceklerdir. Her türlü vaat ve açıklamanın ardında hangi sınıfın çıkarlarının olduğunu anlamaya başladıklarında kurban olmaktan çıkacaklardır.

Yeni kölelik kitabındaki bir tespit “özellikle daha yaşlıca köleler için hürriyet gerçekten çok anlamsız, hatta üzücü bir şey. Allah onlardan sahiplerine sadık kalmalarını beklediğine derinden inandıkları için, özgürlük peşinde koşmayı kesinlikle ayıp, hatta kalleşçe görüyorlar. Özgürlük için mücadele etmek onlara göre Allah’ın doğal düzenini bozmak ve ruhu riske atmak demek”. İnsanların inançları, ahlaki değerleri, arkasındaki gerçek nedenleri göremediklerinde ne duruma düştüğünün çarpıcı örneklerinden biri. Köleliğin benimsenmesi ve bunun tersini reddeden bir ahlaki ve dini inanın kabul edilmesi insanların yaşadığımız 21. yüzyıl başlarında bile köleliği benimseyecek derecede geri bir anlayışa sahip olarak sömürücü sınıfların

kurbanı olduğunu gösteriyor.

İlkel-komünal toplumun ileri aşamalarında üretici güçlerdeki gelişmenin ulaştığı düzey, üreticilerin yaşamı için zorunlu gereksinimlerinden daha fazlasını üretebileceği aşamaya ulaşmıştı. Üretici güçlerin gelişmişliği sonucu fazla ürün ortaya çıkmaya başlar. Bu fazla ürün topluluğa aittir. Bu fazla ürüne el konmaya başlanması, özel mülkiyete geçirilmeye başlanması ve bunun için de insanların köle olarak çalıştırılmaya başlanması, üretim araçlarının özel mülkiyetiyle birlikte ilk sınıflı toplumun temelini oluşturdu. İlk sınıflı toplum olan köleci toplum ortaya çıktı. Köle sadece bir araç olarak, köle sahibinin istediği gibi kullanılabileceği bir alet, istediğinde öldürülebileceği, her istediğini yapabileceği bir alet durumundaydı. Köleci toplumda yaşayan bir kölenin yaşamı bu doğrultuda sürer. Köle olarak doğar, köle olarak yaşar ve köle olarak ölür. Kölelerin sürekli çalışmalarının sonucu ortaya çıkan ürünler köle sahiplerinin, sömürücülerin en iyi koşullarda yaşamalarına yol açıyor. Bu ilk sınıflı toplum.

TOPLUMSAL SİSTEMLERDE SINIFLAR

“Materyalist tarih görüşü, üretimin ve üretimden sonra üretilen ürünlerin değişiminin her toplumsal rejimin temelini oluşturduğu; tarihte görülen her toplumda, ürünlerin bölüşümünün ve ürünlerin bölüşümü ile birlikte sınıflar ya da zümreler biçimindeki toplumsal eklenmenin üretilen şeye, bunun üretiliş biçimine ve üretilen şeylerin değişim tarzına göre düzenlendiği tezinden hareket eder. Sonuç olarak, bütün toplumsal değişikliklerin ve bütün siyasal altüst oluşların son nedenlerini insanların kafasında ölümsüz doğruluk ve ölümsüz adalet üzerindeki artan kavrayışların-

da değil, üretim ve değişim biçiminin değişikliklerinde aramak gerekir; onları ilgili dönemin felsefesinde değil, iktisadında aramak gerekir. Eğer var olan toplumsal kurumların usa aykırı ve adaletsiz oldukları, usun budalalık ve iyiliğin kötülük durumuna geldiği sonucuna varılırsa bu, üretim yöntemleri ve değişim biçimlerinde, daha eski ekonomik koşullara uyarlanmış toplumsal rejimin artık uyuşmadığı gizli dönüşümler olduğunun bir göstergesinden başka bir şey değildir.” (Engels-Anti Dühring, sf.385)

İlkel-komünal toplumdan sonra gelen her toplumsal sistem ezen ve ezilen sınıflardan oluştu. Engels’in yukarıda belirttiği gibi, sınıflar üretilen şeye, bunun üretiliş biçimine ve üretilen şeylerin değişim tarzına göre düzenleniyor. Toplumsal sistemde bireyler, yaşadığı toplumsal koşulların belirlediği bilinçle yaşar. Yaşayışında ve toplumla ilişkilerinde sınıfsal durumu, konumu etkilidir.

Her toplumsal sistemde ezen sınıflar her türlü olanağa sahip olurken, ezilen sınıflar hep yoksulluk ve sefalet içinde yaşamışlardır. İnsanın yaşamı toplumsal sistemin hangi sınıfı ya da tabakasına bağlı ise ona uygun olarak sürer.

“Prensleriniz eşkıyaların yoldaşları oldular. Çünkü onlar bir ya da yarım guldeni çalan hırsızları astırırlar ama bütün dünyayı soyan ve rahatlıkla hırsızlık yapanlarla dost olurlar, böylece özdeyiş doğru çıktı: Büyük hırsızlar küçük hırsızları asarlar; Romalı senatör Coto’nun dediği gibi ufak hırsızlar zindanda, posugaları içinde, ama resmi hırsızlar altın ve ipeklilere bürünmüşler.” (Martin Luther)-(Kap.1 sf.29, dipnot 48)

Egemen sınıfların asalaklığını ve ezilenlerin aynı haklara sahip olmadığını açıkça sergileyen bu söz Roma dönemi örneğiyle asıl olarak sınıflı toplumlarda sınıf farklarını ifade eden bir içeriğe sahip.

İnsanların yaşantılarında karşılaştıkları olaylar karşısında durumları hangi sınıfa mensup olmalarına bağlı olarak sonuçlanır. Sınıflı toplumlarda sınıfsal konum yaşamda temel yönleriyle belirleyicidir. Köleci toplumda köle ile köle sahibi, feodal toplumda ise serf, köylü, zanaatkâr, feodal-soylu olmaları insanların yaşamlarının genel hatlarını ortaya koyar. Kapitalizmde ise bireyin yaşamı ezilen ya da ezen sınıf mensubu olmasıyla belirlenir. Temel olarak işçi sınıfı ve burjuva sınıf özellikle damgasını vurur. Burjuva sınıf mensupları, feodal ve soylular, köle sahipleri ile bütün bunların aileleri, çocukları çalışmadan asalakça yaşama ya da çalışma zorunluluğu olmadan bütün zamanını istediği gibi kullanabilme, kendini geliştirebilme, her türlü maddi ihtiyacını karşılayabilme, sosyal faaliyette bulunma olanaklarına sahiptirler. Bunun için ise tam karşıt olarak köleler, serfler, işçi sınıfı yoksul köylülük ve bütün bunların aileleri sürekli çalışmak, yaşam boyu zamanın büyük kısmını çalışarak geçirmek zorundalar.

KAPİTALİST TOPLUMSAL SİSTEMDE İNSANIN DURUMU

Kapitalist üretim süreci esas olarak artı-değer üretiminden ibarettir. Artı-değer üretiminin ilk ve en yakın amacı ve itici gücü artı-değerin sermayeye çevrilmesi ya da birikimidir. Kapitalizm ele alınırken bu durum hep göz önünde bulundurulmalıdır. Eğer artı-değer üretiminin ilk ve en yakın amacı gözden kaçırılırsa, o zaman kapitalist üretimin ilk ve yakın amacının kapitalistlerin, zevki, lüks içinde yaşamı, ya da tatmin araçlarının yapımı olduğu yanılışına düşülüp, bunlara olduğundan daha fazla önem verilmiş olunur.

Kapitalizmin ilk ortaya çıkmasıyla, kapitalist

üretimi temsil eden üretim araçlarından makine, üretim sürecinde önemlidir. Makinenin kullanımıyla üretici güçlerin gelişiminde önemli gelişme olmuştur. Çok sayıda işçinin yapacağı işi makine kullanan az sayıda işçi yapmaya başlamıştır. Makinenin bu ilk kullanılışı kapitalist üretim sürecinin içinde olduğundan işçiler kitleler halinde işini kaybetmeye başlamıştır. Makine emek aracı olarak üretim sürecinde yer alır almaz işçinin rakibi olur. İşsizlik, açlık tehdidi altındaki işçiler, ilk kez emek aracına karşı şiddetle başkaldırır. İşçi, sermayenin soyutlanmış şekli olan makineyle savaşılmaya başlar. Sermayeye karşı ilk önemli işçi hareketi, makine kırıcılar olarak ortaya çıkar. Makine karşısında işçi olarak yer alan insanın yaşamını artık makinede biçimlenen kapitalist üretim belirliyor. Makinenin girdiği alanlarda kapitalist mülkiyete dayalı kullanımın en çarpıcı örneklerinden birini Marx aktarıyor: “İngiliz pamuklu makineleri, Hindistan’da vahim bir etki yarattı. 1834-1835’te Genel vali şöyle yazıyordu: Pamuklu dokumacıların kemikleri Hindistan ovalarını beyaza boyamıştır.”

Makine kullanımıyla üretici güçlerin gelişiminde önemli ilerleme olmuştur. Çok sayıda işçinin yapacağı işi makine kullanan az sayıda işçi yapmaya başlamıştır. Makinenin bu ilk kullanılışı kapitalist üretim sürecinin içinde olduğundan işçiler kitleler halinde işini kaybetmeye başlamıştır. Makine emek aracı olarak üretim sürecinde yer alır almaz işçinin rakibi olur.

Kapitalist üretim sadece meta üretimi değil esas olarak artı-değer üretimidir. Bu nedenle bir emekçi sadece üretmekle kalmayıp artı-değerde üretmek zorundadır.

Bütün toplumsal sistemlerde üretim faaliyetine katılanların doğa ile ve birbirleriyle olan ilişkilerinin bütünü ekonomik anlamda ele alınca

toplumu oluşturur. Kapitalist üretim süreci de belirli maddi koşullar içinde sürer ve bu da üretim sürecine giren bireylerin toplumsal ilişkilerinin dayanaklarıdır.

Kapitalizm artı-değer sömürsünü artırmak için yedek işçi ordusunu süreklileştirir. Marx, “İşçi sınıfının düşkünler tabakası ile yedek sanayi ordusu ne kadar yoğun olursa, resmi yoksulluk da o kadar yaygın olur. Bu kapitalist birikimin mutlak genel yasasıdır. Büyük sanayin bütün hareket şekli emekçi nüfusun bir kısmını sürekli olarak işsiz ya da yarı işsiz insanlar haline getirmeye dayanıyor” sözleriyle bu durumu ortaya koyuyor. İşçilerin aşırı çalışmasıyla yedek işçi ordusunun sayısı kabarmır. Kabarmış olan işsiz sayısı nedeniyle çalışanlar üzerinde baskı oluşur. Bu baskının sonucunda işçiler patronlara daha fazla boyun eğer duruma gelir. Baskıya daha fazla boyun eğmesi aşırı çalışma, sömürünün artması, işsizliğin artmasıyla birlikte sürer.

Kapitalist toplumsal sistemde, kapitalist üretimin bir zorunluluğu olarak sürekli işsizlik yaşanır. Bu kimi zaman artar, kimi zaman azalır. Ancak sürekli var olur. Bu sistemde yaşayan insanların bir kısmı sonuçta işsiz kalmak zorundadır. Bu sistemde yaşadığı sürece insanlar işsizlikten kurtulamazlar. En fazla işsiz olan insanlar farklılaşır, daha aşırı çalışma ve daha ucuza çalışmayı kabul edenler bir öncekilerin yerini alır. Dünya çapında 90’lı yılların sonundan başlayıp günümüzde giderek boyutlanan işsizlik ve aynı zamanda emekçilerin ücretlerinin ve sosyal hakların sürekli kısıtlanıyor olması açıkladığımız durumun pratik yaşamdaki en geniş boyutlu örneğini sunuyor. Milyarlarca insan açlık, sefaletle yüz yüze, yüz milyonlarca insan, işini kaybetmekle karşı karşıya. Kapitalizmin işleyişi ve yasaları karşısında in-

san, işsiz insan olmayı önleyemez. Kapitalizmin ekonomik bunalım veya yükseliş dönemleri işsizler sayısının azalıp çoğalmasında etki yapar.

Kapitalizmde mutluluk konusunda Engels şunları söylüyor:

“Ama mutluluk dürtüsü manevi haklarla ancak sınırlı ölçüde, maddi araçlarla ise en büyük ölçüde süregider. Oysa kapitalist üretim, eşit haklardan yararlanan kişilerin büyük çoğunluğunun, ancak geçinmek için gerekli şeyleri elde etmesine dikkat eder ve dolayısıyla çoğunluğun mutluluk dürtüsü hakkının eşitliğine köleci ya da feodal toplumun gösterdiği saygıdan, eğer gerçekten daha fazlasını gösterirse, bu pek az bir fazladır.” (EngelsL.Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu sf. 37)

Kapitalizmde çoğunluğun mutluluğu değil sermayenin çıkarları her zaman belirleyicidir.

Kapitalist üretimin Avrupa’da egemen olduğu süreçte bu uluslar kapitalist birikim aracı olarak kendilerine hizmet eden her türlü utanç verici, insani değerleri ayaklar altına alan şeyi sinsice överek utanç ve vicdanını yitirmiştir.

İşçi makine karşısında sürekli aynı hareketleri yaparak, tek bir işteki becerisini geliştirir, bu, üretici yetenekleri ve içgüdülerinin aleyhine gerçekleşir. İşçi birçok organının gelişmediği garip bir yaratık şekline dönüşür. İşçi bir parça işlemin motoru haline gelerek kendisi de parça insan haline dönüşür.

Proletaryanın burjuvazi tarafından tutsak edilişi en çarpıcı olarak fabrika sisteminde ortaya çıkar. İşçi fabrikada ücretli köledir. Bu durum kapitalizmde burjuvazinin emekçileri köleleştirmesinin yasal ve fiili olarak en açık göstergesidir.

KAPİTALİZMDE KADIN VE ÇOCUK EMEĞİ SÖMÜRÜSÜ

Kapitalizm açısından kadın ve çocuk emeği önemlidir. Kadın ve çocuk emeği toplumsal üretim alanında, yani aile dışında kullanılmaya başlanmıştır. Çocuk emeğinin kullanılışı son yıllarda sık sık tartışılan bir konu. Burjuvazi bazı göstermelik adımlarla çocukların "sömürülmesi"ni, "istismar edilmesi"ni engellemeye çalıştığını belirtip durur. Mendilci, dilenci vb. çocukların durumu birçok kez gündeme getirildi. Her seferinde de anne-babaların kötü niyetleri, çocukların sömürülmeleri vb.den söz edildi. Oysa ana-baba otoritesinin ekonomik temellerinin yıkılmasıyla çocukların direk ya da dolaylı olarak kapitalistçe sömürülmesinin yolu açılmıştır. Anne-babaların çocuk emeğine ihtiyaç duyacak duruma düşmeleri, çocuklarının üzerindeki egemenliğini kötüye kullanmasına yol açmıştır. Çocukların 9 yaşından sonra üretken işte çalışmaları normaldir. Ancak bu kapitalizmde tamamen yozlaştırılıp iğrenç bir hale sokulmuştur. Makinenin kullanımıyla başlayan çocuk emeğinin aile dışında kullanılması şimdi vahşice ve insani olan hiçbir yanı yok. Esas olarak artı-değer üretimi için çocuk çalıştırılması, çocukların yıkımı insanın geleceğinin yıkımıdır.

Makine kullanımıyla kadın emeğinin kapitalist sömürsünün yolu açılmıştır. Emekçi kadın, erkek gibi ekmeğini kazanmak için fabrikaya giderek çalışır. Kadının fabrikada bir işçi olarak çalışmaya başlaması kocasına ve ailesine olan ekonomik bağımlılığını yıkar. Sanayi kadının aileden ve kocasından bağımsızlığının koşullarını yaratmıştır.

Çocuk, kadın ve erkek fabrikada çalışabilir. Ya da farklı alanlarda kapitalist sömürü çarkları

arasında yerlerini alırlar. Kadın ve çocuk emeği sömürsüyle sömürü daha yoğunlaşmıştır. Bazı işler için çocuk ve kadınların ince ve kıvrak parmakları çok hızlı ve verimli olarak görülüp bu yönüyle de ağır bir sömürüye tabi tutulmuştur.

Kadının özgürleşmesinin maddi koşullarını oluşturan kapitalist sanayi, ağır sömürü ile kadın ve çocuğu en ağır sömürünün içine atmıştır. Sağlıksız koşullarda, tek düze hareketlere bağlı işlerde, hiçbir şekilde yaratıcılık ve üretici yeteneklerin gelişimine olanak tanımayan bu işlerde çalışan çocuk ve kadınlar sağlıksız ucubelere dönüştürülmeye başlanır. Vücut gelişimi çarpık, sağlıksız olur. Emekçi sınıftan olan kadınlar ağır sömürü çarkları arasında annelik ve sağlıklı bir çocuk büyütme olanaklarını da kaybetmeye başlar.

KAPİTALİZMDE SINIFLAR

Sanayi, birlikte olmalarından dolayı emekçilerin devrimci dayanışmasına yol açar. Burjuvazi sanayiye geliştirirken aynı zamanda kendi sonunu getirecek olan proletaryayı da yaratır. Emek gücünden başka hiçbir yaşam aracına sahip olmayan proletarya burjuvaziyi yok edecek tek sınıftır. Proletarya büyük sanayinin özel ve temel ürünüdür. Kapitalist sistemin iki temel sınıfı vardır: Burjuvazi ve proletarya. Egemen burjuva sınıf karşısında gerçekten devrimci sınıf olarak proletarya var. Orta sınıfın parçaları olarak küçük imalatçı, dükkâncı, zanaatkâr, köylü vardır.

Küçük burjuvalar burjuvazi karşısında yok olmaktan kurtulmak için burjuvaziye karşı savaşırlar. Yok olmaktan kurtulup durumlarını devam ettirmek isterler. Bu nedenle de tutucudurlar. Küçük mülkiyetlerini, küçük üretimi korumak için

savaşıklarından dolayı tarihsel olarak gerici bir duruma düşerler.

Kapitalizmde, çalışan, üreten sınıf olarak proletarya var. Proletarya ürettikçe burjuvazinin servet birikimi artar. Çoğalan sermaye genişletmiş yeniden üretim sürecinde daha büyük sömürü gerçekleştirir. Proletarya burjuvazi için servet biriktirdikçe, kendisi için sefalet, yorgunluk, bezginlik, akli yozlaşma birikir, boyutlanır. Servet biriktikçe sefalette birikir.

İş bölümü hem işçileri hem de işçileri sömüren ya da sömürden pay alanları da etkiler. Burjuva kâr hırsı onu sermayesini nasıl büyütebileceği üzerinde uzmanlaştırır ve bu, burjuvaları bir zincir gibi bağlar. Diğer alanlarda da önyargılar, fiziksel ve entelektüel körlükler, bağımsız gibi görünen kemikleşmiş hukuk düşünceleri vb. vb. insanı kendi aleti durumuna düşürür. İnsanların sosyal ve çok yönlülüğü yok olur. Uzmanlaşma adına geri insanlar oluşur.

Kapitalizmde üretimin gelişmesi için sürekli bir çaba vardır. Bilimin üretici güç olarak devreye girmesiyle üretimi geliştirme araçları gelişmiştir. Bu ise, işçinin üzerinde egemenlik kurulmasına, işçinin bir parça insan haline gelmesine, makinenin bir parçası haline gelmesine yol açıyor. İşçi entelektüel yeteneklerinden uzaklaştırılıyor, tüm zamanını çalışma yaşamına dönüştürerek yaşamını bozuyor. Bilim, bağımsız bir güç olarak üretim sürecine katıldığı ölçüde, sermayenin elinde işçiyi tüm yaşamından koparıp makineye dönüştürmeye başlamıştır. Bu bilimin kapitalistlerin elinde insana etkisidir.

İNSANIN ÖZGÜRLEŞMESİNİN KOŞULLARI

Öncelikle özgürlük nedir? Özgürlükten ne anlıyoruz sorularına cevap olması açısından Engels'ten bir alıntı aktaralım.

“Özgürlük ve zorunluluk ilişkisini doğru olarak ilk düşünen Hegel oldu. Ona göre, özgürlük zorunluluğun kavranmasıdır. ‘Zorunluluk ancak kavranılmadığı ölçüde kördür.’ Özgürlük, doğa yasaları karşısında düşünmüş bir bağımsızlık da değil. Ama bu yasaların bilinmesinde ve bu bilme aracıyla bu yasaların belirli zorunlu ereklere için yöntemli bir biçimde kullanılma olanağındadır. Bu, dış doğa yasaları için olduğu kadar, insanın maddi ve manevi varlığını yöneten yasalar, -gerçekçilikte değil, olsa olsa kafamızın içinde ayırdığımız iki yasa sınıfı için de böyledir. Öyleyse, irade özgürlüğüne yaptığını bile bile karar verme yetisinden başka bir anlama gelmez. Buna göre belirli bir sorun üzerinde bir adamın yargısı ne kadar özgürse, bu yargının içeriğini belirleyen zorunluluk o denli büyüktür; oysa çok sayıda çeşitli ve çelişik karar arasında, görünüşte canının istediği gibi seçen, bilgisizliğe dayanan kararsızlık, bununla özgür olmayışını, egemenliği altına alacağı şeyin egemenliği altında bulunduğunu göstermekten başka bir şey yapmaz. Öyleyse özgürlük, kendimiz ve dış doğa üzerinde, doğal zorunlulukların bilgisi üzerine kurulu egemenliğe dayanır; böylece o, zorunlu olarak, tarihsel gelişmenin bir ürünüdür.” (Engels Anti-Dühring sf.185, Sol Yayınları 4. Basım)

Tarihsel gelişmenin bir ürünü olması nedeniyle özgürlüğü elde etmek birey olarak insanın tek başına gerçekleştirebileceği bir şey değildir. Birey toplumun bir parçası olarak ve toplumsal olarak özgürlüğü kazanma çabasıyla gerçekten öz-

gürlüğe ulaşmada önemli ilerleme sağlar.

İnsanın, hayvanca yaşam koşullarından insanca yaşam koşullarına, üretim araçları üretiminden daha fazlasını üretmeye, üretim araçları üretmeye başlamasıyla adımını attı. Üretim araçlarının kapitalist özel mülkiyetine son verilmesi, üretim araçlarına toplum tarafından el konulmasıyla, meta üretimi ve ürünün üretici üzerindeki egemenliği son bulur. İşte bundan sonra, insanın doğa güçleri ve üretim araçları üzerinde gerçek egemenliği başlar ve hayvanca yaşam koşullarından tam insanca yaşam koşullarına geçer. Doğa güçleri ve üretici güçleri üzerinde insanın egemenliğinin başlamasıyla insanlar kendileri tarafından harekete geçirilen toplumsal nedenlere bağlı olarak istedikleri sonuçları elde etmeye başlayacaklardır. Bundan sonra ancak zorunluluklara bağlı olarak yaşamaktan kurtulup özgürlük dünyasına sıçramış olacaktır insan.

Toplum tüm üretim araçlarına el koyup toplumsal mülkiyete dönüştürdüktan sonra üretim araçlarına olan bağıllık ve köleliğin kalkması planlı ekonomi ile gerçekleşir. Eski üretim biçimi ve iş bölümü alt üst edilerek insanı parça insan olmaktan kurtarmanın adımları atılmış olacak.

Sınıfların ve sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılarak insanın insan tarafından sömürülmesinin önüne geçilir.

Bugün üretim araçlarının kapitalist mülkiyetinin ortadan kaldırılmasıyla, emeğin insanı sömürü aracı olmaktan çıkarılıp, üretici emeğin her insanın fiziksel ve entelektüel olarak gelişebileceği, kendini yetkinleştireceği, tüm entelektüel ve fiziksel yeteneklerini geliştirmesinin olanakları sunulabilir. Emek üretiminin örgütlenmesiyle insanların kurtuluş aracı, çalışmanın ise bir zevk olduğu, yük olmaktan çıktığı koşullar oluşturulabilir.

Üretici güçlerin bugünkü gelişmişlik düzeyi insanın özgürlüğünün koşullarını oluşturmuştur. Toplumun maddi üretim için ayıracağı zaman emeğin yoğunluğu ve üretkenliği göz önüne alındığında, kısadır. Kapitalist toplumda maddi üretim halk kitlelerinin tüm zamanını çalışarak geçirmesiyle sağlanıyor. Bu da burjuva sınıfa bolca zaman sağlıyor. Emekçiler daima çalışarak bireyin zihinsel ve toplumsal yeteneklerinin gelişimi engellenmiş olur. Toplumun maddi üretim için ayıracağı zaman çalışabilir nüfusa eşit olarak dağıtıldığında toplumdaki her insan için yeteneklerini geliştirmek için yeterli zaman sağlanmış olacak.

KADIN SORUNU ÜZERİNE

Kadınların ilk sınıflı toplumla, üretim araçlarının özel mülkiyetiyle birlikte ezilen, ikinci sınıf konumuna düşürülmesi sınıflı toplumların hepsinde biçim değiştirse de devam etti. Bugün sanayinin kadının özgürleşmesi için koşullar sunmasına karşın kapitalist özel mülkiyet erkek egemen toplumsal sistem içinde kadının ev işleri, mutfak, çocuk vb.nin ağır yükü altında kalması, cinsel sömürüye uğraması bir meta durumuna düşürülmesi ile ezilen ikinci sınıf durumuna düşürülmüştür. Bir insan olarak kadının bu durumu kapitalist toplumdaki durumudur.

Kapitalist sömürü düzeninde kadınları aileleri ve kendileri için bir parça ekmek kazanmak uğruna en ağır koşullarda ve düşük ücretle çalışmak zorunda bırakılır. Her ev, her apartmanın bodrum katı bir atölye olarak kullanılmaya başlanarak kadınlar ucuz işgücü olarak sömürülür. Lenin'in bu konudaki sözleri durumu çarpıcı olarak ifade ediyor:

“Sermaye, ev işlerini, kendileri ve aileleri için

bir parça ekmek kazanmak için işitilmedik ölçüde düşük bir ücret ödemeyi kabul etmeye hazır olan bu kadınlar arasında seçmeyi yeğler. Bütün ülkelerin kapitalistleri (eski çağın köle sahipleri ve orta çağın feodal beyleri gibi), bu kadınlar arasında bol bol “kelepir” yatmalıklar(...) da bulurlar. Ve orospuluğa duyulan hiçbir “ahlaki öfke” (100 halden 99’unda ikiyüzlülük vardır) bu kadın vücudu ticaretine karşı bir şey yapamaz: Ücret köleliği oldukça orospulukta ister istemez olacaktır. İnsani toplumsal düzenlerin tarihinde ezilen ve sömürülen bütün sınıflar, ezenlere, birincisi ödenmemiş emeklerini ve ikincisi karlılarını her zaman vermek zorunda kalmışlardır. (Sömürülmelerinin içyüzü budur.)

“Kölelik, serflik ve kapitalizm bu bakımdan tümüyle eşittir. Yalnız sömürme biçimi değişir, sömürü kalır.” (Kadın ve Aile M.E.L. Sol Yay. sf.60, Lenin)

Sınıflı toplumların ve özellikle de kapitalist toplumun, bir kadını bir ikinci sınıf insan, bir meta konumuna düşürmesinin ortadan kaldırılması sınıfların ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşebilir. Kadın ve erkek eşitliği gerçek anlamda kadının ve erkeğin sermayece sömürülmesi ortadan kaldırılınca ve kadının üzerindeki büyük yükün, özel emeğinin bir kamu sanayine dönüşmesiyle sağlanabilir. Kadının görünen ve görülemeyen sayısız bağlardan, baskılardan kurtulması uzun zaman alacaktır. Ancak, kadının kurtuluşunun gerçek temelleri kapitalist özel mülkiyetin yıkılıp yerine toplumsal mülkiyetin oluşmasıyla sağlanacak. Artık meta ekonomisi ortadan kalkmış olacak. Üretim araçlarının özel mülkiyeti son bulmuş olacak. Böylece kadının bir meta olarak alınıp satılması ortadan kalkacak, kadın bir meta olmaktan çıkacak. Kadın açısından resmi olan ya da olmayan

orospuluk, kadının ortaklaşılması kapitalist üretim ilişkilerinin kalkmasıyla ortadan kalkar.

“Bir tarihsel çağın değişimi her zaman kadınların özgürlüğe doğru ilerleme oranıyla belirlenir, çünkü burada, kadının erkekle, zayıfın kuvvetliyle ilişkisinde, insani doğanın kabalığa karşı yengisi en açık bir biçimde görünür. Kadının kurtuluş derecesi, genel kurtuluşun doğal ölçüsüdür.” (Fourrier’den aktaran Marx-Engels, Kutsal Aile, Kadın ve Aile Sol Yay. sf.118)

Komünizmde meta ekonomisinin ortadan kalkmış olmasıyla, üretim araçları özel mülkiyetinin son bulmuş olmasıyla kadınlar meta olmaktan çıkmış olacak. Burjuva propagandasının hep vaaz ettiği komünizmde kadının ortaklaşılacağı propagandası tam da kapitalizmde ikiye bölünmüştür. Ancak komünizmde meta ekonomisi, özel mülkiyet ortadan kalkınca kadın meta konusu ve özel mülkiyet olmaktan çıkıp bir insan olarak eşit ve özgür olacaktır. Ancak o andan sonra kadın erkek ilişkilerinde ikiye bölünmüştür, kadının cinsel sömürsü ortadan kalkmış olacak. Kadın erkek ilişkilerinde sevgi ve bağlılık, dürüst bir ilişki oluşacak. Kadının ortaklaşılması komünizmde ortadan kalkacak.

Kadının gerçek özgürlüğü, sosyalizm için proletarya önderliğinde sınıf savaşımı, iktidar mücadelesi başlattığında başlar.

SONUÇ

İnsanın toplumsal sistemler karşısındaki durumu ve toplumsal sistemlerin etkisi konusunda temel olguları ortaya koymaya çalıştık. Toplumsal sistemlerin insan üzerinde etkisi, bunun tespit edilmesi ve bunun sonuna kadar incelenip doğru sonuçlara varılması önemlidir. Engels: “Tutarsızlık ülküsel devindirici güçleri tanımakta değildir,

ama onların belirleyici nedenlerine kadar daha ilerilere gitmemektedir.” (L. Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, sf.48)

Toplumsal sistemlerde de birçok yasa tespit edilmiştir. Sınıf savaşımının burjuva ideologları tarafından tespit edilmiş olması bu konuda bir örnektir. Sınıf savaşımını tespit edip ortaya koymuşlardır. Ancak kapitalist toplumsal sistemde sınıf savaşımının proletarya tarafından yürütüleceği ve sonra da proletarya diktatörlüğü ile sonuçlandırılıp sınıfların ortadan kaldırılmasına vardırılabacağını Marx ortaya koymuştur. Burjuva kalemşorlar sınıflar mücadelesi teorilerini sonuna kadar vardi ramamışlardır. Bu onların sınıf çıkarlarıyla uyuzmaz.

Kapitalizmin dayanağı üretim araçlarının kapitalist özel mülkiyetidir. Kapitalizmde temel kültürel şekillenme de bireysel çıkarlar ve bencilliktir. Bunun ortadan kaldırılması toplumsal mücadele ve toplumsal devrimle olur. Kapitalizmin bütün kötülükleriyle ortadan kaldırılması için emekçilerin birlikte toplumsal kurtuluş mücadelesi vermesi gerekir.

“Devrimci bir doktor olmak için, her şeyden önce devrim yapmak gereklidir. Ayrı ayrı bireysel çabalar, saf idealler, soylu erekler uğruna tüm bir hayatı feda etmek arzusu, bütün bunlar tek başına harekete geçirilirse ve Amerika'nın bir köşesinde, bir başına düşman hükümetlere ve ilerlemeye olanak vermeyen toplumsal koşullara karşı mücadeleye girişilirse hiçbir işe yaramaz. Devrim yapmak için, Küba'da olduğu gibi tüm bir halkın seferber olması, silah kullanarak silahın değerini öğrenmesi, savaşçı birliği uygulayarak halkın birliğinin değerini anlaması gerekir.” (Sosyalizm ve İnsan, Che, Yar Yay. 5. Baskı, sf. 55)

Che'nin ortaya koyduğu bu gerçek gösteriyor

ki, insanlar ne kadar iyi niyetli olursa ne kadar çok mücadele ederse, hatta kendini feda etse bile sonuç almak için yetmez. Sermaye sınıfının zora dayalı egemenlik aygıtını yok etmek için toplumsal mücadele, halkın örgütlü zorunun uygulanması, silahlanıp hedefine yürümesi zorunludur. Bir insan bütün fedakârlıklarını örgütlü mücadelenin bir parçası, tamamlayıcı olarak yaptığında gerçekten devrimci olabilir ve hedefe yürür.

“Hastalıkları tedavi etmenin dayanması gerektiği ilke, sağlam bir vücut yaratmaktır. Fakat bu sağlam vücuda bir doktorun zayıf bir organizma üzerinde yaptığı sanatkârane bir çalışmayla değil, toplumsal ortaklaşalık temeli üzerinde tüm kolektivitenin çalışmasıyla yaratmaktır.” (Sosyalizm ve İnsan, Che, Yar Yay. 5. Baskı sf. 57)

Kapitalizmden sonra yeni toplumun kuruluşu toplumsal birliktelik temelinde yapılan çalışmayla gerçekleşir. İşçi sınıfının iktidarı vasıtasıyla sınıfların ortadan kaldırılması ve sonrasında proletarya diktatörlüğünün, devletin sönmesiyle sınıflı toplumlar tarihi sona ermiş olacak ve sınıfsız bir dünya oluşacak.

Yeni bir toplumsal sistem ile yeni insan da ortaya çıkmaya başlar. İçinde bulunduğumuz yeni evrede üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi, insanın özgürleşmesi için, yeni insanın oluşması için çok güçlü nesnel olanaklar sunuyor. Üretim araçlarının kapitalist mülkiyetinin yıkılıp toplumsal mülkiyetin oluşmasıyla bütün insanların olanaklardan yararlanması sağlanır. Üretici güçlerin önündeki engellerin yıkılmış olması tüm insanlar için çok ileri olanaklar sunar. Emperyalist sömürü uğruna Afrika ülkelerinde açlık ve hastalıktan yaşanan ölümler ve dünyanın birçok bağımlı ülkesinde yaşananlar ortadan kaldırılır. Dünyanın en güçlü ülkesi olan ABD’de arka sokaklarda aç-

lık sefalet kol geziyor. İki milyondan fazla insan hapisanelerde yaşıyor. Aynı kentin merkezinde obezlik tedavi merkezleri varken kenar mahallelerde açlık ve olanaksızlıklardan ölenler var. Bu ve benzer örnekler tüm kapitalist ülkelerde var.

Bugünün Küba'sında ekonomik olanaksızlıklara rağmen, emperyalizmin ambargo, baskı ve yıkıcı saldırılarına rağmen ileri düzeyde yaşam kurulabilmiştir. Sovyet Cumhuriyetlerinde bugünkü durum ile Sovyet döneminin eksikliklerine rağmen Sovyet dönemiyle karşılaştırıldığında bu dönemin çok ileri olduğu, ayrıca kapitalist ülkelerden de çok ileri bir yaşam ve daha ileri insanların var olduğu görülür.

Toplumsal sistemlerde bugüne dek insan zorunluluklara bağlı olarak yaşamını sürdürdü. Bundan sonrasını temsil edecek olan sınıfsız toplumda ise artık zorunluluklara bağlı olmadan bir yaşam olanakları oluşacak, zorunluluklar dünyasından özgürlükler dünyasına ulaşılacak.

Önsöz Dergisi, 4.Sayı

PROLETARYA

*“yok olan ve kendi kendini
yok eden özel mülkiyet”*

Kapitalizmin bir yanda zenginlik biriktirirken öte yanda, emekçi sınıfa ait geniş yığınlarda müt-hiş bir yoksulluk ve sefalet biriktirdiğini Marx’tan önce de görenler oldu. Bunların önerebildikleri ütopyik sosyalizmden öteye gitmedi. Marksizmin kurucuları Marx ve Engels’in, ütopyik sosyalistlere eleştirileri olduğu kadar, onlardan öğrendikleri de oldu. Burada bunlardan iki temel yanın altını çiz-mekle yetineceğiz. Birincisi, ütopyik sosyalistlerin yanlıgısı özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasında sonuna kadar gidememeleri; buna bağlı olarak ikincisi de özel mülkiyeti ortadan kaldırarak asıl güç olan proletaryayı ve proletaryanın tarihsel görevini anlayamamalarıdır. Elbette bunu yapabilmek kapitalizmin gelişim düzeyiyle ilgilidir, sınıflar mücadelesiyle ve bu konuyu ele alan düşünürlerin felsefi yaklaşımıyla ilgilidir.

Ütopyik sosyalistlerde ortak olan şey, gelecek toplum olarak kurguladıkları ütopyalarını, mevcut nesnel koşullar ve sınıf mücadelesiyle bağlantılı diyalektik bir gelişim sürecine değil, kendi hayali kurgularına dayandırmalarıdır. Kendi ütopyasını hayata uygulama konusunda en ileri giden Owen oldu. Owen da kapitalist toplum koşullarında ve

onun içinde böyle bir denemeye giriştiği için, kapitalizmin üretim, pazar, rekabet gibi kendi işleyiş yasaları karşısında bu hayalini gerçekleştirememiştir.

Marx öncesi kapitalizmin eleştirisinde en ileri giden Proudhon oldu. Ancak Proudhon'da bu eleştiriyi sonuna kadar götüremedi. Büsbütün yıkmak, ortadan kaldırmak yerine, Marx'ın sözleriyle "elde bulundurma biçimi altında" özel mülkiyeti onayladı, kabullendi.

"Bütün insanal yapıtların kökenleri, hatta devlet ve din gibi en yüksekleri bile, insandadır ama toplumsal ilişkilerin gelişmesi sonucu, insanı egemenlikleri altına alan ve sonunda onu kendi kendine yabancılaştıran erkler durumuna gelirler." diyor Marx. (Elyazmaları, sf.152)

Özel mülkiyette kökenini insandan alır; insanın evriminin belirli bir aşamasında ortaya çıkan özel mülkiyet, insanın bir etkinliği olarak var oldu. Bu anlamıyla, özel mülkiyetin varoluş gerçeği, tarihsel bir olgu olmasıdır.

"İnsan etkinliğinin gelişmesine bağlı bulunan özel mülkiyet, belli bir aşamada insan etkinliğinin yadsınması, yani bir saçmalık durumuna gelir. Bu kez onun yadsınması tarihsel bir zorunluluk olur, çünkü tarih bir saçmalığa varamaz." (Elyazmaları, sf.50)

İnsan emeğinin bir ürünü olan özel mülkiyet, emeğin üretkenliği ve üretici güçlerin gelişiminin belirli bir aşamasında, emek ürünlerinin birikiminin gerçekleşmesiyle bir zenginlik haline geldi: Zenginlik olarak özel mülkiyet, birikmiş emektir, cansız emektir. Ama aynı zamanda özel mülkiyet zenginlik olarak var olurken yoksulluk olarak da vardır; yani özel mülkiyet canlı emektir, emekçi sınıfın yoksulluğudur.

Tarih boyunca özel mülkiyet zenginlik ve yok-

sulluk olarak köleci toplumda da feodal toplumda da var oldu. Özel mülkiyet, kendi gelişiminin sonunda bugün artık gelebileceği en son aşamaya gelmiş bulunmaktadır. Çünkü artık tüm zenginlik sermaye biçimine dönüşmüştür, bugünkü güncel ekonominin, tekelci ekonominin tamamı birikmiş emek olarak bir zenginliktir, ancak sermaye olarak var olan zenginliktir. Özel mülkiyetin zenginlik olarak sermaye biçimindeki bu varlığı kendi varoluşunun bir gereği, önkoşulu ve sonucu olarak yoksulluk olarak özel mülkiyeti, proletaryayı da zorunlu kılar. Özel mülkiyetin bugün ulaştığı evredeki ilişkileri hem sermaye olarak, hem de emek olarak ilişkilerdir; aynı zamanda da emekle sermayenin karşılıklı ilişkileridir.

Emek-sermaye, bir diğer söylemle proletarya-burjuvazi organik bir bütünü oluşturur. Bu da her ikisinin hem bir arada olmasını hem de birbirleriyle mücadelesini kaçınılmaz kılar. Bu çelişki, kapitalizmin temel çelişkisidir ve kapitalizm var oldukça bu çelişki de var olacaktır. Bu çelişkide iki yan, proletarya ve burjuvazi. Burada önemli olan karşıt kutuplarda yer alan bu güçlerin konumudur; sermaye (burjuvazi) bu durumun devam etmesini, birikmiş emeği, canlı emeği egemenlik altında tutmasının devam etmesini ister. Bu nedenle çelişkinin tutucu yanındır, olumlu yanındır.

Bütün zenginliklerin yaratıcısı olan emek ise mülkiyet ilişkisinin asıl kaynağı olduğu halde kendi ürününden koptuğu, ona karşıt bir konumda bulunduğu ve hatta kendi emek ürününün egemenliği altında her gün hem geçim araçlarından hem de insanlığından biraz daha yoksunlaştığı için bu durumun sona ermesini, bu çelişkinin çözümünü ister; bu nedenle çelişkinin olumsuz yanındır, yıkıcı yanındır.

“Proletarya, proletarya olarak, kendi kendini

kaldırmak ve böylece bağımlı bulunduğu, onu proletarya durumuna getiren karşıtı, yani özel mülkiyeti de kaldırmak zorundadır. Proletarya çelişkinin olumsuz yönü, çelişkinin yüreğindeki tasa, yok olan ve kendi kendini yok eden özel mülkiyettir” (Marx, Kutsal Aile)

İnsanın insanlaşmasında temel olgu emek olduğu halde, bugün sermayeye dayalı üretim sisteminde, işçinin emeği işçiye karşıt, düşman bir nesnede somutlaşır. Bu nedenle insanı insanlaştıran emek, artık insanın yaratıcı güçlerinin gelişmesi, gerçekleşmesi değil, tam aksine, yaratıcı güçlerinin sürekli yitirilmesi, körelmesi haline gelir; emek artık insanı insanlığından çıkarır. İşçi çalışma zamanının, emek etkinliğinin dışında kendisini daha özgür, daha rahat hisseder. Ki bu, yemek yeme, içme, üreme gibi her canlının doğal, zorunlu yaşam etkinliğidir. Bu anlamıyla insani gelişme durur, hatta geriye gider: İnsanı insanlaştıran emek, sermaye olarak onun karşısına çıkar çıkmaz onu insanlığından uzaklaştırmaya başlar.

Özel mülkiyetin gelişim sürecinde emek de kölelikten ücretli köleliğe bir evrim geçirir. Kapitalizm koşullarında işçi emeğinin nesnesi, artık onun için erişilebilir olmaktan çıkmıştır. Öyle ki, bırakalım emek ürünlerini, emek araçları dahi artık bir başkasının özel mülkiyeti olarak karşısına çıkar.

İşçinin kendi etkinliği olan emek, artık işçiye karşıt bir konumda onu egemenliği altına almış olduğundan toplumsal gereksinmeler açısından işçi nasıl ki basit bir üretim aracı, emek gücü meta, değişen sermaye haline gelmişse; işçi açısından da üretim, kendi zorunlu gereksinmelerini karşılamak için boyun eğdiği bir yük halini almıştır. İşçi kendi emek etkinliğinde kendi yaratıcı güçlerinin serpilip gelişmesini değil, sadece kendi yaşamını

sürdürebilmek için boyun eğmesi gereken bir güç görür. Çalışmasının amacı sadece geçim araçları, yaşam araçları olur.

Marx, kapitalizmin işleyiş yasalarını açıklarken, işçiyi nasıl kendi emek etkinliğinin sonuçlarından ayırarak, emeğin özgür ve evrensel bir etkinlik olma niteliğini bozduğunu ve böylelikle doğa ile insan arasındaki ilişkileri de değiştirdiğini, sonuçta insanın insan olarak varlığını, böylelikle insanlar arasındaki toplumsal ilişkiyi insanal ilişki olmaktan çıkarıp, metalar-nesnelere arasındaki ilişkiye dönüştürdüğünü açıklar.

Emek ürünü olan özel mülkiyet sadece insanı insana değil, bizzat kendi kendisine de yabancılaştırmıştır. Bu öyle bir düzeye ulaştı ki, insanın hem kendi varlığını sürdürebilmesi hem de doğa-insan ilişkisinin sağlıklı bir temelde yeniden kurulabilmesi için şimdi özel mülkiyeti ortadan kaldırmak bir zorunluluk olmuştur. Bu insani toplumun kuruluşu, sadece işçi sınıfı açısından değil, genel olarak insanın kurtuluşu açısından da bir zorunluluk olmuştur. Çünkü insanın evriminin tarihsel gelişimi içinde ortaya çıkardığı bütün kölelik ilişkileri, artık ücretli emek köleliği biçimini aldığından, “insanın tüm köleliği, işçinin üretim ile ilişkisinde içerildiği ve bütün kölelik ilişkileri bu ilişkinin çeşit ve sonuçlarından başka bir şey olmadığı için” işçi sınıfının kurtuluşu, aslında tüm insanlığın kurtuluşunu kapsar.

Ekonominin evrimi, insanın evriminin bir başka alandaki ifadesidir. Ekonominin kendi işleyiş yasaları ve evrimi de, aslında özel mülkiyeti kendi kaçınılmaz sonuna, yok oluşuna doğru götürür. Ancak bu süreç, kendi gerçek varoluşuna ve iradesine rağmen gelişen kendiliğinden bir evrimdir. Çünkü özel mülkiyetin evriminin gelip dayandığı kapitalizm koşullarında, kendisi istese de

istemese de varoluşunun hem önkoşulu hem de sonucu olarak proletaryayı yaratır. Proletarya özel mülkiyetin mezar kazıcısıdır ve tarihin önüne koyduğu bu görevi ya yerine getirecek ya da kendisiyle birlikte insanlığın ve doğanın yok oluşuna seyirci kalacaktır.

Komünist devrim, proletaryanın nihai zaferi ise daha önceki tüm toplumsal devrimlerden temel bir farklılık içerir. Daha önceki tüm devrimlerde zaferi kazanan sınıf, yeni kurulan toplumsal sistemin egemen sınıfı olarak yeni çelişkinin olumlu yanı, tutucu yanı haline geliyordu. Ancak proletaryanın zaferi kazanması için hem karşıtı olan burjuvaziyi hem de kendi kendisini ortadan kaldırması, yani hem zenginlik olarak özel mülkiyeti hem de yoksulluk olarak özel mülkiyeti; sınıfları ortadan kaldırması gerekir. Yoksa proletaryanın zaferi yarım kalacaktır.

“Sonuna değin gelişmiş proletaryada tüm insanlığın, hatta insanlık görünüşünün soyutlanması, pratik olarak tamamlanmış bulunur; güncel toplumun tüm yaşam koşulları, en insan dışı yanlarıyla, proletaryanın yaşam koşullarında yoğunlaşmış bulunur. Proletarya da insan, gerçekte kendi kendini yitirmiş, ama aynı zamanda bu yitirmenin teorik bilincini de kazanmıştır; üstelik artık ne sakınabileceği ne de allayıp pullayabileceği sefalet, kendini ona önüne geçilmez bir biçimde zorla kabul ettiren sefalet -zorunluluğun pratik dışavurumu- onu böylesine bir insanlık dışılığa karşı doğrudan doğruya başkaldırmaya zorlar; bu nedenle proletarya kendi kendini kurtarabilir ve zorunlu olarak kurtaracaktır da. Nedir ki o kendi öz yaşam koşullarını kaldırmadan kendi kendini kurtaramaz. Güncel toplumun, kendi öz durumunu özetlediği tüm insan dışı yaşam koşullarını kaldırmadan da kendi öz yaşam koşullarını kaldırma-

maz. Proletaryanın o sert, ama güçlendirici emek okulundan geçmesi boşuna değildir. Söz konusu olan şu ya da bu proleterin ya da hatta tüm proletaryanın bir an için hangi ereği tasarladığını bilmek değildir. Söz konusu olan proletaryanın ne olduğunu ve bu varlık uyarınca tarihsel olarak neyi yapmak zorunda kalacağını bilmektir. “Onun ereği ve tarihsel etkinliği, güncel burjuva toplumun tüm örgütlenmesinde olduğu gibi kendi öz durumunda da elle tutulur ve bozulmaz bir biçimde çizilmiş bulunmaktadır.” (Marx, Kutsal Aile, sf.59)

Önsöz Dergisi, 5.Sayı

PROLETARYANIN SINIF SAVAŞIMI: UZUN İÇ SAVAŞ

Bütün tarih bir sınıflar savaşı tarihidir. Toplumları oluşturan sınıflar, içinde buldukları çağın ekonomik ilişkilerinin ürünüdürler. Toplumun hukuksal, siyasal kurumlarının tüm üst yapısına ve çağın dini, felsefi diğer fikirlerini sağlayan son tahlilde ekonomik yapısıdır. Biz de bu materyalist anlayışla işçi sınıfının eylemini ele alacağız. İşçi sınıfının eylemini, bunun ortaya çıkışı, biçimleri, tarihsel olarak onu ortaya çıkaran koşulları içinde ele almak, gelişimi ve sonuçlarıyla ortaya koymak gerekiyor. İşçi sınıfının yeni toplumun kurucusu olarak, yeni toplumu ilk kurma deneyimi Paris Komünüyle gerçekleşti. Ancak işçi sınıfının mücadelesinin gelişiminde 1848 devrimleri, işçi sınıfının, bir sınıf olarak kurtuluşunun ancak kendi eseri olacağını ortaya çıkardı. Aynı dönem Komünist Manifesto'nun yazılması da bunun teorik ifadesi oldu. Bu yazıda, bu döneme kadar, proletaryanın mücadelesi kendiliğinden mücadele olmaktan çıkıp, kendisi için mücadele dönüşümünü gerçekleştirenceye kadar hangi aşamalardan geçtiğini, temel biçimleri ve yönleriyle ortaya koymaya çalışacağız. Bütün bu süreç, işçi sınıfının tarihindeki en vahşi sömürünün gerçekleştiği bir süreçtir. Değişik ülkelerde farklı zamanlarda da olsa işçilerin eylemlerinin kendine has biçimleri gerçekleşti.

Makineleşmenin ortaya çıkmasıyla işçilerin eylemi de başlamış oldu. O günden bugüne devam eden bu uzun iç savaş döneminde eylem birçok aşamadan geçti, çeşitlilik gösterdi.

Kapitalist sömürünün vahşetinin en üst boyutlarda olduğu bu dönemin koşullarına göz atmak gerekiyor. Engels'in "İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu" adlı eseri emekçilerin yaşam koşullarını, tepkilerini, sömürünün vahşetini ortaya koyuyor. Burada, öncelikle emekçileri eyleme iten koşullara bakmak gerekiyor.

Kapitalistler için bağlı kalınan tek amaç artı-değer sömürüsüdür. Bunun uğruna yapmayaacağı hiç bir şey yok. Makineleşme, kapitalistlerin artı-değer sömürüsünü itekleyici, artırıcı bir etki yaptı. Makine, aynı işi yapan, işçi sayısını azalttı. Daha az işçiyle daha fazla iş yapılması işçiyi işinden ediyordu. Bunun bir diğer sonucu ise, makinelerin yaygınlaşmasıyla işçi ücretlerinin düşmesi oldu. Makinelerin artması karşısında, elinde dokuma tezgâhı olan burjuvalar tezgâhı çöpe atıp zarar etmeyecekleri için diğer burjuvalardan daha ucuza ve daha uzun süre işçi çalıştırarak sömürüyü sürdürdü. Bu tezgâhlarda çalışanlar en ucuza çalışan işçilerdi. 4—5 ailenin derme çatma bir kulübede yaşamak zorunda kaldığı bir ücretle çalışıyorlardı. Makineleşme ile yetişkin işçiler işlerinden atılıyor, yerlerine daha az sayıda ve daha az ücretle kadın ve çocuk işçi işe alınıyordu. Kadınların sağlığını çok olumsuz etkileyen koşullar, kendi çocuklarına zaman ayıramadığı, hatta doğumdan hemen sonra bile çocuklarına bakamadığı koşullar; günün büyük bölümünü çalışarak geçirme kadın ve çocuk sağlığını, psikolojisini yıkmaktaydı. Çalışan çocuklarda ölüm oranının yüksekliğinin yanında aşırı çalışma nedeniyle aile yaşantısının, aile bağlarının bozulması, bunun getirdiği yoz-

laşma, çocuklar ve kadınlar arasında hızla yaygınlaştı. Aşırı çalışma nedeniyle bazı işkollarında işçiler daha 40 yaşındayken çalışamaz duruma geliyor, iş kazalarında ölümler artıyor, yaralanma demekse, sokakta sefalet içinde bir ölüm demek oluyor. Günlük çalışma süresinin 14 saatten 20 saate kadar çıktığı işyerleri olağan sayılıyor. Uzun süreli çalışmadan kaynaklanan uykusuzluk, dik-katsizlik, yorgunluk nedeniyle birçok iş kazası oluyor. Bu kazalarda ölümler ve yaralanmalar çok sık yaşanıyor. Uzun çalışma bazı işkollarında göz bozukluğuna, körlüğe yol açıyor. İşyeri ve iş koşulları nedeniyle olduğu kadar daracık alanlarda, evlerde çok sayıda nüfusun, ailenin birlikte kalmak zorunda oluşu nedeniyle de salgın hastalıklar ve özellikle verem çok sık görülüyor. İşçi bölgelerinde asker alımı sırasında bir doktor, emekçiler için “kısa boylu, çelimsiz ve fizik gücü bakımından tümünden düşük düzeydeler, çoğunun omurgası ve göğsü çarpıktı.” diyerek durumu ortaya koyuyor. İşçilere işyerlerinde verilen yemeklerdeki etler ise ya hasta ya da ölü hayvanların etlerinden ibaret. İşyerleri tamamen sağlıksız. Kimi işyerlerinde aşırı sıcak, kimilerindeyse aşırı nem, havasızlık, soğuk gibi koşulları nedeniyle işçiler en zor koşullarda çalıştırılıyorlardı. Açlık ve sefalet içinde ölen insanların, sokaklarda ölenlerin sayısı artıyordu. Çalışanların çok sağlıksız olmaları, az beslenme ve aşırı çalışma nedeniyle, erken ölümlerin çoğalması ve diğer koşullar nedeniyle toplumun geleceği tehdit altına girmişti.

“Burjuvazinin vahşi ve vahşileştirici muamelesi altında emekçi, su gibi, iradesi olmayan bir şey haline gelir ve aynı gereklilikle doğa yasalarına tabi olur; belli bir noktada, tüm özgürlük biter. Bu çerçevede, proletaryanın genişlemesiyle birlikte İngiltere’de suç da artmıştır ve Britanya halkı,

dünyadaki en suçlu halk haline gelmiştir. (...) Dahası, suç çizelgeleri gösteriyor ki, suçların neredeyse tümü proletaryanın içinde ortaya çıkmıştır.”

Bunları söyledikten sonra Engels, resmi rakamları açıklıyor. Mala mülke karşı işlenen suçların fazlalığı, bu suçların, kapitalizmin vahşi sömürsünden kaynaklandığının en açık göstergesi. Mala mülke karşı işlenen suçlar: İngiltere için 799 kişiye 1; Fransa için 1824 kişiye 1; Hollanda için 7140 kişiye 1 iken, insana karşı işlenen suçlar İngiltere’de 23.395 kişiye 1; Fransa’da 17.573 kişiye 1, Hollanda’da 28.904 kişiye 1 olarak görülüyor. Günlük gazetelerin haberlerinde hırsızlık, sahtecilik, soygun, kilise soygunu, aile kavgalarının her gün ve çok yaygın yer aldığı görülüyor. Bu suçlara ilişkin olarak Engels:

“Tüm İngiliz gazetelerinde benzer haberler bulunabilir. Bu ülkede toplumsal savaş tüm hızıyla ilerliyor; herkes kendini koruyor ve her önüne çıkana karşı kendisi için savaşıyor ve düşmanlığını açıkça ilan ettiği tüm öteki insanlara zarar verip vermemesi, kendisi için hangisinin daha yararlı olduğu konusunda sinsi bir hesaba dayanıyor. Artık hiç kimse, insanlarla barış içinde yaşamayı düşünmüyor; tüm karşıtlıklar, tehditle, zorbalıkla ya da mahkemede çözülüyor. Kısacası, herkes komşusunu ya ortalıktan temizlenmesi gereken bir düşman ya da en fazlasından kendi yararı için kullanabileceği bir araç gibi görüyor. Ve bu savaş, suçlular çizelgesinin gösterdiği gibi her yıl daha sert, daha hırslı, daha uzlaşmaz biçimde büyüyor. Düşmanlar adım adım iki büyük kampa bölünüyorlar -bir yanda burjuvazi, öte yanda işçiler.” belirlemesini yapıyor.

Sermayenin işgününü önce normal üst sınırına ve ardından da 12 saatlik doğal sınırına uzatması yüzyıllarını aldı. Makineleşmenin ve modern

sanayinin başlamasıyla 1770'lerden itibaren de müthiş bir sınır tanımazlık başladı. "Ahlakın ve doğanın, yaşın ve cinsiyetin, gecenin ve gündüzün bütün sınırları yıkıldı." diyordu Marx ve aynı konuda devam ediyor, "işgününün sınırlarını belirleyen, emek-gücünün normal varlığını sürdürmesi değildir; bu sınırlar, işçinin dinlenme zamanının sınırı ne kadar ezici, zorunlu ve acılı olursa olsun, emek-gücünün günlük olanaklı olan en üst düzeyde harcanması ile belirlenir. Emek gücünün ömrünün uzunluğu sermayeye vız gelir. Onu ilgilendiren tek şey, işgünü boyunca akışı sağlayabilecek azami emek-gücüdür. Bu amacına (...) işçinin yaşamını kısaltarak ulaşır."

Artı-değer sömürsü için kapitalist üretim sürecinde işgününün uzatılmasıyla, insan emek gücünün, makul ve fiziksel olarak gelişmesini yozlaştırır. Emek gücünün ömrünü kısaltıp erken ölüme yol açar. Bu sömürü sürecinde çocukların çalıştırılması 4-5 yaşlarına dek düşürülmüştür.

"Kapitalist ile ücretli işçi arasındaki savaşımın tarihi sermayenin kökenine kadar gider." (Marx) Manifaktür dönemi boyunca süren şiddetli mücadele, makinenin kullanılmasıyla, işçi, sermayenin soyutlaşmış şekli olan bu emek aracı ile savaşmaya başlamıştır. 1630 yıllarında Londra yakınlarında kurulan bir yol bıçkı değirmeni halk tarafından yıkılmıştır. 1758 yılında, su gücüyle çalışan yün kırpma makinesi yapıldığı zaman işsizliğe itilen 100.000 kişi makineyi ateşe vermiştir. 19.yüzyılın başlarında İngiltere'de manifaktür bölgelerinde özellikle buharlı tezgâhların yol açtığı, Luddite diye bilinen yaygın makine tahribi olayları yaşanıyor. "Emek aracı, makine şeklini alır almaz, bizzat işçinin rakibi olur." (Marx) Makine, sanayide yaygınlaştıkça işçiler arasında sefaleti arttırır. Geçişin hızlı olduğu dönemlerde işçiler üzerinde-

ki etkisi de şiddetli olmuştur. “Tarih, İngiliz el dokumacılarının yavaş yavaş yok olmasından daha korkunç bir trajedi kaydetmez; birkaç on yıl boyunca süren bu yok olma, en sonu 1838’de sona ermiştir. Bunların çoğu açlıktan ölmüşler, pek çok aile günde 2,5 peni ile uzun süre bitkisel bir yaşam sürmüşlerdir.” (Marx) Makine, devamlı olarak el emeğini azaltıp daha çok işçinin yerini alırken, hem makinenin yeni yeni alanlara girmesi, yayılması hem de sürekli daha gelişkin makinelerin yapılması, bu durumu kapitalizmin en başından itibaren sürekli hale getirir.

“Gereklilik icadın anasıdır ve daha önemlisi, düşüncenin ve eylemin de” diyor Engels. Makinleşme ile birlikte yapılanan sefalet, insanın yıkımı ve yok oluşu karşısında makinelere karşı işçilerin tepkisi, eylemleri bir savaş halini alıyor. O dönem yaşananları Marx, gizli iç savaş olarak ifade ediyor. Yukarıda değindiğimiz zor koşulların gerektirdiği tepki hangi eylemlerde ortaya konuyor? İşçi sınıfının makinleşmeye karşı bu ilk eylemleri için Engels, “İngiliz proletaryasının tarihi, makinelere ve burjuvaziye karşı yüzlerce başkaldırıdan söz eder” diyor. Proletaryanın makinleşme ile ezilmesinin, zarar görmesinin, işsizlik, yoksulluk ve ıstırap çekmesinin, umutsuzluğa düşmesinin, maddi-manevi sıkıntılarının sonucunda burjuvaziye karşı isyan ya da ahlaken çözülme ve sarhoşluk seçeneği ile karşı karşıya bırakıldığı açıktır. Ona başka seçenek kalmamıştır.

İşçilerin isyanının ilk biçimi, en erken, en ham ve en verimsiz biçimi suç işlemektir. İşçi çalışırken, her türlü işi yaparken tüm sıkıntıları çekiyor, ama aylak gezenler en iyi koşullarda yaşıyor, kendisi açlıktan bir türlü kurtulamıyor. Bu, işçinin mülkiyete olan tüm kutsal saygısını yıktı, yerle bir etti. Böylelikle isyanın ilk biçimi olan çal-

ma, hırsızlık büyük oranlara yükseldi. Suça ilişkin bazı verileri aktardık yukarda. Bunun ilkelliği ve çözüm olmamasının sonucunda işçiler makineleri tahrip ederek burjuva sınıfa karşı bir sınıf olarak tepkilerini ortaya koymaya başladılar. Suç işlemenin bireyselliğinden sınıf olarak makine kırıcılığına ilerledi tepkileri.

1824'te işçilerin örgütlenme yasağı kaldırılana kadar, işçiler birçok örgütlenme gerçekleştiriyorlar. 1812'de İskoçya'da dokumacılar gizli örgütlerinin kararıyla grev yapıyorlar. 1822'de tekrar grev yapıyorlar. İki işçi dönek olarak görülüyor, yüzüne asit atılarak kör ediliyor. 1818 yılında kömür işçileri İskoçya Derneği'nde grev yapacak kadar güçleniyor. Bu örgütler, üyelerinden sadakat yemini ve gizlilik, istiyorlardı. Düzenli defter tutuluyor, saymanları oluyor ve şubeler kuruyorlardı. 1824'ten sonra açıkça örgütlenen işçiler sendikalar kuruyorlar. Anlaşmazlık durumunda grev yapıyor, grev kırıcılar "topuz" adıyla anılıyor, dövme, aşağılama gibi yöntemlerle cezalandırılıyorlardı. Grevler çoğu zaman işçilerin felaketiyle sonuçlanıyor, ancak yaşam koşullarının zorlamasıyla yine de grevler yapılıyordu. İşçilerin susmaları demek, toplumsal koşulları kabul etmeleri, boyun eğmeleri demektir. Buna ilişkin olarak Engels, "Emekçiler, insanlık duygularını yitirmedikleri sürece, buna isyan etmek zorundalar, protestolarını başka bir yoldan değil, bu yoldan göstermeleri de kendini eylemde ifade eden, pratik İngiliz halkı oluşlarındandır" diyor.

İşçilerin mülk sahibi sınıfa duyduğu öfke, bireysel eylemler ya da sendikaların etki ve yönlendirmesiyle yaptıkları birçok eylemle ortaya konuyor. Bu eylemler yaşanan iç savaşın örnekleri olarak ortaya konmaya değer. 1831'de Manchester yakınında Hyde'daki bir sanayici, bir akşam bir tar-

ladan geçerken vuruldu. Bu, emekçilerin intikam eylemiydi. Daha sonraki yıllarda bu eylemi gerçekleştiren iki kişi tutuklanıp 1834'te Londra'da idam edildiler. Bu dönemde yangın, kundaklama eylemleri ve pek çok bombalama, bombalamaya teşebbüs eylemleri gerçekleştiriliyor. Kullanılan bombalar genellikle içi barut doldurulup kapatılmış bir demir borudan ibaret. Hayli büyük zarar veriyor. 29 Eylül 1943'te bu tür bir bombayla Sheffield'de Padgin bıçkı atölyesi havaya uçurulmaya çalışılıyor ve bu eylem bıçkı atölyesinde büyük zarara yol açıyor. Ertesi gün işçi düşmanlığıyla öne çıkan bir burjuva, düşük ücret veren ve topuzları çalıştıran İbbetjon'un fabrikasında benzer bir girişim oluyor. 6 Ekim 1843'te bu kez Bolton'daki bir fabrika yakılmaya çalışılıyor. Bu aynı fabrikada kısa süre içinde gerçekleşen üçüncü kundaklama oluyor. 21 Ocak 1844'de Lonceshire'deki bir bıçkı fabrikasında patlama oluyor ve ciddi bir hasara yol açıyor. 1 Şubat 1844'de Sheffield'deki Soho Tekerlek tesisi ateşe verilip tamamen yakılıyor.

1816'da kurulan ve güçlü bir örgütlenme gerçekleştiren Pamuklu Eğiticiler Sendikası, işçilerin eylemleri açısından çarpıcı. Üyeler, kararlara uymak için yemin ediyor. Her iş bırakma eyleminde tabandakilerin bilmediği, sendika parasını kullanma yetkisi verilen gizli bir komite seçiliyor. Bu komite, grev kırıcıların, iğrenç işverenlerin başı için, fabrika yakma eylemleri için bir fiyat belirliyor. Bu çerçevede kadın topuzları çalıştıran bir fabrika yakılıyor, buradaki grev kırıcı kızlardan birinin annesi öldürülüyor; öldürenler, sendika kassasından Amerika'ya gönderiliyor. 1820'de bir grev kırıcı (topuz) vurularak yaralanır. Eylemi gerçekleştirene sendika 15 sterlin ödül verir. Daha sonra bir başka grev kırıcı öldürülür, bu kez ödül 20 sterlindir, fakat eylemi gerçekleştiren yakalanıp

ömür boyu hapisle cezalandırılır. 1837 Mayıs'ında Oatbank ve Mile End fabrikalarındaki grevler sırasında bir düzine kadar topuz ölesiye dövülür. Haziran ayında da karışıklıklar sürer ve bir topuz dövülerek öldürülür.

İngiliz işçi sınıfının cüretini ortaya koyan bazı eylemlere de değinmek gerekiyor. 1839'da Galler bölgesi maden işçilerinin Newport ve çevresinde Çartistlerin önyak olduğu bir ayaklanma polis zoruyla bastırılıyor. Mayıs 1843'te Manchester'da tam bir savaş yaşanıyor: bir tuğla firmasının tuğla boyutlarını büyütmesi ve bunları daha pahalı satmasına karşılık işçilere zam vermemesi üzerine işçiler iş bırakıyorlar. Tuğlacılar Sendikası şirkete savaş açıyor. Grev kırıcılar arasında zor da olsa işçi bulan şirket, birisi polis, diğerleri de eski askerlerden oluşan 12 kişilik silahlı koruma birliği görevlendiriyor. Üstelik tuğlalar bir piyade birliği kışlasının hemen yanında olmasına rağmen. Bir gece saat 21.00'da tuğla işçileri, ilk saflarda silahlı işçiler olmak üzere askeri düzen içinde saldırıyorlar. Muhafızları görünce üzerlerine ateş açıyorlar; tuğla fabrikasındaki yaş tuğlaları da kuru tuğlaları da kırıyor, önlerine çıkan her şeyi yıkıyorlar. Girdikleri bir binadaki eşyaları kırıp döküyor içerde bulunan nezaretçinin karısını da hırpalıyorlar. Muhafızlar siper alıp işçilere ateş ederken, işçiler açık alanda ve yangınla aydınlanmış bir meydanda oldukları halde çatışmayı sürdürüyorlar. Mermileri bitene kadar çatışma sürüyor. Askerler gelince işçiler 4 mil kadar geri çekilmek zorunda kalıyor, burada kuşatılıp polisin eline düşüyorlar. Çok fazla yaralı işçi olduğu görülüyor, hatta içlerinden birisi kalçasından, baldırından ve omzundan aldığı 3 kurşun yarasına rağmen diğer işçilerle birlikte 4 mil boyunca yürüyor. "Bu insanlar" diyor Engels "kendilerinin de devrimci bir cesarete sahip olduk-

larını ve kurşun yağmurundan sakınmadıklarını kanıtlamışlardı. (...) Emekçiler, belli bir amaç taşıdıkları zaman, yeter cesareti gösterdiler; örneğin, daha sonra topçu marifetiyle korunacak olan Biley fabrikasına saldırıda olduğu gibi.”

“Her hafta Manchester’da polisler dayak yerken ve geçen yıl demir kapılarla ve kepenklerle korunan bir polis karakoluna işçiler baskın yapma teşebbüsünde bulunmuşken, İngiliz işçisinin polisten korktuğunu söylemek gülünçtür.” diyen Engels, süren iç savaşta işçilerin kararlılıklarını belirtiyor.

Uzun iç savaşın İngiltere’de yaşanan örneklerine değindikten sonra, diğer ülkelerde yaşananlara da değinelim. “Kuzey Amerika Birleşik Devletleri’nde her bağımsız işçi hareketi, kölelik, cumhuriyetin bir bölümünü çarpıklaştırdığı için kötürümleştirdi. Emegın, kara deriyle damgalandığı yerde, beyaz deriden kendini kurtarması mümkün değildir. Ne var ki köleliğin ölümüyle birlikte derhal yepyeni bir yaşam doğdu. İç savaşın ilk meyvesi Atlantik’ten Pasifik’e, New England’dan Kaliforniya’ya soluk soluğa gidip gelen bir lokomotif hızıyla yayılan 8 saatlik çalışma hareketi oldu.” Bu sözlerle Marx, ABD’de işçi sınıfının iş koşullarını düzeltmenin en önemli koşulu haline gelen 8 saatlik işgünü talebinin her yana nasıl hızla yayıldığını belirtiyor. 1857’de Şikago’da kadın işçilerin yakılarak katledilmesi ve sayısız çatışmada olduğu gibi, ABD’de işçilerin işgününün kısaltılması için, iş koşullarının düzeltilmesi ve ücret artışı talebi için çok sayıda eylem ve çatışmaya giriyor.

Fransa’daki koşullar, Victor Hugo’nun büyük eseri Sefiller’de de görülebileceği gibi, insanı insanlıktan çıkaran koşullardır. Sadece orda değil, aynı şekilde Notre Dame’ın Kamburu’nda da Paris’te alt sınıfların yaşamı açıkça sergilenir. Bu

açından, insanı yok eden, insanlıktan çıkararak vahşi bir sömürü olması açısından kapitalizmin ilk makineleşmesi sürecini yaşayan ülkeler arasında pek fazla bir farklılık yok. Almanya'da olsun Fransa'da olsun, İngiltere, Amerika, Belçika ya da Hollanda'da olsun çok vahşi bir sömürü gerçekleşiyor. Buna karşı İngiltere örneğindeki gibi suç işleme ve makine kırıcılığı benzeri tepkiler, başkaldırıları, eylemler gerçekleşiyor. Prusya'da (şimdiki Almanya ve Avusturya) 2-4 Haziran 1844'te Silezyalı dokuma işçilerinin ayaklanmasında, Haziranın ikinci yarısında Prag'da tekstil işçilerinin ayaklanmasında ve bunu izleyen Bohemya'nın sanayi kesimlerindeki ayaklanmalarda fabrikaların tahrip edilmesi ve makinelerin kırılması gerçekleşti, bu ayaklanmalar da büyük vahşetle bastırıldı.

ÇARTİST HAREKET

İngiltere'de Çartist hareketin çıkışı; 1780-1790 arasında proletarya içinden çıkan, Fransız Devrimi sırasında güçlenen, sonra Radikal Partiye dönüşen Demokratik Partinin devamı. Çartzim toplumsal karakterini anlamak için Stephen'ın Manchester'da 200 bin kişinin katıldığı bir toplantıdaki sözleri açıklayıcı. "Dostlarım Çartzim, esas noktası, sizin oy pusulasını elde etmeniz olan türden bir hareket değildir. Çartzim bir çatal-bıçak sorunudur: Çart, iyi bir ev demektir, iyi bir gıda, iyi bir içki demektir, gönenç demektir ve kısa işgünü demektir." Bu sözler, on yıllar boyunca uzun iç savaş sürdüren proletaryanın o günkü bilincinin düzeyini ve istemlerini ortaya koyuyor. İngiliz işçi sınıfı içerisinde burjuvaziyle süren uzun iç savaşta Çartzim kendi tarihsel döneminde oldukça etkin olmuştur. "Çartzim, burjuvaziye karşı çıkışın yoğunlaştırılmış biçimidir." "Çartzim, zorunlu olarak

toplumsal yapıdadır, bir sınıf hareketidir.” derken Engels, Çartizmin durumunu ifade ediyordu.

Liberal burjuvalar ile Çartistler 1842’de Çartın kabulü ve tahıl yasasının kaldırılması için dilekçe hazırlıyor, imza topluyorlar. Buna işçiler de katılıyor. İşçilerin eylemleri hızla yayılıyor ve grev başlıyor. Katılım giderek artıyor. Önceleri burjuvalar bu greve karşı çıkmıyorlar, ancak işçilerin tahıl yasası için değil, kendi talepleri için eyleme geçtiğini görmeleri ve işçileri kendi çıkarları için kullanamayacaklarını anlamaları çok sürmüyor. Burjuvazi, yasalara uyma geleneğini terk etmelerinin kendileri için ciddi tehlike yarattığını kısa sürede görüyor, bu nedenle de kendisi hemen yasalara uymaya dönüş yapıyor. Böylelikle emekçilere karşı, işçi sınıfına karşı hükümetin yanında yer alıyor, onları yalnız bırakıyor. Hükümetin tüm askeri gücünü karşısında bulan emekçiler dağılıyorlar; burjuvazi yarı yolda bırakıp saf değiştirdikten sonra işçileri ve çartistleri suçlayıp saldırgan bir tavır alıyor. “Bu başkaldırının meyvesi, proletaryanın burjuvaziden kesin olarak ayrılışıydı.” derken Engels, bu eylemin en önemli sonucunun altını çiziyordu.

Bu sonuç Marx’ın, “Fransa’nın 1789’dan sonraki iktisadi ve siyasal gelişmesi sonucu, 50 yıldan beri Paris’te hiçbir devrim, proleter bir niteliğe bürünmeksizin patlak vermedi.” sözleriyle de anlam kazanıyor. Marx devamında, “İşçilerin kanı pahasına kazanılmış her devrimden sonra, işçilerin yenilgisiyle sonuçlanan yeni bir savaşım patlak verdi.” diyor. Proletarya her kavgada yer alıyor, ama gelişmenin o aşamasında kimi taleplerini kabul ettirmekten öteye gidemiyordu. Sonrasında burjuvazi, hükümet, proletaryaya saldırarak etkinliğini kırıyordu.

SENDİKALAŞMA HAREKETİ

İşçi sınıfının eyleminin yönlendirilmesinde, o günün koşullarında sendikalar önemli işlev görüyor. Sendikaların yaygınlaşmaya başladığı, etkilerinin arttığı 1843 İngiltere'sinde hareket önemli bir bölgede maden işçileri içinde başlayan sendikalaşma hareketi büyük bir hızla yayılıyor. Manchester'daki ilk konferansta 60 bin işçi temsil ediliyor. Altı ay sonra yapılan Kongrede 100 bin işçi temsil ediliyor. Kongrenin yetki verdiği Avukat Roberts talepleri hazırlıyor:

- 1) Ölçü yerine ağırlığına göre ücret
- 2) Ağırlığının, kamu müfettişlerinin denetimine açık sıradan tartularla belirlenmesi
- 3) Sözleşmenin altı ayda bir yenilenmesi
- 4) Ceza sisteminin kaldırılması
- 5) Maden sahibinin işçiyi en az haftada 4 gün çalıştırması ya da en az 4 günlük ücret ödemesi

Bu talepleri görmezden gelen burjuvazi kendi önerisini sunuyor. 31 Mart 1844'te 40 bin maden işçisi greve başlıyor. Burjuvalar devamlı olarak grevci işçileri tutuklatıp hapse atıyor. Avukat Roberts, birçok işçiyi hapisten kurtarıyor. Kuzey bölgelerinde hiçbir maden işçisi çalışmıyor. Sendika kasasından işçilere ödeme yapılıyor. Yaza doğru sendika fonları tükeniyor, dayanışma yardımları da yetersiz olduğundan işçiler zor günler geçirmeye başlıyor. İşçiler, burjuvazinin tüm kıskırtmasına rağmen hiçbir öç alma hareketine girmiyor, örnekleri hırpalamıyor, hırsızlık yapmıyorlar. Burjuvazinin, işçileri kulübelerinden atmalarından ve devam eden saldırılardan sonra da grev disiplinli olarak sürüyor. Ancak Eylül sonunda burjuvaların başka yerlerden grev kırıcıları toplayıp getirmesinden sonra sona eriyor.

"Daha 1840'ta, tamamen hayvanca ve ahlak

duygusundan yoksun diye tanımlanan insanlar açısından böyle bir savaş, üstün bir gerçek insani kültür, karakter gücü ve coşku demektir. Ama baskı da kim bilir ne kadar şiddetli olmalı ki bu kırk bin maden işçisini tek bir adam olarak ayağa kalkıp bir ordu gibi, yalnızca şevkle değil, ama aynı zamanda iyi disiplinli bir ordu gibi, soğukkanlı, kararlı ve dingin bir ordu gibi, ötesine geçilmesinin delilik olacağı bir noktaya kadar direnerek savaş-tırabilmiş olsun. Ve ne savaş! Görülebilen ölümlü düşmanlara karşı değil, ama açlığa, yoksulluğa, sefalete, evsiz-barksız kalmaya, zenginliğin vahşetiyle deliliğe kışkırtılan öfkelerine karşı savaş. Eğer şiddete dayalı bir isyana kalkışsalar; bu silahsız ve savunmasız insanlar kurşunlanır ve maden sahiplerinin utkusu için iki gün yeterdi. Bu yasaya saygılı ihtiyat polisten korkmanın eseri değildi, basiretin sonucuydu, emekçilerin zekâsının ve kendine hâkimiyetinin en iyi kanıtıydı.” sözleriyle değerlendiriyor Engels, bu sendika grevini. İşçilerin sermayenin gücüne teslim olmaya zorlandığı 19 haftalık eyleminin sonucunda eylem boşa gitmedi. İşçiler uyandı ve büyük çoğunluğu işçi hareketine girdi.

Sendikalaşmanın ilk yasa dışı olarak ortaya çıkmasından sonra işçi sınıfının tüm eylemlerinde olduğu gibi sendikalaşmada da değişik aşamalar yaşanıyor. Gizli ve dar eylem yönetici komitelerin olduğu sendikalarda öldürme, bombalama, kırma, yakma gibi eylemler gerçekleştirilirken, 1844'te işçi sınıfının en örgütlü ve ileri kesimlerinden, disiplinli maden işçilerinin grevi gerçekleşiyor. Aynı dönem farklı sektörlerde çalışan işçiler de yine bombalama, öldürme, yakma ve kırma biçiminde eylemleri sürdürüyorlar. “Grevlerin inanılmaz sıklığı tüm İngiltere’de toplumsal savaşın ne ölçüde patlak vermiş olduğunun en iyi kanıtı” diyordu bu

döneme ilişkin olarak Engels.

Fransız işçi sınıfının eylemi en büyük siyasi etkiye sahip eylemler oldu. Suç işleme ve kırma, yakma türü eylemler dışında asıl olarak Fransız işçi sınıfı ayaklanmalarla kendini kabul ettirmiştir, dünya proleter hareketine. Engels, İngiliz işçilerinin durumunu Fransız işçilerle karşılaştırırken, “Fransa, toplumsal kötülöklere karşı silahlarla savaşır, İngiliz içinse politika, bir çıkar sorunudur, yalnızca burjuva toplumun çıkarına işler, o nedenle İngiliz, hükümete karşı değil, ama doğrudan doğruya burjuvaziye karşı savaşır.” diyor. Fransız işçilerinin 1789’dan sonra tüm devrimlerde yer almasından ayrı olarak giriştiği bazı ayaklanmaları da belirtelim. 1831’de birinci Lyon ayaklanması gerçekleşiyor. 5 Haziran 1832’de Paris’te devrimci kuruluşların katıldığı cenaze çatışmaya ve ayaklanmaya dönüşerek 6 Haziran akşamına kadar barikatlarda savaş sürüyor. 9 Nisan 1832’de Lyon işçileri, ücretlere ilişkin önceden verilen savaş nedeniyle işçilerin ceza almalarını protesto için ayaklanıyorlar. Günlerce süren kanlı kavgadan sonra işçiler yeniliyor. 12 Mayıs 1839’da gerçekleşen ayaklanma yine kanla boğuluyor.

Sanayi ve maden proletaryasının gerisinden tarım emekçileri geliyor. Toplumsal savaşta en yaygın kullandıkları yöntem yangın çıkarma oluyor. 1830-1831 kış aylarında yangın çıkarma İngiltere’de tarım emekçilerinin genelleşen eylemi haline geliyor. Çiftçilerin tarladaki saman ve tahıl yığınları, Sussex bölgesi ve çevre illerde Ekim’de çıkan karışıklıklardan sonra yakılmaya başlıyor. Kış aylarında süren bu olaylarda ahırlar ve ambarlar da ateşe veriliyor. 1831’den sonra tarım emekçilerinin işsizliğinin yinelenildiği her kış bu eylemler tekrar ediyor. 1843-1844 kış aylarında yangınlar aşırı ölçüde artıyor. Gazetelerde çıkan

haberlere bakılınca bazı günler 1-2, bazı günler 10'dan fazla yangın görülüyor. Ocak sonlarından Temmuz-Ağustos'a kadar haftada 3-4 civarında yangın çıkarılıyor. Bu duruma ilişkin Engels, "Bu toplumsal bir savaşım değil mi? Bu, canım sürse ne olur denebilecek doğal bir durum mu?" "...İşte böylece görüldüğü gibi, işçi sınıfı hareketi, ücra, durağan, zihinsel yönden ölü tarımsal kesime doğru kendine yol açmaya başlamıştır" değerlendirmesi yapıyor. 1843'te Galler köylüsü arasında ünlü "Rebeca" karışıklıkları çıkıyor. Kadın giysileri giyip yüzünü siyaha boyayan köylüler paralı köprülere saldırıyorlar. Köprüleri kırıp döküyor, geçiş ücreti toplayan memurların evlerini yıkıyorlar. Milis kuvvetleri devreye girince bunları atlatıp eylemlerini sürdürüyorlar. Polis devreye girdikten sonra yangın çıkarma ve adam öldürme olaylarına girişiyorlar. Ciddi olan bu suçlar hareketin sonunu getiriyor, geri çekiliyorlar ve eylemler sona eriyor. İrlanda'da toprak sahiplerinin temsilcilerini, hizmetkarları, çiftlik sahibi Protestanları hedef alan suçlar köylüler tarafından işleniyor.

İşçilerin eylemlerine ilişkin bir gazeteden Engels aktarıyor: "Saraylara savaş, kulübelere barış- bu bir terör parolasıdır; bu topraklarda bir uçtan ötekine yankı yapabilir. Zenginler dikkat!"

İşçi sınıfının mücadelesinin başlangıç döneminde taleplerini üç ana başlık altında toplayabiliriz. Ücretlerin yükseltilmesi, işgünü saatlerinin kısaltılması, iş koşullarının düzeltilmesi... İş gününün kısaltılması ya da düzenlenmesi aynı zamanda sanayinin gelişimi ile de koşullanıyor. Bu noktaya ulaşmadan öncesi ise uzun savaşım dönemi. Sermaye daha yeni gelişmekte olduğu zaman emeği sömürmede devlet gücünü de ekonomik gücün yanında kullanıyor. Sermayenin güçlenmesinden sonra boğaz boğaza verilen mücade-

leler karşısında sermaye ödünler vermek zorunda kalıyor. İş saatlerinin sınırlarının belirlenmesinin nedenleri Marx'ta şöyle konuyor, "Görüldüğü gibi, zaman sınırlarını, paydos saatlerini, askeri bir disiplinle saatin tik-takları ile düzenleyen bu hassaslık asla parlamentonun eseri değildi. Bütün bunlar, modern üretim biçiminin doğal yasaları olarak, koşullardan giderek doğmuştu. Bunların biçimlenmesi, resmen tanınması ve devlet tarafından ilan edilmesi, sınıfların uzun savaşımalarının sonucu olmuştur. Bunun ilk sonuçlarından biri uygulamada, fabrikadaki yetişkin erkeklerin işgününün aynı sınırlamalara bağlı olmasıdır; çünkü üretim süreçlerinin çoğunda, çocukların, gençlerin ve kadınların elbirliği vazgeçilmezdi. Bunun için, 1844'ten 1847'ye kadarki dönemde 12 saatlik işgünü, fabrika yasasına bağlı bütün sanayi kollarında genel ve tek düze bir uygulama olmuştur."

İş saatlerine ilişkin gelişmeler işçi sınıfının mücadelesinin durumunu ifade eden bir gösterge gibidir o yıllarda. Ne zaman işçi sınıfı mücadeleyi yükseltse iş saatleri konusunda bazı sınırlamalar oluyor. Bu noktada uygulama ile yasalar arasındaki çelişkinin de işçilerin mücadelesiyle bağlantılı olarak farklılaştığını belirtelim. İşçi sınıfının mücadelesiyle haklar uygulanıyor. 1802'de İngiltere'de çıkan çalışanların haklarına ilişkin yasalar göstermelik kalıyor. 1830'lu, 1840'lı yıllarda işçi sınıfının boğaz boğaza verdiği savaşım ile sürekli yeni kazanımlar oluyor. Bu kazanımlarda zamanla, burjuvazinin yeni saldırılarıyla bağlantılı olarak gasp edilmeye çalışılıyor. İngiltere'de 1847'de 11 saatlik işgünü, 1848'de 10 saatlik işgünü yasallaştırıyor. Ancak 1848 devrimlerinde işçi sınıfının yenilgisinden sonraki yıllarda burjuvazi bu saatlere uymuyor. İleriki yıllarda işçi sınıfının tekrar ayağa kalkmasıyla işgünü saatlerine daha fazla uyulu-

yor. Sanayinin merkezlerinde, madenlerde işgünü saatlerine daha fazla uymak zorunda kalıyor burjuvazi. İşçi sınıfının en öne çıkan kesimi sanayi ve maden proletaryası olduğu için buralarda iş saatlerinin kısaltılması yönündeki kazanımlar pratik olarak da uygulanıyor. Diğer yerlerde çoğu zaman yasalardaki iş sürelerine uyulmuyor. Ne zamanki işçiler burjuvaziye karşı eylemi, savaşı yükseltiyor, o zaman iş saatleri pratik olarak kısalıyor.

İşyerlerinde işçilere yönelik uygulanan cezalar da işçilerin eylem yapmasına yol açan önemli sorunlardan birisidir. Kimi işyerinde işe gecikme nedeniyle kesilen cezalar neredeyse iş karşılığı alınacak ücreti aşılıyor. Birçok grev ve eylem bu nedenle patlak verdi.

Sendikaların grevlerinin çoğunlukla hüsrarla sonuçlanmasına rağmen işçilerin sendikaya akın etmeye devam etmelerini Engels şu sözlerle açıklıyor: “Patronlar arasındaki ücret düşürme rekabetini sendikaların en azından kontrol altında tuttuğunu işçiler bilmiyor olsalardı bile, yalnızca düşmanlarına, sanayicilere zarar vermek için bile, gene de sendikalardan yana olurlardı. Savaşta bir tarafın zararı ötekinin yararınadır; işçiler patronlarına karşı savaş durumunda olduklarına göre, bir anlaşmazlığa düştükleri zaman büyük hükümdarların yaptığını yaparlar.”

1850’li yıllarda artık işçi sınıfının durumu 1848 devrimleri nedeniyle daha farklıdır. 1848 devrimleri işçi sınıfı tarihinde bir nitelik değişiminin ifadesidir. 1850’li yıllardaki işçilerin büyük sanayi kollarındaki zaferlerini değerlendiren Marx, “Yasal sınırlamalar ile düzenlemelerin, yarım yüzyıl süren iç savaş sonucu kendilerinden adım adım sökülüp alındığı patronlar hala ‘serbest’ olan sömürü alanları ile kendi durumları arasındaki karşıtlığı gereksiz bir gösteri havası içinde belirtir-

yorlardı.” diyor. Burjuvazinin bu “serbest” alanları da elinden gitti. İlk başta işgünü ve paydos saatini düzenleyen yasalar büyük sanayide uygulanırken, zamanla, verilen mücadeleler sonucunda iş yapılan her evin fabrika yasası kapsamına girmesine kadar vardırdı. Burjuvazinin “serbest” alanı kalmadı. Bütün alanlarda iş yasasının uygulanması, işgününün düzenlenmesi, eş zamanlı ve hep birden olmadı. İşgünü bazı işkollarında düzenlenmişken, “öteki işkollarında süregelen savaşım” kapitalist üretimin gelişmesiyle işçinin karşı çıkma gücünün zayıflatıldığına işaret eder. “Normal işgününün yaratılması, bu nedenle, kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasındaki az-çok gizli, uzun süren bir iç savaşın sonucudur. Çatışma, modern sanayi arasında olduğu için, ilk kez bu sanayinin beşiğinde, İngiltere’de başlamıştır.” diyen Marx, işkolları arasındaki farkın kaldırılmasının da uzun süren iç savaşın sonucu olduğunu belirtiyor.

HAZİRAN AYAKLANMASI

İşçi sınıfının eylemi “az çok gizli, uzun süren bir iç savaş” şeklinde sürdü. İlkel biçimiyle başlayan tepki iç savaş biçimini alan eylem olarak değişik biçimlerde gelişti. Sanayi proletaryası ve madencilerin başını çektiği eylem, giderek proletaryanın diğer işkollarını da sardı. Tarım emekçilerini de etkisine aldı. Bu eylem sürecinde sendikalar, dernekler, kimi yerlerde sosyalistler, kimi yerlerde Çartistler gibi proleter sınıf hareketleri görüldü. Birçok ayaklanmalar yaşandı. Bombalamalardan kundaklamaya, makine kırıcılığından yürüyüşlere, grevlere, öldürmeden silahlı baskınlara, ayaklanmalara kadar çok değişik biçimler aldı. Bütün bu on yılları aşan eylem sürecinin, gizli ya da açık biçimdeki bu uzun iç savaş sürecinin

en önemli politik özelliklerinden birisi burjuvaziye karşı savaşılmış olmasına rağmen burjuva düzeni, burjuva egemenliği ortadan kaldırmaya yönelmemesidir. 1848 Haziran ayaklanmasıyla burjuva sınıftan kesin kopuşundan önceki dönemde proletarya, burjuvazinin değişik kesimleriyle birlikte ayaklanmalara katıldı, bu nedenle de eylemi burjuva düzeni kaldırmaya yönelmedi, burjuva düzen sınırları içinde kaldı. Eylemiyle, ayaklanmalarıyla, silahlanmasıyla birçok kez burjuva sınıfı zora sokmasına rağmen, bilinç ve örgütlülük olarak kapitalizmi aşacak kadar gelişmemiştir. 1848 Şubat ayaklanmasıyla Fransa'da burjuva hükümetlerin değiştirilmesinde proletarya aktif olarak savaştı: burjuva cumhuriyet, bu nedenle, toplumsal kurumlarla çevrili bir cumhuriyet olmak zorunda kaldı. 15 Mayıs'ta Blanqui'nin önderlik ettiği ayaklanma bastırıldı. Ayaklarını yere basan, artık güçlerini toparlayan burjuvazi proletaryaya, haklarını gasp ederek, aşağılayarak yeni bir saldırı başlattı.

Bu saldırıya ve aşağılanmaya karşı proletarya anında tepki verdi; bu kez ayaklanmanın hedefinde burjuvazinin düzeni-egemenliği vardı. Bu, proletaryanın uzun sınıf savaşlarında tarihsel bir önem taşır. Marx, "Paris proletaryası, Avrupa iç savaşlar tarihindeki en büyük olay olan Haziran Ayaklanması ile karşılık verdi. Burjuva Cumhuriyet kazandı" diye değerlendiriyor bu durumu. Bu ayaklanmada proletarya tek başına savaşırken, burjuvazinin yanında tüm düzen güçleri, mali aristokrasi, sanayi burjuvazisi, orta sınıflar, küçük burjuvazi, ordu, seyyar muhafız olarak örgütlenmiş lümpen proletarya, adı bilinmeyen aydınlar, rahipler, ruhban sınıfı ve kırsal nüfusun tamamı yer aldı. Ayaklanma ve sonrasında 3.000'den fazla proleter katledilirken, 15 bini sürgüne gönderiliyor. Roma imparatorluğunun yıkımını hazırlayan

iç savaşlardan bu yana (1848'e dek) eşi benzeri görölmeyen bir insan kıyımı yaşanıyor. Proletaryanın burjuvazinin karşısına tek başına bir sınıf olarak ilk kez dikildiği Haziran Ayaklanmasının ezilmesinden sonra Avrupa'nın birçok ülkesinde proletarya ayaklandı; bütün Avrupa'da burjuva sınıf "komünizm hayaleti"ne karşı, proletaryaya karşı saldırıya geçti.

Haziran Ayaklanması ve 1848 devrimcileri, proletaryanın uzun iç savaş biçiminde süren mücadelesinde nitelik değişimi anlamına geliyor: İlk defa proletarya kapitalizmi yıkma hedefiyle hareket etmeye başlıyor.

Önsöz Dergisi, 7.Sayı

ÜRETİCİ VE DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜÇ OLARAK BİLİM

İnsanlar, evriminin başından beri yaşamlarını sürdürebilmek için üretim yaparlar. Her üretim, doğanın, doğada var olan nesnelere insan emeği aracılığıyla insana yararlı hale getirilmesi, kullanım değeri haline getirilmesi ve böylelikle insan tarafından mülk edinilmesidir. Ancak bu, insanlık tarihi boyunca, tarihsel olarak belirli bir toplum biçimi içinde belirlenmiş ilişkiler yoluyla yapılır.

Kapitalist toplumda daha önceki toplumlardan farklı olarak, üretimin amacı kullanım değeri elde etmek değil, değişim değeri elde etmek oldu. Değişim değeri üretimi ise, daha önceki sınıflı toplumlardan farklı olarak ücretli emeğin sömürsüne, artı-değer üretimine dayanır. Daha önceki sınıflı toplumlarda emekçi sınıfın ürünleri, kullanım değeri olarak üretilirdi ve bu ürünler sömürücü sınıf tarafından zorla ellerinden alınır. Ancak ihtiyaç fazlası olan kısmı ticaret metaı olarak değişilirdi. Ama kapitalist toplumda, kapitalist, daha çok değişim değerini kendi mülkiyetine geçirmek amacıyla işgününün gerekli emek zamanına denk gelen kısmını azaltıp, artı emek zamanına denk gelen kısmını sürekli olarak artırmaya çalışır. Bunu iki yoldan yapar, birisi işgününü doğal sınırlarının ötesine dek uzatmaya çalışmasıdır. Diğer yol ise gerekli emek zamanını kısaltarak, artı emek za-

manını uzatma biçimindedir. Artı-emek zamanını işgününün tamamına yayma, bütün burjuvaların vazgeçemedikleri rüyaları, çabalarıdır. Sermayenin bu eğilimi, onu daha önceki toplum biçimlerinden ayırır. Sermaye için tek koşul, her seferinde başladığı çıkış noktasını aşmak, böylece üretime yeniden başladığı her seferin sonunda daha çok değişim değerine sahip olmak, sermaye olarak kendi kendisini biriktirmektir. Sermayeye dayalı üretim, bu yapısı nedeniyle daha önceki üretim biçimlerinden farklı olarak, üretimin genişlemesi için “üretim güçlerinin genişlemesine dayanmaz, ama üretici güçlerin bizzat serbest, engelsiz, ilerici ve evrensel gelişmesi, toplumun ve dolayısıyla onun yeniden üretiminin koşuludur.” (K.Marx, Grundrisse Cilt 2, sf. 32)

Bütün eski üretim biçimlerinde üretici güçler belirli bir gelişkinlik düzeyine eriştiği zaman eski toplum aşıldı. Üretici güçleri feodal kabuktan soyan, onu daha ileri götüren şey, ticaretin, sanayinin gelişimi oldu ve aynı zamanda baskı makinesi gibi, barut gibi bilimsel-teknolojik gelişmeler oldu. Üretici güçlerin bu gelişimi, feodalizmin dayandığı ekonomik temeli çözdüğü gibi, bu temel üzerinde yükselen siyasal, dinsel, ideolojik, felsefi ilişkileri de çözdü, dağıttı. Yine bu üretim ilişkilerine göre şekillenmiş olan her şeyi, insanların düşünce tarzlarından karakterlerine kadar ne varsa her şeyi değiştirdi. Bu değişim, üretici güçlerin muazzam gelişiminin önünü açtı. Bilimsel gelişmeler, keşifler, buluşlar eski toplumdan kalan ne varsa sildi süpürdü; bütün üretim değişim değerine çevrildi, dünya bir pazar olarak bin bir yolla birbirine bağlandı.

Daha çok değişim değeri, daha çok sermaye; bunun için var olan bütün üretim meta üretimi haline geldi. Sermaye bu sınırdan durmadı; dünya-

nın her yeri her yönden yeniden ve yeniden araştırma konusu yapıldı (halen de öyle); eskiden var olanlar dâhil her şey araştırılmalı, yeni ve daha çok değişim değeri elde etmek, daha çok sermaye biriktirmek için yeni kullanım değerleri, eski şeylerin yeni kullanım alanları bulunup çıkarılmıyordu. Sonuç doğa bilimlerinin muazzam gelişimi oldu. Bilimsel gelişmeler, insanı düşün alanında olduğu kadar pratik alanda da geliştirdi, zenginleştirdi, üretici güçlerin gelişiminin önünü açtı, hızlandırdı. Belirli düşünce kalıplarının, bilinç biçiminin aşılması, bütün bir çağın rüzgârın önündeki sis gibi dağılıp yok olmasını getirdi. Burada olan şey feodal temel üzerinde bir gelişme değil, bizzat temelin kendisinin değişimiydi. Bunun gerçekleşmesi için maddi üretici güçlerin belirli bir gelişkinliği ve aynı zamanda maddi zenginliklerin, üretici güçlerin nesnel biçimi olan servetin belirli bir gelişkinliği gerekir. Şimdi artık gelişme eski temelden değil, eriştiği yeni temelden, kapitalizmden ileriye doğrudur.

“Öyleyse sermaye üzerine kurulu üretim, bir yandan evrensel sanayiye —yani artı emeği, değer yaratan emeği- yaratırken, öte yandan aslında bilime, tüm fiziksel ve zihinsel niteliklere dayalı görünen doğal ve insanal özelliklerin genel bir sömürü sistemini, yararlılık üzerine kurulu bir sistemi yaratır.” (agy. sf. 310)

Sermaye, burada artık insanın tüm üretken güçlerini, bilim de dâhil kendine mal ederek hem doğanın hem de insanın tüm özelliklerini sonuna kadar işletip kullandığı evrensel bir sistem olarak kapitalizmi yarattı. Kapitalizm, geliştirici, ilerletici bir güç olarak bilimden de tüm fiziki ve manevi değerlerden de yararlanarak toplumsal üretim ve meta dolaşımı dışında hiçbir şey bırakmadı. Böylece bütün alanlarda değişim değeri üretiminin

egemenliğini, ücretli emeği ve sermayeyi yeniden ve yeniden üretmeye başladı: her genişletilmiş yeniden üretim, kapitalizmin toplumsal bir sistem olarak yeniden üretimi oldu.

Sermayeye dayalı üretimin üretici güçleri geliştirmesi ilk başta işbölümüne dayalı manüfaktür biçimindeyken, bilimin gelişmesi ve üretime uygulanması, yani bilimin doğrudan bir üretici güç olarak devreye girmesi büyük sanayiye yarattı. Bilimin üretici güç olması makine demektir; makineli üretimse sanayi. Sanayinin gelişimi sabit sermaye yatırımlarının artması anlamına gelir. Ancak burada üretici güçlerin bu müthiş gelişimi sermaye birikiminin de müthiş artışıdır. Sermaye birikimi, yeniden bilimin, teknolojinin gelişimini hızlandırdı. Bu karşılıklı etki ve itki, sermaye birikiminin belirli bir aşamasına kadar, teknelci aşamaya kadar üretici güçlerin gelişimini artırırken; teknelcilik biçimini almasıyla sermaye üretici güçleri engelleyen bir köstek haline geldi.

Sermaye, üretici güçlerin evrensel gelişimini sağlarken, aynı zamanda var olan verili koşulların sürekli olarak alt üst oluşunu, kendi varlığının zorunlu koşulu haline getirir. Bu nedenle her bilimsel teknolojik gelişim üretim düzenini yıkıp yeniden kurar. Sermayenin devrimci temeli buradadır, o sürekli daha çok, daha geniş Pazar arayışı içindedir. Toplumsal üretici güçlerin, bilimin, ulaşımın, iletişimin gelişmesinin her düzeyi sermaye için aşılması gereken bir engel, bir sınır haline gelir, onları hep daha ileri gitmeye zorlar. Sermayenin birikiminin sürmesi, toplumsal emeğin, üretici güçlerin sürekli olarak kendi özel mülkiyeti altına alınmasıyla olanaklı olur. Bunu yapabilmek için sermaye, işçiyi hem kendi emeğine, hem emek ürünlerine hem de toplumun zihinsel güçlerine, bilgiye, sanata, bilime karşı sürekli olarak yaban-

cılaştırır. Bütün bunları kendine mal edinmenin koşulu, gerekli emeğin sürekli olarak alt sınırlara düşürülmesi, böylelikle artı emek zamanının artırılmasıdır. Bu nedenle sermayenin eğilimi, gerekli emeğin sifıra doğru çekilmesi yönündedir. Büyük sanayide gerekli emek zamanının düşürülmesi, bilimin sürekli olarak üretime uygulanması, makineleşmenin sürekli olarak artırılması, gelişmesi yoluyla gerçekleştirilir. Burada sermaye sürekli artan biçimde makineye, sabit sermayeye yatırım yapar. Kolektif emeğin bütün gücü, yeteneği büyük sanayide makinenin gücü, yeteneği olarak görünür, sermayenin gücü olarak var olur. Daha önceki bütün üretim süreçlerinde emekçinin kendisi üretimde usta olarak yer alırken, üretimdeki beceri ve güç de emeğe aittir. Şimdi artık bu ustalık makineye geçmiştir; işçinin emek sürecindeki bütün etkinliği makine tarafından belirlenip düzenlenir. “Ama tüm üretim süreci işçinin becerisi olarak değil, bilimin teknolojik uygulanması olarak bunun ardında yer alır. Bu yüzden üretime bilimsel bir karakter vermek sermayenin eğilimidir ve doğrudan emek bu sürecin salt bir ögesi” (agy. 169) durumuna getirilir. Bir otomattan başka bir şey olmayan makineyi istenen biçimde, sürede ve hızda hareket etmeye zorlayan bilim, işçiye yabancı olduğu gibi, işçinin üzerinde makinenin gücü, sermayenin gücü olarak etki eder, emeğin sermayeye bağımlılığını daha da çok artırır.

Üretim sürecinde işçinin karşısında makine olarak, sermaye olarak yer alan bilim, aslında toplumun genel bilgi birikiminin kendisidir. Bütün topluma ait olan bu güç, bedavadan sermayenin eline geçmiştir, bu nedenle toplumsal emeğin ürünü de sermayenin mülkiyetinde ve sermayenin ürünü olarak ortaya çıkar, sermaye olarak nesneleşir. Toplumsal zenginliğin esası olan kullanım

değerleri, burada sermayenin elinde değişim değeri olarak var olur. İşçi sınıfı burada sürekli olarak sermaye için servet üretirken, kendisi içinse karşı kutupta sürekli olarak kendi mülkiyetsizliğini, sefaletini üretir.

Kapitalist zenginliğin temeli artı değer sömürüsüdür. Sermayenin bütün çabası bunun artarak sürmesi içindir. Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, makinenin üretime daha çok girmesini, üretim sürecindeki rolünün artışı getirir ve makinenin üretimdeki yeri de sermayenin gelişim düzeyini gösterir. Ama bu, aynı zamanda sermayenin kendi içinde taşıdığı çelişkinin de derinleşmesidir. Çünkü makinenin üretimdeki rolünün artması, artı değerın asıl kaynağı ve üreticisi olan emek gücünün üretimdeki rolünü ve etkisini azaltır. Bunun yerini bilimin üretimdeki yansımından başka bir şey olmayan makinelerin organize çalışması doldurur. Bu durum, artı değerın gerçek temelinin, giderek daha az işçi çalıştırılacağı için giderek azalması anlamına gelir. Bu nedenle sermaye, makineli üretimi bir yandan geliştirir, öte yandan buna engel olur. Onu, makineli üretimi daha çok geliştirmeye ve daha çok kullanmaya zorlayan, sermayenin temel işleyiş yasalarından biri olan rekabettir. Daha önceleri tek tek kapitalistlerle rekabet ederken, şimdi tekeller birbirleriyle rekabet edebilmek, üretimde ve pazarda daha çok etkin olmak için giderek daha büyük oranda makineli üretime yatırım yapar. Ama şurası açık, makine artı değer üretmez. Buna rağmen sermaye daha çok, daha çok makineli üretime yatırım yapacaktır.

Kapitalist, üretimde makineyi ancak bir koşulla kullanır. Eğer makine, üretim sürecinde işçinin gerekli emek zamanını azaltıp, böylece daha uzun bir süre artı emek zamanı yaratıyor ve kapi-

talistin daha çok artı değer emebilmesine olanak yaratıyorsa. Bir başka söylemle, işgününün daha çok bölümünü sermaye hesabına çalıştığı sürece izin verir. Böylece, belirli bir zaman içinde üretilen toplumsal zenginlik olarak kullanım değerleri artar, ama her bir ürün için gereken toplumsal emek miktarı azalır. Yani sermaye hem gerekli emek miktarını düşürüp artı değeri artırmış, ama aynı zamanda her bir ürün için gereken toplumsal emek miktarını da düşürmüştür.

Toplumsal üretimin ve toplumsal ilişkilerin yarattığı gereksinimler, tarihsel sürecin bir sonucudur, bu gereksinimler arttığı oranda toplumsal zenginlik de artar. İşte sermaye burada bir yandan bilimin etkin gücüyle bu toplumsal zenginliği artırırken, bir yandan da kendi iradesine rağmen emeğin verimliliğini en üst düzeye çıkarır. Kendi yerini alacak daha üst bir toplum olan sınıfsız toplumun maddi önkoşullarını hazırlar. Emek, sermayenin boyunduruğundan kurtulduktan sonra bu temele dayanarak toplumun bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde üretim yapabilecek ve böylece toplumun daha da ileri gidebilmesinin koşulları da yaratılacaktır.

Eskiden işçinin yaptığı işlerin şimdi makine tarafından yapılmasını sağlayan şey, mekanik, kimyasal süreçlerin analiz edilmesi, elektrik, elektronik ve diğer tüm bilimlerin üretim alanına uygulanması, yani bilimin doğrudan bir güç olarak üretim alanına girmesidir. Burada işçinin emek süreci boyunca yaptığı bütün etkinlik analiz edilip mekanik bir sürece indirgenir ve böylece işçinin yerini makinenin almasının olanakları sağlanır. Yine burada, büyük sanayi üretiminde kullanılan ara mallarla birlikte bu durum, büyük sanayinin ne kadar geliştiğini de gösteren bir göstergedir. Büyük sanayide kullanılan emek mikta-

rından çok, ara malların miktarı toplumsal zenginliğin üretilmesinde artıran ya da azaltan etkili bir güçtür. İster kullanılan hammaddeler olsun, ister makineyi devindiren güç olsun bu ara malların üretim üzerindeki etkisi, bunları üretmek için kullanılan toplumsal emek miktarıyla bağlantılı değildir. Bu, genel bilimsel gelişmeye ve bilimin teknolojik uygulanmasına bağlıdır. Burada bütün bilimlerin gelişkinlik düzeyi ile maddi üretimin gelişkinlik düzeyi birbirine bağlı olarak artış gösterir. Bilimlerdeki bu gelişme yalnızca kentlerdeki sanayide değil, tarımda da aynı sonucu verir; toprağın kimyasal analizinden kullanılan gübreye, ekilecek tohum cinsinden sulama sistemlerine dek her biri birer makine gibi emeğin verimliliğini artıran bir etki yapar.

Üretim basit bir emek süreciyken, şimdi doğa güçlerini insanın gereksinimlerinin karşılanması hizmetine sokan bilimsel bir süreç durumuna gelir. Bu durum, canlı emek karşısında sanki sermayenin bir özelliği gibi görünür. Oysa burada tek tek bireylerin emeği değil, ama toplumsal emek, bilim vasıtasıyla doğa güçlerini kontrol altına almış, kolektif emeğin verimliliğini olağanüstü artırmıştır. Bilim ve teknoloji dâhil bütün toplumsal üretici güçler sermayenin elinde tutsak haline getirildiği için, bu olağanüstü gelişme de sermayenin yarattığı bir sonuç gibi görünür, ona mal edilir. Bilimsel güç, sermayeye hiçbir ek maliyet getirmez. Çünkü deneysel bilimlerin hepsi maddi olarak yaratıcıdır ve nesnelleştirilebilir sonuçlar üretirler. Toplumun bütün bu bilgi birikimi toplumsal hafızada, toplumsal zekâda var olur. Ancak bu bilimsel gücün mülkiyet altına alınması makinenin üretimde kullanılmasıyla olanaklı olur.

Bu bilimsel üretimin yarattığı gerçek zenginlik, üretimde kullanılan emek miktarı ile bunun

yarattığı yeni ürün arasındaki olağanüstü artışta kendini gösterir. Aslında burada emek, üretimin temel ögesi olmaktan giderek uzaklaşmıştır. Bilimin üretim sürecine artan biçimde daha çok girmesi, emeği üretimin temel ögesi olmaktan uzaklaştırmış, artık pek çok sanayi kolunda bir gözetmen konumuna getirmiştir. Daha önceki bütün üretim süreçlerinde emek, doğadan aldığı nesneyi işleyip üretim aracı biçimine getirmiş ve bu üretim aracı aracılığıyla yeni bir kullanım değeri üretmiştir. Yani doğal nesne ile ürün arasına, kendi eliyle dönüştürdüğü bir başka doğal nesneyi aracı olarak koyan bizzat insanın kendisidir. Şimdi ise büyük sanayi de insan, artık doğal nesnelere kendisinin arasına bilim ve teknolojinin yardımıyla inorganik maddeyi sokar. Böylelikle emek, üretim sürecinin temel aktörüken bu rolü makineye kaptırıp, kendisi artık onun bir uzantısı, üretim sürecinin bir figüranı olur.

Marx'ın dediği gibi, doğa makine yapmaz. Makine, insan tarafından ve sanayi üretiminin bir sonucu olarak yaratılır. Makine, insanın doğayla mücadelesinde insan iradesinin, beyninin ve ellerinin uzantısı insanın doğa üzerindeki etkinliğinin araçlarıdır, "bunlar insan eli tarafından insan beyninin yarattığı organlarıdır" (agy) Yani bilimin nesnel biçime dönüşmüş gücüdür. Bunun içindir ki, büyük sanayide makine biçiminde yer alan bilim, sermayede, sabit sermayede kendi ifadesini bulur. Sabit sermayenin gelişkinliği, toplumsal birikiminin ne kadar etkin biçimde dolaysız bir üretici güç olduğunun da açık bir göstergesidir. Yine bu, toplumsal yaşamın koşullarının ne kadar toplumun genel bilgisinin, toplumsal zekânın denetimi altına girdiğinin de göstergesidir. Bu toplumsal üretici güçlerin bilgi düzeyinde kendisini göstermesinden öte, bu bilgiyi ne dereceye kadar pratiğin

konusu yapabildiğinin, maddi yaşamın organları olarak onu ne kadar üretebildiğinin göstergesidir.

İşçiyi üretim sürecinde bir gözetmen duruma getiren bu değişimin temeli, toplumsal insanın genel üretici gücünün, doğa bilgisinin ve doğa üzerindeki egemenliğinin yine insan tarafından kontrol edilmesindedir, mülk edinilmesindedir. Burada toplumsal bireyin bu muazzam gelişimi ile sermaye olarak zenginliğin temeli olan başkasının emeğine el koyma arasındaki bu çelişki, bilim ve teknolojinin üretimdeki doğrudan etkisiyle tam bir ahmak çelişki durumuna gelmiştir. Çünkü bilim, giderek daha çok ve açık biçimde emeği değerın temel kaynağı olmaktan ve böylece değerın ölçüsü olmaktan çıkarmaktadır. Böylelikle artıdeğeri üreten artı emek, toplumsal zenginliğin koşulu olmaktan çıkacağı gibi, toplumda egemen sınıf olarak burjuvazinin —azınlığın- emek sürecinin dışında kalması da evrensel, zihinsel güçlerin gelişiminin koşulu olmaktan çıkacaktır. Artık burada, bu temeli kaybeden, değişim değeri üretiminden başka bir şey olmayan, sermayeye dayalı üretim sistemi de çökmeye başlar. Doğrudan üretim sürecinin kendisi de karşıtlık halinde varolur. Bireyin çok yönlü, özgür gelişimi, artı değer üretmek amacıyla, gerekli emek zamanının alt sınırlara çekilmesiyle değil; toplumsal olarak gerekli emeğin en asgari düzeye çekilmesi ve bu emek yükünün, toplumdaki bütün çalışabilecek insanlara pay edilmesiy-le olanaklı olur. Bilimin giderek üretim sürecine daha çok uygulanması, bunun gerçekleştirilebilmesinin maddi koşullarını yaratmışken, sermaye, bunun önünde tam bir engel olarak dikilmektedir. Sermaye için emek zamanı olmayan zaman çalışılmayan zamandır, bazılarının boş zamanıdır. Sermayenin burada yaptığıysa, artı emek zamanının çoğaltılması için çabalamaktır, yoksa boş zaman

yaratmak değil. Çünkü sermaye birikimi ya da servet, ancak sermayenin artı emek zamanını kendisi için kullandırması yoluyla başkasının emeğine artı değer biçiminde el koyması durumunda gerçekleşebilir. Ve tekrarlırsak, burada sermayenin amacı boş zaman değil, artı emek zamanı yaratmaktır: “Sermayenin eğilimi, her zaman, bir yandan yararlanılabilir zaman yaratmak, öte yandan da onu artı emeğe dönüştürmektir.” (agy. sf.177)

Canlı bir çelişki olan sermaye, bir yandan daha çok artı değer elde etmek için gerekli emek zamanını en asgari düzeye doğru indirirken, bilimin, doğanın, ulaşım ve iletişimin bütün olanaklarını devreye sokar. Ama aynı zamanda bu olağanüstü gelişkin olan üretici güçler yoluyla elde edilen toplumsal emek ürünlerini, değişim değeri olarak kullanabilmek amacıyla, emek zamanıyla ölçmeye çalışır. “Ya artı emek zamanı ya da gerekli emek zamanı sifira eşit olursa, yani gerekli emek zamanı bütün zamanı soğurursa, ya da üretim hiçbir emek olmadan oluşursa, ne değer vardır, ne sermaye, ne de değer yaratımı.” (agy. sf.31) Marx’ın bu sözleri, kapitalizm altında, bilimsel gelişmelerle emek değer çelişkisini işaret ediyordu. Bugün ise bu çelişki, bütün yönlerden çok daha fazla olgunlaşmış durumda. Çünkü artık sermaye biçimi altındaki üretici güçlerin, bilim, nüfus vb. gibi toplumsal zenginliğin bütün koşullarının ve bu zenginliğin yeniden üretiminin koşulu olan toplumsal insanın çok yönlü gelişiminin belirli bir aşamadan sonra, sermayenin kendi tarihsel gelişim sürecinin belirli bir aşamasında, üretici güçlerde yarattığı bu gelişimin artık sermayenin yeniden değerlendirilmesini gerçekleştirecek yerde onu yıkıma sürüklediği bir aşamaya gelmiş bulunuyor. Uzun bir süreden beri sermaye, üretici güçlerin gelişiminin önünde bir engel, bir ayak bağı durumunda. Daha önceki top-

lumsal sistemlerde olduğu gibi, şimdi de sermaye ile ücretli emek arasındaki bu son kölelik ilişkisi, üretici güçlerin gelişiminin önünde daha fazla duramayacak, yıkılıp gidecektir. Bunun bütün koşullarını bizzat sermaye kendisi hazırlamış, biriktirmiş ve patlamaya hazır hale getirmiştir. Sermayenin ve onunla birlikte ücretli emeğin yadsınması için gerekli olan bütün maddi koşullar yeterince biriktiği gibi, kapitalizmden daha ileri bir toplum olan sınıfsız toplumun kuruluşunun yolunu açacak maddi önkoşullar da burada olgunlaşmıştır. Artık “sermayenin kendi dışındaki ilişkiler tarafından değil, bizzat kendi varlığını sürdürmesinin koşulu olarak zorla tahrip edilmesi, pınlını pırtını toplayıp yerini toplumsal üretimin daha yüksek bir aşamasına” (agy) bırakmasının zamanı gelmiştir, hatta geçmektedir. Bunu gerçekleştirmek proletaryanın kendi eseri olacaktır.

Önsöz Dergisi, 8.Sayı

TELEVİZYONA DAİR BAZI NOTLAR

Terazidere/ Davutpaşa'da patlayan havai fişek imalathanesi ve aynı binadaki buhar kazanı patlaması sonucunda 23 işçi hayatını kaybetti, onlarcası da yaralandı. Patlamadan hemen sonra televizyonların haber bültenlerinde bu olay kendisine yer buldu, işçilerin ve geride kalan ailelerinin yaşamları dramatize edilerek sunuldu.

Tekel işçileri Ankara'ya gitti, kışın ayazında basınçlı sularla ıslatılıp yerlerde sürüklenince televizyon haberlerinde yer buldu. Oysa tekel işçilerinin özelleştirme karşıtı eylemleri uzun bir süredir kesintisiz devam ediyordu.

Sosyal sigortalar ve genel sağlık sigortası adı altında işçi sınıfı ve geniş emekçi yığınlara, tüm çalışanlara karşı bir saldırı başlatıldı. Bu saldırı karşısında işçi sınıfı ve emekçiler eylemlerini sokağa taşıyıp yükselttiklerinde ancak "haber" olabildiler.

Tuzla tersanelerinde iş cinayetleri ve tatlı kar sürüyor. Ne zaman ki işçilerin eylemleri yoğunluk kazanarak iş bırakma ve gösteriler düzenleme yoluyla sokağa taşıdı, işte ancak o zaman televizyon haber bültenlerine çıktılar.

Aynı şey Kürt halkı için de geçerli. Ne zaman ki büyük kitleler halinde sokağa çıkar, yaşamın "olağan" akışında sorun yaratırlarsa, ancak o zaman haber olabiliyorlar. Kaldı ki Kürt coğrafyasın-

daki bu türden eylemlerin çoğu zaman haber olma şansı yine de olmuyor.

Eğer alt sınıfların yaşadığı sorunlar sokaklara taşmamışsa, bir olay konusu olmamışsa hiçbir haber değeri yoktur. Oysa Tekel işçileri halen iş yerlerini terk etmeme eylemlerini sürdürüyorlar. Tuzla'da işçiler iş cinayetlerinde öldürülmeye devam ediyor. Tıpkı Tuzla gibi pek çok işkolunda bu cinayetler sürüyor. Davutpaşa'daki işçiler, tıpkı o patlamadan önceki gibi hiçbir güvencesi olmadan, en ağır koşullarda 12-14 saat çalışmaya devam ediyorlar. Üstelik bu sadece Davutpaşa'ya ya da İstanbul'a özgü değil. Büyük kentlerde, metropollerde asgari ücret denen sefalet ücreti geçerli olsa da taşradaki sanayi kentlerinin hemen hemen hiçbirinde bu ücret dahi uygulanmamakta, 250 YTL gibi bir açlık ücreti karşılığında çalıştırılmaktalar. İşçi sınıfı genel olarak bütün Türkiye'de Marx'ın, Engels'in eserlerinde anlattıkları 1800'lü yılların koşullarına benzer koşullarda yaşamakta ve çalışmaktadır. Bu en olumsuz koşullarda süren çalışma, iş cinayetleriyle işçilerin yaşamını bir anda sonlandırmazsa eğer, onları yarı aç yarı tok sürececek uzun ve acılı bir ölüme mahkûm ediyor.

Tekelci sermaye, işçi sınıfının 150 yılı aşan mücadeleleri sonunda elde ettiği bütün kazanımlarına göz dikip gasp ederek, onu yeniden vahşi kapitalist sermaye birikimi çağındaki yaşama mahkûm ediyor.

Bu sefalet içinde güvensiz, güvencesiz yaşam ortamında işçi sınıfı ve emekçilerin gündeme gelmesinin tek yolu kendi eylemleri oluyor. Eylemleriyle gündeme gelmeyi başardıklarında her kanal, bu olayı kendi eğilimine göre yorumlayıp yönlendirerek veriyor. Haber, haber olmaktan çıkarılıp, insanlara empoze edilmeye çalışılan önyargılarla, fikirlerle verilmeye çalışılıyor. Böylelikle sizin ger-

çeği algılayıp düşünmenizin önüne geçiliyor. Sizin yerinize düşünenler, gerçeği yorumlayıp çarpıtarak sanal bir gerçeklik yaratıyorlar. Birkaç çarpıcı örnek.

1 Nisan 2008. Yılların “büyük” habercisi Ali Kırca haber veriyor. Haberin konusu Bestler Derele’de ordu ile gerilla arasındaki çatışmalar. Haberin yeni başladığı sırada 9 gerillanın öldürüldüğü çatışmayı, tabii kendi dilinden, buraya yazamayacağımız kadar çirkef biçimde “haber” olarak iletiyor. Aradan yarım saat geçiyor. Yeniden aynı habere “son dakika” diyerek dönüyor. Bu kez ölen gerilla sayısının 18’e çıktığını bildiriyor ve ekliyor; “şehitlerimizin kanı yerde kalmadı.”

2 Nisan, yine aynı kanal ve yine aynı “büyük” haberci, dününden bu yana Bestler Derele’de süren çatışmayla ilgili habere devam ediyor. Bugün (2 Nisan) süren çatışmalarda 7 gerillanın daha öldürüldüğünü bildiriyor ve ekliyor, toplam öldürülen gerilla sayısının 16 olduğunu. Oysa bir gün önce haberin sonunda verdiği 18 gerilla öldü haberi idi. 7 de 2 Nisan’da, toplam 25 olması gerekirken 16.

Az önce söyledim, onun çirkef ağzından akan sözcükler hakaret içerdiği için aynen aktarmıyorum. Elbette onlar hiçbir zaman gerilla demedi, demez. Devam edelim. 18 artı 7 toplamının 16 olması basit bir yanlışlık değil. Tıpkı Güney Kürdistan’a kısa süre önce yapılan 8 gün 8 gecelik sefer sırasında da yaptıkları gibi, bilerek, isteyerek “imal edilmiş” haberler. Kendilerinin olmasını istediği şeyleri, çoğu kez olmuş gibi haber yapmaktan kaynaklanıyor bu. Tabii bu tür haberlerde, “imalat” sırasında asıl motivasyonları şovenizm, Kürt düşmanlığı, baskıcılık, intikam hırsı ve bütün bunların toplamına eklenmesi gereken en önemli faktör de sınıf mücadelesinin bugünkü sert, iç savaş düzeyindeki seyri onlarda yarattığı dev-

rim korkusu... Sonuçta sınıf tavrı alıyorlar ve proletaryaya emekçi sınıflara, ezilen ulusa, birleşik devrimimizin bütün bileşenlerine karşı kendi buldukları konumdan saldırıyorlar. Bu nedenle, öyle rakamlarla ilgili bir hata değil, gözü dönmüş devrim düşmanlığıyla ilgili bu. Tabii sonuna bir de “şehitlerimiz” vb. ekledin mi, hiç kimse sorgulamaya, şüphelenmeye de cesaret edemez.

30-31 Mart 1 Nisan’da yayımlanan bir başka haber. Küba’da cep telefonu, bilgisayar, klima kullanmanın serbest bırakılması. Bu haberin en çarpık yorumu TV8’deydi. Tabii ki bizim denk gelip dinleyebildiğimiz en çarpık yorum. “49 yıldır iktidarı elinde tutan Küba diktatörü Fidel Castro, iktidarı kardeşi Raul Castro’ya devrettikten sonra, eski baskıcı yöntemlerle iktidarı uzun süre elinde tutamayacağını anlayan Raul Castro, baskıları hafifletmeye başladı. Küba’da artık isteyen herkes yabancıların işlettiği otellerde kalabilecek ve yine isteyen herkes cep telefonu, bilgisayar, klima satın alabilecek...” cümlesi cümlesine değilse de haber böyleydi.

Öncelikle bu habere damgasını vuran anti-komünizm ve orta sınıfın önyargılarına seslenmektir. Haber-yorum demek daha doğru elbette. Bunların yanında gizlemeye çalıştığı şeyler var. Hadi cep telefonunun sınırlı kullanımını “istihbarat vs.” diyerek kabullense bile, diğerlerini tamamen gizliyor. Cep telefonu resmi işlemler için kullanılan bir aletti. Bilgisayar ise okullarda bütün çocukların, öğrencilerin eğitimine ve kullanımına açık olarak vardı. Küba’da eğitimin gerçekten ücretsiz olduğu ve okul çağındaki bütün çocukların okula gittiği göz önüne alındığında, eğitim çağındaki bütün çocukların bilgisayarlı eğitimden geçtiği daha açık anlaşılacaktır. Klima neredeyse hiç kullanılmıyordu. Sadece yabancıların işlettiği bazı

turizm işletmeleri ve yabancı elçiliklerde. Hatta Fidel'le yapılan röportajlarda, Fidel'in çalışma odasında bile vantilatör çalıştığı açıktan görülüp, biliniyor. Yani Fidel'in çalışma odasında bile klima yok. Belki hastanelerde olabilir.

Bunun nedenleri var. Öncelikle 40 yılı aşan bir süreden beri emperyalizmin Küba'ya uyguladığı ticari ambargo nedeniyle Küba ekonomisinin ve halkının katlanmak zorunda kaldığı sıkıntılar. Bu ambargonun sonuçlarından biri, Küba'nın enerji ihtiyacının karşılanamaması oldu. Enerji sıkıntısı nedeniyle klima, bilgisayar, cep telefonu gibi nesnelerin kullanımında sınırlama, planlı ekonominin bir gereği olarak uygulandı. Son yıllarda Küba'nın Venezuela başta, Latin Amerika ülkeleriyle gelişen ekonomik sosyal ve çok yönlü ilişkileri nedeniyle, enerji sıkıntısı önemli oranda giderilebildi. Küba yönetimi, bu gelişmeye bağlı olarak, yine planlı ekonomi gereği bu nesnelerin kullanımını serbest bıraktı.

Bu haber-yorumun gizlemeye çalıştığı bir diğer şey, sosyalizm ile kapitalizm arasındaki temel farklardan birisi. Bilindiği gibi kapitalizmde temel dürtü kardır. Diğer her şey kar varsa bir anlam taşır, yeterli kar yoksa o şey de yoktur.

Sosyalizmde ise temel önerme, halkın refahının, yaşam standartlarının ve mutluluğunun sürekli ve sınırsız geliştirilmesine dayanır.

Bu temeller üzerinde bütün toplam toplumsal üretimin, emek ürünlerinin paylaşımı da birbirinden çok farklı biçimlerde gerçekleşir. Kapitalizmde bütün bir yıl boyunca üretilenlerin çok büyük bir bölümü tekellerin kasalarına akar. Emekçi sınıfların payına düşen her zaman sefalettir, yokluktur, yoksunluktur. Marx'ın söylediği gibi, ulusal gelirdeki her artış işçi sınıfı ve diğer emekçi katmaların daha çok yoksullaşması sonucunu verir.

Sosyalizmde ise ulusal gelirin artışı, emek ürünlerinin artışı, emek verimliliğinin artışı, halkın yaşamına doğrudan katkı yapar, yaşam standartlarını yükseltir.

Kapitalizm koşullarında burjuvazi, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete dayanarak toplam toplumsal üretime daha baştan el koyarken; özel mülkiyetin olmadığı sosyalizm koşullarında, toplam toplumsal üretimdeki her artış, bizzat üreticilerin, bütün halkın yaşam ve geçim araçlarında bir yükselme olarak yeniden halka yansır.

Emperyalizmin bütün ekonomik ambargosuna, abluka altında tutmasına ve diğer uygulamalarına, tehditlerine rağmen, bugün Küba'da yaşanan budur.

REKLAMLARDA HAYAT OH NE RAHAT

Daha önce popüler kültür üzerine yazımızda belirtmiştik. Popüler kültür, nesnelere, fenomenlere kendi doğal gelişiminden, ortamından koparıp soyutlayan, dünü, yarını olmayan biçimde bugün, bu an haline getirip metafizikleştiriyor. Şimdilerde TV dizilerine, reklamlarına bakılınca, bunun ne kadar abartıldığı, hatta ötesine bile geçildiği görülüyor. Bir zamanlar "Brezilya dizileri" diye küçümsenip geçilen zengin-yoksul aşkları ve bunun varyantları üzerine yapılan diziler, bütün TV kanallarının her birinde üçer beşer boy gösteriyor. Bununla ilgili bir şey yazmayacağız. Ama bu diziler arasında "Selena", "Bez Bebek", "Sihirli Annem" gibi "yerli" yapımlar, "Smallaville", "Yıldız Geçidi", "Pushing Daloleus" gibi "yabancı" yapımlar, artık felsefi olarak metafizik olan bir yana, kelime anlamıyla metafizik (fizik ötesi) bir kurguya dayanıyor. Bu diziler, filmler, bilimi, bilimsel olanı bir kenara itiyor, yok ediyor. Hem de buna bilim-kurgu diyen-

ler bile bolca bulunuyor. Çizgi film tarzındakiler bir yana, gerçek olanla kurgu olan birbirine karıştırılıp gerçek yok edilerek veriliyor, toplumun geleceği olan çocuklar daha şimdiden gerçek hayattan koparılmaya çalışılıyor.

Diziler, filmler bir yana, reklamlar bu konuda çarpıcı olgular içeriyor. Öyle her reklamı teker teker ele almaya ne imkânımız var ne de Önsöz'ün buna ayıracak yeri var. Ama birkaç örnekle değinmek gerekiyor. Reklam sektörü, popüler kültürün en çarpıcı, en açık kullanıldığı bir sektör. Bu sektör, tanıtımı yapılan nesnenin en çarpıcı, en kolay ve akılda kalıcı biçimde göze batırılmasını ve tüketiciyi cezbetmesini amaçlar. Bu nedenle her yol meşrudur. İşte birkaç örnek.

Belirli bir marka meşrubat içerseniz, her an vamp ve güzel bir kadın sizi yolda durdurup öpebilir. Giysisi bir trafik polisini çağırırsa da daha çok sado-mazo sapkınlık göndermeleri barındırır. Ve reklamların büyük çoğunluğunda kadın vücudu bir metadan öte bir şey ifade etmez.

Delikanlılık, ergenlik çağında, sakalları yeni yeni çıkmaya başlamış bir gençsiniz. Marketten markası belirli bir çubuk kraker alın, dışarıya çıkıp sırtınızı bir duvara dayayın. Keyifle, krakerinizden çitirtılar çıkararak yemeye başlayın. O ritmik kraker çitirtısının çekimiyle güzeller güzeli bir kadın bu ritme uygun olarak önümüzde göbek dansı yapmaya başlayacaktır. Ya da elinize belirli bir marka bisküvi alın, elinde çay fincanı olan civardaki güzel kadınları bir miknatis gibi üzerinize çekecektir. Bir poşet çay, aromatik bir kahve ya da bilmem ne marka kablolu TV aboneliği olmak, civardaki güzel kızların size koşması için yeterli olacaktır. Mesela ne kadar şapşal da olsanız, hatta çirkin bile olabilirsiniz, markası belirli bir losyon, parfüm, pek çok güzel kadının olur olmaz yerde

size sarılmasına, hatta baştan çıkarmasına yetecektir.

İki genç -haliyle biri kız diğeri erkek- ellerinde bıçaktan daha keskin cep telefonlarıyla, Flamenko dansçılarında daha usta biçimde vahşi ve çekici bir dans-kavga yapabilirler. Veya her kar yağışında yolları kapanan, evlerinden dahi çıkamayan köylülerin kapısına arı kılıklı çocuklar cep telefonları bırakır. Köylüler arı çocukların markası olan cep telefonları sayesinde hem uzaklardaki yakınlarıyla hem de köy içindekilerle ve hatta yatak odasında karı-koca birbirleriyle iletişim kurabilirler.

Giyim mağazalarından, alış-veriş merkezlerinden, benzin istasyonlarından o kadar çok bonus, o kadar çok çip para toplarsınız ki, hayatınızda ihtiyaç duyabileceğiniz her şey bedavaya gelir.

Evlenmeye mi karar verdiniz, kolay. Ya "iyi ki ona rastlarsınız"; ya da eski mobilyanızı, beyaz eşyanızı verir, derhal yenisini alırsınız. Hatta ev konusu bile kolaydır. Hemen bir bankaya koşarsınız, o da derhal sizin yerinize bir ev alır. Hatta bankaya kadar gidip yorulmanıza bile gerek yoktur. Açın bilgisayarınızı, ya da parkta bir banka oturup laptopunuzu, bu işi internet üzerinden internet bankacılığı yoluyla halledin gitsin.

Salonunuzda, evinizde lazım olan halılar zaten sudan ucuz. Üstelik müzik ve televizyon piyasasında en geçerli yıldızların pazarladığı bu rengarenk, desen desen halıları onların elinden alırsınız. Bazı halılar o kadar muhteşemdir ki, eşinizi bir kenara bırakır halıya sarılıp dans eder, yatarsınız.

Buzdolabınız kendi kendine dolar. Öylesine teknoloji harikasıdır ki, mutfağınızın değişik yerlerine parçalar halinde yerleştirilebilirler. Böylelikle o güreş sahası kadar geniş mutfakta yer de işgal etmezler. Size de yemek yaparken dans edecek yer açılır.

Bulaşık makinesi o kadar maharetlidir ki, mutfaktaki bütün bulaşıklar kendiliğinden sıraya girip makineye koşarlar. Bu kadar değil elbet. İçi o kadar geniştir ki, neredeyse bir restoranın bulaşıklarını alabilir. Ayrıca bu kadar çok bulaştığı su, elektrik deterjandan tasarruf ederek çok da ucuza yıkarlar. Evdeki eskisini atıp yenisini alsanız bile kısa sürede kara geçersiniz. Ha keza çamaşır makinesi de öyle. Üstelik beyazlarla renklileri birlikte yıkar ve daha siz kapağını açar açmaz kurumuş biçimde çıkması bir yana ütülenmiştir bile. Alır giyersiniz. Böylece eğlenmek için kendinize daha çok zaman ayırırsınız.

İşten çıktınız eve gidiyorsunuz. Ve tabii cinsiyetçi rol unutulmaz. Kadınsınızdır. Arabanızda giderken hemen cep telefonundan komutları verirsiniz, evdeki fırın yemeği pişirmeye, ocak tencere-deki çorbayı hazırlamaya başlar. Hatta banyonuzdaki suyun ısısını bile siz yoldayken ayarlarsınız. Yalnız bu reklamlı hayatta en önemli kısım yoktur. İstanbul, Ankara gibi metropollerin orta sınıflarına hitap ettiği halde trafik yok sayılmıştır. Neyse, artık bu kadar kusur her reklamda olur. Ayrıca bu kadınların işyerlerinde üçü bir arada kahveler içip dedikodu yapmaktan başka işi de yoktur!

Çocuğunuz mu oldu? Oo ne ala! Hemen bir bankaya-sigorta şirketine koşun. Zaten ikisi bir aradadır. Yavrunuzun geleceğini düşünerek bir hesap açın ona. Tabii hazır oradayken eğitim, sağlık gibi akla gelen gelmeyen bilimum konuları kapsayan bir sigorta yaptırırsınız, elbette hayat sigortasını da unutmazsınız.

Yeni doğmuş bebenizin poposuna bağladığınız bez markası onu öylesine mutlu eder ki, bütün gece uyur, sizi rahatsız etmez. Uyanırken de hep gülcükler saçarak sizi mutlu eder. Bebeniz biraz büyüsün, siz bu bezlerin marifetini asıl o zaman

görürsünüz. Mesela içinde 4-5 bebenin oynadığı su havuzuna girsin, bezi öyle emicidir ki, havuz dolusu suyu emer. Diğer bebelerin şaşkın ve kıskanç bakışları altında, sizin bebeniz o belirli marka bezle poposu bağlı olduğu için büyük bir mutluluk içinde ve bezi bir havuz dolusu suyu emdiği halde kupkuru poposuyla kalkıp gider.

Mevsim nedeniyle havada mikroplar, bakteriler mi var. Ya da çevrenizde grip olmuş öksüren aksıran insanlar. Hiç önemli değil. Çocuğunuza yedirdiğiniz mama öyle bir markadır ki, bebeğinizin bağışıklık sistemini güçlendirmiş, onu çepeçevre sarıp, korumaya almıştır. Bilim-kurgu filmlerindeki koruyucu enerji kalkanları gibi, ona zarar verebilecek hiçbir mikroorganizmanın yanına yaklaşmasına izin vermez.

Ve siz reklamlarda mutlu, mesut, bahtiyar yaşamaya devam edersiniz. Gerçek hayat mı? Boş verin canım. Siz dizilerin, filmlerin, reklamların en heyecanlı yerini kaçırmayın. Bu arada gerçek yaşamı iskalamışsınız, ne gam!..

Önsöz Dergisi, 11.Sayı

KADIN SORUNU VE EMEĞİN KAPİTALİST ÖRGÜTLENMESİ

Kapitalizmin gelişimiyle beyaz adamın dünyayı keşfedip fethetmesi aynı süreçte iç içe yaşandı. Bu süreçte Sahra altı Afrika, Avustralya ya da Amerikalar olsun gittiği her yerde daha önceki toplum biçimleriyle karşılaştı. Birbirlerinden çok uzaklarda, farklı farklı kıtalarda yaşayan bu toplulukların birbirleriyle hiç ilişkileri olmadığı halde bazı ortak yanları da vardı. Pre-kapitalist ilişkilerin egemen olduğu bu toplumlarda insanlar çevrelerindeki canlı ve cansız doğayla uyumlu bir yaşam sürüyorlardı. Öyle ki, ağaç keserken ağaçtan, avlanırken avladığı hayvandan özür dileyecek kadar uyumlu bir ilişki içindeydiler. Çok tanrılı doğa dini olan paganizme özgü bu ilişki biçimi bugün saçma gibi görünse de o "ilkel" insanların yeryüzündeki diğer canlı türleriyle, canlı ve cansız doğayla birbirlerine ne kadar bağımlı olduklarının bilincine sahip olduklarını gösteriyor. Bu ilişki genellikle dinsel alanda ve büyü yoluyla kuruluyordu. Kapitalizm öncesi toplumlarda ve özellikle bu yeni keşfedilen bölgelerde tanrıların henüz gökyüzüne çekilmediği, dinsel törenler ve büyülerin bu toplumlardaki en önemli egemenlik araçlarından biri olduğu da göz önüne alınmadığında bu daha da rahat anlaşılacaktır.

Dinsel ritüeller ve büyüler, insanlarla ruhlar alemi arasında, bu dünya ile öteki dünya arasın-

da ilişki kurma yoluydu. Böylelikle insanlarla öteki dünya arasında tanrılar, tanrıçalar ve onların uzantısı olan şamanlar, büyücüler, rahipler giriyordu. Büyü ve fetiş toplumunda önemli bir yer işgal ederken, bu ayrıcalığa sahip büyücü ve şaman (bazen ikisi aynı şahıstı) da önemli bir saygınlığa sahip oluyordu. Büyücüler ve şamanlar arasında, toplumsal yaşamda olduğu gibi kadınlar önemli bir yere sahipti. Burada hem insanla doğa arasında bütünsel, uyumlu bir ilişki kurulurken, toplumsal yaşamda kadınlara erkek arasında da uyum ve denge vardı.

Kapitalizmin gelişim süreci, geleneksel yaşam tarzının çözülmesi, üretici köylünün yaşam alanlarından, yani doğal çevresinden de kovulması oldu. Bu, Marx'ın dediği gibi, insanla doğa arasındaki metabolik ilişkinin, madde alışverişindeki dengenin bozulması ve böylece insanla, bir parçası olduğu doğa arasındaki uyumlu ilişkinin de bozulmasıdır. Bu karşılıklı, üreticinin ücretli emekçiye dönüştürülmesinden, üretimin esas olarak meta üretimi halini almasından ayrı değerlendirilemez. Geleneksel yaşam biçiminden ve doğal yaşam ortamından kovulan köylünün emek gücünü satmaktan başka çaresi yoktur. Toprakta kovulma, onun için üretim ve geçim araçlarından koparılma demektir. Emek gücünü üretim araçlarının özel mülkiyetini elinde tutan sermaye sahibi sınıfa satan ücretli emekçi açısından hiçbir şey ifade etmez. Bundan sonra artık olsa olsa soyutlanmış, gökyüzüne, bilinmez alemlere çekilmiş tanrının emirlerinin yerine getirilmesi olabilir. Çünkü artık doğa, ücretli emekçi açısından yaşamını sürdürdüğü doğal ortam değil, kendi emeğinin sömürülmesine aracılık eden, onu insanlığından çıkaran üretim sürecindeki bir emek nesnesi, yani üretim aracı olarak karşısına çıkmaktadır.

Maddi ve düşünsel alanlarda gerekleŒen bu deęiŒim, uzun, acılı ve Œiddet dolu bir süreçte gerekleŒti. Bu süreç aynı zamanda kadının baskı altına alınması, toplumdaki yerinin ve konumunun yeniden tanımlanması, eve kapatılması süreci oldu. İlkel sermaye birikimiyle kol kola giden bu süreç cadı avlarıyla, paganizme-Œamanizm'e, büyüye—büyücülüğe karŒı büyük saldırılarla yaŒandı. Zira insan-doğa uyumu üzerine kurulu dengeli iliŒkilerin yerini alan doğa-insan karŒıtlıęı, doğanın da yeniden tanımlanmasını getiriyordu. Burada özellikle tek tanrılı dinler doğayı insandan ayrı tanımlayıp bir yere oturturken, bunu insan dıŒı bir Œey olarak gösterdi. Doğa ancak göksel yasalarla, tanrıdan gelen kutsal Œeylerle keŒfedilebilir, tanınabilirdi. Kapitalist geliŒme, aynı zamanda doğanın bilimsel d Œ nceyle ve rasyonel olarak yeniden ele alınıp oz mlendiği bir süreçtir. Sonuçta insan-doğa iliŒkisi, insanın giderek doğaya karŒıt bir konuma yerleŒtięi; ama doğayı ve doğanın iŒleyiŒ yasalarını bilme, böylece doğayı kendi çıkarına göre değerlendirerek sömürme, talan etme yaklaŒımı temelinde kuruldu.

Kapitalizmin kendisini toplumsal bir sistem olarak kurup geliŒtirdięi sermayenin ilkel birikim evresinde cadı avının önemli bir yere sahip olduğunu söyledik. Cadı avı hedefinde yer alan olgulardan biri de kadının cinselliğiydi. Esas olarak da kadının doğurganlığını kontrol altına almasını engellemektir. Zira kadının hamile kalmasını engellemeye yönelik her giriŒim ya da hamile kadının d Œ k yapmasını sağlamaya yönelen her Œey derhal büyücülük olarak itham ediliyordu, bunu yapan da cadılıkla suçlanıyordu.

Cadılıkla sulananlara, kovuŒturulanlara en sık yöneltilen suçlamalardan biri de cinsel sapkınlıktı. “Normal” olanın dıŒına çıkan her Œey sap-

kınlık olarak adlandırıldı. Silvia Federici “Caliban ve Cadı”da “Cadı avı... Kadının cinsel eyleminin işe, erkeğe hizmete ve üremeye dönüşme sürecinin ilk adımı olmuştur.” diyor. Cadılık ve büyücülükle suçlananlar arasında erkekler yer alsa bile büyük çoğunluğu kadınlardan oluşuyordu. Bu suçlamalara maruz kalanlara ağır cezalar verildi, vahşiyane biçimde katledildiler. Bunu yapanların amacı toplumun diğer kesimlerini terbiye etmek, kendi normlarına uymalarını sağlamaktı. Bu yüzden yeni yeni gelişen burjuva sınıfın başını çektiği toplumun egemen sınıfları cadılıkla, büyücülükle suçladıklarını ağır işkencelerden geçirip mahkûm ettiler. Mahkûm edilenleri de ya diri diri toprağa gömüp taşıyarak (recmederek) ya da kent meydanlarında çırılçıplak dolaştırdıktan sonra diri diri yakarak öldürüyorlardı.

Sapkınlık suçlaması, “normal” olmayanın yasaklanması kadar yeni yükselen burjuva sınıfın kendi normlarını toplumun normları haline getirerek “normal” olanı yeniden tanımlama işlevini de görmeyi amaçlar. Bu cadı avlarıyla ve diğer yöntemlerle kapitalizm, erkek egemen bir toplum olan burjuva toplumun kendi normlarını yaratmış, üremeye hizmet etmeyen, en azından üremeyi amaçlamayan her türlü cinselliği sapkınlıkla suçlayarak yasaklamış, toplumsal yaşamdan dışlamıştır. Silvia Federici aynı kitabında “cadı avı ‘üretken olmayan’ cinsellik biçimlerini oldukça eğitici biçimde listelemiştir” derken buna işaret ediyor ve bu listeyi de sayıyordu. Bir fikir vermesi açısından bir kısmını aktaralım: “Eşcinsellik, genç ve yaşlı arasında cinsel ilişki, farklı sınıflara mensup insanlar arasında cinsel ilişki, anal birleşme, sözde kısır ilişkilere yol açan arkadan birleşme, çıplaklık ve dans.” Aynı zamanda 16. yüzyılda Avrupa’nın her yanında hala kutlanmakta olan paganizm kay-

naklı, toplu cinsellik gibi dinsel ayinler ve bunların düzenlediği bahar festivalleri gibi bayram ve festivaller de yasaklar arasında yerini alıyordu. Daha sora bu konudaki normlar değişmiş olsa da kapitalizmin ilk evrelerinde bu böyleydi.

Cinselliğin üreme hedefi bir eylem olarak yeniden tanımlanıp normalleştirilmesi demek, cinselliği sadece üremeyle sınırlandırmak demektir. Cinsel ilişki burada artık sadece üreme organlarının birbirleriyle temasına indirgenerek, eşlerin birbirlerinin bedenlerini tanınması, birbirlerinden zevk almaları ayıp ve günah olarak tabulaştırılıp dışlandı. Sonuç, "Bedenin cinsellikten uzaklaştırılmasıdır: Libido, bedenin büyük bölümünü emek aracı olarak kullanmak üzere serbest bırakarak, sadece bir tek bölüm üzerinde yoğunlaşır." (age. S. Federici)

Cinselliğin sadece üremeyle sınırlı bir eylem olarak yeniden kurulup "normal"leşmesi, sadece iki cinsiyetin varlığı algısına varır: kadın ve erkek. Artık "normal" olan dışındaki her türlü cinsel ilişki, tensel temas, haz ve zevk sapkınlık olarak tanımlanıp dışlanabilirdi: Homoseksüellik, transseksüellik, vb. ötekileştirilip toplumdan dışlandı.

Kapitalizm, toplumsal üretimin artı-değer temelinde yeniden örgütlenmesidir. Bu yeniden örgütlenme, artı-değer üretimi ile diğer bütün toplumsal etkinlikler arasında bir hiyerarşik ilişki yarattı. Buna bağlı olarak gerek sanayi alanında Loncalarda olsun gerek tarım alanında olsun eski toplumun üretici sınıflarının (serf-köylü) ücretli emekçi (işçi) haline gelmesi sürecinde, artı-değer üreticisi olan işçilerle, yeniden üretimi gerçekleştiren toplumdaki diğer üretici kesimler arasında yeni bir iş bölümünün kuruluşu gerçekleşti. Bu kadını toplumsal piramidin en altına yerleştiren zalimane bir kuruluş olmuştur. Bu kapitalizmin

doğası gereği böyledir.

Bu söylediklerimizden, kapitalizm öncesi sınıflı toplumlarda kadının ikinci sınıf insan olarak ikame edilmediği, kölecilik olsun, feodalizm olsun, kapitalizm öncesi sınıflı toplumlarda kadının ezilmediği ya da bu toplumların erkek egemen olmadığı sonucu çıkarılmamalı. Bizim anlatmaya çalıştığımız, kapitalizmin, kendisinden önceki bütün toplumsal sistemlerden daha baskıcı ve daha vahşi bir sömürü sistemi olduğudur. Bu, sömürünün olduğu bütün alanlarda böyle olduğu gibi, kadın sorununda da cinsler arasındaki ayrımcı tutumda, kadının egemenlik altına alınmasında, eve kapatılmasında, vücudunun metalaştırılmasında, cinsel sömürünün yeniden kurulmasında da böyledir. Zira kölecilikte ve feodalizmde üretim yapan emekle diğer toplumsal etkinlikler arasında bir ayrımdan söz edilse bile, bu, kapitalizmde olduğu gibi diğer bütün etkinlikleri işçi ücretlerine bağlı hale getirmemiş, karşıtlık kapitalizmde olduğu kadar keskin hale gelmemiştir. Feodal toplumdaki üretim süreci ve iş bölümü incelendiğinde, kadınların erkek akrabalarıyla olan ilişkilerinde, kadının erkeğe bağımlılığının daha az olduğu görülür. Kadının toplumdaki yeri olsun toplumsal üretimdeki yeri olsun, kapitalizmdeki kadının yerinden daha iyidir. Kapitalizm güya “özgür kadın”ı yaratmıştır. Ama bu “özgür kadın” feodalizmdeki kadından daha fazla biçimde erkeğe göre, erkeğin ihtiyaçlarına göre belirlenmiş bir kalıba yerleştirilmiştir. Kadının üretimdeki yeri fiziksel ve toplumsal olarak önemli farklılıklara sahipti. Feodalizmde aile, başlı başına kendine yeter bir üretim birimidir. Aile genel olarak büyük baba, büyük anne, kardeşler, kardeşlerin eşleri ve kardeş çocuklarının bir arada yaşadığı geniş ailedir. Çoğu zaman üç-dört kuşak birlikte, büyükçe bir evde ya

da çiftlikte birlikte yaşar, beraber çalışıp beraber üretirler. Kapitalizm, bu üretim biçimiyle beraber geniş aileyi de çözer, anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileyi yaratır.

Feodal üretimde bir üretim birimi olan ailede kadın-erkek arasında gerek işgücünün yeniden üretiminde gerek ailenin ihtiyacı olan tüketim nesnelerinin yeniden üretiminde çok keskin ayrımlar, karşıtlıklar yoktur. Yapılan her şey ailenin geçimi, ihtiyaçların karşılanması içindir. Kadınlar tarlada erkeklerle birlikte çalışır. Bunun yanında ailedeki kadınların topluca yaptıkları işler de vardır: Çamaşır yıkama, yemek yapma, çocukların bakımı, yün, iplik ve kumaş dokuma işleri, hayvanlardan elde edilen süt ve süt ürünlerinin yapımı vb. İşlerin bir kısmı sırayla, bir kısmı topluca kadınların yaptığı işlerdir. Bütün bu işler ailenin diğer işlerinden kopuk olmadığı gibi, kapitalizmde açık olarak görülen ev emeğinin değersizleştirilmesi de söz konusu değildir. Bu anlamıyla da erkek emeğiyle kadın emeğinin keskin bir karşıtlığı söz konusu değildi. Hatta evde yapılan pek çok işin ailenin bütün kadınları tarafından bir arada ve ortaklaşa yapıldığı düşünülduğünde, kadının toplumdan koparılp eve kapatılması bir yana, bu üretim alanı kadının sosyalleştiği, deneyim aktarımının gerçekleştiği alanlar oldular.

Kapitalizm, bu ilişki biçimini de kökten değiştirdi. Zira kapitalizmde üretimin temelinde bir değişim gerçekleşmişti. Artık üretimin amacı ailenin ihtiyaçları için üretim değil, tam tersine pazarda satmaktır. Burada kullanım değerinin önemi geri plana düşerken değişim değeri metaldaki ortak töz olarak üretimin temelini yerleşti. Artık üretilen her şey meta olarak üretiliyordu. Üretimin temelindeki bu değişim fabrika sistemiyle daha da açık bir durum aldı. Kadın eve kapatılıp emeği de-

ğersizleştirildi. Erkek emeği fabrikada ücretli emek olarak değerlendirildi. Kadının ve erkeğin toplumdaki yeri konusunda, kadının aleyhine kesin bir hiyerarşi ve bağımlılık ortaya çıktı. Kadın emeği ailenin yaşamını sürdürmesinde yine etkin bir role sahip olsa da geniş aile çözülüp dağılmış, kadının pek çok işi birlikte yaptığı diğer insanlarla ilişkisi de zayıflamış, çoğu zaman tamamen kopmuştur. Çekirdek ailenin toplumdaki yerleşik aile durumuna gelmesi kadını eve kapatıp yalnızlaştırmıştır.

İşgücünü, üretim araçlarının mülkiyetini tekeline alan burjuva sınıfa satmaktan başka çaresi kalmayan erkeğin emeğine dayanan para, ailenin temel geçim kaynağı olurken, kadın emeği tamamen değersizleşmiş, adeta göze görünmez olmuştur. Bu durum, büyük sanayi ve makineli üretimin gelişimine bağlı olarak kapitalizmin daha sonraki evrelerinde değişip kadın emeğini de sanayiye çekmiştir. Böylelikle kadın emeği de artı-değer üretimi için kullanılmaya başladı, ama kadının emek gücü yine daha düşük bir ücrete layık bulundu. Bu düşük ücret yeniden dönüp erkek işçiyi vurdu, onun emek gücünün değeri olan ücreti düşürmenin bir aracı oldu.

Elbette bu dönüşüm burada anlatıldığı kadar kolay olmadı. Çünkü bu dönüşüm aynı zamanda kadının toplumdaki yerinin ve kadınlığın yeniden kurulması anlamına geliyordu. Aynı şey tersinden de okunabilir; kadının toplumdaki yeri ve kadınlığın yeniden kurulması, erkeğin toplumdaki yeri, rolü ve erkekliğin de yeniden tanımlanması demektir. Bu süreçte dinin, erkek egemen alışkanlıkların, önyargıların yanında kadının toplumsal yaşama, politik yaşama katılımını kısıtlayan onlarca yasa yapıldı, uygulandı. Yasaya ve dayatılan yeni rollere karşı çıkışın yaygınlaşmasını önlemek için en vahşi yöntemler devreye sokuldu: sadece

Batı Avrupa'da on binlerce kadın cadılıkla suçlanıp kent meydanlarında yakıldı, yüz binlercesi ağır işkencelerden geçirildi. Uzun yıllara yayılan bu baskı, işkencelerden geçirildi. Uzun yıllara yayılan bu baskı, işkence ve katliam birkaç yüz yıl sürdü. Milyonlarca kadının sindirilmesi kolay olmadı. Sonuçta kadın, neredeyse insandan bile sayılmayan düşük bir seviyeye, adeta alt insan konumuna indirildi. Kapitalizm en vahşi ve en gaddar yöntemlerle, baskı, işkence, katliamla hüküm süren bir kadın düşmanlığı, kadının kişiliğinin sömürülmesi üzerinde yükseldi.

Kadın eve kapatılmış, toplum kadınlar ve erkekler olarak bir kez daha ama eskisinden daha keskin olarak bölünmüştü. Üstelik bu bölünme, kadın emeği ile erkek emeğini de birbirinden ayıran derin bir bölünmedir. Kapitalizmin kadına yüklediği bu yeni role göre kadın emeği ücretli emek değil, ücretli emeğin yardımcısı; erkeğe ait olan ücretli emeğin yeniden üretimi için erkeğin hizmetine koşulan yardımcı emek düzeyine indirildi. Büyük sanayi ve makineli üretimin belirli bir gelişme göstermesiyle kadın emeği de çocuk emeğiyle birlikte ücretli emek kabul edilerek artı-değer üretiminde kullanılmaya başlandı. Ama yine de erkek emeği ile eşit değil, daha düşük bir ücretle. İlkel sermaye birikimi evresinde kadın emeği artı-değer üreten erkek emeğinin eşiti değil yardımcısı, hizmetkârı konumuna indirildi. Ki bugün de bu sakat anlayış, toplumdaki bu yarılma devam ettiğinden, iki farklı kişilik, iki farklı toplumsal rol, kadın ve erkek olarak yeniden yeniden üretilmektedir.

Toplumdaki bu parçalanma, hiyerarşik bir yapı olarak tamamlandı. Erkek emeği ücretli emek olarak yeniden doğdu. Bu, aslında toplumdaki toplam işgücünün cinsiyete dayalı bir iş bölümüne, bir sentezine yönelme değil, daha baştan, ka-

pitalist toplumda emekçinin eksik insan olarak sakat yaratılmasına yönelmedi. Ücretli emekçi haline gelen kadın, bunun bir sonucu olarak sermaye tarafından gerçekleştirilen sömürüyle erkek tarafından gerçekleştirilen sömürüyü ayırmakta zorlanmış, ikisini birbirine karıştırdığı için kadının mücadelesi de baştan sakatlanmıştır. Bu sakat bırakma, sadece kadın-erkek hiyerarşisinin kurulmasının ötesinde, toplumda kadının ve erkeğin kendileri için hazırlanmış rollerine uygun olarak yeniden üretilmesiyle tamamlanır. Bu yeniden üretim aynı zamanda kapitalizmin ve burjuva toplumun da yeniden üretimidir. Kadın nihayet o demir cenderenin içine yerleştirilmiş, insanlık tarihinde görülen en alt dereceye düşürülmüştür.

Kadının kurtuluşu, erkeğin de kurtuluşu olacaktır. Bu da kapitalizmin, burjuva toplumun yarattığı parçalanma, sakat bırakma, yabancılaşmanın aşılması için, birbirini tamamlayan kadın-erkek bütün insanın yeniden kurulması için bu toplumsal sistem reddedilmeli, kapitalizme, burjuva topluma ve üretim araçlarının özel mülkiyetine karşı mücadele yükseltilmelidir.

Önsöz Dergisi, 29.Sayı

DOĞAYI OLGUDAN TANIMAK DARWİN VE DOĞAL SEÇİLİM

DARWİN ÖNCESİ DOĞA BİLİMLERİ

16.yüzyılda botanikte bitki türleri hakkındaki bilgi sınırlıydı; türler ancak yüzlerle sayılabiliyordu. Bu sayı 17. yüzyılda binlere ve 18. yüzyıl sonuyla 19. yüzyıl başında ise on binlere varmıştı. Bu dönemde kıta Avrupası ve İngiltere doğa bilimleri açısından gelişmenin en ileri olduğu merkez konumundadır. 19. yüzyılın başlarına dek doğa bilimleri üç şeyi ifade ediyordu: hayvanlar alemi, bitkiler alemi ve mineraller. Her üç konuda da tasvire dayalı bilgiler yetiyordu.

1800'lü yıllara doğru Avrupa'dan ve özellikle İngiltere'den dünyanın her tarafına erişen deniz ticaret filoları ve denizciliğin gelişimiyle birlikte on binlerce bitki ve hayvan türü kayıt altına alınıp envantere kaydedildi. Sınıflandırma, tasnif ve türlere ayırmak artık zorunluydu. Üstelik bu, eskiden olduğu gibi tasvir ve kaydetmekle altından kalkılacak bir iş değildi, bununla yetinilemezdi. Bu dönemde başlayacak ister hayvan ister bitki olsun, canlı organizmaların anatomik yapısı örgeleşmesi, beslenmesi, üremesi inceleniyor, ona göre sınıflandırılıyordu. Türler paleontolojiye, nesillerin incelenmesine, biyolojik coğrafyaya göre ele alınmaya zaman ve mekân bağı içinde her yönden in-

celenmeye başlanmış, yani “tür” kavramı gelişip yerli yerine oturmuştu.

1800’lerin başında doğa bilimci Lamarck, türlerin gelişimine dair yaptığı çalışmalar ve gözlemler sonucunda buradaki değişimi açıklayabilmek için bir teori ortaya attı. Buna göre bütün canlı türleri doğa tarafından üretilmiştir. Doğa en basit tek hücreli canlıdan en karmaşık organizmalara kadar bütün canlıları süreç içinde ve birbirini takip eden ardışık evrelerde üretmiştir. İster bitki ister hayvan olsun canlı türleri dünyaya yayılırken, doğanın önlerine çıkardığı koşullara, zorluklara ve engellere bağlı olarak organlar geliştirilmiş, var olanlarla değişime zorlanmışlar, yani örgenleşmişlerdir.

Lamarck, geliştirdiği bu teoriyle bir anlamda evrimi açıklamaya çalışsa da bu maddi kanıtlarla, olgularla ortaya konamıyordu. Bu nedenle öne sürülen savlar teorinin sınırlarını aşamıyor, kuramsal olmaktan öteye geçemiyordu. Bu kuramlarda ortaya konan perspektifle kalıtımın rolünün önemini de belirtmek gerekiyor. Zaten kalıtımın, türlerin saptanmasındaki yeri önceden biliniyordu.

Darwin’in çalışmaları, doğa bilimlerinde üç temel problemi çözer. İlki canlılar alemindeki “doğal familyalar” yani sınıflandırma sorununda asıl olarak hangi temelden hareket edileceğini belirler. İkincisi örgenlenmiş canlı organizmaların jeolojik ve tarihsel sıralanışını bir sisteme bağlar ve üçüncüsü, hayvan ve bitki örtüsü olarak fauna ve floranın küresel dağılımına dair soruları cevaplar. Darwin, kendisinden önceki doğa bilimcilerinden farklı olarak sadece bitkileri ve hayvanları değil, insanın kendisini de bu evrim tablosuna yerleştirir. Bütün bunları yaparken asıl farkı ise, soruna teorik yaklaşmakla yetinmeyip doğayı olgularla kavraması, kuramını olgular, maddi kanıtlar üze-

rine oturtmasıdır. Bu nedenle Darwin'in evrim kuramı bilimsel ve sağlam bir kuramdır.

DARWIN'İN KARIYERİ VE DÜNYA TURU

Darwin ailesinin geleneksel mesleği hekimliktir. Büyük baba Erasmus Darwin de babası Robert Darwin de tıp doktorudur. Aile üçüncü kuşak Darwin'i, yani Charles'i bu yönde ne kadar teşvik ederse etsin, o, böyle bir kariyere hiç olumlu bakmaz. Sonunda bu ısrarından vazgeçen baba Darwin, oğlunun boş gezenin boş kalfası olmasını önleyebilmek amacıyla ona teoloji eğitimi almasını ve rahip olmasını önerir. Çocukluğundan beri bitkilere, böceklere ve canlı türlerine ilgisi olan Darwin teoloji ve rahiplik konusunda belli tereddütler taşısa da taşradaki rahipliğin doğayla baş başa kalmada kendisine getireceği avantajlar nedeniyle bunu kabul eder. Teoloji eğitimi için gittiği Cambridge'de okuldan daha çok içki alemleri ve avcılıkla vakit geçirir. Bu arada ilgi çekici bulduğu "Doğal Tanrıbilim" "Hıristiyanlığın Kanıtları" gibi William Paley'in kitaplarını elinden düşürmez. Paley, bu kitaplarında canlıların doğaya uyumundan hareketle tanrının varlığını göstermeye çalışmaktadır. Ama bütün okul hayatında onun asıl ilgilendiği konu yine bitkiler ve hayvanlar olacaktır. Bu konudaki kitaplara olan ilgisi botanik hocası Profesör J. Stevens Hanslow'un gözünden kaçmaz. Kendisinden doğa bilimleri konusunda uzman bir genç isteyen donanma komutanına Darwin'i önerir. Komutası altındaki donanmayla dünyanın bir haritasını çizmek üzere yola çıkacak olan Kaptan Robert FitzRoy, Darwin'i de bu seyahate dahil eder. 27 Aralık 1831'de komuta gemisi Beagle denize açılırken kaptanın yanında Darwin'de vardır. Yaklaşık beş yıl sürecek olan bu yolculuğa

çıkarken Darwin “tanrının varlığına kesin kanıtlar” bularak dönmeyi hayal etmektedir. 2 Ekim 1836’da gemi İngiltere limanlarına demir attığında Darwin’in araştırmalarını, çalışma notlarını, günlüklerini koyduğu sandığı, tanrının varlığını değil, ama tersini kanıtlayacağı verilerle dolu olarak geri dönmüştür.

Yolculuk boyunca bol bol okuyan, çeşitli coğrafi bölgelerden canlı örnekler toplayıp inceleyen, sınıflandıran Darwin, vardığı sonuçlar ve bulgular üzerine birçok doğa bilimcisi uzmanıyla, dostlarıyla yazışmalar yapar. İçki alemleri ve av partilerinden başka bir şey düşünmeyen dalgacı bir öğrenci olarak yola çıkan Darwin beş yıl sonra zorlu bir araştırmacı, güçlü bir bilim insanı olarak geri döner.

Yolculuk boyunca tuttuğu günlüğünü 1839’da yayımlar. Bunu diğer çalışmaları izler. Mercan adalarının yapısı ve yeryüzündeki dağılımı üzerine çalışmaları 1842’de, volkanik adalara dair incelemeleri 1844’de Güney Amerika üzerine yaptığı coğrafik inceleme ve gözlemleri 1846’da yayımlanır. 1840’tan 1843’e kadar üç yıl süren “Beagle Yolculuğunun Zoolojisi” adıyla yayınlanan periyodik yayının yönetimini üstlenir.

TÜRLERİN KÖKENİ

Türlerin kökeni hakkında 1842’de 30-35 sayfalık bir taslak kaleme alan Darwin, burada evrim teorisinin temelini oluşturan doğal seçilime ilişkin kuramını geliştirir. Bu taslak daha sonra yaptığı asıl çalışmanın zeminini oluşturur; 200 sayfayı bulan asıl metnin yazımını 1844’te tamamlar. Ancak yayınlanıp yayınlanmaması konusunda kararsızdır. Yaptığı çalışmaların sonuçlarını, vardığı bulguları ve kendi teorisini botanik bilimcisi bir

dostuna 11 Ocak 1844'te yazdığı bir mektupla anlatır. Mektubun sonuna da "Bu bir cinayeti itiraf etmek gibi bir şey" diye ekleyerek korkularından, tereddütlerinden söz eder. Ama bütün korkularına ve tereddütlerine rağmen bir bilim insanı olmanın verdiği sorumluluk dürtüsüyle olsun, dostlarının ve yakın çevresinin teşvikiyle olsun türler üzerine çalışmalarını tamamlayarak "Türlerin Kökeni-Doğal Seçilim" adıyla 1859 Kasım'ında yayınlar.

Kitabın yayınlanmasında bir başka doğa bilimci olan Wallace'ın etkisi büyüktür. Darwin'den bağımsız olarak yaptığı araştırmalar, çalışmalar Wallace'ı aynı sonuca götürmüş; elde ettiği bulguları ve kendi düşüncelerini kaleme alarak Darwin'e göndermiştir. Wallace'ın yazdıklarını yakınlarıyla ve daha önce kendi kuramını tartıştığı bilim çevresinden dostlarıyla paylaşınca, kendi kitabını yayınlaması için Darwin'i sıkıştırırlar ve kitap basılır.

19.YÜZYILDA DOĞA BİLİMLERİ VE DARVİNCİLİĞİN YAYILIŞI

19.yüzyıl bilimsel çalışmaların yoğunlaştığı, bilimin hızla geliştiği bir dönem oldu. Asırlardır statik olarak kalan, değişmez sanılan pek çok görüş ve tezin tuzla buz olduğu, pek çok konudaki geleneksel görüşlerin sarsıldığı, dinsel önyargıların kırıldığı bir dönemdir aynı zamanda bu dönem. Bu toplumsal alanda da böyledir. 1830 ve 1848 devrim fırtınaları yaşanmış, devrimler yenilmiş olsalar bile kendi sonuçlarını yaratmışlardır. Her tür değişime ayak direyen kilise ve dinci-tutucu kesimler, kutsal metinlerdeki yaratılış masalına bağlılıklarını körü körüne sürdürmektedir. Bu metinlere göre tanrı günümüzden altı bin ila altı bin beş yüz yıl önce, sadece 6 gün içinde yaratılmıştır. Bu dogmaya bağlılık, bağnazlık derecesindedir. Yeri

gelmişken söyleyelim, 19. yüzyıldan bu yana bu konuda belli esneklikler yaşandı ve nihayet kısa bir zaman önce Vatikan da evrim teorisini kabul etmek zorunda kaldı. İslami kesimde halen bazı çevreler bu konuda ayak diretmeyi sürdürseler de bilim, bir kez daha tanrıyla mücadelesini kazandı, tanrı bir kez daha bilimin henüz aydınlatamadığı alanlara sığındı.

Türlerin Kökeni'nin ve evrim teorisinin başarısında dönemin toplumsal koşullarının, politik ve ideolojik konjonktürdeki gelişmelerin etkisi büyük oldu. Elbette Darwin bilim çevrelerini ikna etmeye yetecek kadar hatta daha da fazla bilimsel veri, kanıt sunsa da bunun etkisi, bilim çevrelerinde bile sınırlı oldu. Ancak devrimci demokrasi ve "aşırı sol" bu kuramı kısa zamanda benimsedi. Zaten "doğal seçilim yasası"nın keşfinin onuruna Darwin'le birlikte ortak olan Alfred Russel Wallace bu çevreden biridir. Bilim çevrelerinde radikal, aşırı sol olarak tanınan Wallace, Çartizm taraftarlarından bir ailenin çocuğudur. Gençlik yıllarından itibaren ütöpik sosyalizmin teorisyenlerinden Owen'in takipçilerinin yoğun olduğu "Owenci Bilim Salonları" onun için çekim merkezi olmuş, bilimsel kariyer basamaklarını tırmanırken bile ilişkilerini hiç kesmemiştir. Wallace, tinselciliğe dair belirli bir inanca sahip olsa da hep "aşırı sol" olarak davranmış, hatta yaşamının sonuna doğru sosyalizmin etkin bir taraftarı ve destekçisi olmuştur.

Yine Darwin'in tezlerinin işçi sınıfı ve halk kesimleri tarafından benimsenmesinde Marx'ın, Engels'in ve komünistlerin tutumu belirleyici olmuştur. Marx, "Bizim görüşlerimizin doğa bilimlerindeki temeli" dediği "Türlerin Kökeni ve Doğal Seçilim Yasası"nu hemen benimsedi. Marx ve Engels'in takipçileri o dönemde olduğu gibi daha

sonra da bu kuramın yaygın olarak benimsenmesinde etkili oldular. Marx'tan sonra Marksistlerin Darwin'in tezlerini benimsemesinin yanında, orta sınıflar da bu kuramı benimsediler. Bunda orta sınıfların bu tutumunun belirleyeni ise kapitalizmin gelişim seyri oldu. Ulus birliğinin henüz tamamlandığı, liberalizmin güçlendiği Almanya'da Darvencilik hızla kabul edildiği gibi, dünya pazarlarından aslan payını alan İngiltere'de de hızla kabul gördü. Fransa'da durum biraz farklıydı. Orta sınıflar 40'lı yılların devrim fırtınasının verdiği korkuyla gerici bir tutum benimsemişlerdi. Aradıkları huzurlu limanı amcasının karikatür yeğeni yeni imparator Napolyon'un eteklerinde buldular. Fransa'nın "solcu" aydınları ise Kaf Dağı'nı aşan burunlarıyla Fransa dışından gelen her türlü yeni fikre kendilerini kapatmışlardı. Bu yüzden Darvencilik burada yayılması geç oldu. Paris Komününü'nün yenilgisinden sonra kurulan sözüm ona yeni Cumhuriyet döneminde gerçekleşti. ABD'de ise kısa zamanda benimseyen genç burjuvazinin ve yırtıcı kapitalizmin militan ideolojisi oldu. En son İtalya'da benimsendi. Çünkü Vatikan'ın tepesinde oturan Papa'nın atları, Zeus'un yıldırımlarından daha acımasız ve daha korkutucuydu. Bilim çevrelerinde bile toplumsal olarak tutucu kesimler karşı çıkmaya devam ettiler, tek biçimlilik ve değişmezlik fikri ağır basmayı sürdürdü.

Bütün dünyada ister benimsensin ister benimsenmesin, Darwin'in teorisi giderek yerleşti. Doğa bilimcilerin, paleontologların, jeologların bulup ortaya çıkardığı sonuçlar, değişmezlik fikrine ardı ardına ağır darbeler indirdi. Bunun canlılar aleminde en güçlü olanı "Doğal Seçim Yasası" oldu. Bu yasa güçlü olanın ayakta kaldığını söyler. Ancak bu güç doğru anlaşılmalı. Dinozorların, mamutların soyu tükenip gittiği halde hamam bö-

ceklerinin dünyanın bütün coğrafyalarında yaşıyor olması, bu gücün ne anlama geldiğine dair bir fikir verebilir. Bu güç doğayla baş etme gücü, dış dünyadaki her değişime ayak uydurabilme onunla uyumlu bir örgenleşme yetisidir, gücüdür. Bu yeti, bu güç, doğadaki değişimle birlikte onun bir parçası olan canlı organizmanın da değişimini sağlar. Diğer canlı türlerinde olduğu gibi insanda da değişimi sağlayan, evrimi koşullayan doğal seçim yasası olmuştur.

STATÜKOCULUĞA KARŞI DARVİNCİLİK -EVRİM-

Evrim kuramı geleneksel olanla, tutuculukla, özellikle de dini tutuculukla ilk defa açıktan açığa mücadele eden bir ideoloji oldu. İnsan, o güne dek en üstte olandır, “yaratılmış” varlık olarak en tepede özel bir statüye sahiptir. Evrim kuramı bu özel statüsüne son vererek onu tahtından indirdi. Evrimci tezlere karşı ideolojik bir karşı koyuş, ret süreci yaşandı ve halen yaşanıyor. Bütün tek tanrılı dinler insanın tanrının suretine uygun olarak yaratıldığını söylerken, şimdi bu kuram insanın değişip dönüşüm geçirmiş bir maymun olduğunu söylüyordu. Tanrısal alan mı maymunsal alan mı karşıtlığında Darwin’e ve Darvencilığe karşı çıkanlar haliyle tanrısal alandan yana tavır koydular. O dönem açısından evrim teorisine karşı direnç, özellikle tartışmaların ekonomik-kültürel açıdan daha gelişkin olan üst kesimlerde yapıldığı göz önüne alındığında eğitilmiş “aydın” kesim içinde bile geleneksel olanın, dinsel-toplumsal önyargıların ne kadar yaygın ve etkili olduğunu gösterir. Burada asıl dikkat çekici olan evrim kuramını savunan ilerici kesimlerin geleneksel olana, dinsel tutuculuğa halkın önünde açıktan açığa meydan okuması, onunla mücadeleye girmesi ve kazan-

masıdır. 1800'lerin ilk yarısında biyoloji ve doğa bilimleri alanındaki pek çok bilimcinin bile evrim yönündeki bulgulara rağmen buna cesaret edemediği, hatta Darwin'in kendisinin bile yazılı hale getirdiği tezlerini uzun süre yayınlamaya cesaret edemediği de düşünülünce, bu açık meydan okumanın önemi daha da artacaktır.

Evrim teorisi bu mücadeleyi kazanıp statik, değişmez denilen bütün önyargıları ve dinci-gerici görüşleri yere sermesine rağmen, gerici burjuva ideoloji bir kez daha tanrıyı kurtarma yollarını aramayı sürdürdü. Bu defa adına tanrı demeden, Hegel'den aşırma olduğu belli olmasın diye "tin" de demeden bir yüce güç buldular. Adına da "tasarımcı" veya "yaratıcı zekâ" dediler. Bunun varlığına kanıt olarak yine eskiye, Darwin'den önceki fikirlere sarıldılar. Dediler ki, bu kadar karmaşık ve gelişkin organizmaların doğayla bu kadar uyumlu canlıların kendi başına gelişmesi imkânsız bir şeydir, bunu tasarlayan bir zekâ vardır. Oysa bu temcit pilavı, Darwin daha öğrenciyken önüne konmuş bayat pilavdan başkası değildir.

Evrim kuramının 19. yüzyılın ikinci yarısında bu denli öne çıkmasının açıktan mücadeleye atılmasının nedenleri var. Doğa bilimlerinde evrime dair inkâr edilemez kanıtların ortaya çıktığı bir dönem yaşanmaktadır. Öyle ki o dönemde bulunan Neandertal insana ait bulgular, insanla maymun arasındaki benzerliğin evrimin en açık kanıtları oldular. Ama bundan daha da önemlisi toplumsal, alanda yaşananlardı. 40'lı yılların kendiliğinden devrimleri yenilmiş, ancak yine de kendi sonuçlarını yaratmıştı. Bunlardan biri feodal döneme ait üst yapıda ne varsa temizlenmiş, liberal burjuvazi hızlı bir yükseliş sürecine girmişti. Burjuvazi devrimci barutunu çoktan tüketmiş olsa da bilimsel alandaki gelişmelere açıldı, toplumun geleneksel

olanın, muhafazakâr dinin, dinciliğin etkisinden çıkmasından yanaydı. Ama bu devrimci bir tarzda değil, artık uzlaşmacı, reformist bir tarzda olmalıydı. İşte Darwin'in tavrı da bu uzlaşmacı, reformist liberal burjuva anlayışla uyumlu bir tavır oldu. Öyle ki 1800'lerin ortalarından sonra, özellikle 1860'larla birlikte geleneksel tutuculukla ve dinsel gericilikle açıktan karşı karşıya gelerek çatışmayı göze aldığı halde Marx'ın Kapital'in 2. cildini kendisine ithaf etme önerisini geri çevirmesi bundandır. Zira Darwin fikirleri ve bilimsel buluşlarıyla bir devrim yapsa da asla bir devrimci değildir. Ancak onun kuramı ve ortaya koyduğu buluşları kendisine rağmen devrimci tezlerdir.

Gerici burjuva ideolojinin bütün sahtekarlıklarına karşı evrim bir olgudur. Darwin'in bulduğu doğal seçilim yasası bu olguyu açıklayan, bilimsel olarak kanıtlayan bir doğa yasasıdır. Hem evrim olgusu hem de Darwin'in bulup çıkardığı bu yasa, bilimsel felsefenin temel ayaklarından biri olan materyalizmi kanıtladığı kadar, diyalektiği de kanıtlamaktadır.

Önsöz Dergisi, 34.Sayı

II.BÖLÜM
FELSEFE YAZILARI

ANTİKİTEDE MATERYALİZM

İnsanlığın barbarlık çağından uygarlık çağına geçişi, sınıflı toplumların ilki olan köleci topluma geçişiyle oldu. Uygarlık tarihi, sınıflı toplumların tarihidir. Köleciliği doğuran, üretici güçlerin gelişiminde muazzam bir ilerleme oldu. İnsanlar ilk defa kendi tükettiklerinden, yaşamsal gereksinmelerinden daha fazla üretim yapmaya başladılar; ilk defa toplumsal bir artık değer ortaya çıktı. Ve insanların bir bölümü köle emeğini sömürerek bu artık değere el koydu, böylelikle, yine ilk defa insanların bir bölümü, köle sahipleri boş zamana sahip oldu. Boş zamana sahip olanlar çevrelerinde olup biteni anlamak için gözlem yapmaya, incelemeye, üzerinde düşünmeye, yorumlamaya başladılar. Böylece felsefe doğdu.

İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için her şeyden önce yiyeceğe, barınağa, ısınmaya vb. maddi şeylere ihtiyacı var diyordu Marx. İnsanın yeryüzündeki varlığı kadar eski bir gerçektir bu. Bu kadim gerçek nedeniyledir ilk filozofların daha önce değil de antik çağda, köleci toplumda ortaya çıkışı. Felsefe de bilim de köle emeği üzerinde, köle emeğine el koyan boş zaman sahipleri tarafından geliştirildi. Ve felsefenin ilk çağdan bugüne en temel sorunu, maddenin mi düşünceye, düşüncenin mi maddeye ön geldiği sorunu oldu. Evrenin temelinde madde mi yoksa düşünce mi vardı?

Biz burada bu sorunu ele almayacağız. Bilimsel felsefe maddenin önce geldiğini düşüncenin de en gelişmiş madde olan insan beyninin bir ürünü olduğunu ortaya koydu. 15 milyar yıla yakın bir yaşa sahip olan evrende, şu son birkaç milyon yılda ancak insana ya da insanımsı canlıya rastlanırken, düşüncenin ön geldiğini söylemek, safсата iklimine yelken açmaktır. Biz şimdi, maddenin ön geldiğini, düşüncenin de onun ürünü olduğunu savunan materyalizmin ayak izlerinden onu izlemeye, gelişimini görmeye çalışacağız.

EPİKÜROS'UN MATERYALİZMİ

Epiküros, MÖ. 341'de bugün Sisam ve Samas adlarıyla bilinen adada doğdu. Bir Atina vatandaşı olan Epiküros, 35 yaşındayken MÖ. 306 yılında "Bahçe" adıyla tanınan kendi okulunu kurarak, felsefe dersleri vermeye başladı. MÖ. 271'de öldüğünde, kendi çağının Yunan dünyasında büyük bir etkiye sahip olmuştu. Epiküros, Büyük İskender'in ölümünden hemen sonra Makedonya'nın mirasçılar arasında paramparça edilip paylaşıldığı savaşlar sonunda, bütün etkinliğini ve gücünü yitirdiği; buna karşılık Yunanistan'ın yeniden tarih sahnesinde öne çıkmaya başladığı bir dönemde yaşadı. "Bahçe" sohbetlerinde öğrencilerine materyalizmi anlattı, tartıştı, tartıştırdı. Ancak onun materyalizmi, esas olarak düşünerek geliştirdiği, düşünceye dayalı tasarımcı, kurgusal bir materyalizmdir. Epiküros'un fikirlerinin, tezlerinin kendi çağında Yunan düşüncesi ve toplumsal hayatı üzerinde büyük etkisi olsa da daha sonra yasaklandı. Avrupa'da yayılan Hristiyanlık ve kilise, Epiküros'u ve takipçilerini sapkınlıkla suçlayarak din düşmanı ilan etti. Bu nedenle Epiküros'a ait el yazmalarının neredeyse tamamı kilise tarafından

yok edilirken, takipçileri de engizisyonda kovuşturmalardan geçirilip, cezalandırıldı.

Epiküros'un fikirleri, felsefesi günümüz dünyasında olsun, modernizmin doğup gelişmeye başladığı Aydınlanma çağında olsun genellikle ikinci elden, yani onun öğrencileri, takipçileri tarafından yazılan, aktarılan eserler tarafından öğrenilip tanındı. Bunların başında da Romalı büyük ozan Lucretius (MÖ. 99-55) gelir. Lucretius, üstat olarak kabul ettiği Epiküros'un anlatım biçimine ve düşüncelerine sadık kalarak kendi en büyük eseri olan "De Rerum Natura"yı yazdı; "Şeylerin (ya da nesnelere) doğası" diye dilimize çevrilebilir.

Epiküros'un felsefesi, kendisinden önceki iki düşünürden etkilenir: Demokritos ile Leukippos. Demokritos (MÖ. 460-350) maddeye ait en küçük, bölünemez boyutlarda olan ve o maddenin özelliklerine sahip parçasına "atoma" adını verir. "Atoma", Yunan dilinde bölünemez anlamına geliyor. Bu atomların her birinin ağırlığı birbirinden farklı olduğu gibi şekilleri de farklıdır ve gözle görülemeyecek kadar küçüktürler. Epiküros'a göre bu atomlar boşlukta var olurlar ve sürekli hareket halindedirler. Birbirleriyle çeşitli biçimlerde birleşip ayrılabilirler. Bütün "gerçeklik" işte bu atomlardan ibarettir; bir kaya da bir insan da bir ağaç da nerede ne varsa bu atomlardan oluşmuştur. Hatta Demokritos'a göre tanrıların kendileri de atomlardan oluşmuştur, ancak tanrılar son derece ince ve saydam atomlardan oluştuğu için görülemezler. Epiküros'a göre bu atomlar yaratılmamış ve yok olmayan, değişmeyen maddesel varlıklardır. Bütün duyu nesnelere bu atomlardan oluşur ve insanda duyumlar yaratırlar. Epiküros, kendisinden önceki filozoflardan farklı olarak atom hareketlerinin belirli normları olmadığı gibi belirlenmiş kurallara da uymadıklarını savunur. Tesadüfler ve şans, bu

atomların hareketlerinde sapmalara neden olabilir.

Epiküros'un Demokritos ve Leukippos'tan alıp geliştirdiği bu tezler, Lucretius aracılığıyla daha sonrakilere ulaşmıştır. Gassendi ve Bacon bu tezlerden hareketle doğa bilimlerini geliştirmişlerdir. Epiküros'un tasarıma dayalı bu kurgusal materyalizmi, daha sonraki yüzyıllarda bilimin açığa çıkaracağı pek çok bilimsel buluşu, düşünce ve mantık yoluyla önceden işaret etmiştir. Epiküros'un tezleri ve düşünce biçimi, aydınlanma çağındaki bilimlerde devrimler süreci üzerinde etkili olmuş; pek çok bilimsel buluşa imza atan bilim insanları onun düşüncelerinden esinlenmişlerdir. Epiküros'un felsefesi iki temel önermeye sahiptir: "Hiçbir şeyin hiçbir zaman tanrısal bir güç tarafından yoktan var edilmediğini ve doğanın... Bir şeyi asla hiçliğe indirgemeyeceği..." (Aktaran J.B. Fossater; Marx'ın Ekolojisi)

Epiküros'un felsefesi tutarlı bir mantık silsilesine dayanır. Biraz spekülatif ve tasarıma dayalı da olsa, onun bütün felsefesine temel oluşturan bu mantık-kurgusal düşünceleri açıklarken, kendisinin geliştirdiği bir kavram olan "önsezi"den yararlanır. Epiküros'un materyalizmi, genel olarak materyalizmde var olduğu kabul edilen indirgemeciliği yadsır. O, sadece duylara değil, genel düşünce sisteminin "kanunlar"ına dayanarak açıklar düşüncelerini. Epiküros'a göre "önsezi" düşünsel bir süreçtir, bu "önsezi"ler deneyimden önce olmazlar, ama sistematik bir gözleme dayalı olarak akıl yürütmeye ve bu akıl yürütmenin sonucunda pratik etkinliğe, eyleme ön gelirler. Buradan anlaşılacağı gibi "önsezi", bilgi edinmede, bilgilenmede öznenin etkin rolünü kabul eder: Özne olmadan bilgi edinilemediği gibi, düşünce de var olamaz.

Yani düşünceden önce gözlem yapan ve düşünen özne, madde var olmalıdır.

EPIKÜROS'TA AHLAK VE HUKUK

Epiküros'un takipçilerine göre “doğa kavramının esası, Lucretius’un söylediği gibi “mors immortalistır” diyor Marx, yani ölümsüz ölüm! İşte Antik Yunanistan’ın bu dev düşünürünün materyalist felsefesi, ölüme ve özgürlüğe yaptığı vurgu, onun ahlak felsefesinin de temelini oluşturur. Epiküros, Temel Öğretiler’inde “ölümün bizimle hiçbir ilgisi yoktur, çünkü dağılan duyarsızdır ve duyarsızlıktan yoksun olanın da bizimle hiçbir ilgisi yoktur” diyor. Yine, “bireyin özgürlüğü ancak “doğal bilim yoluyla, dünyanın ve onun içindeki bireyin ölümlülüğünün araştırılması olanaklı olduğunda başlar,” diyor. İşte bu düstur, materyalist bir ahlak için çıkış momentumudur, dinin ve batıl inancın yaydığı ölüm korkusunun alt edilmesidir. İnsana gerekli olan tek bilimin mutluluk bilimi olduğunu savunan Epiküros’a göre iki şey Tanrı ve ölüm insanlara mutsuzluk getirirdi.

Bu nedenle de bu iki şeyle mücadeleye girişti. “Aç kalmamak, üşümemek, susamamak; işte Zeus’u bile kışkandıracak mutluluk... Ölüm gelecek diye acı çekmek en büyük aptallıktır. Ölüm varken biz yokuz, biz varken ölüm yoktur, onunla hiçbir zaman buluşmayacağız ki.” (Akt. Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü)

Ahlak felsefesi, öteki dünya, öbür dünya gibi bir şeye yer vermediği için insanın bütün gereksinmelerinin bu dünyada, maddi evrende karşılanmasını savunur. Tanrıları evrenin hiçbir işine bulaştırmaz. Ona göre mutlu olmak acı duymaktır. Buna da ancak ruhsal sükunetle ve bil-

gelikle erişilebilir. “Bütünlüğe erişmiş bir hayatın kutluluğunu üretmek için bilgeliğin sağladıklarının en yücesi dostluğa sahip olmaktır.” diyen Epiküros için dostluk, bütün insan hayatının ve toplumsal yaşamın merkezinde yer alması gereken ilkedir. İster aile birliği olsun ister devlet işleri ya da diğer toplumsal beraberlikler, eğer dostluk ilkesine dayanmıyorsa ruhsal sükuneti bozar ve mutsuzluk getirir.

Epiküros’un materyalizmi, acıdan kaçması ve her şeyi maddi dünyada araması, bazılarınca zevk düşkünlüğü, hatta hazcılık olarak adlandırılmaya çalışılmış olsa bile, o buna karşı çıkar. Hazcılığın aksine, basit ve sade bir yaşamın mutluluk getireceğini savunur, öğütler: “Bizi anlamayan bilgisizlerin suçlamalarına kulak asma Menoikeos. Zevk en üstün iyidir dediğimiz zaman ne sefihlerin zevklerini ne de hayvanca hazları ileri sürdük. Bizim sözünü ettiğimiz zevk, sadece ruh rahatlığıyla beden acısının yokluğundaki zevktir. Bedenimiz acısız ve ruhumuz rahatsa mutluyuz. İnsanı mutlu kılan ne tıka basa yeme ne kıyasıya içme ne cinsel sapıklıklardır. İnsanı mutlu kılan; akla uygun ve sade alışkanlıklar, arayacağımız ve sakınacağımız şeyleri iyice ölçebilen, ruha rahatsızlık veren yanlış ve boş inançları söküp atabilen bir akıldır.” (Akt. Orhan Hançerlioğlu, a.g.e)

Epiküros, kısa vadeli ve bencilce bir haz arayışının bir süre sonra tatminsizlik düzeyine varacağını ve daha büyük ruhsal ve bedensel acılar getireceğini bilir. Bu yüzden de hayatı boyunca lükse ve servete hiç itibar etmeden basit bir yaşamı tercih etmiştir. Ona göre insan doğasının ihtiyacı olan “Servet hem sınırlıdır hem de kolayca elde edilebilir; aylak hayal gücünün istediği servet ise sonsuza uzanır.” (Akt. J.B. Fosster, Marx’ın Ekolojisi)

Basit bir yaşam ve dostluk, onun yaşamının ilkeleri oldu. Bu ilkeleri “Bahçe”sinde kendisini dinlemeye gelenlere, öğrencilerine de aşıladı. Bahçe’deki bu derslere, erkeklerle eşit birer birey olarak kadınlar da gelir ve özgürce tartışırlardı. Ki bu, antik Yunanistan’da çok ender görülen bir özelliktir. Zira bu dönem kadın, toplumda erkekle eşit değil, ikinci sınıf insan konumundaydı.

Epiküros, felsefeye “adalet” kavramını da getirdi. Kendisinden önceki felsefede olmayan bu anlayış, onun en önemli katkıları arasında sayılır. Adalet, “asla kendisi için bir şey değil, ama insanları, birbirleriyle ilişkilerinde her nerede ve ne zaman olursa olsun zarar vermemeye ve zarar görmemeye yönelten bir tür sözleşmedir.” (J.B. Fosster, a.g.e) Eğer hukuk kendi mentalitesine aykırı hale gelir de maddi koşullarla olan uyumunu yitirirse, insanların birbirleriyle olan karşılıklı ilişkilerini düzenlemekte yararlı olmaktan çıkarsa, hukuk, “o zaman, adaletin zorunlu doğasına sahip değildir.” Epiküros’taki bu yaklaşım, onun idealistlerden ayrı bir bakışa sahip olduğunu gösteriyor. Zira idealizme göre hukuk kuralları, yasalar, insani toplumsal etkilerden kopuk, aşkın ve tanrısal yanları vardır. Oysa Epiküros, hukukun, yasanın, tamamen maddi koşullarla bağlantılı ve uyum içinde olması gerektiğini savunur, öğretir.

EPIKÜROS'TA EVRİM

Epiküros felsefesi tutarlı bir mantık silsilesine dayanır. Yöntemi kurgusal da olsa, insanal gelişimin kökeninde ilkel bir yaşam formunun olduğunu ve bazı başka yaşam formlarının da zamanla yok olduğundan söz eder. İnsanın ilerlemesi fikrini açıklamaya yönelir. Ona göre insan doğası, insanın ve toplumun evrimiyle birlikte gelişir ve de-

ğışir. Onun ahlak felsefesinin temelinde yer alan “dostluk” ilkesi, insanın ve toplumun varoluşunu sağlayan maddi araçların karşılanması sürecinde yapılan bir toplumsal anlaşmanın sonucu olarak var olabilir. Bunları, “Herodot’a Mektup”unda şöyle açıklar: “İnsan doğasına her türden pek çok şeyi yapabilmeyi sadece koşullar tarafından öğretilmediğini ve zorlandığını ve ardından uslamayla doğanın önerdiğini geliştirip yeni buluşlar yaptığını, bazı konularda hızlı, bazılarında yavaş ilerlemelerle, bazı çağlarda büyük, bazı çağlarda daha yavaş gelişmeler kaydettiğini varsaymalıyız.” (Akt. J.B. Fosster age.) Buradaki mantık-kurgusal yöntem açıkça görülse de ortaya konan görüş, evrimci ve materyalist bir görüş. Neredeyse, insanların düşüncelerini belirleyen toplumsal varlıklarıdır diyen Marx’ın tezine ulaşacak gibi.

Epiküros’tan sonra onun görüşlerini bize aktaran Lucretius’ta türlerin doğaya uyması ve soylarını sürdürmesi üzerine evrimci görüşler çok daha açık olarak ifade ediliyor. Antik çağdan bugüne kalan eserler arasında evrim üzerine başka yazılar da var. Örneğin MÖ. 500 ila 400 yılları arasında yaşayan Empedokles ile Anaksagoras’ta da evrim üzerine görüşler, tezler yer alır. Tabii ki evrimi reddeden, hatta saldıranlar da var. Bunların önde gelenlerinden biri de Aristoteles. Ve zaten biz, Empedokles’ten bugüne pek bir şey kalmadığından, onun tezlerini Aristoteles’ten öğreniyoruz. Aristoteles, Empedokles’e karşı çıkarken, önce onun görüşlerini özetliyor.

“Öyleyse niçin doğanın parçaları için de durum aynı olmasın, örneğin dişlerimiz -öndekiler parçalamaya uygun olacak biçimde keskin, azı dişleri besinleri öğütmeye uygun düşen tesadüfi bir sonuç olarak zorunluluktan çıkmış, aynı şekilde diğer parçalar da bizim onlara atfettiğimiz

amaçlar için yapılmış olmayıp bu amaçlara uygunluğu tesadüf olmasın? Her nerede parçalar sanki bir amaç için yaratılmışçasına bir araya gelmişse, böyle şeyler kendiliğinden olarak uygun biçimde düzenlenmiş olduğundan varlığını sürdürmeyi başarır, böyle olmayanlar ise Empedokles'in sözünü ettiği "insan yüzlü öküz" neslinin tükendiği gibi, yaşamayıp yok olacaklardır." Empedokles'i eleştirip reddetmeye çalışırken onun görüşlerini böylece bize ulaştıran Aristoteles, "Doğanın bir neden, bir amaca doğru işleyen bir neden olduğu açıktır" diyor ve böylece, doğanın bir amacı olduğunu, yani önceden tasarlanmış bir planın düşünceye göre hareket ettiğini söyleyerek, materyalizmden ne kadar uzak olduğunu da gösteriyor.

Epiküros, Empedokles'in "insan yüzlü öküz" gibi doğada hiç var olmayan, doğaya aykırı hayal ürünü fantastik yanlarıyla alay etse de Aristoteles karşısında onun evrimci görüşlerini savunan bir tutum içinde oldu. Lucretius ise daha açık olarak doğada, kendilerini çevrelerindeki tehlikelerden koruyabilecek mekanizmalar, organlar, özel şeyler geliştirebilen canlı türlerinin hayatta kalabildiklerini ve soylarını sürdürebildiklerini, böylece türün varlığını devam ettirebildiğini, "buna karşılık, bu doğal armağanlara sahip olmayanların... doğa soylarını kurutuncaya dek diğerlerinin oyuncağı ve avı" olduğunu söyler. (Akt. J.B. Fosster, a.g.e) Burada şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Darwin'in çalışmalarında kendi bilimsel-maddi temelleri ve kanıtlarıyla ortaya koyduğu evrim teorisi, antik çağda tasarım yoluyla da olsa ilk olarak Empedokles, Epiküros ve Lucretius'un tezlerinde görülebilir.

Epiküros'un düşüncesinin temelinde daima madde vardır, maddi dünya vardır. O, dış dünyayı da insanı da gözlem altına alıp iyice gözleme-

den düşüncesinin konusu haline getirmez. Ortaya koyduğu bütün tezleri, maddeyi temel alan, madde üzerine yapılan düşüncelere dayanır. Lucretius'un Epiküros'tan aktardığı "hayvanlar gökten düşmüş olamazlar ve toprağın üzerinde yaşayanlar tuzlu uçurumlardan çıkmış olamaz. Sonunda ana diliyle adlandırılmayı hak eden yeryüzüdür, çünkü bütün her şey yeryüzünden doğmadır." (age) Buradan açıkça anlaşılacağı gibi Epiküros'a göre yaşam ne göklerden inmiştir ne de tanrılar tarafından yaratılmıştır. Yaşam maddeden, dünyanın kendisinden doğmuştur. Bu dünyadan başka, maddi dünya dışında bir yaşam yoktur.

Önsöz Dergisi, 24.Sayı

EPIKÜROS'TAN MARX'A MATERYALİZM

Bir önceki yazımızda eski Yunan felsefesi ve özellikle de Epiküros'un materyalizmi üzerinde durmuştuk. Antikitede Materyalizm; sayı 24-2013 Bahar sayıydı. Sonrasında olaylar öyle büyük bir hız kazandı ki, yazıya uzun bir ara verdik. Şimdi devam ediyoruz.

Marx, Demokritos ile Epiküros'un Doğa Felsefeleri adıyla yayınlanan doktora tezinde sol Hegelci bir bakış açısına sahiptir. Daha bu ilk eserinde bile kurgusal, tasarımcı felsefeyle materyalizm arasındaki çatışmayı irdeler. Onun bu yaklaşımı, sol Hegelci olduğu bu dönemde bile Hegel felsefesini aşmaya yöneldiğini gösteriyor.

Hegel, Epiküros'un materyalizmi hakkında olumlu sayılabilecek hiçbir şey söylemez. Ama Marx öyle değildir. Doktora tezinde Epiküros için "Antikitenin aydınlanma figürü" betimlemesini yapar. Marx'a göre Epiküros'un materyalizmi 17. ve 18. yüzyıl materyalist felsefesinin gelişiminde önemli, hatta temel bir role sahiptir. Marx bu saptamaları yaparken Hegel'den hareket etmez. Aydınlanma çağı felsefesini ve Bacon'u Hegel'le, Hegel'in felsefesiyle tanışmazdan önce incelemiş, bu dönem felsefesinde Epiküros'un etkisini görmüştür. Zaten bu görüşlerini önce Epiküros üzerine defterlerde, daha sonra da Engels'le birlikte "Kut-

sal Aile”de yazıp yayınladılar.

Marx, “şimdiye kadarki bütün materyalizm” diye topladığı kendisinden önceki bütün materyalizmde ortak bir özellik olan kurgusal, tasarımcı yanı eleştirir. Buna Epiküros da dahildir. Marx hem “hayatın ideali” denilen Epiküros materyalizmini, hem Platon’un idealize ettiği Polis’i (şehir devleti) hem de Helenistik devleti reddeder. Bu yanıyla, Feuerbach’ın materyalizminden çok farklı bir yerde durur. Marx, daha baştan politik bir tavır alır.

Marx, doktora tezinde Epiküros’taki “tesadüf”ü reddeder. Bu ret tavrı her ne kadar zorunluluğa varamamış, bununla insanın özgürleşmesinin bağıni henüz kuramamış olsa da mekanik yaklaşımı eleştirmiş, materyalizme etkin bir yön verme çabası içinde olmuştur.

Marx-Engels, ortak eserleri Feuerbach Üzerine Tezler’de Feuerbach’ın materyalizmini eleştiri süzgecinden geçirirken kendi materyalizm anlayışlarını da geliştirirler. Feuerbach’ın tasarımcı, kurgusal materyalizminden koparak geliştirdikleri pratik materyalizm anlayışıyla doğayı, insanı birlikte ele alan kendi hümanizm anlayışlarını da ortaya koyarlar. Daha sonra “farelerin eleştirisine” terk ettikleri ve ancak Marx’ın ölümünden sonra yayınlanan Alman İdeolojisi’nde tarihsel materyalizm anlayışı açıkça ortaya konmuştur. Marx-Engels, bu büyük öneme sahip tezlerini yine aynı yöntemle geliştirdiler; yani doğayı, toplumu ve insanı birlikte ele alarak, insan etkinliğini soyut değil, somut olarak, doğal ve tarihsel koşulları içinde irdelediler. Bu görüşleriyle sadece Feuerbach’la değil, kendilerinden önceki bütün materyalizm anlayışıyla aralarına net bir çizgi çektikleri gibi ilk defa felsefeyi de bilim düzeyine çıkardılar.

Marx da Engels de sadece burada değil, hiç-

bir çalışmalarında, analizlerinde dış dünyayı göz ardı etmemişlerdir. Ancak tarihsel materyalizmi ortaya koydukları eserlerinde, doğayı, sadece inceledikleri konuyla, insanın kendisiyle doğrudan bağlantılı olarak ele aldıklarını söylemek gerekiyor. Bu, insanın kendi tarihini yaparken neredeyse dokunmadığı, şu ya da bu oranda değiştirmedığı neredeyse yeryüzünün hiçbir parçası kalmadığı içindir. Onların analizlerinin gücü de buradadır. Yani insanın kendi tarihi boyunca gerçekleştirdiği üretim sırasında doğayla karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri metabolik ilişkiyle bağlı içinde incelemelerinde yatar.

Alman İdeolojisi'nde belirttikleri gibi, Feuerbach var olan gerçekliği kabul eder, ama bir türlü kabul ettiğini doğru algılayamaz. Ona göre varlıkla öz bir ve aynı şeydir. Bu nedenle varlıkla öz arasında bir ayırmadan da çelişkiden de bahsedilemez. O, varlıkla öz arasındaki ilişkiyi doğru kavrayamadığı içindir ki, pratik materyalizme yaklaşamadı bile. Onun materyalizmi hem varlık hem de öz açısından bir soyutlama oldu. O, varlıkla özün hem birlikte hem de karşıtlık içinde olduğunu algılayamadı. Marx-Engels, konuyu açıklarken balık-su örneğini veriyor. “Balığın özü, varlığı yani sudur” diyor. “Tatlı su balığının “özü” ırmağın suyudur. Fakat bu ırmak sanayinin hizmetine koşulur koşulmaz, boyalar ve üretim artıklarıyla kirletilir kirletilmez, üzerinde buharlı gemiler işlemeye başlar başlamaz ya da basitçe kanallarla ırmağın suyu tarlalara akıtılıp balığın yaşamasına yetecek düzeyin altına düşer düşmez balığın özü olmaktan çıkar, artık onun yaşamasına uygun değildir.”

Marx-Engels'e göre kendilerinden önce var olan kurgusal, tasarımcı materyalizm mahkûm edilmeli, yerine pratik materyalizm konmalıdır. Bununla da yetinmeyip, materyalizm tarihin in-

celenmesine de uygulanmalı, kurguculuk burada da acımasızca eleştirilmeli, dışlanmalıydı. Bu görüşlerini Alman İdeolojisi'nde şöyle ifade ediyorlar: "Tüm insan tarihinin ilk öncülü, doğal olarak canlı insan bireylerinin varlığıdır. Şu hâlde saptanması gereken ilk olgu, bu bireylerin fiziksel örgütlenişleri ve bu örgütlenmenin sonucu olarak ortaya çıkan, doğanın geri kalanıyla olan ilişkileridir. (...) Her tarih yazımı, bu doğal temellerden ve tarih boyunca insan eyleminin bu temellerde meydana getirdiği değişikliklerden hareket etmek zorundadır."

Marx'a göre tasarımcı kurgusal materyalizmin zirvesi "sivil toplum" içindeki birey düşüncesidir. Bunun nedeni ise duyusallığı pratik bir etkinlik olarak kavrayamamalarıdır. Marx öncesi materyalizmin bakış açısı "sivil toplum" iken Marx'ın geliştirdiği materyalizmininki "insan toplumu ya da ortaklaşmış insanlıktır." Bu nedenle pratik materyalizm "değişen koşullarda insan etkinliğinin gelişiminin yalnızca dönüştürücü bir pratik, yani praksis" olarak kavranabileceğini kabul eder. Marx'ın 11. Tez olarak söylediği sözlerle: "Filozoflar dünyayı değişik biçimlerde yorumlamakla yetindiler; oysa asıl sorun onu değiştirmektir." İşte bunu yapmak, kendi tarihini yapmaktır. Ancak bundan önce, tarih yapma eyleminden önce yani, insanın var olması, varlığını sürdürmesi gerekir. Bunun için de insanın yemek, içmek, barınmak gibi temel gereksinimlerini karşılaması gerekir. Demek oluyor ki insanın ilk tarihsel eylemi, bu temel gereksinmelerini karşılaması eylemidir, yani üretim yapmaktır, maddi yaşamın üretimidir. İşte bu, yani üretim tarihin temel koşuludur. Bunun "hayatın üretiminin hem kişinin emeğiyle kendini üretmesi hem türün yeniden üretimi yoluyla yeni bir hayat üretmesi olarak... Bir yanda doğal, öte yanda toplumsal bir ilişki olarak, ikili bir ilişki ola-

rak” görüldüğü izler.

İnsanla hayvanı birbirinden bilinç, din ya da daha başka pek çok şeyle birbirinden ayırt etmek mümkün. Ancak insanlar asıl olarak üretim yoluyla ayrılırlar. Üretim, insanın alet kullanarak doğa üzerindeki bilinçli etkinliğidir. Buna göre insanlar, kendi fiziksel organizasyonlarıyla belirlenen bir süreç olarak kendi geçim araçlarını üretmeye başlar başlamaz kendilerini hayvanlardan ayırdılar. Bu süreç yani geçim araçlarının üretimi, aynı zamanda dolaylı olarak maddi yaşamın da üretimidir. Bu üretim basit bir biçimde değerlendirilerek, bireylerin fiziksel varlıklarını, yaşamlarını devam ettirmeleri olarak anlaşılmalıdır. Tam tersine, üretim, insan etkinliğinin belirli bir biçimidir, bir yaşam tarzıdır, insanın kendisini ifade etmesinin bir yoludur. Yani bireyler yaşamlarını nasıl üretiyor, nasıl ifade ediyorsa odurlar. Bir işçi, bir kasap, çiftçi, armatör vs. vs. O halde insanların ne oldukları neyi ve nasıl ürettiklerine göre belirlenir. Buradan anlaşılacağı gibi, bireylerin ne oldukları ürettiklerine, üretimlerinin maddi koşullarına bağlıdır.

Marx-Engels, doğayı, maddeler dünyasını temel almış, insani varoluşun önkoşulu olan geçim araçlarının üretiminin de bütün belirtici yanlarıyla maddeler dünyasının içinde gerçekleştiğini daha baştan görmüşlerdi. İşte bu, Marksist materyalizmin temelidir. Bunu izleyen bütün bir tarihi kapsayan analizin temelinde de bu vardır. Özellikle köleci, feodal, kapitalist toplumların yaşandığı çağlar boyunca gelişen iş bölümünün ve sınıfların kendileriyle özdeşleşen farklı üretim biçimlerinin gelişimi tamamen bu temel üzerine oturur. Bütün bu uzun evrim sürecinin belirleyeni emektir. Dahası da var, doğanın evriminde insanın işgal ettiği benzersiz yerinin belirleyeni ve bu yerin ekolojik

öneminin belirleyeni de yine emektir. Buradan hareketle Marx-Engels, insan-doğa ilişkisini ele alırken doğanın evrimiyle birlikte, iç içe ele alırlar, ortak evrim olarak inceler, değerlendirirler. Bu yaklaşım, insanın kendi çevresini ve doğayı sadece kendi isteklerine, tercihlerine göre değil, tarihsel gelişmenin yarattığı doğal ve insansal koşullarla belirlendiğini, ancak bu koşullara uygun olarak bir dönüşümün olabileceğini gösteriyor. Tersine uygulamalar bugüne dek pek çok alanda görüldüğü gibi hem doğa üzerinde hem diğer canlılar, canlı türleri üzerinde hem de ekolojik denge üzerinde onulmaz tahribatlara neden olmuştur.

Kapitalist gelişmenin daha ilk dönemlerinde buna dikkat çeken Fourier, kendi ütopyik sosyalizm anlayışını hayata geçirmeye çalıştığı "ortalamacı rejim"de avlanacak balık miktarının alınacak birkaç basit tedbirle yirmi kat artırılabilirliğini söylüyor; "Balıkların ancak uygun zamanlarda avlanabileceğine ilişkin bir anlaşma yapılabilse ve ırmakların mahvedilmesi için harcanan zamanın dörtte biri su samuru avlamaya yöneltilbilse, balık miktarı, balıkların doğal üremesiyle düzenlenirdi."

Buharin de aynı konuya, doğa-insan ilişkisine dikkat çekiyor: "İnsanlar doğanın hem ürünü hem de parçasıdır. Mademki toplumsal varoluşları hesaba katılmadığında bir biyolojik temelleri vardır; mademki kendileri doğanın dorukları ve ürünleridir ve mademki toplumsal ve tarihsel hayat koşullarıyla ve şu sözüm ona "sanatsal çevre" aracılığıyla ondan ne kadar ayrılmış olabilirlerse olsunlar, doğanın içinde yaşamaktadırlar. O zaman insanların doğanın ritmini ve çevrimini paylaştığı gerçeğinde şaşılacak ne var."

Konuyu bu örneklerle geçip devam edelim. Marx da Engels de materyalizmin doğal temelini,

yani kökeninin 18. yüzyıla özgü mekanik fizikteki gelişmeden feyz alan Fransız materyalizminde değil, Antik Yunan'da bulunduğu görüşüne sahipti: "Doğanın materyalist görülüşü, doğayı hiçbir yabancı ilave olmaksızın olduğu gibi kavramaktan başka bir anlama gelmez. Ve doğa başlangıçta eski Yunanlılarla aramızda, özünde idealist dünya görüşüyle dolu iki bin yıldan fazla zaman vardır. Ve bu yüzden kendiliğinden aşikâr olana geri dönmek, ilk bakışta görüldüğünden daha güçtür."

Eski Yunanistan'a ait materyalizm en iyi ifadesini Lucretius'un De Rerum Natura(Şeylerin Doğası Üzerine)'sında bulur. Bu, özünde nesnelere ve hareketin felsefesidir; doğanın ve toplumun tepeden değil, tabandan yapılan bir açıklamasıdır. Sürekli hareket halinde bulunan maddi dünyanın dengesini ve insanın bu dengenin kurallarını öğrenerek onu değiştirebilme gücünü anlatır. Bu nedenle daha sonraki dönemlerde maddi yaşamdan, üretimden kopuk, kurgusal olan ve tasarıma yönelik bir açıklamaya yönelik materyalist felsefenin büyük düşünürleri Bacon'dan Feuerbach'a kadar hiçbiri daha ileri gidemedi. Hatta denilebilir ki, Marx, Feuerbach Üzerine Tezler'de Feuerbach'ı eleştirirken aynı zamanda Epiküros'u da düşünüyor, onun tasarımcılığını da eleştiriyordu.

Marx'a göre "fikirlerin kendileri, ifade ettikleri ilişkiler kadar ebedilikten uzaktır. Onlar, tarihsel ve geçici ürünlerdir. Üretici güçlerin büyümesinde, toplumsal ilişkilerin yıkımında, düşüncelerin biçimlenmesinde sürekli bir hareket vardır: Tek değişmeyen şey hareketin soyutlamasıdır- mors immortalis! (Ölümsüz ölüm!)."

Marx, Epiküros materyalizminin tasarımcılığını eleştirirken, belirlenimci olmayan, maddi dünyaya, maddeye dayanan yönünden de oldukça etkilenmişti. Maddi dünyayı temel alma özelliğini

Hegel'le ütöpik sosyalizmle, ekonomi-politikle, 19. yüzyılda Darwin'in de etkisiyle ciddi bir gelişme gösteren evrim bilimiyle birlikte ele alıp geliştirerek dönüştürdü. Marx'a göre Epiküros doğadan yabancılaşan insanı keşfetmiş, Hegel daha sonra insanın kendi emeğine yabancılaşmasını görmüştü. Buradan da hem toplumdaki hem de doğayla insani ilişkilerden yabancılaşmaya varması zor olmamıştır. Marx, bu büyük düşün adamlarının derinlikli görüşlerini İngiliz ekonomi politiğinden, Liebeg ve diğer bilimcilerin geliştirdiği kimya biliminden, Darwin'in evrim kuramından ve diğer bilim dallarındaki gelişmelerden elde edilen bilgileri kendi eleştirel yöntemiyle birlikte ele almış, devrimci bir felsefe sentezine varmıştır. Bu devrimci felsefe, yabancılaşmanın bütün biçimlerinin aşılmasıyla erişilebilecek dünyevi bir temele dayanan akılcı bir ekolojiyi, sınıfların ortadan kaldırılmasıyla ulaşılabilir özgürlükler dünyasını hedefler. Marksist materyalizm bu yüzden yorumlamakla yetinmez, militan materyalizm olarak, pratik materyalizm olarak... Devrimci, dönüştürücü olan proletaryanın elinde bir silaha dönüşür.

Önsöz Dergisi, 28.Sayı

İNSANIN TARİHİNDE MADDE VE BİLİNÇ

MADDİ MALLARIN ÜRETİMİ

İnsandan bahsedebilmek için her şeyden önce insanların yaşamlarını sürdürebilecekleri koşullara sahip olmaları; yani her şeyden önce yiyecek, içecek, barınak, giyecek gibi temel gereksinimlerini karşılamaları gerekir. Bu nedenle insanın ilk tarihsel eylemi bu temel ihtiyaçların, geçim araçlarının üretimidir. Bu gerçekleştikten ya da bu üretimin yapıldığı saptandıktan sonra insandan ve insanın tarihinden söz edilebilir. İnsanın kendi kendini var etmeye başladığı tarihteki o ilk adımdan bugüne dek geçen on binlerce yıldan beri her gün yapmak zorunda oldukları bu üretim hem insanın en büyük ve başat tarihsel eylemi hem de tarihin en büyük ve başat tarihsel eylemi hem de tarihin koşuludur.

Bir sonraki adım, insan gereksinimlerinin karşılanması için üretim yapma zorunluluğu: Yiyecek, içecek, barınak vb. temin edebilmek için gereken aletlerin, yani üretim araçlarının üretimidir. Üretim araçlarının üretilmesi eylemi yeni gereksinimler yaratır. Taş, demir vs...

Üçüncüsü, bir tarihten, tarihsel gelişme sürecinden söz edebilmek için kendi yaşamlarını her gün yeniden üreten bu insanların kendi kendile-

rini de üretmeleri, yeni insanlar yapmaları, üreyip çoğalmaları gerekir. Bu eylem, kadın, erkek ve çocuklar arasındaki ilişkiyi zorunlu ilişki yapar; bu, başlangıçtaki ilk toplumsal ilişki olarak 'aile'yi oluşturur. Bundan sonraki her gelişme yeni gereksinimleri, yeni gereksinimler de yeni toplumsal ilişkileri yaratır. Artan insan sayısı yeni toplumsal ilişkilere, yeni toplumsal ilişkiler yeni gereksinimlere, bu gelişmeler iş bölümüne varır.

Yaşamın yeniden üretimi insanlar açısından bir yanıyla doğal, diğer yanıyla toplumsal iki ilişki biçimini şart koşar. İnsanlar doğal nesnelere işleyip tüketim nesnesi, geçim aracı haline getirirken, emek aracılığıyla kendi yaşamlarını yeniden üretirler. Karşı cinsle kurduğu ilişki ile de yeni insanlar üreterek insan soyunun devamını sağlarlar. Avcılık, toplayıcılık gibi basit biçimiyle bile olsa gereksinimlerin karşılanması birçok insanın elbirliğini gereklilik haline getirir. El birliğine gerek duyan üretim, emek süreci de yeni toplumsal ilişkileri gerekli yapar.

El birliğine dayalı üretim, üretici güçlerde başlı başına bir gelişme demektir, ancak elbirliğinin hangi koşullarda, ne amaçla ve nasıl hayat bulduğu da elbirliğinin kendisi kadar önemlidir. Zira bu, bize, belirli bir toplumsal gelişme aşamasındaki elbirliğini verir. Üretici güçlerdeki gelişme, yukarıda da söylediğimiz gibi belirli bir aşamadaki iş bölümüne yol verir. İnsanın evriminin ilk evrelerinde bu, doğal iş bölümü olarak doğsa da daha sonraki evrelerde gerek ailenin kendi içinde gerek toplumun değişik üretim alanlarına bölünmesinde belirleyici etkiye ve role sahiptir. İş bölümünün farklı gelişme aşamaları, bu aşamaların denk düştüğü toplumdaki mülkiyet biçimlerini verir. İş bölümünün var olan düzeyi, o toplumdaki üretim araçlarının gelişkinlik seviyesini, emeğin örgütlen-

mesinin biçimlerini ve emek ürünlerinin toplumsal paylaşımı-dağıtımı açısından tek tek insanların ve toplumsal sınıfların birbirleriyle olan ilişkilerini ve farklılıklarını da gösterir.

İş bölümünün ve el birliğinin biçimi, insanın evriminde toplumsal gelişme basamaklarını gösterdiği gibi üretici güçlerin gelişkinlik düzeyini de gösterir. Buradan çıkan sonuç, insanın tarihini ve evrimini anlamak için her zaman ilk olarak ele alınması, incelenmesi gereken olgunun maddi malların üretim biçimi ve bu ürünlerin dağıtımı (değişim-dolaşım biçimi) olduğudur.

Şimdi şu saptamayı yapıp devam edelim: Daha en başından başlayarak insanla birlikte var olan, insanın evrimiyle birlikte gelişen gereksinimlerle bu gereksinimlerin üretim biçimi arasında doğrudan maddi bir bağ vardır. Bu bağ, gelişmelere bağlı olarak değişim gösteren insan topluluklarını, klan, kabile, ulus, vb. hangi biçimi alırsa alsın bir arada tutuyordu. Ahlaki, dinsel, politik hiçbir safсата yokken bile bu bağ vardı ve insan topluluklarını, klan, kabile, ulus vb. hangi biçimi alırsa alsın bir arada tutuyordu. Ahlaki, dinsel, politik hiçbir safсата yokken bile bu bağ vardı ve insan topluluklarını bir arada tutan asıl buydu. Bu dolaysız maddi bağ, bilinçten, düşünceden bağımsız ve ondan ayrı olarak insanın varoluşunu gösterdiği gibi insanın tarihini de gösteren asıl olgudur.

İnsanı, insanın tarihini ele almak için ilk koşul yaşayan insanın, bireyin, bireylerin varlığıdır. Sonra bu insanların hayvandan ayrılmış olmaları gerekir. İşte insanı hayvandan ayıran insanın ilk tarihsel eylemi olan geçim araçlarını ve üretim araçlarını üretme eylemidir. İnsanın hayvandan nasıl ve neyle ayrıldığına dair pek çok görüş öne sürülüyor. Düşünceyle, dinle, bilinçle ya da bu

türden başka şeylerle ayrıldığını savunan tezler, görüşler olsa da insanlar asıl olarak kendi üretim ve geçim araçlarını üretmeye başlar başlamaz kendilerini hayvandan ayırdılar. Hayvan doğanın yetiştirdiklerini olduğu gibi alıp tüketirken, insan doğadan aldığı işleyerek emek aracılığıyla kendine yararlı hale dönüştürür. Bu eylemin kendisi insanın fiziksel yapısını da etkileyip değiştirmiştir. Ağaçtan yere inen, iki ayağı üzerine dikilen primat, toplayıcılıktan üreticiliğe geçtiği anda insanlaşmıştır. Elinin yapısı, omurgası ve gırtlakının yapısı değişen insan konuşmaya başlamış, ateşi egemenliği altına alarak besin çeşitliliğini arttırmış, fiziki değişimini sürdürmüştür. İnsanlar bu üretim eylemiyle sadece geçim ve üretim aracını değil, bizi kendileri kendi yaşamlarını ve yaşam koşullarını da yeniden üretmişlerdir.

İnsanlar tarihleri boyunca üretim yaptılar. Ancak bu üretimi tarihsel olarak verili koşullar altında, kendilerinden önceki kuşaklardan devraldıkları koşullarda ve biçimlerde yaptılar. Bu üretim biçimi, her kuşağın kendisinden öncekilerden hazır olarak devraldığı üretim araçlarının niteliğine bağlı olduğu kadar her kuşağın yeniden ürettiği üretim araçlarının niteliğine de bağlıdır. Kuşaklar boyunca gerçekleşen değişim ve dönüşümü sağlayan motor üretim araçlarının kuşaktan kuşağa yeniden üretimi sürecinde gerçekleşen nitel değişimidir. Marx'ın taş balta, yel değirmeni, buhar gücü örneği bunun en açık anlatımıdır. Bu üretim biçimi, insanların kendi varlıklarını yeniden üretmeleriyle, yaşamlarını sürdürmeleri ile sınırlı değildir. Bu üretim biçimi insanların kendilerini ifade etmelerinin yaşamlarını somut olarak göstermelerinin, belirli bir yaşam biçiminin de somutlanması, ortaya konmasıdır. Kendi yaşamlarının bir ifade biçimi de olan bu üretim biçimi insanların ne

olup ne olmadıklarını da gösteren bir göstergedir. İnsanların ne oldukları neyi ürettikleriyle ve nasıl ürettikleriyle açığa çıkar. Dolayısıyla belirli nesnel koşullar altında yaşayan insanların ne oldukları da maddi üretim koşulları tarafından belirlenir.

Belirli koşullar altında üretimlerini sürdüren insanlar, kendi iradeleri dışında toplumsal ve siyasal ilişkiler içine girerler. Toplumsal yapının, sistemin kendisi de devlet de belirli koşullar altında yaşayan ve üretim yapan bu insanların yaşamlarından, yaşam süreçlerinden ve bu süreçte kurup geliştirdikleri toplumsal ve siyasal ilişkilerden doğup şekillenir. Ancak belirtelim ki bu insanlar gerçek insanlardır. Yoksa kendilerinin ya da başkalarının kendileri hakkında söyledikleri, düşündükleri, anlattıkları ya da hayal ettikleri, hayallerinde kurup canlandırdıkları insanlar değildir. Bu insanlar, kendilerine dair hayalleri, düşünceleri, niyetleri ne olursa olsun, kendi iradelerinden bağımsız olarak var olan toplumsal koşullar, toplumsal olarak verili ön kabuller, sınırlar, nesnel koşullar içinde etkinlik sürdürür, üretir ve yaşarlar. Bu insanların düşünceleri, hayallerinde kurup canlandırdıkları fikirler ve şeyler, hem kendi aralarında kurdukları ilişkiler üzerine hem de dış dünyayla, doğayla girdikleri ilişkiler üzerine düşünceler, hayaller ve fikirlerdir. Yani bu düşünceler ve fikirler insanların gerçek, somut ilişkilerini ifade ettiği gibi, bu insanların aralarında kurmak zorunda oldukları ekonomik ilişkilerin, toplumsal ve siyasal örgütlenmelerin ve faaliyetlerin de bilinçli ifadeleridir. Tersine bir bakış açısı, bunun aksini ifade eden bir varsayım gerçeğin ters çevrilmesi, baş aşağı dikilmesidir; maddi olanla düşünsel olanın yer değiştirmesidir. Eğer insanların gerçek koşullarının bilinçli bir ifadesi olan bu düşünce ve fikirler gerçeğin bir yansıması değil de bir tasa-

rım ya da hayal ürünüyse ya da böyle olduğu öne sürülüyorsa, bunun nedeni, bu insanların nesnel olanı, maddi ve gerçek olanı kendi kafalarında terse çevirmelerindedir. Bu durum insanların kendi üretimlerini belirleyen toplumsal koşulların, ilişkilerin, ön kabullerin, sınırlamaların bir sonucudur.

BİLİNCİN ÜRETİMİ

Bilincin ve düşüncenin üretimi, insanların maddi ilişkileri ve yaşamlarıyla doğrudan bağlı olarak doğdu. Düşünme, hayal kurma, tasarlama gibi insanların kendi aralarında kurdukları zihinsel ilişkiler, başlangıçta, onların maddi yaşamlarının, davranışlarının, ilişkilerinin doğrudan bir uzantısı, dolaysız bir ürünü olarak ortaya çıktı. Bu tek tek insanlar için de böyleydi, klan, kabile gibi topluluklar için de böyleydi. Hatta bir halkın ahlaki, hukuksal, felsefi, metafizik söyleminde olsun siyasi söyleminde olsun, aktarılan düşünsel-zihinsel üretimi için de böyleydi. Tek tek bireyler ya da bütün bir halk fark etmez, düşünsel üretimde bulunan, geleceğe ilişkin hayaller, tasarılar kuran ya da elindeki üretim aracını, aletlerini, barınağını nasıl daha iyi daha kullanışlı duruma getirebileceğine dair tasarılar yapanlar, düşünceler geliştirilenler bizatihi insanların kendileridir. Bu insanlar en ilkel klandan, mağara adamlarından bugünün modern toplumlarına varana dek bütün toplumlarda, üretici güçlerin o döneme denk düşen gelişim düzeyi tarafından ve yine bu düzeye denk düşen maddi ilişkiler tarafından koşullanan somut, gerçek ve etkin olarak üretim yapan insanlardır. Burada Marx'ın bir saptamasını belirtmek gerekiyor; "Bilinç, asla bilinçli varlıktan başka bir şey olamaz." Bilinçli bir varlık olarak insanın varlığı da o insanın tarihsel toplumsal koşullar tarafından

belirlenen maddi, somut yaşamıdır, yaşam sürecidir.

Şimdi şunu söyleyebiliriz: Marksizm-Leninizm dışındaki bütün felsefi sistemlerde, ideolojilerde insanlarla o insanların düşünceleri arasındaki ilişki tıpkı dış dünyanın görüntüsünün gözümüze baş aşağı yansması gibi ters dönmüştür. Bunun nedeni insanların tarihsel yaşam süreçleridir. Bu süreçte nasıl ki maddi malların üretimi için gereken üretim araçlarını ve maddi koşulları önceki kuşaklardan devralıyor ve geliştirip değiştiriyorlarsa, düşünsel-zihinsel alanda da kendilerinden önceki kuşakların düşüncelerini, batıl itikatlarını, hurafelerini, söylencelerini, ahlaki ve dini diğer düşünsel-zihinsel ürünlerini de devralıp yeniden üretirler.

Marksizm-Leninizm dışındaki bütün ideolojik felsefi sistemlerde düşünce gökyüzünden yeryüzüne inerken, gerçekte ve Marksizm-Leninizmde yeryüzünden gökyüzüne çıkar. Marksizm-Leninizm somut insanı, insanları ele alırken asla onların söylediklerinden, hayallerinde yarattıkları hayali yaşamlarından, inançlarından, inandıklarından, neyi, nasıl anlayıp anlattıklarından yola çıkmaz. Aksine, bu insanların ideolojik olarak ortaya koyduklarını, düşüncelerini, zihinsel-felsefi ürünlerini onların üretim ve geçim araçlarını, yani maddi malları ürettikleri tarihsel toplumsal somut koşullar ve gerçek eylemi içindeki somut insandan yola çıkarak, bu insanların yaşam süreci temelinde ele alıp açıklar.

İnsanların kafalarında yarattıkları en akıldışı, en olmaz hayaller dahi onların maddi yaşam süreçlerinin gerçek dünyanın yansımalarından başka bir şey değildir, maddi temellere dayanan fakat yanılısamarlarla bezeli yansımalar. Fizik ötesine uzanan dinsel olan da dahil ahlak ve ideolojinin

bütün biçimleri ve bu biçimlere dayanan bilinç türlerinin hepsi, burada maddeden ayrı bağımsız biçimini yitirir. Çünkü bunların maddeden, maddi olandan ayrı, kendi başlarına bağımsız bir tarihleri, tarihsel gelişim süreçleri yoktur. Bütün bu süreç insana, yani maddeye bağlı olarak, insanın tarihinin bir parçası olarak, insanın üretiminin ve maddi ilişkilerinin gelişimine bağlı olarak vardır. Dinsel söylencelerden, masalsı yaratıklardan tutun gerçek dünyada yer almayan bütün hayali varlıklar, hurafeler ve kör inançlar kuşaktan kuşağa insanlar tarafından aktarıldığı için varlıklarını sürdürürler. Yoksa tarihten silinip gitmeleri işten bile değildir. İnsanlar maddi yaşamlarını yeniden ve yeniden üretirken, içinde yaşadıkları dünyayı ve buna bağlı olarak düşüncelerini, düşünsel ürünlerini ve bilinçlerini de yeniden üretirler.

Buradan çıkarılabilecek en açık sonuç, yaşamı belirleyen bilinç değil, tam tersine bilinci belirleyen yaşam olduğu gerçeğidir. Bu postulatın çıkış noktası, yaşayan insanın, gerçek insanın kendisidir; bilinç, yalnızca bu insanların bilinci olarak vardır. Maddeden ayrı bir düşünce söz konusu bile edilemez.

Gerçek spekülasyonun bittiği yerde başlar. Rivayetin, kurmacanın, yansımanın, ideolojik yani düşünsel olanın değil, gerçek hayatın başladığı yerde, insanın pratik yaşam sürecini ve dünden bugüne yaşamın yeniden üretimini açıklayan gerçek pozitif bilim başlar. Burada bilinç hakkında öne sürülen totolojinin, boş sözlerin yerini maddi olgulara dayanan gerçek bilgi, gerçeğin bilgisi alır. Von Herbert'in "Dinozorların Sessiz Gecesi"nde söylediği gibi tanrı, tarih boyunca her zaman bilimin henüz aydınlatamadığı alanlara kaçır. Gerçeğin bilgisine erişilip gerçeğin, gerçekliğin ortaya konup, gösterilmesiyle birlikte safsataya dayanan,

metafiziğe uzanan bütün bilinç biçimleri kendi varlıklarını sürdürebildikleri ortamı ve koşulları yitirirler.

Önsöz Dergisi, 40.Sayı

MADDE BİLİNÇ VE TARİH

Düşünce daha en başından insan beynine bağlı, onun bir ürünü olarak doğdu. Ama düşünce ifade edilmezse hiçbir anlamı yoktur; ifade edilmesi, yani dışarıya çıkması gerekir. Bunun tek yolu sesli ifadedir, dildir, konuşmadır. Sesin çıkması, konuşma halini alabilmesi için insanın gırtlak ve ağız yapısına, onunla birlikte bir de yayılabileceği bir ortama, yani atmosfere, havaya ihtiyaç duyar. Dilin kendisi de en az bilinç ve düşünce kadar eskidir. Dilden ayrı bir düşünceden söz bile edilemez. Dolayısıyla dil hem tek tek insanlar için hem de genel olarak bütün insanlar için gerçek, pratik bilincin kendisidir. Dil de düşünce de diğer insanlarla ilişki kurma ihtiyacının ve zorunluluğunun sonucu olarak doğmuştur. İnsanlar arasındaki ilişkinin hem aracı hem de sonucudur.

Buradan açıkça anlaşılacağı gibi bilinç pek çok yönden maddeye bağımlıdır. Maddeden ayrı bir düşünceden söz etmek abesle iştigal etmektir. Her insan daha doğduğu andan itibaren çevresinde konuşulan dille birlikte var olan yerleşik düşünceyi, bilinci de öğrenmeye başlar. Bu anlamıyla insan düşüncesinin önemli bir bölümü ona tarih ve toplum tarafından aktarılır.

Şimdi buradan bir sonuç çıkarabiliriz: Bilinç daha en başından toplumsal karaktere sahip bir ürün olmuştur. Bilinç dediğimiz olgu, en gelişkin madde olan insan beyninin bir ürünü olarak doğ-

du. Ve başlangıçta, insanın en yakın duyuşal çevresiyle ilgili bir bilinç olarak var oldu. Daha yeni yeni insan olarak kendisinin farkına varmaya başlayan insanın diğer insanlarla ve içinde yaşıdığı ortamlarla, nesnelere ilişkisi ve bağı hakkında bir bilinç olarak var oldu. Diğer insanlarla ilişkisi, insanın toplumsal ilişkisidir; insan da insan bilinci de var olduğu sürece bu toplumsal karaktere sahip olacaktır.

İlkel komünal çağın çok uzun bir dönemini kapsayan yüzbinlerce yıl boyunca insanın da tıpkı hayvanlar gibi sürüler halinde yaşıdığı ve tıpkı hayvanlar gibi doğanın doğrudan etkisi altında kaldığı düşünülürse, bilincinin de başlangıçta doğaya dair bir bilinç olduğu ve bazı yönlerden hayvansal özellikler barındırdığı anlaşılacaktır. İşte bu bilinç biçiminin vardığı yer doğa dini olmuştur. İnsanlar avladıkları hayvanlara, suya, ağaca, taşa, velhasıl içinde yaşıdığı doğal ortama bağlı olarak bu nesnelere kutsallık atfettiği düşünceler geliştirmiştir. Doğal olarak bilinci de bunlara dair bir bilinçtir.

Doğa dini, insanın doğa karşısındaki tutumundan, konumlanışından başka bir şey değildir. Ancak bu tek yanlı belirlenen bir tutum, konumlanış değildir. Doğal koşullar ve yaşam biçimi de toplum biçiminin yapısında önemli role ve etkiye sahiptir. İnsanla doğa arasındaki bu özdeşlik, insanın doğa karşısında olduğu kadar, birbirlerine karşı sınırlı tutumlarının da başat nedenidir. Bu insan doğa özdeşliğinden ve insanın dış dünyayla ilişkisinin sınırlı olmasından kaynaklanır. Çünkü bu aşamada insan henüz dış dünyayı etkileyip değiştirmeyi, doğayı, yasalarını açığa çıkarıp kontrol etmeyi öğrenmeye başlamamıştır. Doğa üzerinde etkin olan insan değil, insan üzerinde etkin ve egemen olan doğadır. İnsan ancak onun bir parçası

olarak ve ona uyum sağlayabildiği kadarıyla vardır. Doğa yasalarını bilmek ve ona uygun olarak doğayı etkileyip değiştirmek bir yana, doğanın kör güçlerinin etkisi altında bulunan insanın kendisidir. Bu durum insanın sınırlı da olsa çevresindeki diğer insanlarla ilişki kurma zorunluluğu ve gerçekliği bilincini yaratır. Ki bu bilinç, insanın toplum içinde yaşadığı, toplumun bir parçası olarak var olduğu bilincinin de başlangıç momentumunu oluşturur. Bilinç bu aşamada, henüz toplumsal yaşamın kendisinde olduğu gibi hayvani yanlar da barındıran basit sürü bilincidir. İnsanla hayvan birbirinden ayrılmış, insanlaşma süreci henüz tamamlanmamış olsa da hayvansı özellikler artık iyice azalmıştır.

Burada yeri gelmişken değinmek gerekiyor. İlkel komünlerin gelişiminin belirli bir aşamasında, özellikle çözülme, dağılma evrelerine doğru mitolojiler ortaya çıkar. Bu mitolojiler, o dönem insanının doğaya, doğa olaylarına bakışını, korkularını, neler duyumsadıklarını yansıtır. O çağın insanlarının yaşam biçimini, yiyecek, içecek, barınma gibi zorunlu gereksinmelerini nasıl karşıladıklarını, bu yaşamsal sorunların çözümünde neler yaşadıklarını yine mitolojiler aracılığıyla anlatmışlardır. Mitoloji, bilinçli bir tercih, yaşananları anlatma ya da tarih yazıcılığı değildir. Ama insanlar korkularını, doğa karşısındaki yetmezliklerini ve bunu aşma çabalarını insanın çocukluk çağının verdiği hayal gücünün de etkisiyle mitoloji yoluyla anlatmaları ve bu unsurların aşılması çabalarının gösterilmesidir.

İnsanın evrimi bir anlamda doğa tarihinden ayrı bir insanlık tarihinin yapılmasını da ifade eder. Sürüler halinde yaşayan insan ilk çağlarda her yönden doğanın etkisine açık, pasif bir canlı türüyken, tarihin öznesi de olamazdı. İnsanın hay-

vandan ayrılması üretici güçlerin gelişiminin belirli bir aşamasında bilinç üretiminin doğup gelişmesine vardı. Bunu hazırlayan insanın iki ayağı üzerine dikilmesiyle ortaya çıkan fizyolojik evrimi oldu. Ateşin keşfi ve beslenme biçiminin değişimiyle insan beyninin gelişimi hızlandı. Bilincin üretimi, yaşadıklarından öğrenme ve öğrendiklerini sonraki kuşaklara aktarma, insanın doğa karşısındaki pasif konumuna ve zayıflığına da son vermesinin yolunu açtı. Kendisini hayvandan ayıran ilk tarihsel eylemini gerçekleştiren insan bu adımıyla zorunlu gereksinimlerini kendisi üretmeye başlamış, bu da insan beyninin gelişmesini hızlandırmıştır. Bu gelişme aynı zamanda insanın kendi tarihinin başlangıcı olarak ele alınabilir. Eduard H. Carr, “Tarih, insanlar zamanın geçişini, mevsimlerin değişimi, insan ömrü gibi doğal süreçlerin terimleriyle değil de insanın bilinçli olarak içine karıştığı ve bilinçli olarak etkileyebildiği belli olay dizilerinin terimleriyle düşünmeye başladığı zaman başlar” diyor. “Tarih nedir” de Carr, bunu söylerken insanın doğa karşısındaki pasif, edilgen konumundan çıkışını işaret ediyor.

İnsan bilincinin doğuşunu böylece belirledikten sonra, şimdi de insanın ilk tarihsel eyleminden sonra kendisini hayvandan ayırmasının bilinç alanındaki gelişimini inceleyebiliriz. İnsanı hayvandan ayıran, bilincin yavaş yavaş da olsa içgüdü'nün yerini alması, Marx'ın söylemiyle “bilinçli içgüdü” olmasıdır. Henüz ilk biçimindeki sürü ya da kabile bilinci, emeğin üretkenliğindeki artışa, gereksinimlerin artışına, bunlarla beraber yaşanan nüfus artışına bağlı olarak bu ilk aşamanın ötesine sıçramış daha da gelişip yetkinleşmiştir. Başlangıçtaki ilk iş bölümü diyebileceğimiz soyun sürmesini amaçlayan cinsel ilişki nüfusun artışıyla birlikte bedensel güç, hızlı koşma, çeviklik vb.

yeteneklerle, kimi yatkınlıklar ve tesadüflerle doğal iş bölümüne evrilir. Ancak iş bölümünün gerçek anlamda iş bölümü olabilmesi için avcı-toplayıcı topluluklarda olduğu gibi salt doğal iş bölümü olarak kalması yetmez. Asıl olarak kafa emeğiyle kol emeğinin ya da bir diğer söylemle düşünsel üretimle maddi üretimin birbirinden ayrılıp karşılaşmasıyla birlikte toplumsal iş bölümüne dönüşür. Bilinç, ancak bu andan başlayarak verili koşullardaki somut yaşamdan, pratikten ayrılarak var olabildi. Zaten yukarıda söz ettiğimiz mitolojilerin ortaya çıkışı da bu kopuş gerçekleştikten sonra oldu. Bu dönem büyücü, rahip, şaman, şifacı vb. ilk ideologların da ortaya çıktığı dönemdir. Kafa emeği ile kol emeği arasındaki bu ayrımın gerçekleşmesiyle birlikte bilinç artık maddi üretimden ve maddi dünyadan kopma olanaklarına kavuşur.

İŞ BÖLÜMÜ VE ÖZEL MÜLKİYET

Maddeden özgürleşen bilinç artık felsefenin, dinin, ahlakın, ilahiyatın, teorinin yaratılmasında ve geliştirilmesinde etkin bir enstrüman durumuna gelmiştir. Bundan sonra düşüncenin, bilincin kendini gösterdiği felsefeden ahlaka kadar bütün varoluş biçimleri eğer somut yaşamla, pratikte var olan toplumsal ilişkilerle çelişkiye düşerse, bunun gerçek nedeni var olan üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki ilişkide aranmalıdır.

Burada artık bilincin kendi başına amacının ne olduğu ya da ne olmadığı hiç önemli değildir. Zira er ya da geç bir toplumsal sistemde üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında çelişki kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. Bu sınıflı toplumlar için eşyanın doğası gereği böyledir. Bu durumda felsefe, ahlak, din ya da hangi bilinç altında olursa olsun bilincin maddi yaşamla, toplumsal ilişkilerle

çelişki içine girmesi de kaçınılmaz. Çünkü iş bölümünün gelişimi kafa emeği ile kol emeğinin karşılaşması, toplumdaki iş bölümünü belli bir sınıfın üzerine yıkarken (köleler, serfler, proleterler gibi) eğlence ve zevklerin büyük bölümünü de azınlık-taki egemen sınıfa vermiş daha doğrusu egemen sınıf bunları kendisine ayırmıştır. İlkel toplumun son dönemlerinde maddi yaşamdan uzaklaşmaya başlayan bilinç, kendisini maddi yaşamdan özgürleştirmekle de kalmaz, üretim ilişkileriyle üretici güçler çelişkiye girdiğinde sadece teorik alanda felsefe, din vb. ideolojik kurumların değil, devletlerin de ortaya çıkmasında etkin bir rol oynar.

İş bölümü daha doğuşundan başlayarak pek çok çelişkiyi içinde barındırır. İlk doğuşunda klan (aile) içinde doğal iş bölümü durumundayken, kısa sürede birbirine karşıt klanların kabilelerin ortaya çıkmasına neden olur. Neden sonuca, sonuç nedene dönüşüp birbirlerini etkiler, toplumdaki çelişkilerle birlikte iş bölümünün kendisi de gelişip derinleşir, kök salar. Bu süreç başlar başlamaz, toplumsal yaşamı hem nicelik hem de nitelik olarak değiştirir. Aile içinde ortaya çıkan doğal iş bölümü, embriyon halinde özel mülkiyettir. Kısa sürede kadının ve çocukların birer köle, erkeğin efendi olmasına varır. Kadını ve çocukları erkeğin hizmetine koşar. Artık ortaklaşa emeğin ürünlerinin eşitsiz bölüşümü başlamıştır. Elbette henüz embriyon durumundaki bu kölelik gizli köleliktir; ancak bu primitif, kaba haliyle bile başkalarının emek ürünlerine el koymayı kapsamaktadır.

Şunu da belirtelim: İş bölümü ve özel mülkiyet aynı şeyin iki farklı biçimde ifade edilmesidir. İlkinde çalışmanın biçimi, eylemin kendisi üzerinden ifade edilirken, ikincisinde eylemin sonucu olan emek ürünleri üzerinden ifade edilmektedir.

İş bölümü, hayvancılık, tarım, ticaret, za-

naatçılıkla birlikte iyice kökleşir. Klan, kabile biçimindeki ilk topluluklar aşılmış, yerleşik yaşama geçilmiştir. Üretici güçlerin gelişimi, nüfusun belirgin olarak artışını getirmiş, yerleşik yaşam köyü, köy kasabayı, kasaba ilk şehirleri doğurmaya başlamıştır. Toplumsal yaşam artık klan-kabile kabuğunu kırarak belirli bölgelerde dil birliği, coğrafi birlik, inanç ve kültür ortaklığı gibi halksal, etnik birliklere ve bu birliklerin birbirlerinden ayrılıp karıştılaşmalarına evirilmiştir.

Yerleşik yaşama geçiş ve toplumsal olarak artı ürünün varlığı sınıfları doğurmakla kalmaz; bu ürünlerin stoklanması, denetimini ve toplanmasını düzenleyen ilk bürokratik kurumları yaratır. Aynı biçimde dışarıdaki gelecek tehditlere karşı topluluğu koruyan, ticaret yollarını ve kervanları koruyan askeri gücü de yaratır.

Bu dönemin en önemli değişikliklerinden biri de yukarıda kısaca değindiğimiz kadının ezilmişliğine varan cinsler arası eşitsizliğin yerleşmesidir. Avcı-toplayıcı topluluklardan yerleşik topluma geçişle birlikte erkeğin ekonomideki rolü belirgin biçimde artar. Tarım için gerekli güç yanında, sulama ve geniş ölçekli tarımın yaygınlaşmaya başlaması; çömlekçi çarkının icadıyla çömlekçiliğin geliştiği ekonomide erkeğin rolünün artması yaşanır. Bu durum bir yanıyla kadının ağır iş yükünün hafiflemesi gibi görülebilse de asıl olarak onu toplumsal yaşamda geri plana iter.

İş bölümü diğer şeylerin yanı sıra hem tek tek insanların ve ailelerin hem de birbirleriyle ilişki içinde olan diğer tüm insanların çıkarları; yani toplumun çıkarları ile bireyin çıkarı arasındaki çelişkiyi de açığa vurur. İş bölümünün olduğu yerde topluluğun ortak çıkarları denilen şey, çelişkidir. İş parçalanıp bölüştürüldüğünde, işin bölüştürüldüğü bireysel emekçiler, üreticiler arasındaki kar-

şılıklı bağımlılığı da artırır. İş bölümü, özel çıkarla ortak çıkar arasında bir ayırım ve karşıtlık yarattığı kadar, insanın kendi çalışmasının sonuçlarının kendisine yabancılaşmasını da yaratır. Emekçilerin kendi emeğinin sonucu olarak ortaya çıkan birikmiş nesnel emek, yabancı bir güç olarak emekçinin karşısına dikilir, emekçi kendi emeğinin sonucuna hükmedeceğine tam tersi olur, kendi emeğinin sonucu emek üzerinde egemen konuma gelir.

İŞ BÖLÜMÜ VE DEVLET

İş bölümü toplumsal üretimde belirleyici konuma gelir gelmez, artık birey olarak emekçinin emeği birbirinden ayrılır. Birbirine karşıt ve yabancı bir konuma gelir. Bundan sonra her bir üretici toplum tarafından belirlenen ve değişmeyen tek bir çeşit ve kesin iş yapan duruma gelmiştir. Bundan sonra her biri kendi uzmanlaştığı işi yapmak durumundadır. Yaşamını sürdürebilmek için yapacağı başka bir iş, çalışma alanı yoktur. Ya balıkçıdır ya çiftçi ya da marangoz vb. İş bölümünün gelişimi kasaba ve kent gibi yerleşim alanlarında hiyerarşik bir örgütlenmeye vardığı gibi, zanaatkar biçiminde üretimde de uzmanlaşmaya, mesleklerin birbirinden ayrılmasına varmıştır.

Emekçilerin kendi emeğinin dönüp kendisi üzerinde egemen olması, emek ürünlerinin yabancı bir güç olarak karşısına dikilmesi her bir emekçinin kendi yaşamına dair planlarını boşa çıkarıp hayallerini yıkması ile, toplumsal emeğin nesnel bir güç olarak örgütlenmesi aşamasına varılmıştır. Bu durum, tarihsel gelişimde belirleyici bir role ve öneme sahiptir. Bütün sınıflı toplumlarda var olan özel çıkar ile ortak çıkar arasındaki çelişkinin varlığı üzerinden ortak ya da genel çıkar devlet

olarak örgütlenir. Devlet bir kere örgütlü bir güç olarak ortaya çıktıktan sonra, gerçek anlamda özel ve genel çıkarından ayrı ve bağımsız bir konuma yerleşir. Burada artık devlet, bütün toplumun ortak çıkarlarının koruyucusu gibi yanıtıcı bir görünümüne bürünür. Toplumun içinden çıkan ve onun bir gücü olan devlet, artık bütün toplumun üzerinde ve ona yabancı bir güç konumuna gelir. Giderek gelişen ve bütün toplumu kapsayan geniş ölçekli iş bölümü, ortak bir dil, ortak bir toprak ve diğer ortak çıkarlar gibi her bir ailenin ve topluluğun sahip olduğu bağlara dayanarak, yine iş bölümünün yarattığı bir türden topluluklar içinde ayrılıp karıştılaşan ve içlerinden birinin şu ya da bu biçimde diğerleri üzerinde egemen olduğu sınıflara dayanan bir biçim alır. Artık devlet içinde yaşanan tüm mücadeleler, bütün tarihi gelişim süreci boyunca hangi biçim altında olursa olsun, esas olarak farklı sınıfların birbirlerine karşı verdikleri sınıfsal egemenlik, sınıfsal çıkar ve ayrıcalık edinme mücadelesinden başka bir şey değildir.

Aile içinde doğan iş bölümünün gelişimi artık sınıfları ve devleti ortaya çıkarmıştır. Devletin varlığı bir sınıfın egemenliği olmakla birlikte hem gerçekten toplumda ortak olan hem ortak olduğu sanılan hem de kesintisiz olarak bunlarla çatışma içinde olan özel çıkarlar arasındaki problemlere, sorunlara müdahale etmeyi, denetlemeyi ve kontrol altında tutmayı gerektirir.

İş bölümü ve el birliğinin bir araya gelişi üretici güçlerde muazzam bir gelişme aşamasına sıçramayı getirir. Ancak buradaki elbirliği gönüllü değil, sanki doğal bir zorunluluk gibidir. Birikmiş nesnel emeğin egemenliğinde bir araya gelen her bir emekçi için bu güç, kendi emeklerinin, kendi çalışmalarının birleşik gücü olarak görülmez. Aksine, kendilerinin dışında var olan; nasıl oldu-

ğu, gelişiminin ve yöneliminin nereye doğru olduğu hususunda hiçbir fikre sahip olmadıkları bir güçtür. Artık emekçinin sahip olmadığı her birinin iradesinden bağımsız bir güçtür, hatta bizzat birey olarak her bir emekçinin üzerinde egemen olan, onun iradesini de yöneten bir dizi gelişim aşamasına sahip özel bir güçtür.

İŞ BÖLÜMÜNÜN VE ÖZEL MÜLKİYETİN AŞILMASI

Tarihsel gelişmenin belirli bir evresinde ortaya çıkan iş bölümü tarih boyunca gelişimini sürdürerek önce maddi üretimle bilinç üretimini birbirinden ayırıp karşılaştırdı; sonra da sınıfları ve devleti yarattı. Üretici güçlerin gelişimiyle üretim ilişkileri arasındaki çelişki her defasında yeniden ve daha üst biçimlerde tekrar tekrar ortaya çıktı. Bu çelişkinin keskinleştiği her aşamada toplumsal devrimler yaşandı. Bütün bu tarihsel evrim boyunca üreticinin emekçinin konumu da değişti. Emekçi önce kendi emeğinin, emek sürecinin ve emek araçlarının efendisiyken, ürettiği ürünlerin mülkiyetine sahipken, bu durum diyalektik olarak karşısına dönüştü. Kölenin emeğinin sonuçları da kendisi gibi tamamen sahibine aitti. Serfin ürettiklerinin büyük bölümü senyöre aitti. İşçinin emeğinin sonuçları da kapitalistlere aittir. Kölelik ücretli köleliğe evrilmiştir. Basit el birliği ve manifaktürden sonra büyük sanayi ve makineli üretimin gelişmesi emekçiyi parça işçiye, makinenin bir uzantısına dönüştürdü, kendi emeğine ve emeğinin sonuçlarına tamamen yabancılaştırdı. Nesnel emek, canlı emeği boyunduruk altına aldı. İş bölümü ve el birliğinin gelişimi makineli üretim ve büyük sanayi aşamasıyla birlikte dünya pazarını yarattı. Kapitalizm bütün dünyaya egemen olan

küresel bir sistem oldu.

İş bölümünün ve yabancılaştırmanın aşılması ise pratik bir süreçtir. Bu pratiğin hayata geçmesi, bütün bu yabancılaştırma, ayrışıp karşıtlaşma sürecinin olgunlaşmasına, aşılabilmesi için gereken maddi ön koşulların birikmesine bağlıdır. Toplumdaki yabancılaştırma ve sınıf karşıtlığına varan ayrışmanın ilk nedeni olan iş bölümünün ortadan kalkması için önce kapitalist özel mülkiyetin ve bununla birlikte son sınıflı toplum olan kapitalizmin ortadan kaldırılması, kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkinin çözülmesi gerekiyor. Bunu gerçekleştirebilmenin iki temel koşullarından ilki, toplumun büyük çoğunluğunun mülkiyetten koparılması, mülksüzleştirilmesidir. Diğeri ise mülksüzleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak toplumsal üretimin asıl yükünü çeken ücretli emekçinin kendi yarattığı uygarlığın nimetlerinden yararlanmasında duruma gelmesi, kendi emeğiyle yarattığı zenginlik ve kültür dünyasıyla çelişki içine girmesi gerekir, bu yabancılaştırma ve çelişkinin artık daha fazla sürdürülemez, katlanılmaz derecede olgunlaşıp keskinleşmesi gerekir. İşte bu çelişki bugün artık yeterince olgunlaşıp keskinleşmiştir. Üretici güçlerin gelişiminin bugün geldiği düzey, bütün insanların gereksinimlerini karşılamaya yetebilecek üretim yapabilmesinin koşullarını yarattı. Buna karşın dünya nüfusunun önemli bir bölümü yokluk, yoksunluk ve sefalet içinde bir yaşama mahkûm edilmiş; yine önemli bir nüfus açlık belasıyla baş başa bırakılmıştır. Eğer üretici güçler bütün insanların gereksinimlerini karşılayabilecek kadar gelişkin olmasaydı, bugün insanlığın daha ileri gitmesini engelleyen kapitalizm aşılsa bile zorunlu gereksinimler için çatışma yeniden başlayacak Engels'in sözünü ettiği 'o kısır döngü' tekrarlanabilecekti. Ancak üretici güçlerin özgür-

ce gelişebilmesinin önüne bir engel olarak dikilen kapitalist özel mülkiyet ve kapitalizm aşılıp sınıflar ortadan kaldırıldığında böyle bir riskin artık ortadan kalkmış olduğunu söyleyebiliriz.

İnsanın bugüne kadarki bütün tarihi, üretici güçlerin tarihsel olarak içinde bulunduğu aşama tarafından belirlenen, sonra kendisi de üretici güçleri belirleyen bu evrimin gelip dayandığı yer burjuva toplum oldu. Bu toplumun ön koşulu ve temeli ise basit aile ve kabile sistemi olarak bilinen birleşik aileydi. İlkel topluluktaki her klanın nasıl bir mağarası varsa, daha sonraki göçebe topluluklarda da her ailenin bir çadırı vardı. Özel mülkiyetin evrimi, birbirinden kopuk durumdaki bu ev ekonomisini zorunlu yapmıştı. Tarımla uğraşan halklar açısından topraktaki özel mülkiyeti nedeniyle toprakların ortaklaşa işlenmesi, ekilip biçilmesi nasıl olanaksızsa, aile ekonomisinin ortaklaşa olması da aynı biçimde olanaksızdı. Yerleşik hayata geçiş ve şehirlerin kurulması, ekonominin evriminde muazzam bir gelişme yarattı. Daha önceki bütün tarihi gelişmede esas olan tek tek ekonomilerin ortadan kalkmasını hazırlayan bu oldu. Bu gelişme dünya ekonomisi olarak kapitalizmi yarattı. Kapitalizm ortaya çıkmadan üretici güçlerin gelişimi daima sınırlı kaldı, üretimdeki toplumsal karakter yeterince gelişme olanaklarından yoksun kaldı. Bu gerçekleşmeden, yani üretimin kendisi kolektif bir karakter kazanmadan kolektif mülkiyet temelinde ortaklaşmış üretici güçlerin büyük gelişimi de mümkün değildi. Bu durumda halkın yaşam düzeyinin sürekli yükseltilmesi ve refahının sonsuz gelişimi hayal bile edilemez. Ancak bugün bile tek tek ekonomilerin tamamen ortadan kalktığından söz edilemez. Bunun olabilmesi için küçük mülkiyetin ya da aynı anlama gelmek üzere ailenin ortadan kalkması gerekir.

Burjuva toplum dediğimizde anlaşılması gereken tarihsel toplumsal olarak belirli bir gelişme aşamasındaki (kapitalizm koşullarındaki) insanların maddi ilişkilerinin tamamıdır. Burjuva toplum, bu gelişme aşamasının ticaret ve sanayi alanlarının tamamını, yani tüm ekonomik yaşamı kapsar. Bu anlamıyla devletin ve ulusal çerçevenin çok ötesine geçen bir içeriğe sahiptir. Ama aynı zamanda burjuva toplum, kendisini içeriye karşı bir devlet olarak örgütlemek durumundadır ve aynı biçimde dışarıya karşı da kendisini ulusal görünümlü bir örgütlenme olarak kabul ettirmek durumundadır. Burjuva toplum gerçek gelişmesini burjuva sınıfın gelişimine bağlı olarak sürdürse de özel mülkiyete dayalı üretim ilişkilerinin köleci toplumdan ve feodalizmden sonraki gelişme aşaması olarak 18. yüzyılda ortaya çıktı.

Burjuva toplumun aşılması sadece burjuvazinin sınıf egemenliğinin yıkılması olarak algılanamaz. Burjuva özel mülkiyetin kültürel, hukuksal, ahlaki, her yönden aşılmasını, burjuva değer yargularının ve yaşam biçiminin, alışkanlıklarının toplum yaşamından silinmesini de kapsar. Bugün içinde bulunduğumuz çağ, burjuva toplumun aşılma çağıdır. Ki, bu ancak kapitalizmden komünizme geçişle mümkündür. Bu anlamıyla ele alındığında komünizm, günümüzdeki durumu, kapitalizmi ortadan kaldıran, kaldırarak olan gerçek hareketin kendisidir. Bütün bir tarihsel evrimin hazırladığı bu hareket kapitalizmin yarattığı toplumsal koşullardan doğduğu gibi, bugün var olan emperyalizmin yeni evresinin yarattığı koşullardan da beslenerek gelişmesini sürdürmektedir. Kapitalizmin yol açtığı üretici güçlerin dünya ölçeğinde gerçekleşen bu büyük gelişimi olmasaydı, bütün insanlar arasında var olan bugünkü evrensel ilişki de kurulamazdı. Bugün artık dünyanın hiçbir

bölgesi diğerlerinden yalıtık değil. En ücra bir bölgede gerçekleşen bir önemli olaydan anında bütün dünyanın haberi olabiliyor. Bugün kapitalizmin kendi sonunu hazırladığı, üretici güçleri kapitalist özel mülkiyeti ortadan kaldıracak kadar geliştirdiği, kendi son sınırlarına dayandığı üretici güçlerin artık bu dar kabuğa sığmadığı bir süreç yaşıyoruz. Kapitalist sermaye birikimi yasası yeryüzündeki bütün halklar arasında mülksüzleşmeyi alabildiğine geniş bir tabana yaymış, dünya nüfusunun büyük bir bölümünü mülkiyetten arındırmıştır. Kapitalizmden komünizme geçişin maddi ön koşulları tarihte hiç olmadığı kadar oluşmuş, ortaya çıkmış, yerel, bölgesel ya da ulusal bölünmeye uğramış üreticilerin yerini küresel ölçekte evrensel, tarihsel emekçiler, yani proletarya almıştır.

Kapitalist özel mülkiyetin çocuğu ve mezar kazıcısı olan proletarya bir sınıf olarak ancak evrensel, tarihsel olarak var olabilir. Bu, proletaryanın gerçek hareketi olan komünist hareketin de evrensel, tarihsel bir hareket olarak enternasyonal bir hareket olarak var olması demektir. Ve insanın gerçek tarihi, burjuva toplum aşıldıktan sonra, ancak bu eşik atlandıktan sonra başlayacaktır. Bu hareketi gerçekleştirebilecek olan tek sınıf, üretim araçları karşısındaki konumu ve üretimdeki yeri nedeniyle sadece proletaryadır.

Önsöz Dergisi, 41.Sayı

III.BÖLÜM
SANAT YAZILARI

BRECHT'İN AYAK İZLERİNDEN

HAYATI VE ESERLERİ

1898 yılında Augusburg'da bir çocuk doğdu. Babası bir kâğıt fabrikasında yönetici; annesi de üst düzey bir Alman bürokratın kızıydı. Bebeğin adını Eugene Bertolt Friedrich Brecht koydular. Ekonomik açıdan oldukça rahat bir ailede yetişen Brecht, iyi bir eğitim aldı. 1900'lü yılların başında, I. Emperyalist savaş öncesinin Almanya'sındaki toplumsal koşullar, ekonomik kriz, oldukça yaygın bir işsizlik, emekçi kitlelerin yaşadığı derin sefalet ve giderek sertleşen sınıf mücadelesi, Brecht'in çocukluk ve ilk gençliğinin koşullarıydı. Bu koşullar, üzerinde derin izler bıraktı.

1913 yılında 15 yaşındayken ilk şiirleri "Hasat" dergisinde yayınlandı. Ertesi yıl ilk oyunu "Kutsal Kitap" yayınlandığında henüz 16 yaşındaydı. 1917'de liseyi bitirdi ve aynı yıl Caspar Nether'le birlikte "Yas Senfonisi"ni yazdılar. 1918'de Tıp Fakültesine girdi ve peş peşe iki oyun yazdı: Brecht tiyatrosunda önemli bir yere sahip olan "Baal" ve "Gecede Davul Sesleri". "Baal"da olaylar, Fransa da yaşanan gezginci bir şair etrafında döner. "Gecede Davul Sesleri" ise Spartaküs'ü anlatır. Bu oyun ilk kez Münih'te, Kammersplete'de sahnelenir. 24 yaşındaki adı yeni yeni duyulmaya başlamış Brecht'in bu oyununu izlemek için Ber-

lin'den, o dönemin önde gelen tiyatro eleştirmeni Herbert Jehring gelir. Salt bu oyunu izlemek için gelen H. Jehring, daha sonra bu oyun ve Brecht hakkında şunları yazar: “24 yaşındaki yazar Bertolt Brecht, bir gecede Almanya'nın yazın yaşamını değiştirdi. Oyunlarında yeni bir sanatsal bütünlüğün sergilenmesi, sonra tümüyle kendine özgü bir dramaturji, Brecht'in dehasını oluşturan öğeler.”

1921'de yazdığı “Kentlerin Ormanı” ilk kez 1923'te Münih'te, bir yıl sonra da Berlin'de sahnelenir. Brecht, kendine özgü tiyatro anlayışı ve tarzıyla, artık tiyatrodaki belirgin bir yere sahiptir. 1926'da yerleştiği Berlin'de bir yandan tiyatro ile ilgili çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da Marksizm'le ilgili çalışmaya başlar. Marksizm'i öğrenmeye başlaması ve özellikle diyalektik yöntemi kavraması, Brecht'in sanatında bir sıçrama yaratır. O, artık yepyeni bir bakış açısına sahiptir. Zaten aşmaya başladığı geleneksel biçimler ve anlatım iyice yetersiz kalmaktadır. Marx'ın Feuerbach Üzerine Tezlerinin 11. tezi “Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa asıl sorun onu değiştirmektir.” Brecht için tiyatrodaki da bir düstur oldu. Bu yeni anlayışla verdiği ilk ürün, müzisyen-besteci Kunt Werll'le birlikte yaptıkları “Mahagonny” oldu. Müzikal olarak hazırlanan bu oyunda olayların kurgusunu yapan Brecht, aynı zamanda müzik için şiirler de yazdı. Werll'in bu oyun için yaptığı opera türündeki bestelerle birlikte oyun yepyeni bir biçim aldı. Bu çalışmalardan daha sonra “Üç Kuruşluk Opera” doğdu. Brecht, bu eserinde burjuva toplumu doğrudan eleştiriye tabi tutar. Aslında “Üç Kuruşluk Opera”nın ilk biçimi John Gay'in Bagger's Opera adındaki eserinin provaları sırasında şekillenir. Provalar bittiğinde ortaya çıkan oyun Bagger's Opera'dan çok farklı,

bambaşka bir oyundur. Brecht, provalar sırasında Bagger's Opera'nın bazı karakterlerinden yararlanarak, olayların örgüsünü ve tarihsel kesitini değiştirir. Olayları 1928'den 1800'lü yıllara taşıyıp, kapitalizmin gelişim sürecine yerleştirir. John Gay'in Bagger's Opera adındaki bu parodisinde belirgin olmayan figürler, Brecht tarafından canlı canlı karakterler olarak yeniden yaratılmıştır. Oyunda kullanılan şiirlerin bazıları R. Kipling ve François Villon'un olsa da şarkı sözlerinin önemli bir bölümü Brecht tarafından yazılmıştır.

Brecht tiyatrosunda oyunlar, her sahneye konuşunda, provalar sırasında geliştirilir, adeta yeniden yazılır. Brecht Mahagonny'yi 1929'da sahneye hazırlarken yeniden düzenledi, eklemeler ve çıkarmalar yaptı. 1920-21'de yazdığı şiirlerin bir kısmını da burada kullandı. Oyun üzerine A. Bronnen'e yazdığı bir mektupta "mahagonny tüm Bavyera'yı kusuyordu" der. Arnold Bronnen anılarında konuya dair yazarken, Brecht'in Mahagonny derken aslında Hitler'i anlattığını, bu adı da Münih'te faşistlerin bir gösterisi sırasında gördüğü kendilerini bir şey sanıp kasım kasım kasılan kahverengi gömlekli küçük burjuvalara bakarken bulduğunu belirtir.

Brecht'te Weill'in 1927'den 29'a kadar iki yılı aşkın sürdürdükleri ortak çalışmalarının ağırlıklı kısmını "Mahagonny Kentinin Yükselişi ve Düşüşü" oluşturur. Bu oyun üzerinde çalışırken, Brecht'in adıyla özdeşleşen epik tiyatro anlayışını da geliştirirler. "Mahagonny Operası" ardından "Mahagonny Kentinin Yükselişi ve Düşüşü", Brecht-Weill ikilisinin geleneksel operayı yktıkları, kendi geliştirdikleri yeni operanın kuruluşunu gerçekleştirdikleri bir süreç olur.

Brecht'in "Üç Kuruşluk Opera"sı 1931'de filme alınır. Bu dönemde Brecht, sinema ve senaryo

teknîği üzerinde yoğunlaşır. Ernst Ottowalt ve Slatan Dudow'la beraber "Kuhle Wampeki'nin (Donmuş İskemleler)" filminin senaryosunu yazarlar. Brecht, bu dönemde bir yandan da Gorki'nin önde gelen romanlarından Ana'yı tiyatroya uyarlamak için çalışır. Bu yoğun çalışmalar sırasında Slatan Dudow, Gunter Weisenborn ve Hans Erser'le tartışmalara girer. Bu yoğun tempo ve tartışmalar, epik tiyatronun gelişimini hızlandırır.

Bu yoğun ve yorucu çalışmalar sonunda Brecht'in yeniden yarattığı "Ana", Gorki'nin eserinden oldukça farklıdır. Gorki bu romanında 1905 Rusya'sında taşra kentlerinden birinde yaşanan devrimci gelişmeleri anlatır. Brecht'in tiyatro için yeniden yazdığı Ana'da ise olaylar 1905'ten 1917'ye kadar uzanır. Brecht iki Rus devrimini birden sığdırdığı bu oyununda bir yandan kolektif çalışmanın yaratıcılığını gösterirken bir yandan da 1930'ların Batı Avrupa sınıflar mücadelesine etkide bulunmaya çalışıyordu. Onun asıl amacı, sınıflar mücadelesine kenardan pasif bir izleyici olmak değil, birey olarak da bu mücadeledeki yerini almaktır. Ana ilk kez 1932'de Berlin'de sahnelenir, olağanüstü etki yaratır. İzleyiciler arasında entelektüellerden daha çok Berlinli işçiler vardır. Oyunun her gösteriminde izleyici sıralarındaki işçi sayısı daha da artacak, oyun işçiler tarafından büyük bir ilgiyle izlenecektir.

Ana'nın başarısından hemen sonra Brecht, "iki anti-faşist oyunum" dediği "Sivri Kafalar-Yuvarlak Kafalar"ı yazar. Shakespeare'nin "Kısasa Kısas" adlı eserinden esinlenen bu oyun, faşizmin hicvedildiği satirik bir güldürüdür.

Brecht-Werll ortaklığı 1933'te bir ürün daha verir: "Küçük Burjuvanın Yedi Ölümcül Günahı." Bale olarak hazırlanan bu oyunun ilk gösterimi 7 Haziran 1933'te Paris'te gerçekleşir. Bu eser, Bre-

cht'in sürgün yıllarındaki ilk eseri olduğu gibi, Kunt Weill'le sürdürdükleri ortak çalışmaların da sonuncusu olur. "Küçük Burjuvanın Yedi Günahı" vücudunu meta olarak satıp geçimini sağlayan seks işçisi bir kadının kendi kişiliğinde yaşadığı parçalanmayı işler. Brecht daha sonra aynı konuya bir kez daha dönecek "Sezuan'ın İyi Adamı"nda daha farklı bir açıdan yeniden ele alacaktır.

1934'te Brecht Hollanda'dadır. Orada "Beş Paralık Roman"ı yayımlanır. "Üç Kuruşluk Opera"ın kahramanları, yıllar sonra bu romanda bir kez daha karşımıza çıkarlar. Dilenciler Kralı Peachum, romanda, savaş ihalelerinden pay kapmaya çalışan bir iş insanıdır. Ancak ilk sermayesini biriktirmede kendisine büyük faydası olan eski işini hem dilencileri hem de eski müzik aletleri dükkanını epeyce ihmal eder. İhalesini aldığı gemiler, İngiltere ile Hollanda arasındaki Boer savaşına Londra'dan gönderilen askerleri Güney Afrika'ya taşıyacaktır. Peachum işi bitmiş döküntü gemileri allayıp pullayıp devlete satar. Gemilerden biri daha Thames nehrinden denize çıkar çıkmaz içindeki askerlerle beraber batır. Peachum, askerlerin anma törenlerine büyük bir üzüntüyle katılırken, kar uğruna cinayetlere kadar uzanan pis işlerden hiç geri durmaz, diğer ortaklarını baskı ve tehditle kazık atıp dışlar. Yani artık tam bir kapitalist iş insanıdır.

"Üç Kuruşluk Opera"nın bir diğer kahramanı Ustura Slim, adından anlaşılacağı gibi bir katildir. Oyunun sonunda Berry adını alarak iş insanı olmaya soyunmuştur. "Beş Paralık Roman"da bu kez Berry Macbeat adında saygın bir iş insanıdır. Eski dostları eliyle hırsızlıklar, soygunlar yaptırıp, elde ettiği malları kendisine ait ucuzcu dükkanlar da satar. Bu dükkanlara dayanarak perakende mağazalar zincirini ele geçirdiği gibi, bir de ban-

kanın yönetimini ele geçirir. O artık Ustura Slim ya da Berry değil, Bay Macbeath'tir. O artık banka soyguncusu değil, banka müdürüdür.

1935 yılında Brecht bu kez Sovyetler Birliği'ndedir. Sinema ve tiyatro çalışmalarını bir süre Moskova'da sürdürür. Kendisi Moskova'dayken Ana New-York'ta sahnelenir ve büyük bir ilgiyle karşılanır. Bu sırada Hitler tarafından Alman vatandaşlığından atılan Brecht artık bir mültecidir. Moskova'da kaldığı süre boyunca "Çin Tiyatrosu Üzerine Notlar" yazar, "Üçüncü Reich'in Korkusu ve Sefaleti" üzerine çalışmalara da başlar.

1936'da Brecht, Feuechtwanger ve Bredel'le birlikte "Das Worth" dergisini çıkarırlar. 37 yılında "Carrar Ana'nın silahları"nın ilk yazımını bitirir. Ekim ayında sahneye koymak için provalara başlar. Carrar Ana'nın Silahları Paris'ten sonra Aralık 1937'de "İşçi tiyatrosu" tarafından Kopenhag'da sahnelenir. 1938'de Paris'te "Bay Jül Sesar'ın İşleri"ni yazmaya başlayan Brecht, aynı dönemde "Üçüncü Reich'in Korkusu ve Sefaleti"ni de yönetmen olarak sahneye koyar. 1939'da "Carrar Ana'nın Silahları"na son şeklini verip tamamlarken "Lukullus'un Sorgulanması" üzerine çalışmaya başlar.

Bir mülteci olarak ülke ülke gezen Brecht, 1940'ta Finlandiya'dadır. Burada Woulljoki'yle beraber "Bay Puntila ve Uşağı Matti"yi yazarlar. Puntila bir Fin halk kahramanıdır. Brecht Puntila'da aynı insanın iki yüzünü gösterir: Büyük toprak sahibi Bay Puntila acımasız, çekilmez, aksi, lanet biridir; ancak sarhoş olduğu zaman ne toplumsal konumunu ne ekonomik çıkarlarını ne de diğer ayrıcalıklarını iphemeyen, dünyanın en saf, en masum, en iyi kalpli insanı olup çıkar. Brecht bu oyunla, işçilerini seven iyi yürekli patron mitini yerle bir eder hem bir kapitalist hem de iyi yürek-

li, merhametli patron olunamayacağını gösterir. Oyunun bir diğer başat karakteri uşak Matti ise, efendisi Puntila'nın ayık ya da sarhoş oluşunun getirdiği gelgitlere aldırmandan onun çıkarlarını koruyan kraldan daha kralcı, ayağını bulduğu zemine sıkıca basan birisidir. Bu durum, oyunun kurgusundaki komediye iyice ortaya çıkarır. Oyunun bir diğer karakteri de Bay Puntila'nın kızı Eva'dır. Eva ile uşak Matti arasındaki aşk hikayesi üzerinden, yazar, zengin kız, yoksul erkek aşkına dair bütün masalları da yıkıp geçer. Aşkın sosyal sınıf farklılıklarını, toplumsal statüleri ve sınıf ayrımcılığını ortadan kaldıracığı safsatasıyla inceden inceye dalgasını geçer.

İkinci emperyalist savaşın Batı Avrupa'yı sarmasıyla birlikte Avrupa'da çalışma olanakları kalmayan Brecht, çareyi, "Cennete Sürgün" dediği ABD'ye gitmekte bulur. Amerika'ya gider gitmez de "Arturo Ui'nin Önlenebilir Yükselişi"ni yazmaya girişir. Arturo Ui, Hitler'in kendisidir. Brecht, Hitler'i almış, bir mafya babası olarak Chicago'ya taşınmıştır. Reichtag yangınından başlayarak Hitler'in yükseliş sürecini Al Capone'nun yükselişiyle özdeşleştirilip aktarır. Almanya'da faşizmin yükselişini Amerikan gangsterler tarihiyle iç içe geçirip, aralarındaki benzerliklerden hareketle kurduğu paralellikler üzerinden anlatır. Hitler'in Rudolf Olden tarafından hazırlanan biyografisinden yararlandığını belirten Brecht'in yaşamı boyunca bu oyunu sahnelenmez. Bu oyun ilk defa, yazarın ölümünden iki yıl sonra 1958'da sahnelenir.

Amerika'da kaldığı süre boyunca Hollywood ve Amerikan sinemasıyla yıldızı barışmamış olsa da geçimini Hollywood için yazdığı senaryolar, film hikayeleri ve episodlar (ana hikayeye bağlı olarak gelişen yan hikayeler) sayesinde sağlamıştır. Bu süreçte üzerinde çalıştığı asıl projesi ise "Galilei"

olmuştur. Bu projeden daha 1932'de Moskova'ya gittiğinde Tretyakov'a sözettği biliniyor. Brecht'in hayali Berlin'de bir tiyatro kurmak; bu tiyatrodaki tarihe geçen kimi davaları sahnelemektir. O, daha bu hayalini anlatırken Galilei'nin Engizisyonunda yargılanmasını sahnelemek aklındadır. Oyunda, 1633 yılında Engizisyonunda yargılanan Galilei davasıyla 1933 yılında, yani 300 yıl sonra faşist Alman mahkemesinde yargılanan Komintern'in ve Bulgar Komünist Parti'nin önderi Georgi Dimitrov davası arasında paralellik kurar. Bu fikri ona veren, Dimitrov'un mahkemede söylediği şeylerdir. Dimitrov, Galilei'nin yargılanmasıyla kendisi arasında bir paralellik kurarken, Galilei'nin "Ben dünya dönmüyor desem de dünya dönmeye devam ediyor" sözleriyle aslında Galilei'nin Engizisyon üzerindeki zaferini gösterir. Brecht de bu oyun için yazdığı "Dimitroff" şiiriyle, Dimitrov'un Alman faşizmi karşısında kazandığı zafere saygıyla şapka çıkarır.

Galilei'den sonra 1944'te "Kafkas Tebeşir Dairesi"ni yazmaya girişir. Bu oyunu yazarken kendisine Broadway'de bir yer edinmeyi düşünmektedir. Bu amaçla sponsor da bulur. "Kafkas Tebeşir Dairesi"ni yazarken, daha önceki birçok oyununda kullandığı bir yöntemle başvurur, geçmişte yaşanmış bazı önemli olaylarla bugün arasında bağ kurarak söylemini güçlendirir. Bu oyunuyla da Otuz Yıl Savaşları'nı günümüze taşır. Annesi tarafından terk edilen bir çocuğu alıp yetiştirmeye çalışan hizmetçi kız Anna'nın hikayesidir bu. Anna, küçük ve kimsesiz çocuğu alıp bağrına basar ve yetiştirmek için büyük fedakarlıklara katlanır.

Kafkasya İkinci emperyalist savaşta Alman emperyalizminin en önemli hedeflerinden biriydi. Hitler ve faşist ordular petrolü ve diğer kaynakları ele geçirebilmek için bütün güçleriyle Kafkasya'ya

saldırdılar. Faşistler yenilip savaş sona erdiğinde Kafkasya tam bir harabeye dönmüştü. Brecht, “Kafkas Tebeşir Dairesi’nde Hizmetçi kız Anna’nın hikayesi çerçevesinde bu büyük savaştan sonra Kafkasya’nın yeniden inşasını anlatır.

1946 yılında Amerika’yı pençesine alan Mc Carthy döneminin anti-komünist cadı avı nedeniyle ifadeye çağrılanlar arasında Brecht de vardır. İyi bir tesadüfle, aynı yıl Demokratik Almanya’dan Berlin’e dönme çağrısı alır. Ondan Berlin’e dönmesini ve bir tiyatro kurmasını istemektedirler. Brecht, bu büyük hayalini gerçekleştirmek üzere 1947’de yeniden Avrupa’ya döner. 1949 yılının Eylül ayında da Berliner Ensemble tiyatro topluluğu ilk oyununu sergiler. 1950 yılında Brecht, Berlin Sanat Akademisi üyeliğine seçiler. 1951’de Ana, 1952’de Carrar Ana’nın Silahları ilk defa yazarın kendi ülkesinde, kendi kurduğu Berliner Ensemble tiyatrosu tarafından sahnelenir. Berliner Ensemble, kısa sürede dünya çapında tanınan bir tiyatro topluluğu olur. Pek çok ülkede oyunlar oynar.

Brecht, 10 Ağustos 1956’da Berliner Ensemble tiyatrosunda “Galilei”nin provaları sırasında geçirdiği bir kalp kriziyle yaşama veda eder. Son isteği gereği hiçbir tören yapılmadan sessiz sedasız evinin hemen yanındaki mezarlığa gömülür.

BRECHT VE SİNEMA

“Film bir metadır.”, “Sinema halkların afyonudur.” Bu iki cümle, Brecht’in Hollywood ve Amerikan sinemasına dair görüşlerinin esasını oluşturur. Aslında kapitalizmin sineması için geçerlidir bu saptamalar.

Brecht’in sinemayla ilişkisi 1930’lu yıllarda başlamış olsa da 1941,1947 arasında ABD’de

yaşadığı dönemde oldukça yoğundur. 1930'lu yıllarda Brecht, "Üç Kuruşluk Opera" ile "Donmuş işkembeler (Kuhle Wampe) gibi iki filme imza attı. İlk filmi olan "Üç Kuruşluk Opera" istediği gibi olmayınca yapımcı hakkında dava açtı. Sonuçta davayı kaybetse de onun asıl amacı bu dava yoluyla, bir sinema eseri olan filmin de kapitalist toplumda bir metadan başka bir şey olmadığını göstermekti. Bunu yaparken, kapitalizm koşullarında sanatın ve sanatçının durumunu da gözler önüne serdi. Kendi sözleriyle söylersek, Brecht bu davayı "sosyolojik bir deney" olarak gördü. Ona göre "Sosyolojik deney"; uygun bir davranış tarzıyla bir olay ele alınarak, bu olay özelinden hareketle toplumsal yapıda var olan çelişkilerin körüklenip uçlaştırılarak açığa çıkartılması, toplumdaki herkes tarafından görülebilir hale getirilmesidir. Sosyolojik deney, çelişkinin çözümünü göstermez, ama çelişkiyi yalın halde ortaya serer. Bu deneyi başarabilmek için, deneyi yapan, çıkar çatışmaları açısından kendi yerini net olarak belirlemeli, mutlaka sınıfsal bir tavır almalı, yan tutar bir konumda olmalıdır. Sosyolojik deney, diğer bilimsel yöntemlerden bu özelliği nedeniyle biraz farklıdır. Brecht bu dava boyunca sosyolojik deneyine uygun davranır. Burada o, kapitalist toplumun temelindeki çelişkileri göstermeye çalışır; onun derdi, metanın kendisinde içkin olan çelişkiyi göstermektir. Kapitalizmi her alanda teşhir etmeye çalışan Brecht için sinema sanatı alanında da bu çelişkiler sergilenmeli, burjuva sanat anlayışı mahkûm edilmelidir.

Brecht'in Avrupa'daki sinema macerasının ikinci filmi "Donmuş işkembeler"i Sladan Dudow'la birlikte çekerler. Filmin senaryosunu da Brecht'le Ernst Ottwald birlikte yazarlar. Brecht, filmin bütün sahnelerinin çekimine katılır ve filmin tamamının kendi estetik anlayışına uygun

olarak çekilmesini sağlar. Bu film Weimar Cumhuriyeti Almanya'sının komünist bir bakışla çekilen ilk ve tek filmidir. Sinema eleştirmenlerine göre eğer Hitler iktidarı ele geçirmemiş olsaydı, bu film, günümüz sosyalist sinema estetiğinin ilk örneği olarak sinemaya damgasını vurabilirdi.

Epik bir anlatıma sahip olan bu film dört ana bölümden oluşur. Her bölüm kendi içinde yan hikayelerle (epizotlarla) beslense de asıl anlatılan o yıllarda kalabalık bir işçi ailesinin yaşamı ailede evin genç kızı dışındaki herkes işsizdir, işten atılmıştır. Ailenin bütün yükü aynı zamanda evlilik hazırlığındaki genç kızın omuzlarına yüklenmiştir. Bu filmi yaparken Brecht'in amacı bir yandan anlatmak istediği hikâyeyi bütün gerçek gelişimi içinde seyirciye göstermek, bir yandan da seyircinin olayları değerlendirmesine, eleştiri yapmasına, yorumlamasına olanak vermektir. Filmin çekimi bittikten sonra gösterime girmesi için denetleme kurulu denen resmi sansür kurumundan izin alması lazımdır. Bin bir güçlük ve çok kısıtlı bir izini ancak alabilirler. Filmin yaygın gösterimi engellenir. Brecht'e göre sansür kurulundakiler, filmin anlatmak istediklerini sinema eleştirmenlerinden daha iyi ve daha doğru anlamış, bu nedenle de filmin gösterimini engellemiştir. Brecht, kapitalist toplumda iki tür sansürden söz eder. Birisi zaten bilinen sansür kurumudur. Diğeri ise toplumda egemen olan burjuva ideolojinin yarattığı egemen bakış açısının ortalama beğenin alıklaştırdığı sinema izleyicisinin kendisidir. Çünkü egemen burjuva bakış ve beğeniyle olaylara bakan, alışıldık filmlerle uyutulan sinema izleyicisi, gerçeği anlatan bu türden nitelikli filmlerle karşılaştığında abandone oluyor, şaşırıyor, ama gerçeği görmeye yanaşmıyordu.

Brecht'in sinemayla ilişkisi bir süre kesin-

tiye uğradıktan sonra, 1941'de gittiği ABD'de yeniden devam etti. Hollywood ve Amerikan sinema endüstrisine karşı oldukça katı ve eleştirel bir tutum alır. Ancak buna rağmen Amerika'da kaldığı altı yıl boyunca geçimini Hollywood için yazdığı senaryolar ve film hikayeleriyle sağlar. Bu dönemde yazdığı senaryolardan yapılan ilk film Fritz Lang'la beraber yazdıkları "Cellatlar da Ölür (Hangman Also Die)" oldu. Diğer senaryolarının büyük bölümü filme alınmadı. Ama o, film hikayeleri ve epizotlar yazarak yaşamını sürdürdü. Sinema eleştirmenleri, senaryolarının kötü olduğunu söylese de bunun asıl nedeni, Almanya'dan gelen politik göçmenlerin çoğunluğunun sahip olduğu Marksist bakış açısıyla Amerikan sinema endüstrisi arasındaki kan uyuşmazlığıdır.

Brecht'in Hollywood'daki tek filmi sayılabilecek olan "Cellatlar da Ölür" bir anti-nazi filmidir. Anti-nazi filmlerin ilki 1939'da çekilen Hollywood yapımı "Bir Nazi Ajanının İtirafı (Confessions of a Nazi spy)" buna ajan ve savaş filmlerinin ilk örneği denilebilir. İkincisi ise Brecht'in "Cellatlar da Ölür"üdür. Elbette bu tür anti-Nazi filmlerin bu dönemde peş peşe yapılması tesadüf değil. ABD'nin ikinci emperyalist savaşa girmesiyle beraber Hollywood da bu savaşın bir parçası oldu. Bu ilk iki örnekle başlayan yüzlerce anti-Nazi film peş peşe çekildi.

Almanya'dan ABD'ye gelen politik göçmenler, 200 kadar olduğu tahmin edilen bu filmlerde senarist, oyuncu, yönetmen olarak çalıştılar. "Her film bir meta" olduğuna göre kar getirmesi gerekiyordu. Bu filmler bir yandan Avrupa'dan Amerika'ya savaş nedeniyle gelen çok sayıda göçmene hitap ederken, bir yandan da Amerikan halkına, bu savaşı haklı göstermek, ABD'nin savaşmasına rıza üretmek için yapıldı.

Brecht, sanatı politikanın tamamlayıcısı olarak görür. Bu dönemde Amerikan Sinema Endüstrisinin amacı savaşa rıza üretmek, bir anlamda toplum mühendisliği yapmak olsa da Brecht'in bakış açısıyla zımnî bir uyum içindedir. Ama bunun hangi politika olduğuna gelince birbirlerinden ayrılırlar. Brecht, "Cellatlar da Ölü" de, Hitler'e ve Nazi savaş makinesine karşı verilen bu savaşın emperyalist karakterini de gözler önüne seren gerçekçi bir film yapmak amacındadır. Onun amacı ne Amerikan sinema seyircisini ikna etmek ne savaş için rıza üretmek ne de anti-Nazi propaganda yapmaktır. O, bu savaşın emperyalist karakterini, dünyayı yağmalamak uğruna yapıldığını ve savaşın vahşetini gözler önüne sermek, gerçeği gösteren gerçekçi bir film yapmak ister. O, Amerikan halkına Alman faşizmi özelinden hareketle faşizmin ne olduğunu anlatmak ve o dönemde Amerika'da egemen olan "bütün Almanlar Nazi'dir" ön yargısını kırmaya çalışmak ister. Bu filme dair bir hayali de belgesele yakın bir özelliği olan bu filmi, Hitler yenildikten sonra Almanya'da Alman izleyicilere de göstermektir.

Amerikan sinemasıyla Brecht arasındaki bu köklü farklılık iki ayrı sınıfın, proletarya ile burjuvazinin bakış açısından kaynaklanır. Bu nedenle de Hollywood, Brecht'in yazdığı diğer senaryoları filme almaz. Brecht'in sinemayla ilişkisi de 1947'de Avrupa'ya dönmesiyle birlikte sona erer. O asıl alanına, tiyatroya geri döner.

BRECHT TİYATROSU: YABANCILAŞMAYA YABANCILAŞMAK

"Bir sanat eseri estetik ve siyasal ortama bir müdahaledir."

Bir tiyatro oyununu drama tarzında yorum-

layarak sahnelemek de epik bir yorumla diyalektik bir anlayışla sahnelemek de mümkündür. Brecht, tiyatrodaki ikincisini seçer. Onun amacı, izleyicinin oyundaki kahramanla bütünleşmesini ve kendisini oyunun akışına kaptırıp gitmesini engellemektir. Bunu yaparken, izleyicinin pasif bir izleyici, tüketici olmasının önüne geçmek, tartışmasını, yorumlamasını, oyuna katılmasını sağlamak ister. Sahnelenen oyunda gösterilmek istenenin açıkça görülmesi, anlaşılması için, seyircinin seyirci olmaktan çıkıp izleyici olması; olayların akışına kapılmak yerine, ona belirli bir mesafeden bakması, oyuna “yabancılaşması” önemlidir. Brecht’in amacı göstermek istediği şeyin net olarak görülmesi, doğru algılanmasıdır. Bunu başarabilmek için oyuncularından da beklentisi vardır. Bunu şöyle ifade eder: “Eğer oyuncu cin çarpmış birini göstermek istiyorsa, kendisi, cin çarpmış biri olduğu izlenimi uyandırmamalıdır. Böyle yaparsa, seyirci, cin çarpmışları neyin çarptığını nasıl anlayabilir?”

Burjuvazi, kendi egemenliğini sürdürmek amacıyla dünyanın değişmezliğini öne sürüyor. Kapitalizm, kendi yapısında var olan bütün olumsuzlukları, kötü özellikleri insan doğasının bir parçasıymış gibi gösterebilmek için her şeyi yapıyor, her yola başvuruyor. Olayları ve olguları burjuva sınıfa özgü bir bakışla ele alan bilim olsun, sanat olsun hepsi de algıyı hiçbir şeyin değişmeyeceği teması üzerine kuruyor. Hatta öyle ki, burjuvazi, değişimin kaçınılmaz olduğunu kabullendiğinde bile, her şeyi değiştirmiş gibi yaparak hiçbir şeyi değiştirmiyor ya da daha geriye çekmeye çalışıyor. Burjuvazinin bu yönelimi karşısında, genel olarak gerçekçi sanatta bulunan, ama toplumcu gerçekçilik için bir ilke olan sanatta yan tutarlılık öne çıkmak durumundadır. Proletaryadan yana, emekten yana tavır alan sanat, tiyatro da dahil,

bir olayı, bir olguyu gösterirken, algıyı o olgunun kendi doğasında var olan hareketin ve değişimin sürekliliğinden yana kurmak durumundadır. Engels'in dediği gibi, burada sanat da "değişmeyen tek şeyin değişim" olduğunu göstermelidir. Brecht bu tutumu, kendi sanatsal üretiminin temeline yerleştirir. Onun tiyatrosundaki, oyunlarındaki karakterler kendi amaçlarına ulaşmak için her türlü zorluğa karşı mücadele eder. Her biri kendi doğasında var olan potansiyeli açığa çıkarmak için elinden geleni yapar ve yeniyi, gelmekte olanı kendi diyalektik değişimi içinde gösterir. Burjuvazinin "her şey bitti" dediği yerde Brecht, "imkân her zaman vardır, bunun için çalış" diyerek umudu diri tutar.

Burada sormak gerekiyor: Umudu diri tutmak için kim ya da kimler çalışabilir? Elbette ki dünyayı emekten yana proletaryanın devrimci bakış açısıyla değiştirmeyi, her türlü sömürüyü ortadan kaldırmayı kendisine amaç edinenler. İşte Brecht tiyatrosunu da bu değişime katkı sunmaya çalışanlar, böyle bir değişimi gerçekleştirme iddiasına sahip olanlar yapabilir.

Az önce belirttiğimiz gibi ister drama biçiminde yazılmış olsun ister başka biçimde, hatta isterse bizzat Brecht'in kendi yazdığı olsun, bir oyunu Brecht'in adıyla özdeşleşen epik tiyatro anlayışıyla sahnelemek için, oyun hangi dönemi, hangi tarihsel kesiti anlattırsa anlatsın fark etmez, o olayı bugüne bağlayarak izleyiciye sunmak gerekir. Bu yetmez, bu sunum sırasında izleyiciyi kendisine verileni kabullenen değil, gördüğünü tartışan, beğenmezse itiraz eden, yorumlayan asıl olanı, somut olanı, doğruyu ve gerçeği arayan bir seyirci olması için kışkırtmak gerekir. İşte Brecht tiyatrosunun sırrı buradadır.

Brecht, bir oyunu sahneye koyarken dejene-

re eder, bozar, yeniden kurar. Brecht için önemli olan kendi estetik anlayışıyla, oyundaki olayı güncel olana uyumlu halde yeniden yorumlamaktır. Onun estetik anlayışının temelinde toplumsal yarar yer alır. Brecht için eğer bir sanat eseri toplumsal yarara sahip değilse, onda ne kadar yüksek estetik değer olursa olsun hiçbir şey ifade etmez.

Klasik tiyatrodaki olaylar belirli bir sırayla birbirini izler. Bir önceki sahne ya da replik bir sonrakini haber verir gibidir. Brecht tiyatrosundaysa bu, her zaman böyle olmaz. Peş peşe gelen sahneler, replikler birbirini takip etmek zorunda olmadığı gibi, birbirlerine aykırı da olabilirler. Çünkü Brecht, tiyatro oyunundaki olayların da gerçek yaşamdaki gibi olması gerektiğine inanır. Yaşamın kendisi belirli bir dinginlik içinde, olayların peş peşe sıralandığı bir akış izlemez. Evrim, sürekli ve doğrusal bir hareket değildir. Yaşam çelişkilerle dolu, çatışmalı, karmaşık, sıçramalı çok yönlü bir gelişim gösterir. Burada birçok nesne ya da olay birbirinden kopuk, birbiriyle hiç alakası yokmuş gibi görünür. Ama aslında böyle değildir. Hepsi, birbirleri üzerinde az ya da çok, şöyle ya da böyle etki ederek karşılıklı olarak birbirlerini değiştirirler. Sakin, durgun gibi görünen bir şey bir anda değişebilir. Gerek insanda gerek toplumda gerek doğada bu böyledir. Tiyatro sahnesinde de oyuncu bu değişimi göstermek zorundadır. İzleyici, olayların, olguların değişmezliğini düşünürken, oyunu izlediğinde değişmez gibi duranın nasıl değiştiğini görmeli, değişebileceğinin bilgisine erişmeli ve bu değişimin coşkusuna ortak olmalıdır. Böylelikle izleyici bir yandan eğlenirken bir yandan da öğrenecektir.

Brecht'e göre tiyatro eğlendirici olmalıdır. Ama bu eğlence, aynı zamanda araştırmacı ve öğretici de olmalıdır. Bir oyunu izleyip tiyatrodan çı-

kan izleyici, artık o eski insan olmamalı, izlediği oyundan mutlaka bir şeyler öğrenmiş olmalıdır. Bu nedenle tiyatrodaki eğlendirici öğe, bilimdeki gibi olmalıdır. Evet, bilim eğlencelidir. Çünkü ele aldığı, incelediği şeyi daha önceden tanıyor olsa bile, onu hiç tanıymıyormuş gibi, büyük bir merakla ele alır. Sanki bir çocuğun ilk defa gördüğü bir şeye bakışı gibi meraklı, şaşkın, kocaman açılmış gözlerle bakar. Bunun nedeni, bilimin, alışlageldik bakış açısını reddetmesi, her defasında o şeye daha farklı bir açıdan yaklaşmasıdır. Böylelikle sürekli yeni, bilinmeyen şeyleri keşfeder. Bilim, maddenin içinde bulunduğu koşulları etkileyerek maddenin kendisindeki değişimi görür; nedenlerini kavrar, çünkü onun amacı o şeyi toplum açısından yararlı hale getirmektir. Bunun verdiği keyif nasıldır bir düşünün. İşte bilimin eğlencesi bu keyifte gizlidir.

Brecht'in tiyatrodaki yapmak istediği de budur: Şeylerin, olayların, olguların ardında yatan asıl nedenleri bulup çıkarmanın, araştırmacı merakın verdiği keyfin tadını tiyatro izleyicisine de yaşatmak; böylece onu eğlendirirken, aynı zamanda değişimin bilgisine erişmesini; onu etkilemeyi ve istediği gibi değiştirmeyi öğrenmesini sağlamaktır.

Bilim, nesnelere, maddeyi irdelerken, sürekli olarak kendisinden önce var olanı yeniden yorumlar, özümseyerek aşar, geliştirir. Ancak burada hemen belirtmek gerekir ki, sınıflı toplumda, özellikle bunların sonuncusu olan kapitalist toplumda egemen sınıfın elindeki bilim, insanı hep bunun dışında tuttu. Sınıflı toplumda bilim, maddenin ve doğanın değişimini görüyor, inceliyor, sırrına vakıf oluyor, ama insanın ve toplumun hareketini sürekli olarak "unutuyor", bunun dışında tutuyor. Sermayenin elindeki bilim başka türlü davranamaz zaten. Brecht'e göre sanat tam da burada devreye

girmeli bilimin dışlandığını insana göstermelidir. Yani insandaki ve toplumdaki değişimi göstermeli, burada durmayıp, bu değişimin nasıl olduğunu, olacağını da tartışmalıdır.

Brecht tiyatrodaki neyi gösterir? Bu sorunun cevabı, tamamen yaşadığı tarihsel-toplumsal koşullarla bağlantılı olarak ele alınmalıdır. Bu dönem, bir yandan Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin boy verdiği bir dönemdir; bir yandan da emperyalistlerin birbirleriyle savaşımına rağmen Sovyetler Birliği'ni, proletaryanın kurduğu bu devleti yıkıp, yok etmenin planlarını yaptığı bir dönemdir. Aynı zamanda Batı Avrupa'da sert sınıf mücadelelerinin sürdüğü, ayaklanmalar ve yenilen devrimlerin yaşandığı bir dönemdir de. Bunun yanında emperyalist kapitalist sistemin derin bir krize yuvarlandığı; açlığın, yokluk ve yoksunluğun üst boyutlarda yaşandığı bir süreçtir. Tekelci sermaye bu derin krizden kurtulmak için Avrupa'da birçok ülkede son çare olarak faşizme başvurduğu gibi, ikinci emperyalist savaşta dünyayı yeniden paylaşmaya girişmiş, hatta egemenliğini kabul ettirebilmek için atom bombası kullanmaktan çekinmemiştir bu dönemde.

İşte Brecht tiyatrosu bu dönemi, bu dönemin çelişkilerini ve çatışmalarını gösterirken, insana olan inancı da gösterip, umudu diri tutar. Brecht'in yapmak istediği işçi sınıfı ve emekçi yığınların sürece müdahale etmesini sağlamaktır. Bu müdahalenin nasıl sağlanacağını ve nasıl olması gerektiğini tartıştırmak, göstermektir.

Brecht toplumcu gerçekçi bir sanatçıdır. Bu nedenle tarihsel-toplumsal süreci salt kavramak, kavratmakla, onun kötülüklerini gösterip eleştirmekle yetinemez. Toplumcu gerçekçi sanatın temel özelliklerinden biri olan, mevcut sistemin eleştirisini proletaryanın sınıf bakış açısından yapmak

ve bu sistemin aşılmasının, çözümünün nerde olduğunun gösterimini de yapmak durumundadır. Toplumcu gerçekçi sanatçı sonuna kadar gitmeli, gerçeği doğru olarak algılayıp gösterdiği gibi, gerçekliğin nasıl değişebileceğini de göstermelidir. Bu yüzden Brecht'in tiyatrosu militan tiyatrodur. Brecht için sanat ezilen emekçi yığınlara, proletaryaya hizmet etmeli, onlar için yapılmalı, onlarla birlikte üretilmelidir. Brecht, bütün bunları kapitalizmin, burjuva toplumun tuzaklarından sakınarak; sanatı bir "meta" olarak kitlelerin "tüketimine" sunmadan; bu "tüketici" kültürle uzlaşmadan yapar. Onun amacı izleyiciyi uyarmak, harekete geçirmektir. Bunu başarabilmek için Brecht diyalektiği tiyatro salonuna uyguladı ve "yabancılaşmayı" geliştirdi.

"Şeyler uzun süre değiştirilmediğinde hiç değişmiş gibi görünürler" diyor Brecht. Bunu söylerken hangi şeylerin değiştirilemezmiş gibi gösterilmeye çabaladığına da dikkat çekiyor. Önce, değiştirilmesi gereken şeyi yakından tanımaya çalışıyor. Bir nesneyi, bir olguyu yakından tanımak için, ona bakarken, alışıldık bakış açılarından değil, aşına bir bakış değil, farklı farklı yönlerden ve dikkatli bakmak, incelemek gerekiyor. Zaten kapitalizmin kendi işleyişi gereği insana yabancılaştırdığı şeye, bu kez bilinçli olarak yabancılaşmak gerekiyor. Ya da şöyle diyelim, yabancılaşmaya yabancılaşmak gerekiyor, yabancılaşmayı aşmak gerekiyor. Brecht bunu yapmaya yani insanın kendisine, insanın insana, insanın topluma ve doğaya yabancılaşmasına neden olan olguları, kendi işleyişinin bütün çelişkileri ve çatışmalarıyla birlikte yakından göstermeye, tanıtmaya girişir.

Brecht tiyatrosuna bu perspektif göz önünde tutularak yaklaşılmalı. O, sanatı doğru bir kavrayışla, emeğin sanatı olarak ele alır, emekçilere

ve proletaryaya götürür. Sanatla üretim ilişkileri arasındaki doğrudan ilişkiyi de göz önünde bulundurarak, sınıflar mücadelesinin çelişki ve çatışmalarının bir tartışma platformuna dönüştürür tiyatroyu. Brecht tiyatrosunun amacı, tek tek nesnelerin, şeylerin değişimi değil, tarihsel toplumsal koşulların bizzat kendisinin devrimci değişimidir. Bu nedenle o, izleyiciden izlemekle yetinmesini değil, kendisiyle iş birliği yapmasını, sürece müdahil olmasını ister, bunun için kışkırtır. Çünkü o, izleyiciden, yani sanatının asıl hitap ettiği işçi ve emekçilerden, kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı yabancılaşmayı aşmalarını ister. Sermaye tarafından çarpıtılmış, tersine çevrilmiş ilişkileri yerli yerine oturtmalarını ister; burjuva sınıfı ve kapitalizmi tarihe gömmelerini ister.

“...Brecht’in çalışma odasında tavanı destekleyen bir kirişin üzerinde yağlı boyayla “Doğru Sömuttur” kelimeleri yazılmış. Pencere eşiğinde başını sallayan ufak bir tahta eşek var. Brecht eşeğin boynuna küçük bir yafta asıp üzerine de şunu yazmış: “Bunu ben bile anlamak zorundayım.”

(Estetik ve Politika, Eleştiri Yayınları, 1. Basım Eylül 1985, sf. 122)

Önsöz Dergisi, 22.Sayı

NÂZIM'IN YOLU

1902'de Selanik'te doğan Nâzım Hikmet, adını dedesi Nâzım Paşa'dan alır. Nâzım doğduğunda Diyarbakır valisi olan dedesi, bir süre sonra Halep Valiliğine atanır. Daha sonra yeniden Diyarbakır Valisi ve oradan da Selanik Valisi olarak görevini sürdürürken, 1913'te Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması üzerine İstanbul'a döner ve emekli olur.

Nâzım'ın babası Hikmet Bey yüksek kademede devlet memuruyken Nâzım doğduktan sonra istifa edip Halep'e, babasının yanına gider. Nâzım Hikmet'in ilk çocukluk yılları da Selanik, Halep ve Diyarbakır'da geçer. Dedesi bir Mevlevi olan Nâzım, kulaklarında dedesinden dinlediği Mevlâna şiirleriyle büyür. Babası güzel sanatlarla yakından ilgilenen aydın bir insan olan Nâzım'ın annesi Celile Hanım ise, o dönem Osmanlı toplumunda az bulunan okumuş, aydın bir kadın ve iyi bir ressamdır. Celile Hanım'ın babası 1848 Polonya devrimine katılmış, devrimin yenilgisinden sonra isyancıları kabul eden Osmanlı'ya iltica edip din değiştirerek paşalığa kadar yükselmiş eski bir devrimci olan Celalettin Paşa'dır.

Nâzım'ın çocukluk ve okul yılları, onun kişiliği üzerinde etkili olur. 20. yüzyılın ilk çeyreği dünyayı altüst eden olaylarla doludur. 1908 Jön Türk hareketi, yarım kalan burjuva devrim; Birin-

ci emperyalist savaş, 1917 Ekim Devrimi, Osmanlı imparatorluğunun dağılıp yıkılması; Anadolu'nun işgali, ulusal kurtuluş savaşı ve bir burjuva cumhuriyet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu. Hemen ardından baş gösteren Kürt isyanları; Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri... Olaylar öylesine yoğun, tarih öylesine hızlı... işte Nâzım'ın içinde doğup yetiştiği 20. yüzyılın ilk çeyreği bu.

İyi bir eğitim alan Nâzım ilkokulu Göztepe'de Taşmektep'te okuduktan sonra o yılların en iyisi olan Galatasaray idadisine, daha sonra da yine Fransızca eğitim veren Nişantaşı idadisine gitti. 1917'den itibaren de deniz subayı olmak üzere Bahriye mektebine devam etti. Okulu bitirdikten sonra kısa bir dönem stajyer subaylık yaptıktan sonra hastalık nedeniyle çürüğe ayrılıp ordudan uzaklaştırıldı.

O tarihe kadar birçok dergide Şiirleri yayımlanan Nâzım, ordudan ayrıldığı sene olan 1920'de "Alemdar" gazetesinin düzenlediği bir Şiir yarışmasında birincilik dln de almıştı. Ama onu asıl tanıtan Şiiri, İstanbul'un işgali üzerine yazdığı "Kırk Haramilerin Esiri" oldu.

İLK SOSYALİST FİKİRLER

İşgal karşısında tepkisiz kalamayan Nâzım, kurtuluş savaşına katılmak amacıyla Ankara'ya gitmek üzere harekete geçer. 1921'de yakın arkadaşı Vala Nureddin (V-N) ile birlikte bir vapurla İnebolu'ya giderler. Orda kaldıkları birkaç gün içinde, tıpkı kendileri gibi Ankara'ya gitmek üzere Almanya'dan gelmiş olan bir grup Türkiyeli ğrenci gençle tanışırılar. Bu gençler Almanya'daki Spartakist hareketten etkilendikleri için kendileri-

ne Spartakistler demektedir. Nâzım ilk defa sosyalist fikirlerle bu gençler sayesinde tanışır. Hemen sonrasında Ankara yolu boyunca yine ilk defa gördüğü Anadolu gerçeği, yeni tanıştığı sosyalist fikirlerin içinde yer etmesini sağlar.

Ankara'da Nâzım'ın üvey dayısı Ali Fuat Cebesoy etkili biridir ve bunun dışında da aile çevresinden başkaları da bulunmaktadır. Bu nedenle Nâzım ve Vâ-Nû fazla beklemezler, yeni kurulmakta olan Ankara hükümetinin öğretmenleri olarak Bolu'ya tayin edilirler. Bolu'da tanıştıkları Ağır Ceza reisi Hilmi Bey de kendisini sosyalist olarak tanıtır. Onunla yaptıkları sohbetler Nâzım'da sosyalizmi öğrenme yönünde ciddi bir istek yaratır. Bu amaçla Sovyetler Birliği'ne gitmeye karar verir.

Eylül 1921'de Moskova'ya gitmek amacıyla Batum'a gelir. Yıllar sonra kendi hayatından izler taşıyan romanı "Yaşamak Güzel Şey"i yazarken, Batum'da kendi kendisiyle hesaplaşmasını şöyle aktarıyor: "Karar ver oğlum diyorum kendi kendime, karar ver... Karar verildi. Ölmek var, dönmek yok. Dur acele etme oğlum... Koyalım soruları da şu masanın üstüne, Anadolu'nun yanı başına. Neyini verebilirsin? Her şeyimi, her şeyi. Hürriyetini, evet! Hapishanelerde kaç yıl yatabilirsin bu uğurda? Gerekirse ömrüm boyunca... (...) Anadolu'yu rahat masanın üzerinde bırakıp da Tiflis'ten Kars'a, oradan da Ankara'ya döndün mü, beş altı yıla kalmaz mebus olursun, bakan olursun, kadın, yemek, içmek, sanat, dünya... Bırak! Peki, asılmak da var, öldürülmek de Suphi'yle arkadaşları gibi boğulmak da var komünist olursam, diye sormasın mı kendi kendine Batum'da? Sordum. Öldürülmekten korkuyor musun diye? Sordum. Korkmuyorum dedim. Birden, düşünmeden mi? Hayır. Önce korktuğumu anladım, sonra korkmadığımı."

Bu iç hesaplaşmadan sonra devam ettiği Batum, Tiflis, Moskova yolunda, iç savaşın yol açtığı yıkımı, yaralıları, kıtlığı ve büyük açlık felaketinin insanları ne hale düşürdüğünü görür. Gördüklerini “Açların Gözbebekleri”nde anlatır bütün dünyaya.

Moskova’ya geldikten sonra Doğu Emekçileri komünist Üniversitesi’ne (KUTV) girer. Burada matematik, fizik, kimya, biyoloji gibi fen bilimlerinin yanı sıra tarih, coğrafya, ekonomi bilimlerinin derslerini görür, bunlarla beraber Nâzım için daha önemli olanı ekonomi-politik, felsefe, sosyalizm dersleri de müfredatta yer almaktadır. Nâzım böylelikle Marksizmi Leninizmi de öğrenir. KUTV’deki öğrenciliğinin ilk zamanlarında en çok çabayı Rusça öğrenmek için harcar. Çünkü Rusça hem okulda beraber derslere girdiği Çin’den Afrika’ya kadar dünyanın pek çok ülkesinden gelmiş ayrı ayrı milletlerden insanlarla iletişim kurma olanağı verecek hem de okul dışındaki Moskova yaşamını anlama, bu yaşama katılma şansı verecektir.

Kısa sürede Rusçayı öğrenen Nâzım, Mayakovski’nin şiirlerini kendi dilinden okuduğu gibi, Meyerhold tiyatrosunun müdavimleri arasına katılır; oradaki toplantılarda yapılan sanat tartışmaları sonucunda fütürizmden etkilenir. Bu dönem Nâzım’ın şiirinde fütürizm ve konstrüktivizmle birlikte Mayakovski’nin etkisi görülür. Şiirleri İstanbul ve Ankara’da “Orak-Çekiç”, “Yeni Hayat”, “Aydınlık” gibi dergilerde yayınlanmakta; yeni bir anlayış ve yeni bir biçimle yazdığı şiirler geniş kesimle üzerinde etkili olmaktadır. Aynı dönem, bu dergilerde işçi sınıfı ve sınıf hareketinin sorunları üzerine yazdığı yazılar da yayınlanmaktadır.

TÜRKİYE'YE DÖNÜŞ, İLK MAHKÛMİYET VE YENİDEN SOVYETLER

1924 sonlarında Nâzım, Laz İsmail'le (İsmail Bilen) birlikte İstanbul'a döner. Aradan geçen dört yıl onu değiştirmiştir. Artık paşa torunu Nâzım değil hem toplumsal yaşama hem sanata dair öğrendiği yenilikleri İstanbul'a ve Türkiye'ye aktarma heyecanıyla dolu, kararlı bir komünisttir. Kafasında yeni yeni projeler doludur. Oyunlar yazıp sahneye koymayı, sinemanı olanaklarını değerlendirebilmek için sinema dünyasına dalmayı, edebiyata, sanata dair geniş çevrelerin katılabileceği söyleşiler yapmayı, yeni yeni dergiler, yayınlar çıkarmayı planlamaktadır. Durup dinlenmeden çalışmaya girişen Nâzım Orak Çekiç ve Aydınlık dergilerinde yazılar yazmakta; Orak Çekiç'in çıkarılması için gereken teknik işleri de yapmakta; bununla da yetinmeyip Galata köprüsünün üzerine çıkarak, koltuğunda bir yığın dergi, bağıra çağıra satış yapmaktadır.

1924'te komintern 5. Kongresi toplanır. Kongre'nin çizdiği perspektife uygun olarak TKP, Türkiye'de yeniden örgütlenme kararı alır. Bu amaçla yapılan toplantılara Nâzım da katılır. Dr. Şefik Hüsnü'nün Beşiktaş'taki evinde yapılan toplantıdan sonra Nâzım sıkı bir takibe alınır. O TKP'yi örgütleyebilmek için toplantılara katılırken, kemalist burjuvazi de büyük şairi saflarına çekmeyi hesaplamaktadır. Bu nedenle hem takip altına alınır hem de dönemin çok satan vakit, Son Telgraf gibi burjuva gazetelerinden iş teklifleri alır. Nâzım bunları kaile bile almadan kendi yolunda yürümeye devam edecektir. Ekonomik yollardan Nâzım'ı satın alamayacağını anlayan burjuvazi tehdit, baskı ve siyasal zoru devreye sokar. Nâzım, bu gelişmeler karşısında bir yeraltı matbaası ku-

rulması için projeler geliştirir. Ama daha o somut bir adım atmadan Takrir-i Sükûn Kanunu çıkacak, proje hayata geçirilemeyecektir.

1925'te Kürdistan'da Şeyh Sait Ayaklanması baş gösterir. Kemalist burjuvazi bunu fırsat bilecek Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkarır. Bu kanuna dayanarak sadece Kürdistan'da değil, Türkiye'de de ilerici, sol, sosyalist hareketi ezmek, fikirlerinin yayılmasını engellemek için harekete geçer. İlk yaptıkları sosyalistlerin yayınlarını yasaklamak, ilerici, sosyalist, aydın kesimleri işkencelerden geçirip tutuklamak olur. Böylece İstiklal Mahkemesi'nde açılan 38 kişilik TKP davasında diğer sanıkların yanında henüz yakalanmayan Nâzım Hikmet de giyaben yargılanıp 15 yıl ağır hapis cezasına çarptırılır. Nâzım, bir yolunu bulup yeniden Sovyetler Birliği'ne gider.

Bu sırada Muhsin Ertuğrul, Sovyet Tiyatrosundaki yenilikleri, gelişmeleri izlemek için Moskova'ya gelmiştir. Nâzım'la karşılaşır. Birkaç görüşmeden sonra Nâzım'daki cevheri anlayan Muhsin Ertuğrul, ondan tiyatro için oyunlar yazmasını ister. M. Ertuğrul'un ısrarıyla yazdığı oyunlar Moskova'da çeşitli tiyatrolarda sahnelenir, şiirleri Rusçaya çevrilip yayınlandığı gibi, Bakü'de Türk diliyle de yayınlanır. 1928'de ilk kitabı "Güneşi İçenlerin Türküsü" Türkçe olarak Bakü'de yayınlanmıştır.

Rusya'da kaldığı bu dönemde Nâzım ikinci evliliğini Dr. Lena ile gerçekleştirir. Bu evlilikte ilk evliliği gibi uzun sürmez. İlk evliliğini KUTV'da öğrenciyken yine Türkiye'den gelen Nüzhet hanımla yapmışlardır. Ama bu sefer araya ayrılık değil, ölüm girer. 1928'de Türkiye'de Cumhuriyet'in 5. yılı nedeniyle af ilan edilir. Nâzım, Laz İsmail'le birlikte hemen Türkiye'ye döner. Dr. Lena ise pasaport vize vb. işlemleri tamamlayıp peşlerinden

gececektir. Ancak bu işlemleri yapmak için gittiği Odessa'da yakalandığı hastalıktan kurtulamaz, kısa sürede hayatını kaybeder. Nâzım'la Laz İsmail ise daha gemiden iner inmez Hopa'da tutuklanır, sınır ihlali nedeniyle üç gün hapsedildikten sonra da yanlarına jandarma katılarak, jandarma gözetiminde Ankara'ya gönderilirler.

TÜRKİYE YILLARI: PUTLAR YIKILIYOR

25 Ekim 1928'de Ankara'da mahkemeye çıkarılırlar. Nâzım, Aydınlik'ta yayınlanan yazıları, ikisi içinde örgüt üyeliği nedeniyle dava açılmıştır. Yazılardan beraat, örgüt üyeliğinden üçer ay ceza alırlar. Zaten fazlasıyla yattıkları için serbest bırakılırlar.

İstanbul'a dönen Nâzım, Sabiha ve Zekeriya Sertel'in çıkardığı "Resimli Ay" dergisinde düzeltmen olarak iş bulur. Bir süre sonra yazı kurulunda ve teknik kadrosunda da çalışmakta, yazarlık, düzeltmenlik, resim altı yazısı vb. her işi yapmaktadır. Bu sırada Türkiye'de yayınlanacak olan ilk kitabı "835 Satır"ı da hazırlayıp, yayınlanması için Muallim Ahmet Halit yayınevine verir.

Bu arada Laz İsmail ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı ile de sık sık bir araya gelip süreci tartışmakta, neler yapılabileceğine dair fikir alışverişinde bulunmakta, planlar yapmaktadırlar. Kıvılcımlı illegal bir yayının çıkarılması gerektiğini savunur. Hatta adını bile bulmuştur: "Kızıl Yıldız". Ama daha hazırlık aşamasındayken tutuklanırlar. Nâzım bu davadan beraat eder.

Bir kez daha Resimli Ay'daki işine döner. Yine yeni projelerle gelmiştir. Bu projelerle amaçlı toplumcu gerçekçi sanatın ve sosyalist fikirlerin önünü açmaktır. Daha önceki sanat anlayışıyla ve sanatçılarla bir hesaplaşmaya girer. "Putları Yıkı-

yoruz” adını verdiği bu yazı dizisinin ilk bölümünde Abdülhak Hamit’i ele alır. O güne kadar sanat çevresinde dahi-l azam ya da şair-i azam diye anılan Abdülhak Hamit, o güne dek piyasadaki egemen, genel geçer anlayışla Shakespeare düzeyinde bir şair olarak biliniyordu. Nâzım, Shakespeare’i Shakespeare yapan asıl şeyin şiirlerinde, oyunlarında, feodalizmin yıkılışı, kapitalizmin yükselişi çağında yaşadığı halde, her iki toplumsal sistemi de ağır bir eleştiriye tabi tutması olduğunu anlatır, gösterir. Abdülhak Hamit ise Osmanlı’nın yıkılışı, cumhuriyetin kuruluşu yıllarının canlı tanığı olduğu halde eserlerinde bundan hiç bahsetmediğini, hatta evrensel bir dille Osmanlı toplumunu anlatmayı bile başaramadığını ifade eder. Bu eleştiriye karşı piyasanın egemenleri homurdanmaya başlasalar da bizzat Abdülhak Hamit’in kendisi Nâzım’ı evine yemeğe davet ederek eleştirilerinde haklı olduğunu söyler.

“Putları Yıkıyoruz” kampanyasının ikinci yazısı Temmuz 1929’da yayınlanan ve Mehmet Emin Yurdakul’u ele alıp, yerden yere vuran yazısıdır. O güne kadar “milli şair” olarak nam yapmış olan Yurdakul’un ulusal kurtuluş savaşını ve cumhuriyetin kuruluş yıllarını yaşayıp görmüş olmasına rağmen, eserlerinde ne kurtuluş savaşının ne de cumhuriyetin kuruluş sürecinde yaşananların hiç yer almadığını, hatta “Milli şair” Yurdakul’un Türkçeyi bile doğru dürüst kullanamadığını anlattıktan sonra onun ulusal şair olamayacağını söyler. Piyasanın devlerinden birinin daha foyasını ortaya sermiş, tahtından etmiştir.

Gerçi cephenin salvo atışları başlatması için bu kadarı yeter. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ahmet Haşım gibi piyasa devleri sıra kendilerine gelmeden Nâzım’ı itibarsızlaştırmaya çalışırlar. Hemen Nâzım’a dair

en güçlü kozlarını öne sürdüler; onu “Bolşevik” olmakla suçlayıp ateşe başladılar. Nâzım bunlara şiirleriyle cevap verdi: “Komik Âdem”, “Cevap 1” ve “Cevap 2” bu dönemde yazıldı. Elbette eleştirilere cevap vermekle yetinemezdi. Eleştirilerinde yerden yere vurduğu eski sınıfların sanatı karşısında yeni sanatın nasıl olması gerektiğini de gösterdi. Tam da bu tartışmaların ortasında yayımlanan “835 Satır”da yer alan “Açların gözbebekleri”, “Bahri Hazer”, “Güneşi İçenlerin Türküsü” gibi doyumsuz şiirlerin yer aldığı kitap hakkında edebiyat eleştirmenleri övgü dolu yazılar yazdılar. Nâzım’a antipatisi olanlar bile hakkını teslim ediyordu. Bir keresinde Halide Edip Adivar’ın kendisi hakkında “ideolojisi hariç, Nâzım deha düzeyinde bir şairdir” dediğini duyar ve şu cevabı verir, “Hey sersem bayan, ben bir dahi değilim, fakat iyi sanatkârım ve bunu her şeyden önce ideolojime borçluyum. Eğer sizin iyi sanatkarlarınız yoksa, ideolojinizin bugün artık iyi sanatkara muhteva olamayacak kadar tefessüh (çürümüş, kokuşmuş) etmiş olmasından gelir.” (Aktaran Hikmet Akgül, Nâzım Hikmet; Siyasi Biyografi sf.13)

“835 Satır”ı art arda diğer kitaplar izledi: “Jakond ile Si-Ya-U”, “Varan 3” ve “1+1=1”. Arada tramvay işçilerinin grevine destek amacıyla yazdığı “Sesini Kaybeden Şehir” şiirini yazıp yayınladı. Ancak Nâzım sadece şiirle yetinen biri değil, çok yönlü bir sanatçıydı. Bu dönemde Moskova’da tanıştıkları, tiyatro üzerine ortak çalışmalar yaptıkları Muhsin Ertuğrul çoktan Türkiye’ye dönmüş, İstanbul Şehir Tiyatroları’nın başına geçmişti. Onun da ısrarıyla bu alanda da eserler vermeye başladı. Yine Muhsin Ertuğrul’un teşvikiyle sinemaya da el attı, ipek film stüdyolarında efekt yapmaya başladı. Burada, Türk sinemasının önde gelen efekt sanatçılarıyla birlikte çalıştı, bu işi öğrendi. Kısa

sürede de neredeyse işin tamamı Nâzım'ın üstüne kaldı.

BURJUVAZİNİN SATIN ALMA ÇABALARI VE TEHDİTLER

1929 ve 1930, deyim yerindeyse Nâzım'ın yılları oldu. Kitaplar, şiirler, tiyatro, sinema gibi pek çok alanda eserler veren Nâzım'a yönelen ilgi, burjuvaziye ve hükümetini rahatsız etmeye başladı. Nâzım'ı arayanlar ya Cağaloğlu'nda yayınevinde ya da Nişantaşı'nda İpek film stüdyosunda işinin başında buluyordu. Hükümete yakın çevrelerden dolaylı tehditler gelmeye başladı. Yaptıkları yüzünden hapse atılacağı, böyle devam ederse kendi kendisine yazık edeceği, kendi başını yakacağı türünden söylemler çoğalınca Nâzım'ın cevabı gecikmedi. Tehditlere pabuç bırakmayacağını gösterdi:

“Ben yanmasam
sen yanmasan
biz yanmasak
Nasıl çıkar karanlıklar aydınlığa”

1931'in il aylarında 5. kitabı olan “Sesini Kaybeden Şehir” yayınlandı. Bu, bardağı taşıran damla oldu. 1 Mayıs günü evine gelen polis, kendisini sorgu hakiminin çağırdığını hemen gitmezse tutuklanacağını bildirdi. Ertesi gün ifade vermeye giden Nâzım, komünizm propagandasıyla suçlandı. 6 Mayıs'ta mahkemeye çıktığında onu izlemeye gelen oldukça kalabalık bir izleyici salonu doldurmuştu. Nâzım kalabalık bir izleyici topluluğu önünde kendi savunmasını kendisi yaptı.

“Evet, ben komünistim, bu muhakkaktır. Komünist şairim ve daha esaslı komünist olmaya çalışıyorum. Anayasaya göre ben komünist şair ol-

makla suç işlemiş olmam. Komünistlik bir dünya görüşüdür. Başka dünya görüşleri nasıl suç değilse komünizm düşüncesi de suç değildir.”

Dava sonunda beraat eden Nâzım, hiç vakit kaybetmeden işine döndü. Şehir tiyatrolarında oynanması için “Kafatası” adıyla bir oyun yazıp Muhsin Ertuğrul’a verdi. Oyun, bilinmeyen bir ülkede kapitalizmin gelişimini anlatmaktadır. Kapitalizm insani olan hiçbir şey bırakmamış, her şeyi metalaştırmıştır. Aşka, sanata, bilime varana dek her şey parayla alınıp satılır olmuştur. 1932 Mart ayında sahnelenmeye başlayan oyun büyük başarı kazanır. İzlemeye gelenler arasında alt sınıflardan, özellikle öğretmenler ve işçiler çoğunluktadır. Kafatası’nın başarısından sonra ikinci bir oyun daha yazar: “Bir Ölü Evi” Aynı yıl iki şiir kitabı daha yayınlanır: “Gece Gelen Telgraf” ve “Benerci Kendini Niçin Öldürdü”

Nâzım şahsında komünizme duyulan sempatinin giderek yayılmasından iyice rahatsız olan Kemalistler, “Gece Gelen Telgraf”ta komünizm propagandası yapıldığını öne sürerek 18 Mart 1933’te bir kez daha tutuklarlar. Bu esnada Nâzım hakkında bir dava da Bursa’da gizli örgüt kurma iddiasıyla açılır. Bu iki davadan toplam 5 yıl ceza verirler. Cumhuriyetin 10. yılı nedeniyle ilan edilen aftan yararlanan Nâzım, 12 Ağustos 1934’te serbest bırakılır. Çıkar çıkmaz İpek film stüdyosundaki işine geri döner. Nâzım Hikmet’e artık Çağaloğlu’nda iş vermeye kolay kolay kimse cesaret edemediği için Orhan Selim mahlasıyla Akşam gazetesinde köşe yazarlığına başlar. Cezaevindeyken yazdığı yeni bir oyunu da Muhsin Ertuğrul’a verir. “Unutulan Adam” adını taşıyan bu oyunu da tıpkı “Kafatası” gibi etkili olur.

Muhsin Ertuğrul’un isteği üzerine “Unutulan Adam” hakkında bir de yazı yazar. Bu yazısı “Şehir

Tiyatroları Dergisi”nde yayınlanır. Nâzım bu yazısında kendi sanatı hakkında şunları söyler. “Yalnız kendim için hiçbir iş yapmadım bugüne dek... şiir yazdım! Mümkün olduğu kadar çok okuyucu okusun diye; tiyatro yazdım, mümkün olduğu kadar çok seyirci izlesin diye.”

Nâzım, yine peş peşe eserler verdiği bir döneme girer. Önce “Proleter”, ardından Taranta Babu’ya Mektuplar” kitapları yayınlanır. “Taranta Babu”da Nâzım, Afrika’yı cehenneme çeviren İtalyan faşizmini anlatır. Faşizmin halk düşmanlığını, kan içiciliğini, sömürgeciliğini, kudurgan terörünü teşhir etmektir amacı, bunu da başarır. Kitap, faşizmin Avrupa’da tırmanışa geçtiği günlerde yayınlanır. Ki bu dönem aynı zamanda faşizmin Türkiye’de de kendisine karşı emekçi kitleleri, halkları uyarabilmek için elinden gelen her şeyi yapmaktadır. Hatta rivayet odur ki, İtalyan filmlerinden birinde seslendirdiği bir İtalyan generaline, “Asker, burada yenik düşenlerin ve zayıflayanların kanını emmek için bulunduğunu unutma. Hadi gidin, yakın yıkın, çalın çırpın” dedirtmiştir. Yine bu dönemde Rasih Güven ve Ali Faik Bercavi’nin de çevirisine katkıda buldukları “Alman faşizmi ve ırkçılığı” adıyla bir kitap hazırlayıp yayınladı. Bunun peşinden gelen kitap “Sovyet Demokrasisi” olur. Nâzım bu kitabı yazarken 1917’den 1933’e kadar geçen süreçte Sovyetler Birliği’nde gerçekleşen toplumsal dönüşümü ve gelişmeyi anlatmayı amaçlamıştır.

Türkiye’de 1936’nın önemli olaylarından biri kötü ünlü 141-142. maddelerin İtalyan faşist yasalarından alınarak TCK’ya yerleştirilmesidir. Artık sınıfların varlığından bahsetmek bile suç sayılacak; komünizm propagandası yapmak, komünistim demek uzun ve ağır hapis cezalarıyla cezalandırılacaktır.

1936'nın Nâzım açısından en önemli başarısı ise "Şeyh Bedreddin Destanı"nın yayınlanmasıdır. 1934'te Bursa Kalesinde tutsakken eline geçen bir kitap sayesinde tanıştığı Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin'in fikirleri Nâzım'ı etkilemiş, dışarı çıktıktan sonra da fırsat buldukça bu konu üzerinde araştırmalarını sürdürüp bilgi edinmiştir. Sonuçta bu harika destan ortaya çıkmıştır. Bu destan Nâzım'ın şiirinde bir değişimin, bir gelişimin ortaya çıktığını da gösterir. Nâzım bu destanda hem divan şiirinin hem halk şiirinin bütün olanaklarını birlikte ve büyük bir ustalıkla kullanıp yeni bir biçim yaratmıştır. Ayrıca, bu kitabın sonuna eklendiği kısa bir yazıyla da kendi düşüncelerini açıklamıştır. "Milli Gurur" başlığı altında, Lenin'in "Rusların ulusal gururu" mahallesinden de esinlenerek kendi fikirlerini ifade eder. Şöyle:

"Bizim muhitimizde Bedreddin'i, Börklüce Mustafa'yı, Torlak Kemal'i, onların bayrağı altında dövüşen Aydınli ve Deliormanlı köylüleri yaratabildiği için, ben şuurlu Türk proleterleri milli bir gurur duyuyorum. Milli bir gurur duyuyorum, çünkü derebeylik tarihinde bile bu milletin emekçi kitleleri (yani nüfusun anda dokuzu) Sakızlı Rum gemiciyi ve Yahudi esnafını kardeş bilen bir hareket doğurabilmiştir. Çünkü unutmayın ki 'başka milletleri ezen millet hür olamaz.'"

Nâzım, bu ek yazısında ifade ettiği gibi ne kadar gurur duysa da burjuva cumhuriyette egemen olan burjuva ulusçuluğun bu topraklarda yarattığı ulusal inkârı ve ulusal cendereyi görmezden gelemezdi. Yüzlerce yıldan beri Anadolu yarımadasında oturan Rumla "mübadele yıllarında" yerlerinden yurtlarından edilmiş, köklerinden koparılıp Ege'nini öte yakasına atılmışlardı. Aynı şekilde, kendisi daha ilkokul yıllarındayken "Ermeni tehciri" denilen soykırım hayata geçirilmiş, cumhuri-

yetten sonraysa Kürtlerin her ulusal demokratik talebi kanla vahşetle bastırılmaya, katliamlar uygulanmaya başlanmıştı. Bu nedenle “Milli Gurur” duyduğunu ifade ettiği “ek”in sonunda uyardıktan edememişti. “Başka milletleri ezen bir millet hür olamaz.”

Bu dönem boyunca Nâzım’ın şahsında sosyalizme duyulan sempati, politik etki ne kadar büyük olsa da Nâzım’ın ekonomik koşulları oldukça sınırlıdır. Babası Hikmet Bey öldükten sonra babasının ikinci eşi ve üvey annesinden doğan ikiz kardeşleri, kendisi, eşi Piraye ve Piraye’nin ilk kocasından olan iki çocuğu, kız kardeşi Samiye hep birlikte oturmakta ve bu geniş ailenin bütün yükü de Nâzım’ın omuzlarına binmektedir. Bu nedenle son Posta gazetesine “Kan Konuşmaz” adıyla bir tefrika roman yazmıştır. Kendisinden bir roman daha istediğinde “Yaşamak Hakkı” adındaki ikinci tefrika romanına başlar. Ancak bu roman, 1 Ocak 1937’de tutuklanınca yarım kalır, bitiremez.

17 Nisan’a kadar cezaevinde kalır. Sultan Ahmet cezaevinden tahliye olurken elinde yeni bir tiyatro oyunu vardır: “Yolcu” çıkar çıkmaz Çağaloğlu’nda, yayın dünyasında çalışmaya başlar. O sırada Simavilerin yayınladığı “Yedi Gün” dergisinde de şiirleri ve yazıları yayınlanmaktadır.

Nâzım’ın oyunları alt sınıflara hitap edip, onlar arasında rağbet gördüğü gibi, şiirleri de okunmakta, rağbet görmektedir. Ama şiirlerinin bir de harp okulu öğrencileri arasında yaygın ve gizli gizli okunduğu biliniyor. Özellikle Avrupa’da faşizmin tırmanışa geçtiği, savaş çanlarının çaldığı bu dönemde, Türkiye, savaşa girmese de Nazi Almanya’sıyla iyi ilişkiler içindedir. Bu koşullarda Türkiye sermayesinin ve devletin Nâzım’ın faaliyetlerinden rahatsız olmaması düşünülemez. Hele de dünyanın hızla büyük bir savaşa sürüklendiği bir

dönemde harp okulu öğrencilerinin Nâzım'ın sa-kıncalı yazıları-şiiirlerini okuyup şiiirlerinden etki-lenmelerini asla kabul edemezlerdi. Bu nedenle bir kılıf bulunup Nâzım cezaevine kapatılmalı, propa-ganda yapması engellenmeliydi. 17 Ocak 1938'de bir kez daha tutuklandı, Ankara'ya götürülüp as-keri cezaevinde bir hücreye kapatıldı. Askeri isya-na teşvik nedeniyle açılan dava hızla bitirildi. Ma-yıs 1938'de askeri Yargıtay Nâzım'a verilen 15 yıl ağır hapis cezasını onayladı. Bu ceza Kemalistleri tatmin etmemiş olacak ki, bir dava daha açıldı. Cezaevinden alınan Nâzım bu sefer donanmaya ait Yavuz zırhlısına götürülüp pis bir hücreye kapatıl-dı. Donanmayı isyana teşvikle suçlandı ve dava da Yavuz zırhlısında görüldü. 10 Ağustos'ta başlayan mahkeme 29 Ağustos'ta Nâzım'ı 20 yıl ağır hapse mahkûm etti. İki ceza toplanarak, o yıllardaki en yüksek hapis cezası olan 28 yıl 4 aya bağlandı.

CEZAEVİ YILLARI

Karar kesinleştikten bir süre sonra Nâzım'ı Çankırı cezaevine götürdüler. Burada Kemal Ta-hir, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'yla birlikte aynı odada kalıyorlardı. Çankırı'dayken daha sonra "Dört Ha-pishaneden" adıyla kitaplaştırılacağı şiiirlerin Çan-kırı bölümünü yazdı. Bir yandan da daha İstan-bul'dayken başladığı "Kuvâ-yi Milliye Destanı"nı yazmaya devam eden Nâzım, bununla da yetinme-di, annesi Celile Hanım'dan resim malzemeleri ve resim tekniği üzerine kitaplar isteyip, resim çalış-maya da başladı. Bütün bunları yaparken kafasın-daki asıl projeyse "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi" idi. Bu proje daha sonra değişti. "Kuvâ-yi Milliye Destanını" da içine alarak "Memleketimden İnsan Manzaraları" oldu. Buna daha sonra geleceğiz.

Çankırı hapishanesindeyken Ferit Almar'ın

isteği üzerine Nâzım, Tosca Operasının çevirisini yapar. Devlet opera ve balesi bu eseri 1941'de sahneye koyar. Nâzım'ın çevirisini yaptığı bu eserin prömiyerinde o dönem cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü de yer alır.

Bu tutsaklık sürecinin daha başında önce Ankara sonra da Yavuz zırhlısında kaldığı havasız, nemli hücreler Nâzım'ın sağlığını bozmuş, siyatik belasını başına sarmıştır. Zaten daha Ankara'dayken idamı istenince yazdığı "Karıma Mektup" şiirinde siyatikten bahseder. Şimdi Çankırı'nın kötü havası sağlığını daha da kötü etkilemeye başlamıştır. Doktor raporuyla, kaplıcalı bir kente gönderilmesi istenir. Bunun üzerine Bursa Kalesine sevk edilir. 1933-1934'te kısa bir dönem kaldığı Bursa Kalesi'nde bu sefer on yıldan fazla kalacaktır.

Bursa kalesinde kaldığı yıllar boyunca ipekli kumaş dokuyarak, ayna dökerek, çeviri yaparak hem kendi ihtiyaçlarını karşılamış hem hapishanedeki yoldaşlarına hem de dışarıya Piraye'ye para göndererek ailesinin yaşamını kolaylaştırmaya çalışmıştır.

BİR ŞAHESER: MEMLEKETİMDEN İNSAN MANZARALARI

Şimdi "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi"nin nasıl "memleketimden insan manzaraları" olduğuna bakabiliriz. Bu destan Nâzım'ın şaheseridir. "Saman Sarısı" Nâzım'ın olgunluk çağında yaratığı bir diğer şaheseri olsa da "insan manzaraları" onun ustalık belgesidir. 1908-1950 arasındaki 42 yılı, zindanda yatan bir komünistin hem Anadolu'daki hem dünyadaki gelişmeleri ekonomik, politik, toplumsal çalkantılarıyla, II. Dünya savaşını özellikle Sovyetler Birliği'nde yaşananları bazı detaylarıyla, sanki bizzat orda, cepheymişçesi-

ne canlı bir çizimdir. Nâzım bu şaheserinde şiir sanatını ustaca kullandığı kadar, kullandığı sinematografik dille, pek çok sahneyi, detayı, tıpkı bir sinema perdesindeymişçesine okuyucunun gözlerinin önünde canlandırır. Anadolu'da bozkırın ortasında bir hastanede bir bebenin doğuşunu aktardığı aynı ustalıkla, Moskova önlerinde yaşanan çarpışmaları, cephe gerisinde bir Partizan'ın, Zoe'nin, yakalanışından sorgusuna, sorgudan idamına kadar bütün ayrıntılarıyla ustalıkla çizer. Şiir sanatının bütün marifetlerini, coğrafya bilgisini, ekonomi ve politikaya dair gelişmeleri, olayları gerçek nedenleriyle çözümlemedeki ustalığını sinema ve tiyatro sanatının marifetleriyle birleştirip yarattığı bu ölümsüz şaheseri için Nâzım şunları söylüyor:

“İnsan Manzaraları'nı 1941 yılında Bursa hapisanesinde yazmaya başladım. Daha önce “Meşhur Adamlar Ansiklopedisi” üzerinde çalışıyordum. Ansiklopedinin kahramanları generaller, sultanlar, seçkin bilginler, sanat adamları ya da güzellik kraliçeleri, katiller, milyarderler değil; işçiler, köylüler, zanaatkarlar, ünleri fabrikaların, işliklerin, köylerin ve işçi mahallelerini dışına taşmamış olan kimselerdi. Alman faşizmi Sovyetler Birliği'ne saldırdı bu sırada. Yaşlı bir gardiyandan haberi öğrendiğimde yüreğimin nasıl titrediğini anımsıyorum. Kendi kendime ‘bir yirminci yüzyıl tarihi yazmak gerekli’ dedim. ‘Meşhur Adamlar Ansiklopedisi’, ‘İnsan Manzaraları’na bir bölüm olarak girdi. Ansiklopedinin özlü dili, destanın üslubunu da belirledi.

“İnsan Manzaraları'nda şiirin birkaç sözle çok şey söyleyebilme olanaklarından yararlandım. Kimi zaman şiire çok yaklaştım, kimi zaman çıplak nesil olarak kaldı yazdıklarım. Tiyatro ve sinema olanaklarından yararlandım.

“Destanımda, yazgıları, düşünceleri ve eylemleriyle üç yüzden fazla insan var. Olay Avrupa’da, Asya’da, Türkiye’de, Fransa’da, Sovyetler Birliği’nde, Çin’de ve diğer ülkelerde geçmektedir. Bu kadar geniş kapsamlı olayları ve bu kadar çok insanı anlatı türünde yazmaya bir insanın ömrü yetmezdi. Fakat şiir özlülüğüyle, yirmi otuz dizide bir insan kişiliğini betimleme, onun yazgısını anlatabilme yeteneğiyle böyle bir işin başarılması olanaklı kılıyor.”

Nâzım’ın burada bahsettiği kahramanlardan bazıları bütün kitap boyunca varlıklarını sürdürürken bazıları da birkaç sayfa içinde görevini yerine getirir ve kaybolurlar. Ancak Nâzım bu karakterleri öylesine ustalıkla çizer ki, her biri ölümsüz bir karakter olur, belleklerde yer ederler. Naziler tarafından kurşuna dizilen Gabriel Peri, yine Naziler tarafından işkenceden geçirilip idam edilen partizan Tanya, Karayılan gerçek hayattan alınmış gerçek kişilerdir. Ha keza Halil; Nâzım’ın kendisidir.

İnsan manzaraları, Nâzım’ın cezaevi yıllarındaki tek ürünü değildir. Bu dönem “Dört Hapishaneden”in yanı sıra Piraye için yazılan ve daha sonra “21-22 şiirleri” adıyla kitaplaştırılan şiirler vardır. Bu yılların bir diğer eseri de “Rubailer”dir.

Bursa Kalesi, Nâzım’ın sadece kendi sanatıyla uğraştığı bir yer olmadı. En az sanatı kadar önemli başka insanlarla ilgilendi. Burada kaldığı süre içinde Orhan Kemal’le, İbrahim Balaban’la ve başka insanlarla da ilgilendi. Bir roman ve öykü ustası Orhan Kemal’i yetiştirdiği gibi, bir köylüden dünya çapında bir ressam yarattı. Üstelik sadece sanat yönünden ilgilenmekle yetinmedi, birçok insana okuma-yazma öğretti, ekonomi-politik, felsefe, sosyalizm dersleri verdi, öğretmenlik yaptı.

ÖZGÜRLÜĞE DOĞRU: KAMPANYALAR, AÇLIK GREVLERİ

İkinci emperyalist savaş sona erip Almanya ve faşizm yenilince, dışarda geniş kesimler artık Nâzım'ın serbest kalabileceği bir ortamın doğduğunu anladılar. Bu güçlü rüzgârın esmesinde dünyanın yeni konjonktürünün de önemli bir payı var. Zira faşizmin Avrupa'da bir sistem olarak yerleşmesinin engellenmesinde de faşizmin yenilgisinde de başrolü Sovyetler Birliği oynadı. Savaş sonunda Doğu Avrupa'da birbiri ardına Halk demokrasileri kuruldu; sosyalizm artık bir dünya sistemi haline geldi. Şimdi yeni bir dünya kuruluyordu. Bu durumda Türkiye'nin iç dengelerindeki değişiklik ve gelişmeler de göz önüne alındığında bir af çıkarılması kaçınılmazdı.

Uzun hapisane yılları, hele de savaş nedeniyle kıtlık ve yokluğun yaygın olduğu, açlığın kol gezdiği bir dönemde hapisaneler, Nâzım'ın sağlığını bozmuş, karaciğerinden kalbine kadar ciddi sağlık problemlerine neden olmuştur.

1948 yılıyla birlikte Nâzım'ın özgürlüğü hem Türkiye içinde hem de dünyada daha çok gündemi işgal etmeye başladı. Vatan gazetesinden Ahmet Emin Valman Nâzım'ın serbest bırakılması için bir af kampanyası başlattı. Bu kampanya Vatan'ın tirajında bir artış sağlayınca diğer gazeteler de sık sık Nâzım'la ilgili yazılar yayımlamaya başladılar. Ama artık Nâzım, bırakalım zindanı, Türkiye'de sığmıyor, Uluslararası arenada gündemi meşgul etmeye başlıyordu. Fransa'dan edebiyat-sanat çevreleri konuyu sık sık gündeme getiriyor, art arda Nâzım hikmet şiirleri yayınlıyorlardı. Fransız şair Tristan Tzara'nın girişimiyle dünya çapında tanınmış bilim ve kültür insanları Nâzım'ın özgürlüğü için BM'den girişimde bulunmasını iste-

mişlerdi. Yurtiçinde Türkiye Gençler Derneği, Avrupa'da Jön Türkler Birliği gibi ilerici dernek ve çevreler Nâzım'a özgürlük kampanyaları düzenliyor; Uluslararası alanda faaliyet gösteren yazarlar birliğinden hukukçular birliğine kadar bütün ilerici örgütler Nâzım'a özgürlük talebini gündemde tutuyorlardı. 10 Ocak 1950'de Jön Türkler Birliği, tıpkı Sabahattin Ali gibi Nâzım'ın da öldürülüp yok edileceğine dair kuşkuları olduğunu açıklayan bir bildiri yayınladı.

Hem içerde hem de dışarda sürdürülen kampanyaları elleri kolları bağlı, demir parmaklıklar ardından izlemeyi daha fazla sürdüremeyen Nâzım, harekete geçmeye karar verdi. Bir süre daha bekleyecek ve eğer somut bir gelişme olmazsa açlık grevine başlayacaktı. Bu kararını 30 Mart 1950'de dostlarına ve yakınlarına yazdığı mektuplarla bildirdi.

Nurullah Ataç, Halide Edip Adivar, İbrahim Çallı, Behçet Kemal Çağlar dahil pek çok aydın ve sanatçının imzasıyla 4 Nisan'da Cumhurbaşkanı, başbakan ve millet meclisine Nâzım Hikmet'in bir an önce serbest bırakılmasını isteyen bir dilekçe gönderildi.

8 Nisan 1950'de Nâzım açlık grevine başladı. Aynı gün Sultan Ahmet cezaevine götürüldü. Aynı gün Ankara'dan bir telgraf aldı. Telgrafı, Ankara'da Nâzım'ın serbest bırakılması için uğraşan avukatı Mehmet Ali Sebük yollamıştı. Sebük girişimlerinin sonuna yaklaştığını, bu nedenle de açlık grevini ertelemesini rica ediyordu. Nâzım bu ricayı kırmayarak 10 Nisan'da eylemine ara verdi. Aynı gün önce hastaneye, oradan da Üsküdar Paşakapısı cezaevine sevk edildi. Avukatının girişimleri herhangi bir sonuç vermeyince 1 Mayıs 1950'de Nâzım yeniden açlık grevine başladı. Kendi el yazısıyla avukatına bir mektup yazarak,

açlık grevi boyunca eğer zayıf düşer de kendisine zorla müdahale yapmalarını engelleyemezse, gücü yerine gelir gelmez zorla müdahaleyi -damardan beslenmeyi keseceğini ve eylemine kaldığı yerden devam edeceğini bildirir. Sonra bu eyleminin ya serbest bırakılıncaya ya da ölünceye kadar süreceğini ekler.

Su ve sigara dışında hiçbir şey almayan Nâzım, 9 Mayıs'ta Cerrahpaşa hastanesine yatırılır. Ama daha cezaevindeyken 5 Mayıs'ta vasiyetini yazıp avukatına vermiştir. Bu, Nâzım'ın eyleminde ne kadar kararlı olduğunu gösterdiği için, bu tarihten itibaren Nâzım ve açlık grevi eylemi, bütün gazetelerin önemle üzerinde durduğu bir konu haline geldi. Nâzım'ın serbest bırakılması için girişimler yoğunlaştı. Nâzım Hikmet'in annesi Celile Hanım, ilerlemiş yaşına ve kendi hastalıklarına aldırmadan Galata Köprüsü'ne çıkıyor, gelen geçen herkesten Nâzım'ın özgürlüğü için imza topluyordu. Ayrıca İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği üyesi üniversite öğrencileri bildiriler dağıtıyor, afişler yapıyor, Nâzım'a özgürlük istiyorlardı.

14 Mayıs 1950'de milletvekili seçimleri yapılır. Hükümet düşer. DP. Büyük bir çoğunlukla seçimlerin galibidir. 15 Mayıs'ta Nâzım'a özgürlük isteyenler, Nâzım'la dayanışma amacıyla Laleli'de bir toplantı yaparlar. Toplantıyı faşistler basar, kavga çıkar. 16 Mayıs'ta da Nâzım'ın özgürlüğü için emek veren bir grup aydın ve sanatçı Nâzım'a gider, sorunla ilgilenecek bir hükümet olmadığını, bu nedenle yeni hükümet kuruluncaya kadar eylemine ara vermesini rica ederler. Nâzım 19 Mayıs'ta bu insanları kırmak istemediği için açlık grevine ara verdiğini açıklar.

Yeni kurulan DP. Hükümeti 15 Temmuz 1950'de af çıkarınca, 13 yıl 5 ay süren bir tutsaklıktan sonra Nâzım yeniden serbest bırakılır.

ÖZGÜRLÜK VE SOVYETLER BİRLİĞİ'NE KAÇIŞI

Serbest kalan Nâzım Hikmet, bir süre, Salacak'ta, eski dostu Vâ-Nû'nun evinde kalıp dinlendi. Daha sora da annesi Celile Hanım'ın Bahariye'deki evine yerleşti. Bu süreç içinde dışardaki normal yaşantıya yeniden ayak uydurmaya çalışan Nâzım, polis tarafından izlenmekte, nereye gitse peşinde polisler adım adım onu takip etmektedir. Nâzım cezaevinden çıktıktan sonra toplanan Dünya Barış Konseyi, Uluslararası Barış Ödülünü Nâzım'la birlikte ABD'den Paul Robenson'a, İspanya'dan, Pablo Picasso'ya, Polonya'dan Wanda Jakubowska'ya verilmesi kararı alır. Ancak Nâzım Hikmet 24 saat takip edildiği ve kendisine pasaport verilmediği için ödülü almak üzere Kasım 1950'de yapılan ödül törenine gidemez.

Cezaevinden çıktıktan sonra Münevver'le birlikte yaşamaya başlayan Nâzım, 23 Mart 1951'de Piraye'den boşanır. Birkaç gün sonra da Münevver, Nâzım'ın oğlu Mehmet Fuat'ı dünyaya getirir. Mehmet'in doğumu, zaten zar zor geçinen ailenin geçimini daha da zorlar. İş için her yere başvuran Nâzım'a İpek film dışında hiç kimse iş vermez. Nâzım bu dönemde hem efekt yapar hem de senaryo yazar. Ancak senaryoları müstear isimlerle yazdığı için çok azı biliniyor. Bilinenleri Üçüncü Selim'in Gözdesi, Barbaros Hayrettin Paşa ve Balıkçı Güzeli filmleridir.

Nâzım tahliye olmuş olsa da devlet Nâzım'ın peşini bırakmaz. 8 Haziran 1951'de askere çağrılır. Deniz subayıken çürüğe ayrılıp ordudan uzaklaştırılan bir insana 50 yaşına gelince sağlam raporu verip askere çağırın devletinin niyetinin temiz olmadığı açıktır. Askerlik yapmak üzere Sivas-Zara'ya gitmesi istenen Nâzım, kendisini de öldürüp yok

edeceklerini anlayınca yurtdışına çıkmaya karar verir. Ve komünist şairin yüzü doğal olarak Sovyetler Birliği'ne dönüktür.

17 Haziran'da Münevver'le, askerlik sorunuyla ilgili görüşmek için Ankara'ya gideceğini söyleyip, sabaha doğru evden çıkar. O saatte çıkmasının nedeni, kapıda bekleyen polislerin o saatlerde uyuyor olmasıdır. Beklediği gibi olur, polisler arabada uyuduğu için Nâzım'ın çıktığını fark etmezler. Daha önceden sözleştikleri gibi, eniştesi Refik Erduran'la buluşmak üzere Tarabya'ya gider. R. Erduran sürat motorunu ayarlamış Nâzım'ı beklemektedir. Nâzım gelir gelmez motor hızla hareket edip Karadeniz'e açılır. Amaçları Varna'ya gitmektir. Ancak açık denizde Romanya bandıralı Plekhanov gemisini görünce ona yanaşırlar. Nâzım kendisini tanıttikten sonra gemiye çıkmak istediğini iletir. Kaptan gemiyi durdurup, gerekli yerlerle haberleştikten sonra Nâzım'ı gemiye alır. Erduran İstanbul'a dönerken Nâzım geminin gittiği Köstence Limanına doğru yol almaya başlar. Nâzım gemiye çıkıp mürettebatın yemek yediği yemek salonuna girdiğinde duvardaki "Nâzım Hikmet'e Özgürlük" yazısını görüp duygulanır. 20 Haziran 1951'de Bükreş radyosu, Nâzım Hikmet'in Romanya'da olduğunu bütün dünyaya ilan eder. 10 gün kadar Romanya'da kalan Nâzım 29 Haziran'da Moskova'ya uçar. Onu havaalanında, Sovyet Yazarlar Birliği Başkanı Konstantin Simonov ve bir yazarlar heyeti karşılar. Karşılamanlar arasında İnsan Manzaraları'nda anlattığı Partizan Tanya'nın yani gerçek adıyla Zoe'nin annesi de vardır ve Nâzım'a, kızını anlattığı o güzel şiiri için teşekkür etmeye gelmiştir.

Nâzım'ın uzun yıllar sonra yeniden döndüğü Moskova'dan ilk ayrılışı 1951'de Prag yolculuğuyla olur. Daha önce kendisine verilen, ama pasa-

port verilmediği için alamadığı Barış ödülünü alması için davet edilmiştir. Temmuz ayında gittiği Prag'dan Dünya 3. Gençlik Festivaline katılmak için Berlin'e geçer. Festival sırasında Şili'nin büyük ozanı Pablo Neruda ile tanışırlar. İki büyük ozanın yolları ilk defa kesişse de aralarında çok sıkı bir dostluk doğar.

Moskova'ya döndükten sonra Çin seyahatine çıkmak ister. Amacı hem Çin devriminin yarattığı değişimi ve yeni Çin'i görmek hem devrimin büyük coşkusu tatmak hem de KUTV'da birlikte okuduğu ve hikayesini Jakond ile Sİ-YA-U'da anlattığı arkadaşı, dostu, yoldaşı Emi Siav'yu ziyaret etmektir. Ancık çıktığı seyahati tamamlayamaz. Geçirdiği bir kalp krizi nedeniyle acilen Moskova'ya dönmek zorunda kalır. 4 ay boyunca hastanede yatar, hastaneden sonra da kendisine ayrılan özel doktoru diyebileceğimiz Dr. Galina Grigoryeona 8 yıl boyunca hiç ayrılmadan Nâzım'a bakacaktır.

Moskova'ya gittikten sonra yazdığı şiirler arasında barışı işlediği "Japon Balıkçısı", "Kız Çocuğu" gibi şiirlerinin yanında, Sovyetler Birliği'ndeki kadının toplumdaki yerini anlattığı "Sovyet Kadını" ve yine Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri anlattığı "işler Atom Reaktörleri" gibi şiirlerini yazar. Şiirleri artık dünyanın pek çok diline çevrilmekte, pek çok ülkede yayınlanmaktadır. Daha önce cezaevindeyken yazdığı "Ferhat ile Şirin", "Yusuf ile Mefisto" oyunları sahneye konur ve büyük ilgiyle karşılanır. Yeni yeni oyunlar yazar. Özellikle sosyalist ülkelerde ortaya çıkan bürokrasiyi yediği "İvan İvanoviç Var mıydı Yok muydu?" bu dönemde yazdığı oyunlardan en çok bilineni olduğu gibi en çok tartışılanı da oldu. Aynı dönem yazdığı "Enayi" de tıpkı İvan İvanoviç gibi Moskova Berlin, Prag, Varşova, Leipzig, Ripa, Aşkabat, Bratislava, Krakov gibi pek çok büyük kentte sahnelenir.

Çoğu kez kapalı gişe oynayan oyunlar büyük ilgi çeker. İvan İvanoviç, yerden yere vurduğu bürok-rasiyi rahatsız etmiş olmalı ki, Moskova'da sadece beş gün sahnelenir.

1957'de bir süre Bulgaristan'da kalır. Burada "Varna Şiirleri" adıyla bilinen şiirlerini yazar. 1958'de Varşova, Paris, Berlin, Prag gibi kentleri gezer. Her geçtiği yerden Nâzım'a yansıyanlar kalıcı şiirler olarak geri döner: "Bach'ın Re Minör Konçertosu", "Prag'da Bahar", "Masalların Masalı" bunların ilk akla gelenleridir. Prag'da, iki yıl önce ölen arkadaşı Nezval için de şiirler yazar.

SAMAN SARISI VE MERHABA KÂİNAT

Nâzım 1958'de ilk defa Paris'e gider. Paris treni İsviçre'den geçerken camdan seyreden Nâzım yol boyunca edindiği izlenimleri "İsviçre'den Geçerken" şiiriyle kalıcılaştırıp bütün dünyayla paylaşır.

Mayıs sonunda geldiği Paris, Nâzım'da müt-hiş duyular uyarır. Onun için Paris demek, anesinin gençliği demektir, Eluard demektir, Aragon demektir, Fransız komünistleri ve illa da Paris Komünü demektir: "O duvar" yani Federeler Duvarı ve kurşuna dizilen Komünarlar demektir.

Ve aşk demektir. Nâzım Paris'e geldiğinde yorgun ve çatlak kalbinde yeni bir aşk çiçek açmaya hazırlanmaktaydı. Bu aşkla kalbi de ruhu da yenilenen Nâzım için Paris'te her şey "Saman Sarısı"dır, aşk rengindedir. Vera Tulyakova, Nâzım'ın son aşkı olacaktır. Ama önce kaçır Vera'dan. Vera kendisinden 30 yaş küçüktür çünkü. Üstelik evlidir ve bir de bu evlilikten çocuğu vardır. Duygularını, aşkını, yüreğini Vera'ya açar ve kaçır. Bu kaçış 9 ay sürer. Moskova'ya döner dönmez ilk işi Vera'yı aramak olur. Vera'da Nâzım'a karşı kayıtsız değildir, aşkı karşılık bulur. Ve 1960'tan 1963'e

kadar, Nâzım ölünceye dek birlikte yaşarlar.

Bu aşk sayesinde canlanan, coşan, gençleşen Nâzım, İnsan Manzaraları'ndan sonra, olgunluk çağında bir şaheser daha yaratır; "Saman Sarısı". Masalsı ve Lirik bir anlatımla yazdığı bu nehir şiirinde Nâzım, düşünle gerçeği, dünle bugünü, olmuş olanla olmakta olanı karşılıklı etkileşimleri ve çağrışımlarıyla beraber, iç içe verir.

"Saman Sarısı"nda geliştirdiği aynı teknikle "Havana Röportajı"nı da yazar. Bu, şiir üzerinde durmak gerekiyor. Çünkü Nâzım bu şiiri yazmazdan hemen önce gittiği "61 yazı ortalarında" kendi gençlik heyecanını bulmuş, devrimi bütün coşkusuyla bir kez daha yaşamıştır. Nâzım, sosyalizm fikriyle tanıştıktan hemen sonra Sovyetler Birliği'ne gitti. İlk gidişinde 1921-1924 ikincisinde 1925-28 yılları arasında orada yaşadı. Bu yıllar hem Nâzım'ım gençlik yılları hem de Ekim Devrimi'nin yarattığı büyük heyecanla ve coşkuyla girilen, daha önce hiç yaşanmamış yepyeni bir dünyanın kuruluşu süreciydi. Nâzım, olgunluk çağında gittiği Küba'da kuruluş yıllarının heyecanını, coşkusunu yeniden buldu. O coşkusıyla yenilendi. Küba, Nâzım'a gençliğini yeniden verdi. Bu da büyük şairin sanatında yeni bir sıçrama yarattı. "Saman Sarısı"nın da "Havana Röportajı"nın da yaratımında bu coşkunun önemli bir payı var.

Küba Devrimi Nâzım'ı öylesine etkiledi, öylesine coşturdu ki, Küba devrimi'nin ışığında Nâzım kendi kendisiyle hesaplaşmak durumunda kaldı. "Ülkemden ayrılmakla hata ettim. Dağlara çıkmak ve çetecilik yapmak gerekirdi. Halkının geleceği için mücadele eden insanın halkıyla canlı bir bağ içinde de olması gerekir. Bugün gerçekçi olan tek yol budur. Öldürülürdük. Fakat ne çıkar bundan? Birkaç yüz şiir daha az yazılmış, ne önemi var bunun? Ülke içinde mücadele etmek gerekir. Ben

hata ettim. Buradan onlara yararlı olamazdım” (Vera Tulyakova; Nâzım’la Söyleşiler, sf.133) Bu hesaplaşmadan çıkardıklarını Vera’ya böyle anlatır.

Devrimin bütün bir toplumu sardığı, eskiyi yıkıp büyük bir heyecanla yeniyi kurduğu 1961 yazı, Nâzım’ın yüreğinde Ekim Devrimi’nin yaktığı ateşi yeniden canlandırdı. Bu ateş Havana Röportajı’ndan sonra da devam etti. “Severmişim Meğer” ve 1963’te yazdığı “Tanganik Röportajı” gibi son şiirlerinde bu ateş açıkça hissedilir.

Nâzım Küba’dan döndükten sonra SBKP 22. kongre toplanır. Davetliler arasında Nâzım’ın adı yoktur. Buna çok üzülür ve nedenini bir türlü anlayamaz. Bu nedeni ancak bir yol sonra öğrenir. Aslında Nâzım da davetliler arasındadır. Bunu bildirmesi içinde Laz İsmail’e, yani İsmail Bilen’e davetiyesi verilmiştir. Ama Laz İsmail bu daveti Nâzım’a bildirmemiş, Kongre’ye katılımını engellemiştir. Bu kötücül davranış sadece Kongre’ye katılımı engellemekle kalmaz. 1963 yılında Nâzım’a Lenin nişanı verilmesi gündeme geldiğinde de TKP Dış Büro şefi olan Laz İsmail yine devreye girer ve bu nişanın verilmesini engeller. Nâzım bunları öğrendiğinde duygularını şu dizelerle yansıtır.

“Artık şaşkırtmıyor beni dostun kahpeliği
elimi sıkarken sapladığı bıçak”

Nâzım 1962 yılında bir kez daha Paris’e gider. Burada karşılaştıkları Yaşar Kemal’le ilk defa yüz yüze konuşma fırsatı bulurlar. Yaşar Kemal’le yaptığı konuşmalardan sonra, hakkında, Türkiye’deki burjuva gazetelerin yazdıklarına cevap verme ihtiyacı duyar. “Nâzım Hikmet Vatan Hainliğine Devam Ediyor Hala” şiirini bir tokat gibi patlatır suratlarında. Arkasından “Türkiye İşçi Sınıfı-

na Selam” diye seslenir. Bu usta işi şiiri, yeni bir başka usta Ruhi Su besteleyip o muhteşem sesiyle söylediği günden beri de Nâzım, Türkiye işçi sınıfını selamlamaya devam ediyor. 1962 yılında, ölümün o soğuk nefesini hissetmişçesine kendi yaşamından izler taşıyan romanı “Yaşamak Güzel Şey”i yazar. Ve sonra da kendi cenaze törenini: “Cenaze Merasimim.”

1963 yılında Afrika seyahatine çıkar. Döndükten sonra da Tanganika Röportajı’nı kaleme alır. Bundan bir süre sonra, bir sabah, 3 Haziran 1963’te “elveda dünya” ve “merhaba kâinat”.

Bir keresinde, ölenlerimiz hakkında konuşurken şunları söylüyor Nâzım: Hayatlarında dövüşenlerin isimleri, ölümlerinden sonra da sağ kalan düşmanlarıyla kavgaya devam ederler. İşte Nâzım’da bu kavgayı sürdürmeye devam ediyor. Tıpkı 1977 1 Mayıs’ında proletarya Taksim Meydanı’nı Kızıl Meydan’a çevirirken olduğu gibi, yine haykırıyor Nâzım kürsüden bütün dünyaya:

“1 Mayıs
Yaşım yirmi
Lenin sağ
Bir tek Kızıl Meydan
150 milyon insan
35 yıl geçti aradan
Yaşım yine yirmi
Lenin yine sağ
1 milyar insan”

Ve Nâzım, ölümünden 50 yıl sonra da tıpkı yirmi yaşında olduğu gibi sınıf düşmanlarıyla kavgaya devam ediyor hala. Yoldaşlarıyla omuz omuza.

YAŞAR KEMAL: O GÜZEL ATLARA BİNİP GİTTİ

Yaşar Kemal gittiğinde yazmamı istemişlerdi. Elim kaleme varmamış, hiç mi hiç içimden gelmemişti yazmak. Şimdi ölümün üzerinden bir yıldan fazla bir zaman geçti. Kitap satış listelerine baktım da ölümünden sonra neredeyse dört katından fazla satış ortalaması yakalamış ustanın kitapları. Kitaplarını tekrar okurken aldığım notlarımı çıkardım ve başladım yazmaya.

Ne zaman doğduğuna dair değişik tarihler söylense de 1920'de doğduğu kabul edildi sağlığında. Van Gölü kıyısında Ernis köyünde doğduğunda Kemal Sadık koymuşlar adını. Anası, kendi söylemiyle "çok önemli bir kadın" olan Nigâr Hatun, babası ise Sadık Gökçeli ya da Yaşar Kemal yani nüfustaki adıyla Kemal Sadık Gökçeli daha küçükken Ernis Köyü'nden göçüp, gelip yerleşecekleri Çukurova'nın Hemite Köyü'ndeki adıyla Kürt Sadık. Çocukluğu Hemite'de geçer. Bu köyde okul olmadığı için her gün tellerle bağlı uyduruk bir sala binip Ceyhan nehrinin öte yakasına geçer ve okula gider. Bu okulla ilgili olarak bir anısında şunları söyler:

"Bir gün köye bir çerçi geldi. Köylü kadınlara istediklerini borca veriyor, bir deftere yazıyordu.

Çerçeye sordum bu yaptığın ne diye. Yazı olduğunu sonra okuyup unutmayacağını söyledi. Artık okula yazılacak, üç ayda okur yazar olup bir daha söylediklerimi hiç unutmayacaktım. Bizim köyde hiç okur yazar yoktu. Bir saat uzaktaki Burhanlı Köyü öğretmeni Ali Rıza Bey'di. Mehmet'le huzuruna çıktık. Ben, dedim, okumaya geldim. Olur, dedi öğretmen. Ama senin ayakkabın, kafa kâğıdın var mı? Yok. Kalem defter? O da yok... Giysiler yırtık pırtık... Ben başladım, ben daha üç ayda okur yazar olur, sonra zahmet vermem. Yemini billah ettim ki üç aydan çok başına bela olmayacağım. Adamla uzun bir tartışma... Öğretmen bana kafa kâğıdının gerekliliğini, ayakkabısız olamayacağının sebebini bir türlü anlatamıyordu. Sonunda bana yirmi beş kuruş verdi, git, dedi, kendine defter kalem al. Beni de bir sınıfa soktu. Bir de Alfabe verdi. Alfabede nar resimleri vardı. Ömrümde böyle şiirli bir büyüye rastlamadım. O gün bütün defteri karaladım. Ne kadar harf varsa hepsini durmadan yazdım. Akşam defterde karalanmadık hiçbir yer kalmamıştı. Üç ay sonra artık gazete bile okuyor, dağlara, taşlara bulduğum kağıtlara, duvarlara yazılar yazıyordum.”

Yaşar Kemal ilk gençlik yıllarında bir dönem eğitimlik yapıyor. Sonradan Adana Ramazanoğlu Halk Kütüphanesi'nde memur oluyor. Yazı sevrüveni de esas olarak burada başlıyor. 30 bin kitap arasında mutlu olan Yaşar Kemal gece gündüz durmadan okuyor. Öyle ki geceleri kütüphanede sabahladığına şahit olan çok. Okuma, biriktirme, bir noktadan sonra yazmaya dönüşüyor.

Kütüphanede çalıştığı bu dönemde daha sonraki hayatında çok önemli bir yere sahip olan Orhan Kemal'le tanışıyor. Kitaplarından zaten tanıdığı Orhan Kemal'e hem hayranlık duyuyor hem de saygısı var. Nazım Hikmetle birlikte yat-

tiği Bursa Kalesi'nden salıverilen Orhan Kemal Adana'ya geliyor. Yıl 1943. Bir gün Ramazanoğlu Kütüphanesi'ne gelip "Goriot Baba"yı istiyor. Niyeti eve götürüp okumak. Görevli memur yok diyor. "Abone değilsin, götüremezsin." Yaşar Kemal müdahale ediyor, kitabı veriyor. Böylelikle tanışıyorlar ve aralarında sıcak bir dostluk başlıyor. Bir süre sonra Yaşar Kemal, Orhan Kemal'den yazdığı hikayelerini okumasını istiyor. Hikayeleri okuyan Orhan Kemal, ondaki cevheri de hemen görüyor. Ama eksik olan yanını da görüyor. Dönüp soruyor: "Kemal Sadık, sen yazıyorsun ama söyle bakalım sen kimden yanasın? Cemil Ağa'dan mı yanasın yoksa bunlardan mı?" Bu soru Yaşar Kemal'in gözünü açıyor ve hemen safını belirliyor: "Evet bunlardan yanayım." Böylelikle emekten, emekçiden yana bütün bir ömür boyu yer aldığı, alacağı safını belirlemiş oluyor.

Kütüphanecilik döneminden sonra Toroslar başta olmak üzere köy köy dolaşıp "ağıtlar"ı derliyor. Yollara düşmezden önce folklor araştırmaları yapacağına dair bir belge alıyor halkevinden. Bu belge sayesinde "ağıtlar"a ulaşması kolaylaşıyor. Bir anlamda sözlü edebiyatın derlenmesini yaptığı bu dönemden bahsederken; "Anlamayanlar devlet görevlisi sanıyordu. O kâğıt sayesinde çok beladan kurtuldum." diyor. "Ağıtlar" hem basılan ilk kitabı hem de sonrası için önemli. "Ağıtlar"ın peşinden koşarken insanları, halkını tanıyor, yaşam koşullarını, alışkanlıklarını, davranışlarını yakından görüyor, inceliyor, biriktiriyor. Toroslarda adım adım peşinden gittiği "ağıtlar" ona binlerce hikâye anlatıyor. Bu ağıtlar insana dair her duyguyu barındırıyor. Yaşar Kemal, ağıtların hikâye anlatışındaki lirizme, gerçeği anlatışındaki açıklığa ve dürüstlüğe hayran kalıyor. Bir söyleşisinde "Epopenin anası neden ağıtlar olmasın?" diyor. Yani ağıtların

gerçeği mitolojik biçimde yansıttığını da biliyor.

İnsan tanımada ve gerçek yaşam öyküleri dinleyip biriktirmede önemli bir süreç de arzuhalcilik yıllarıdır. İlk daktilosunu 1959 yılında alıyor. Daktiloyu üzerine koyacağı bir sehpa ve bir de tabure alıp oturuyor Adana Adliyesi'nin önüne. Civar köylerden, kasabalardan adliyeye yolu düşen, mahkemelik olan çok. Her gelenin hikayesini dinliyor. Sonra duruma uygun bir dilekçe, başvuru, savunma yazıp veriyor. Artık gelen 3-5 kuruş ne verirse... Olmayandan tavuk, yumurta, peynir, o da yoksa dua da yetiyor. Arzuhaleci kör Kemal herkesin derdini dinleyip istidasını yazarken bir yandan da kendi anlatım biçimini geliştirip güçlendiriyor, üslubunu oluşturuyor. Buradan bir de uzun hikâye çıkarıyor: "Bebek". Bu hikâye daha sonra Cumhuriyet Gazetesi'nde 10 günlük bir tefrika olarak yayımlanıyor.

Cumhuriyet Gazetesi ya da gazetecilik hikayesi başlamadan önce Yaşar Kemal'in bir İstanbul hikayesi var ki evlere şenlik. Sanki bir Federico Fellini filmi. Adı solcuya, komüniste çıkmış, mimmelenmiş biri olunca, Adana'da yaşamak oldukça zorlaşıyor. Ne iş bulabiliyor bu yüzden ne de polis rahat veriyor. Polis baskısı, soruşturmalar, kovuşturmalar, yokluk canına tak ediyor. Kendisinden önce aynı şeyleri yaşayanlar var. Gidip onlarla konuşuyor. Arif Dino, Orhan Kemal gibi dostları yoldaşları yani. Kendisine İstanbul'a gelmesini öneriyorlar. Arif Dino "Sen git. Bir ay sonra da ben gelirim." deyince aklına yatıyor bu.

Ankara'ya sebze, meyve taşıyan bir akrabasının kamyonuyla Ankara'ya kadar geliyor. Orada Arif'in ağabeyi Abidin Dino ve eşi Güzin Dino'yu buluyor. Onların da desteği ve teşviki ile İstanbul'a gidiyor. Cebindeki para birkaç günde bitiyor. Arif'in gelmesine çok var. Parasız, evsiz, barksız

dımdızlak kalıyor. Ne tanıdığı kimse var ne de yol yordam biliyor. Kendince bir çözüm bulup Gülhane Parkı'na yerleşiyor. Sarayburnu'na açılan kapının saçağında uygun bir yer görüyor, park bekçilerine de orada kalacağını söylüyor. Sonra Galata Köprüsü'ne iniyor bir olta alıp balıkçılığa başlıyor. Tuttuğu balıkları kızartıp balık ekmek satıyor. Arif Dino ile Orhan Kemal gelene dek böyle yaşamını sürdürüyor. Hani ekmeğini taştan çıkarıyor derler ya, Yaşar Kemal de denizden çıkarıyor. Orhan Kemal, Kemal Sadık Gökçeli'yi alıp Cumhuriyet Gazetesi'ne Nadir Nadi'ye götürüyor. Birkaç yazısını okuyan Nadir Nadi "Bebek"i tefrika halinde yayınlıyor. Kendisine de "Gel" diyor, "Sen bizim için röportajlar yap. "Yaşar Kemal'in canına minnet. Arayıp da bulamadığı iş bu.

İlk iş Diyarbakır'a gönderiyorlar, eline de bin beş yüz lira veriyorlar. O tarihte bu oldukça büyük bir para. Gidiyor Galata Köprüsü'ne, paranın bir kısmını oradaki balıkçı dostlarıyla paylaşıyor ve düşüyor yola. Röportajlar oldukça ilgi çekiyor. Bu röportajlarda kırdan kente göç ve nedenleri var. Yani ağalar, çözülme sürecindeki feodalizm, ağaların zulmü; köyünden, toprağından kopup gelen köylülerin göçü; çektikleri sefalet, açlık, yoksulluk var. Üstelik bu röportajlar emekten, yoksuldan, ezilenden ve sömürülenlerden yana açıkça saf tutan sosyalist bir edebiyatçının kaleminden çıkıyor. Üstelik kendisi de daha küçük yaşta göç yollarına düşmüş bir yazar. Böyle röportajlar müthiş yankı yapıyor, ilgi çekiyor. Bu durum Yaşar Kemal'in polis dosyasını oldukça kabartmasının yanında dönemin başbakanı Adnan Menderes'in de epeyce canını sıkıyor tabii.

Bebek'le başlayıp röportajlarla devam eden Cumhuriyet macerası 12-13 yıl sürüyor. Bu yılların en önemli röportajlarının başında "Çocuklar

İnsandır” var. Bu röportajlar Ara Güler’in objektifinden muhteşem sokak çocuğu fotoğrafları ve Turhan Selçuk’un çizgileriyle de zenginleştirilerek 1975 yılında Cumhuriyet’te yayınlandı. Daha sonra 1978’de “Allah’ın Askerleri” adıyla kitaplaştırıldı. Son baskısı ölümünden kısa bir süre önce asıl adı olan “Çocuklar İnsandır” adıyla ve Ara Güler’in çektiği fotoğraflarla bezenerek basıldı.

Bu röportajlarda Florya’dan Dolapdere’ye, Sirkeci’den Balat’a kadar çocukların gözünden, özellikle de sokak çocuklarının gözünden bir İstanbul hikayesi vardır. Ama bu hikâyeye kapkara bir İstanbul’u anlatır çünkü bu hikâyeyi anlatan çocuklar kendi hikayelerini anlatırlar. Çünkü onlar açlığın, sefaletin, yokluğun dibine vurmuş; horlanmış, ezilmiş, aşağılanmış, itilip kakılmışlardır. Bu hikâyenin kahramanları, sur dibinde, köprü altlarında, viranelerde, yangın yerlerinde, sokaklarda yatar kalkar, sokaklarda yaşarlar. Ayakkabı boyacılığı da yaparlar, hırsızlık, dolandırıcılık da yan kesicidirler, dolandırıcıdırlar, katildirler. Bu çocuklar kendi gölgelerinden korkacak kadar ürkek, en tehlikeli işleri yapacak kadar cesur ve gözü karadırlar. Bu çocuklarla röportaj yapan, onları konuşturmayı başaran ender insanlardan biridir Yaşar Kemal. Çünkü onları birer çocuk ya da birer suçlu olarak görmez. Onları insan olarak kabul eden bu nedenle kendisi de onlardan biri olan Yaşar Kemal’le konuşmalarında çocuklar kendilerini oldukları gibi açmış, hiçbir şey gizlemeden her şeyi anlatmışlardır. Yaşar Kemal bu çocukların anlattıkları karşısında şaşkına döner. Bir söyleşisinde bu çocuklara dair şunları söylüyor: “Her şeyi, yaptıkları bütün hırsızlıkları, yankesicilikleri, bütün kirli işleri, esrar kaçakçılıklarını, sigara satıcılıklarını, kumarbazlıklarını, zamparalıklarını her şeyi akan bir su gibi bana açık açık anlattılar.

Onlar anlattıkça ben şaşkına dönüyordum. Neye uğramıştım? Başım dönüyordu. Yattıkları yerleri, ağaç kovuklarını, mağaraları, vapur bacalarının altlarını, surları, kamping evlerini, vagonları, köprü altlarını, yıkık evleri, yangın yerlerini, yarı yıkık evleri, ormanı her bir şeyi söylüyorlardı.”

Yaşar Kemal bu röportajları yapmak üzere İstanbul sokaklarını arşınlamaya başladığında İstanbul'a yeni gelmiş. Parasız pulsuz acemi bir gazeteci değil tanınmış, usta bir yazardır. İnce Memed, Orta Direk, Yer Demir Gök Bakır, Ölmez Otu, Teneke gibi eserleri yayınlanmış, en çok okunan yazarlar arasına girmiştir bile. Tam da bu sırada sokağı seçer. İstedığı, çocuklarla konuşmak, “dertleşmektir.” Hem de en alttakilerle, aşağılananlar, horlananlar, itilip kakılanlarla, kimsesizlerle konuşmak için yani bugünün İstanbul'unda sokaklarda yaşayan avuçlarında bali, tiner koklayan, çakmak gazı çeken “kötü” çocukların 70'li yıllardaki versiyonlarıyla konuşmak için. Yazar, hayatı ciddiye aldığı gibi çocukları da ciddiye alıyor ve “Çocuklar da en az bizim kadar ciddi insanlardır.” diyordu.

Çocukları da hayatın kendisini de ciddiye alan yazar bunun bütün yaşamında hisseder ve yazdıklarıyla da hissettirir. Onun romanlarında olsun diğer yazılarında olsun alttan alta kendini hissettiren bir anlayışı, bir yaklaşımı vardır. Mesela haksızlığı hiç kabullenmez. Onu okurken her türlü zorbalık karşısında isyan gibi yüce bir duygunun varlığını hisseder, siz de isyan etmek isteyebilirsiniz. Çoğu zaman da açıktan açığa isyancının yanında saf tutar, isyancıyı desteklersiniz. Mesela insana olduğu kadar ota, böceğe, yılan, sineğe, ağaca velhasıl doğaya saygı vardır. Sadece insanın yaşamı değil, doğayla insanın iç içe uyumlu yaşamına saygı vardır. Onun hikayelerinde çocuklar

bile doğaya zarar vermez. Doğaya zarar verenler hep sömürücü sınıflara mensuptur.

Yaşar Kemal hiçbir zaman piyasa roman-cılığı yapmaz. Tolstoy, "Savaş ve Barış"ta türkü söyleyen bir köylüyü anlatırken onun hiç "müzik yapma" kaygısının olmadığını, içinden geldiği gibi, yüreğinden geçtiği gibi türkü söylediğini yazar. O yüzden de onun türküsü müthiş güzeldir. Bizim Homeros da yazarken böyledir. Bir çocuk saflığıyla içinden geldiği, yüreğinden geçtiği gibi yazar. O yüzden de yazdıklarında ister röportaj ister roman ister hikâye olsun müthiş bir samimiyet vardır. Onun yazılarının en belirgin özelliklerinden biri budur. Bu samimiyeti uzun uzun anlattığı çiçeklere, kuşlara, ağaçlara, börtü böceğe duyduğu derin sevgide de kötülük, zorbalık karşısında baş eğmez, soylu isyanda da erdem karşısında insanın soylu özellikleri karşısında duyduğu heyecanda ve coşkuda da görebilirsiniz. Bütün bunların asıl nedeni ise daha önce belirttiğimiz gibi yanlı olması, taraf tutmasıdır. O soylu öfkenin de o heyecan ve coşkunun da yaşama duyduğu derin sevginin de temelinde, yazarın emekten yana, sosyalizmden yana, insanın geleceğinden yana belirlemiş olduğu bilinçli olarak yan tutan tutumu vardır. Çünkü günümüz burjuva toplumunda emekten yana, sosyalimden yana, taraf olmadan ne doğaya ne de insana dair iyi, güzel, soylu olana sahip çıkılabilir.

Yaşar Kemal romanı dünyanın pek çok diline çevrilip yayınlanmıştır.

O meşhur klişe söylemle bu, yerelden evrensele ulaşmayı başarmasından ileri gelir. Yani dili özgündür, hikayeleri özgündür, ama o, özgün olanın içinde genel olanı çizmeyi başarmıştır. Doğayla insan arasındaki ilişkiyi anlatır, zorbalığa, eşitsizliğe, haksızlığa, ezilmeye, sömürüye karşı çıkar. Karşı çıkmakla da kalmaz, isyan eder. Bu nedenle

dünyanın pek çok diline çevrilmiş, okunmuştur. Onun kitapları okuyanlara cesaret aşılar, onları direnmeye mücadeleye yönlendirir, insana ve geleceğe dair umut verir.

Yaşar Kemal'in kitaplarında bütün bir Anadolu ve Anadolu'da yaşayan her halktan insan vardır. Ağrı'dan Ege'deki adaya, Çukurova'dan Karadeniz'e, İzmir, Aydın'dan Van'a kadar, folkloruyla, kültürüyle, tarımıyla, bitki örtüsü ve doğasıyla Anadolu'daki yaşam kitaplarına sinmiştir. Dolaştığı bütün bu topraklarda sadece ağıtlar değil, efsaneler, masallar da derlemiştir. Üç Anadolu Efsanesi, Binboğalar Efsanesi, Ağrı Dağı Efsanesi, Çakırcalı Efe çıkar o masallardan, efsanelerden. Onun kitaplarında Karadeniz'den Akdeniz'e, Ege'den Serhat'a bütün bir Anadolu'nun bitkisini, çiçeğini, börtü böceğini, ağacını otunu, yılanını çiyasını, kurbağasını, eşeğini, katırını, örümceğini, faresini velhasıl her şeyini bulursunuz. Derler ki, "Eğer bir gün Paris yakılıp yıkılırsa Balzac'ın romanlarına bakarak yeniden kurabilirsiniz." Bu söz bizim "koca çınar"a uygulanırsa tek bir kenti, bölgeyi değil, bütün bir Anadolu'yu, insanı, ekolojisi, ağacı, sineği ile yeniden kurabilirdik.

Yaşar Kemal kitaplarında geniş bir yelpazeye yayılan konular vardır. Konuların ortak özellikleri ise bu topraklarda yaşayan bütün halklardan insanların sorunları olmasıdır, toplumsal sorunlar olmasıdır. Okuyucu hangi konuyu çekici buluyorsa, zengin Yaşar Kemal külliyatında o konuyla ilgili kitap ya da kitaplar bulabilir.

Birkaç örnek: Yazarın kendi yaşam hikayesi ilginizi çekiyorsa, az ya da çok konuyla ilgili bilginiz de varsa; açlık, sefalet içinde geçen çocukluğuna dair, babası Kürt Sadık'ın nasıl katledildiğine dair bilgi sahibiyse, "Kimsecik" serisi ilginizi çekecek, tam size hitap edecektir. "Yağmurcuk Kuşu",

“Kale Kapısı”, “Kanın Sesi” üçlemesinden oluşan bu seri romanda yazar kendi ailesinde, çocukluğundan derlediği malzemeleri bolca kullanmıştır. Kendi yaşamıyla roman arsında adeta bir paralellik vardır. Korkunun, ölüm korkusunun insanı nasıl yıldırıldığını, insanlıktan çıkardığını, çılgına çevirdiğini çok güçlü bir dille ve olay örgüsüyle anlatır. Okurken adeta birebir yaşarsınız.

“Orta Direk”, “Yer Demir Gök Bakır”, “Ölmez Otu” üçlemesinden oluşan “Dağın Öte Yüzü”nde insanın doğayla mücadelesi ve insan psikolojine dair çözümlenmeler vardır. “Taşbaş Efendimiz” mitinde olduğu gibi bir mit nasıl yaratılır ve bir anda nasıl yerin dibine batırılıp itten rezil edilir okuyabilirsiniz. Bu seride evliyanın, yadırın, mucizenin ne olup ne olmadığını görebilir, doğanın sert ve acımasız koşullarına karşı, insanın doğa üstünden nasıl medet umduğunu görebilirsiniz.

Bir başka üçleme “Deniz Küstü”, “Kuşlar Gitti”, “Al Gözüm Seyreyle Salih”te İstanbul başta olmak üzere giderek azalan yeşil alanlar, betonlaşma, kuşların ve diğer canlı türlerinin azalması, hatta bazılarının soyunun tükenmesi, deniz kirliliği ve bunun deniz canlıları üzerindeki etkileri çocukların gözlerinden anlatılıyor. İnsan eliyle katledilen doğa ve bunu yaparken insanın nasıl kendi felaketini hazırladığı; kapitalizmin doğayı nasıl talan ettiği anlatılıyor.

Yaşar Kemal, tarım alanında feodalizmin adım adım nasıl çözülüp dağıldığını, kapitalizmin buraya nasıl sirayet edip yerleştiğini de gösterir. “Akçasazın Ağaları”, yani “Demirciler Çarşısı Cınayeti” ve “Yusufçuk Yusuf” bunu anlatır. Türkiye’de toprak düzeninin feodalizmden kapitalizme evrimini iki toprak ağasının çatışması üzerinden anlatırken bunun sonuçlarının alt sınıflara nasıl yansıdığını da gösterir. Yoksul köylünün, emekçinin

nasıl ezildiğini, asıl bedelin onlara ödetildiğini, sömürünün nasıl yoğunlaştığını, emeğin nasıl talan edildiğini bütün canlılığıyla bu kitaplarda anlatır.

Dahası var, “Teneke”, “Tek Kanatlı Bir Kuş”, “Höyükteki Nar Ağacı”, ... özellikle efsaneleri; “Binboğalar Efsanesi”, “Ağrı Dağı Efsanesi”ni okuyanlar aşk ve epik anlatımın nasıl doruğa tırmandığını görürler. Aslında aşk, lirizm ve epepe Yaşar Kemal’in bütün eserlerinde vardır. Zaten bu nedendir ona kimilerinin “Anadolu’nun Homeros’u” demesi.

Töre denilerek, namus denilerek işlenen kadının cinayetlerini “Yılanı Öldürseler”de bulabilirsiniz. Nedeni ne olursa olsun kadın cinayetlerini, kadın kırımını, kabullenmek ya da alışmak asla kabul edilemez. “Yılanı Öldürseler” bir çocuğun adım adım nasıl katile dönüştürüldüğünün, üstelik kendi ailesinden birinin kendi canından, kendi kanından birinin katiline dönüştürüldüğünün ve bir kadına nasıl kıydığının hikayesidir.

Tabii Yaşar Kemal’i Yaşar Kemal yapan “İnce Memed”i atlamak olmaz. Dildeki ustalığının, yazım tekniğinin, şiirsel anlatımın, bir mit yaratmanın, lirik anlatıyla epik anlatıyı birleştirip kaynaştırmanın zirvesidir bu eser. Feodalizme, feodal toprak düzenine, ağalık ve ağalık kurumuna isyanın; giderek kapitalizme, kapitalist tarıma geçmeye başlayan Çukurova köylüsünün yaşamı ve son eşkıyanın nefes kesen hikayesi... Yazılması uzun yıllara yayılan bu dört ciltlik nehir romanı Yaşar Kemal’i hem Türkiyeli okura hem de dünyaya tanıtan en önemli eserlerinden biridir.

Ve son nehir romanı, “Bir Ada Hikayesi”: “Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana” ile başlayan “Karıncanın Su İçtiği” ve “Tanyeri Horozları”yla devam edip “Çıplak Deniz Çıplak Ada” ile tamamlanan dörtleme oldu. Ömrü elverseydi daha neler çıkardı

o yürekten, o kafadan o kaleminden bilinmez, ama bu son nefesinde, Ermeni tehirci ve soykırımını göğüsleri kesilip Fırat'a atılan Ermeni kızlarının, kadınlarının hikayesini de Çerkez sürgününü de Kürtleri de Anadolu Rumlarını da müthiş bir ustalıklarla nakış nakış işler. Girit'ten, Selanik'ten yüzlerce yıldır yerleştikleri, yurt belledikleri topraklardan sökülüp Anadolu'ya gönderilen Türkleri, Türkmenleri de Ege'den, Karadeniz'den kendi öz yurtlarından ata topraklarından sökülüp vapurlara doldurularak Ege'nin öte yakasında gönderilen Rumları da bulursunuz bu destanda, mübadelelerin, Ege'nin iki yakasında yarattığı nice trajediyi de. Ege'nin iki yakasında kurulan iki ulus-devletin, iki burjuva devletin kendi egemenliklerini kurmaya çalıştığı 1. emperyalist savaş sonrasında aklı fikri, bedeninin yarısı, kalbi öte yakada kalanların hikayesidir bu. Ama aynı zamanda Kürt'ü, Laz'ı, Çerkez'i, Türkmen'i, Türk'üyle, Rum'uyla, Ermeni'siyle bu topraklarda yaşayanların birbirlerinin yarasını nasıl saracağını da anlatır burada yazar. Bu dört kitaptan oluşan nehir romanı adeta veda edışıdır ustanın okurlarına.

Yaşar Kemal dedik. Altını bir kez daha çizerek belirtelim: Halkların özgür ve kardeşçe, barış içinde ve birlikte yaşamasından yanadır. Onun eserlerinde diller, kültürler insanlık bahçesinin çiçekleri olarak birlikte yeşerir, birlikte açar, birlikte bereketlenir, birlikte boy verirler. Onun insanların yaşadığı her yer özgürce açan bin bir çiçek bahçesidir. İster Çukurova ister Karadeniz ister Ege hiç fark etmez. İnsanın insanı sömürmediği, insanın insana zulmetmediği bir dünya hayal eder hep. Onda umut vardır; umut birlikte ve özgürce üreten, paylaşan, birlikte ve kardeşçe yaşayan insandır. Umudun insanın kendisindedir.

İŞÇİ SINIFINI ANLATAN YAZAR ORHAN

Asıl adı Mehmet Raşit Öğütçü olan Orhan Kemal öğretmen bir anne ile hukukçu bir babanın oğlu olarak 15 Eylül 1914'te Ceyhan'da doğdu. Babası o doğarken Çanakkale'de savaştaydı. Muhalifliğiyle tanınan Abdülkadir Kemali ile annesi Zehra Hanım bu yüzden epeyce zorluklar yaşamışlardır. Abdulkadir Kemali Bey bir İttihat Terakkicidir. 1920-1923 arasında Kurucu Meclis'te milletvekilidir. İlk bakanlar kurulunda Adliye Bakanı olarak yer alır. Daha sonra "tayin edilmiş milletvekili" olmayı reddeder, memleketine döner. Bir gazete çıkarıp yazılar yazar. Gazetesi kapatılır ve tutuklanır. Serbest kaldıktan sonra avukatlık yapar. 1930'da parti kurmak serbest bırakılınca Ahali Cumhuriyet Fırkası adında bir parti kurar ve Ahali Gazetesi'ni çıkarır. Ama aynı yıl hem partisi hem de gazetesi kapatılır. Kendisi de gizlice Suriye'ye geçecektir. Yıllar süren sürgün yaşamını Suriye ve Beyrut'ta geçirir. Muhalifliği bundan ileri gelir.

16 yaşında yeni yetme bir delikanlı olan Orhan Kemal de ailesiyle birlikte babasının ardından Beyrut'a gider. Burada bir matbaada çalışır. Ele ni'ye âşık olur, ayrılık acısı yaşar. 1932'de yalnız başına Adana'ya dönerek babaannesiyile kalmaya başlar. Bir süre sonra annesiyle kız kardeşleri de

Adana'ya döner. Mehmet Raşit, artık bir serseridir. Futboldan başka hiçbir şey ilgisini çekmez. O günlerde oturduğu kahvede "İsmail Usta" ile tanışır. İsmail Usta, onu kendisi gibi sosyalist olan Selahattin Usta, dayı Remzi gibi işçilerle tanıştırır. "İkbal Kahvesi"nde o günleri şöyle anlatıyor yazar: "yirmi yaşındaydım. Kafam bir türlü çözemediğim sorunlarla yara olmuştu. Sanki yere basmıyor, havada boşlukta duruyordum... Ve bir gün bir kahve köşesinde tanıdığım bir işçi dostum İsmail Usta... Sonra kitaplar... Birçoğu İsmail Usta'nın hediye ettiği kitaplar..." O günlerde İsmail Usta onu Emile Zola'yla, Gustave Flaubert'le, Maksim Gorki ile tanıştırır.

1935'te annesiyle kız kardeşleri yeniden Kudüs'e gider, kendisi Adana'da kalır. Mehmet Raşit bu günlerde Milli Mensucat fabrikasında kâtip olarak çalışmaya başlar. Burada çalışan bir işçi kıza, Nuriye Hanım'a âşık olur. Yugoslavya'dan göçüp gelmiş Boşnak güzeline aşkını "Cemile" adıyla kitaplaştırır. Nuriye Hanım'la evlenirler. Bu evlilik 1970'te Orhan Kemal ölünceye kadar sürecektir. Evliliğin ilk dönemini "Dünya Evi"nde romanlaştırır. Zaten romanlarının bir kısmı otobiyografik izler taşıyacaktır. Baba Ocağı, Sokaklardan Bir Kız, Avare Yıllar, Bir Filiz Vardı, bunlarda ilk akla gelenleri.

1938 baharında ilk kızları Yıldız doğar. Nuriye Hanım daha lohusa yatağındaiken Mehmet Raşit'i askere alırlar. Niğde'de askerken tutuklanır. Komünizm propagandası yaptığı iddia edilmektedir. Kendi söylemiyle "Daha komünizmin ne olduğunu bilmediği bir sırada" Nazım Hikmet okuduğu için beş yıl ceza almıştır. Kayseri hapishanesindeyken yolladığı şiirler yayınlanmaya başlar. İlk şiiri "Duvarlar" Raşit Kemali imzasıyla "Yedigün" de yayımlanır. "Bir hayata el atan, bu imansız du-

varlar / Arasında bunalan deliren bir insan var.” Aynı dönem “Yeni Mecmua”da da şiirleri yayınlanır. 1939’da baba Abdülkadir Kemali Türkiye’ye döner. Onun müdahalesiyle oğlu önce Adana hapishanesine nakledilir, sonra da Bursa’ya. Zira babası Bergama’ya ağır ceza hâkimi olarak atanmış, oğlunu ve ailesini geride bırakmak istememiştir. Orhan Kemal’in Orhan Kemal olmasında önemli payı olan Nazım Hikmet ile ilk defa burada karşılaşır ve tanışırlar. Nazım, Mehmet Raşit’ten bir süre sonra Çankırı’dan Bursa Kalesi’ne getirilir. Orhan Kemal onu karşılar, tanışırlar ve birlikte kalmaya başlarlar.

Bir gün Orhan Kemal, yazdığı şiirleri Nazım’a okur. Nazım onu şiirlerinde “laf ebeliği yapmak”, “hokkabazlıkla” “kendi kendisini komik duruma düşürmekle” eleştirir. Ama ondaki yeteneği de görmüş onunla ilgilenmeye karar vermiştir. Ekonomi-politik, felsefe, edebiyat ve Fransızca dersleri verir. Orhan Kemal, okul hayatının tam tersine kendisini derslere verir ve çok başarılı bir öğrenci olur.

Nazım’ın eleştirilerine bozulsa da şiir yazmaktan vazgeçmez. Hece ölçüsüyle kafiyeli şiirleri 1941’in ilk yarısında “Yedigün” ve “Yeni Mecmua” dergilerinde Raşit Kemali imzasıyla yayınlanır. Aynı yılın ikinci yarısında Nazım’ın etkisi kendini göstermiştir. Şiirleri artık hece ölçüsüyle değil, serbest ölçüyle yazmaktadır. İmzası da Orhan Raşit olur. 1942-1943’te ilk defa Orhan Kemal imzasıyla şiirleri basılır. Aynı günlerde ilk romanına da başlamıştır. Bir bakkal defterine yazdığı bu romanı Nazım bulup okur. Orhan Kemal şiirlerinde olduğu gibi sert bir eleştiri beklerken, Nazım: “Bırak şiiri birader, hikâye yaz, roman yaz sen. Şiirle ne uğraşıyorsun?” der. Zaten daha önce bir öyküsü “Balık” adıyla “Yeni Edebiyat”ta basılmış olan ya-

zar, asıl olarak öyküye Nazım'ın teşviki ve yönlendirmesiyle başlar. Yeni Edebiyat, İkdam, Yurt ve Dünya "1941-1942 yıllarında peş peşe Orhan Kemal öyküleri yayınlar. Yazar ilk düzyazıya romanla başlamış olsa da romanla sürdürmez. Kendi söylemiyle "önce hikâyede pişer." Tahliye olduktan bir süre sonra romana yeniden döner.

1943'ün 26 Eylül'ünde Nazım'a "Sen / Promete'nin çılgınlıklarını / kaba kıyım tütün gibi piposuna dolduran adam / sen benim mavi gözlü arkadaşım / kabil değil unutmam seni / 26 Eylül 1943 / seni yapayalnız bırakıp hapisyanede / bir üçüncü mevki kompartımanda pupa yelken / koşacağım memlekete" diye "Veda" ederek tahliye olur.

Adana'ya dönen Orhan Kemal için zorluklarla dolu yoksulluk günleri asıl yeni başlamaktadır. İş bulamaz. Amelelik dahil ne bulursa koşar. Tahliyesinden bir yıl bile geçmeden Nuriye Hanımla bir oğulları olur. Adını Nazım koyarlar. Yarım kalmış olan askerlik problemi nedeniyle fabrikalarda işe almazlar. 1945'te yeniden askere alırlar. Askerliği biter bitmez sürgün cezasını tamamlaması için sürgüne gönderilir. Baba Abdülkadir Kemali bir kez daha müdahale eder, bakanlarla görüşüp serbest kalmasını sağlar.

Yaşadığı bütün zorluklara, imkansızlıklara rağmen yazmaktan vazgeçmez. 1944 sonlarında Varlık dergisi bir öyküsünü yayınlar. Ardından peş peşe Mart, Mayıs, Haziran'da öyküleri yayınlanır. 1945'te Varlık okurları "en beğenilen hikâyeci" olarak Orhan Kemal'i seçerler. Ama yazar şiirden de geçmez, zaman zaman edebiyat dergilerinde şiirleri yayınlansa da artık bir öykücüdür. 1949'a dek onlarca öyküsü yayınlanır.

1949 yılında Varlık yayınları Orhan Kemal'in öykülerinden oluşan Ekmek Kavgası'nın yanı sıra

basılan ilk romanı olan Baba Evi'ni de yayınlar. 1950'de bunu ikinci romanı Avare Yıllar izler. Aynı yıl Seçilmiş Hikayeler Dergisi iki sayısını Orhan Kemal'e ayırır. Öykülerinin ve kitaplarının ard arda basılmasıyla cesaret bulan yazar, ailesiyle birlikte İstanbul'a taşınır. Bundan sonra dergiler öykülerini daha fazla bastığı gibi gazeteler de romanları tefrika edilmeye başlar. Ama yine de aile geçim derdinden kurtulamaz. Bu yıllar yazarın en önemli eserlerinin yayınlandığı yıllardır. 1952'de Cemile, 1953'te Bereketli Topraklar Üzerinde, 1954'te Grev, 72. Koğuş, 1956'da Dünya Evi, Hanımın Çiftliği ve diğerleri...

1959'da yayınlanan Arka Sokak nedeniyle yargılanır. Yargıç, neden hep yoksulları yazdığını sorar. Orhan Kemal, "Ben gerçekçi yazarım. En iyi bildiğim konuları ele alırım. Varlıkların yaşayışlarını bilmiyorum, nasıl yaşadıklarından haberim yok" diye cevap verir. Dava beraatla biter. 1957'de Sait Faik Hikâye ödülünü verirler kendisine ve art arda dört kitabı daha basılır. Artık senaryoları film yapılmaya, kitapları başka başka dillere çevrilerek yurtdışında da yayınlanmaya başlamıştır. Ancak yine de borç ve yoksulluk yakasını bırakmamıştır. Bu duruma dair bir mektubu fikir verebilir: "Taksitle iki buzdolabı alıp, yarı fiyatına satarak dört aylık ev kirasıyla uçan kuşlara olan borçları temizledim. Yani yüzde yüz faizle borçları koordine ettim."

1963'te SSCB'de yayınlanan kitapları nedeniyle kendisine ödenecek paraları almak için Dışişleri Bakanlığı'na başvurur. 1964 sonbaharında eline on bin lira kadar bir para geçer. Borçları temizler. Cibali'deki köhne evden Fatih'e daha iyi bir eve taşınır. 1965'te İspinozlar oyunu İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda sahnelenmeye başlar. Devlet Kuşu'ndan uyarladığı bu oyun kapalı gişe oyna-

masına rağmen politik nedenlerle sahneden indirilir. Oyun aynı yıl kitap olarak basılır.

Orhan Kemal, 1966'da bir kez daha tutuklanıp Sultanahmet Cezaevine kapatılır. Bu sefer otuz beş gün sürer hapisane macerası. Fatih TİP üye ve yöneticilerinden ikisiyle beraber komünist hücre faaliyet sürdürdüğü iddiasıyla yargılandıkları bu davadan da beraat eder. Ama o tutukluken Türk Edebiyatçılar Birliği 30. Sanat Yılı nedeniyle kendisi için bir etkinlik düzenler. 1967'de kitapları basılmaya, romanları tefrika edilmeye devam eder. Yoksulluk halen sürmektedir. Bu nedenle hastalıklarına rağmen, hatta kalp krizi geçirmesine rağmen fazla dinlenme şansı bulamaz.

1968'de İspinozlar tebdil-i kıyafet yapar. Yalova Kaymakamı olur. Ulvi Uraz Tiyatrosu'nda bu isimle sahnelenir. Hatta ilk gösterimde Orhan Kemal'in kendisi de küçük bir rol alarak sahneye çıkar. Ama Şubat'ta yeniden hastalanıp hastaneye yatmak zorunda kalır. Martta ameliyat olur, Nisan'da yine hastanededir. Aynı yıl Maksim Gorki için SSCB'de düzenlenen bir etkinliğe davet edilir. Bir konuşma yapması istenmiştir. Ancak pasaportu olmadığı için gidemez. Aynı yıl, Ankara Sanat Tiyatrosu 72. Koğuş'un 372. gösterimini yapar. Burada kendisine en başarılı oyun yazarı ödülü verilerek onure edilir.

1969 Ocak ayında yeniden hastaneye yatmak zorunda kalır. Bu sefer Cerrahpaşa'dadır. Angina Peletoris ve diğer hastalıklarına Amfizem ve Taşihardi de eklenmiştir. Önce Ekmek adlı öykü kitabıyla Sait Faik Hikâye Ödülüne layık görülür. Ve aynı yıl temmuz ayında yani başvurusundan tam bir yıl sonra nihayet bir pasaport verirler. Aldıkları yeni bir davet üzerine eşi Nuriye Öğütçü ile birlikte SSCB'ye giderler. Hastalık orda da yakasını bırakmaz. Eylül ayında Yazarlar Hastanesi'nde yatmak

zorunda kalır. Çocukların parası yok diyerek tedaviyi yarım kesip İstanbul'a dönerler.

1970 başlarında sağlığı biraz düzelir. Eşiyle beraber Bulgaristan ve Romanya'yı kapsayan bir seyahate çıkarlar. Sofya'da yeniden hastaneye yatmak zorunda kalır. Kan pıhtısı beyin damarlarını tıkamıştır. Doktorların bütün çabalarına rağmen kurtarmaları mümkün olmaz. 2 Haziran 1970'te yaşamını yitirir.

5 Haziran'da Bulgaristan Yazarlar Birliği'nin düzenlediği bir törenden sonra cenazesi İstanbul'a getirilir. 7 Haziran'da kalabalık bir törenle Zincirlikuyu'da toprağa verilir.

ESERLERİNİN KONUSU VE SANAT ANLAYIŞI

“İnsanlığın insanlık tarafından, insanlık için yönetilme çabası adına sanat”

“Sanatımın amacı... Halkımızın, genel olarak da insan soyunun müspet bilimler doğrultusundaki en bağımsız koşullar içinde en mutlu olmasını isteme çabası.”

Yazarın ölümünden sonra, Varlık dergisinin 1 Ağustos 1970 tarihli sayısında yayınlanan röportajında kendisi böyle ifade ediyor sanat anlayışını. Eserlerinde içinde yaşadığı dönemi o tarihsel toplumsal koşullarda yaşayan insanı, özellikle de emekçileri anlatır. 1930'lardan başlayarak 1960'ların sonuna kadar Türkiye'nin sosyo-ekonomik koşullarını bu koşullarda gerçekleşen değişimi ve bu koşullar içindeki insanı, emekçilerin yaşamını, çalışma koşullarını, sömürüyü; bu koşulların insanı nasıl bozduğunu anlatır. Ama aynı zamanda emekçilerin, insanın özlemlerini, mutluluk arayışlarını, insanca yaşam çabalarını anlatır. Ve esasen bu koşullar değiştirilmeden insanın ne

özgür ne de mutlu olmasının imkânsız olduğunu gösterir. Bunu yaparken çizdiği karakterler yakından tanıdığı gerçek insanlardır. Yazar diyalektik materyalist bir felsefeyle bakar yaşama ve olaylara. Bu bakış açısıyla insanı, insanları inceler; gözler, tanır ve yazar. Öykülerinde, romanlarında ve oyunlarında aynı mesajı verir: Bu düzen işçileri; gözler tanır ve yazar. Öykülerinde, romanlarında ve oyunlarında aynı mesajı verir: Bu düzen işçileri, emekçileri, namuslu insanları eziyor, sömürüyor. Bu düzenin değişmesi lazım. Nasıl ki, kapitalizm sınıf karşıtlığı üzerinde kuruluysa ve bu karşıtlık temelinde hareket ediyorsa, Orhan Kemal için sanat ve edebiyat da bir sınıf karşıtlığı çizmeli; çözümünü de işaret etmelidir. Onun eserlerinin temel konusu insandır. Ama öyle toplumsal koşullardan kopuk soyut insan değil, özellikle iyi tanıdığı, onlardan biri olduğu işçi emekçi kesimden insan vardır eserlerinde. Halkın içinde yaşayan yazar, onları gözlem altına alır, inceler, tanır ve anlatır. Üreten, çalışan ve emeğiyle var eden insanların dertlerini, sıkıntılarını, özlemlerini duyumsar; yeraltından gelen gümbürtüleri dinler, gidene ve gelmekte olanı çizmeye çalışır, değişimi, değişimin ayak seslerini duyar ve yazar.

Orhan Kemal, yaşamında olduğu gibi yazdıklarıyla, sanatıyla da işçi sınıfının saflarındadır. Bu sadece fiziken onlarla birlikte olduğu; fabrikalarda, pamuk tarlalarında, inşaatlarda birlikte çalıştığı için değildir sadece. O, işçi sınıfının ideolojisini de savunur, bunu eserlerinde ifade eder. Eserlerinde gerçeği anlatır, gerçekçi olarak anlatır. Ama onun gerçekliği olanı olduğu gibi göstermekle sınırlı değildir. O bir doktor gibi gözleyip, hastalığı teşhis etmekle yetinmez. Olmakta olanı çizdiği gibi onun içinde uç vereni de çizer. Çünkü yazarın asıl derdi, tartışmaya, tartıştırmaya çalıştığı "na-

sıl olmalı?” sorusuna cevap bulmaktır. Bunu da açık açık söylemekten çekinmez: “Asıl gerçekçilik içinde yaşadığı toplumun bozuk düzenini görmek, bozukluğun nereden geldiğine akıl erdirmek, sonra bu bozuklukları ortadan kaldırmaya çalışmak... Buna engel olanlarla savaşmak...” (İkbal Kahvesi)

Çukurova'nın ırgatları, ameleleri, İstanbul'un varoşlarında yaşayan işçiler, işsizler onun eserlerinde yeniden can bulurlar. Köse Hasan, Pehlivan Ali, İflahsızın Yusuf, Kürt Zeynel, Murtaza ve daha niceleri... Hepsi de küçük insanlardır. Nazım'ın “büyük insanlık” dediği üreten ve yaratan insanlığa mensup küçük insanlardır. Yaptıkları işi büyük bir ciddiyetle yapan, yaptığına önem veren canlı kanlı karakterlerdir onun kahramanları. Hepsini hayata bağlayan bir ümit vardır. Bu açık ve net gözükmez. Bu ümit uzakta, çok uzakta küçücük bir ışık gibidir adeta. Ama zaten bu durum, onun anlattığı tarihsel ve toplumsal dönemin bir gerçekliği değil midir?

Orhan Kemal'in eserlerinde dram, trajedi ve komedi birlikte yer alır, tıpkı hayatta olduğu gibi. Murtaza bir komedidir, ama sonunda kendi kızının hem de canından çok sevdiği kızının katili olması onun trajedisidir. Müfettişler Müfettişi ve Üçkağıtçı'da çizilen Kudret Yanardağ'ın hikayesinde taşra kentlerindeki bürokrasi yerden yere vurulur; burjuva toplumun iki yüzlülüğü, yolsuzluğu, rüşveti, işgüzarlığı hicvedilir, komedi yoluyla açığa vurulur. Ama aynı kahramanın, Kudret Yanardağ'ın kendi yaşamıysa tam bir trajedidir.

Eserlerinin bir kısmında otobiyografik çizgiler belirgindir. Baba Ocağı, Avare Yıllar, Cemile, Dünya Evi, Sokaklardan Bir Kız, Bir Filiz Vardı, hemen ilk akla gelenler. Çünkü Orhan Kemal en iyi bildiklerini yakından tanıdıklarını anlatır, canlandırır öykülerinde, romanlarında. Vukuat Var,

Hanımın Çiftliği, Kaçak üçlemesinde o dönemin Çukurova'sında toprak sorununu, türedi burjuva toprak beyini anlattığı kadar, Kabak Hafız'la dinici gericiliği, dinin işlevini, emekçi yığınları nasıl uyuttuğunu da anlatır. Aynı zamanda köylülerin toprak işgallerini, işçi emekçi yığınların mücadelelerini, aşklarını, özlemlerini, basit yaşamlarını ve umutlarını da anlatır. Bu mücadelenin bireysel isyan yoluyla çözülmediğini çözülemeyeceğini de gösterir.

Bir Filiz Vardı'da kadının toplumdaki yeri gösterilir ve burjuva toplumun iki yüzlü ahlak anlayışının kadını nasıl boğduğu çözümlenir. Aynı konu bütün eserlerinde ele alınır, ama burada özel olarak üzerinde durur yazar. Otobiyografik yanı da olan bu eserlerinde yazar, cinsellik ve ekonomi arasındaki kombinasyonu çizer; iki yüzlü ve iğreti duran burjuva ahlakın yarattığı çevre baskısının kadını içine tıktığı cehennemi başarıyla gösterir.

Orhan Kemal'in eserlerinde Çukurova, özellikle Adana vardır; İstanbul vardır. İşçisi, emekçisi, ırgatı, kadını, işsizi, serserisiyle emekçi mahalleleri vardır. Artist olmak için evinden kaçıp Beyoğlu'na gelen Neriman'ı da çıkarıcı, üçkağıtçı her türlü pisliğin üzerini dinle örten yaklaşımıyla Kabak Hafız'ı da bulursunuz. Topal Eskici'yi okurken eskiyen değer yargılarını nasıl dağıttığını; buna karşı nafile çabaları da görür, tarihsel gelişmenin önüne geçilemeyeceğini de anlarsınız. Proletarya ve emekçi sınıflar için güzel günlerin, mutluluğun geçmişte aranmasının boşunalığını da gösterilir burada. Kaçak'ta ve öncesinde yani Hanımın Çiftliği'nde hem toplumdaki çelişki ve çatışmaları hem de buna karşı bireysel isyanın çözüm olmadığını gösterir. Aynı zamanda tek çocuklu yalnız bir kadın üzerindeki toplumsal baskıyı da başarıyla çizer: Kadının özlemlerini, umutlarını, toplum baskısı üzerinden

atıp kendisini azıcık da olsa özgür hissedince aşka nasıl koştuğunu da görürsünüz. Bereketli Topraklar Üzerinde'nin Fatma'sıyla yazar ister fabrikada ister tarım alanında kadının hem sınıfsal hem de cinsel olarak nasıl katmerli bir sömürüye uğradığını gösterir. Aynı şey diğer eserlerinde de derinden derine gösterilir.

Özelikle Bereketli Topraklar Üzerinde ve onun devamı denebilecek Gurbet Kuşları, Orhan Kemal külliyatında önemli bir yere sahip. İki kitapta da ikinci emperyalist savaş sonrasında Türkiye'si vardır. İlkinde Çukurova, ikincisinde İstanbul yer alır. Bu iki eserinde yazar, üç-beş yıllık bir zaman diliminde kapitalist gelişmenin yarattığı kırdan kente göçü yeni yeni gelişmeye başlayan sanayi sektöründeki işçilerin durumunu; tarım sektöründe çalışan mevsimlik işçilerin yaşamını başarıyla çizer. Aynı zamanda toplumsal sınıflar arasındaki karşıtlık bunun yarattığı çelişki ve çatışmalar da başarıyla çözümlenir burada. Bu yöntem, o güne kadar Türkiye edebiyatında pek de uygulanan bir yöntem değildir. Toplumsal yapıyı belirli bir tarihsel dönemde bütün gerçekliği içinde, çelişki ve çatışmalarıyla; toplumsal sınıfların karşılıklı konumlanışı ve sınıfların kendilerine özgü sınıfsal davranışlarıyla, karakteristik özellikleriyle ustaca göstermeyi başarır. Orhan Kemal, toplumcu gerçekçi, işçi romanının ilk örneklerini vermiştir denebilir.

Orhan Kemal'in eserlerinde çizilen karakterler, yaratılan tipler, Gorki, Şolohov gibi sosyalist ülkelerin sanatçılarının yarattığı tiplerden, kahramanlardan biraz farklıdır. Orhan Kemal'in kahramanları, sosyalist ülke sanatçılarının yarattığı "yeni insan" tiplerine benzemez. Çünkü onun anlattığı Türkiye'nin tarihsel koşulları ve sosyalizm mücadelesinin gelişim düzeyi buna uygun değil-

dir. Bir tarafta proletaryanın iktidarı ele geçirdiği, kapitalist özel mülkiyetin ortadan kaldırılmaya başladığı bir tarihsel gelişim evresi ve buna uygun “yeni insan” vardır. Diğer taraftaysa sosyalizm davasının bir avuç aydının yanında sanayinin henüz gelişmeye başladığı birkaç bölgeye sıkışmış bir avuç işçinin elinde olduğu bir Türkiye vardır.

Gerçi Orhan Kemal romanlarında “yeni insanı” işaret eden, en azından ona yakın bazı tipler çizmiştir. O günün toplumsal gerçeğiyle bağlantılı olarak bu tipler romanlarda öne çıkan başkarakterler değildir. Kendisinin hayatında da önemli bir yere sahip olan hatta yazarı sosyalizm davasıyla tanıştıran “İsmail Usta” gibi ustalar eserlerinde de vardır. Ama bu ustalar gerçek karakterlerden ziyade hayal ürünü tiplerdir. Mesela, Beethoven hayranı bir traktör, patos ustası gibi. Bir de bireysel isyanın ötesine geçmeyen Kürt Zeynel gibi karakterler var, ki bunlar o dönemin ileri insan tipleridir. Bunlar için “yeni insan” değil ama “yeni insan” a uç veren tipler denebilir.

Orhan Kemal, yaşadığı tarihsel kesiti çok iyi anlatır. Eserlerinde feodalizmin çözüldüğü, kapitalist gelişmenin sürdüğü bir Türkiye vardır. Bu dönem sürekli hareket halindeki kitlelerin, toplumsal sınıf katmanların karşılıklı konumlanması ve mücadeleleriyle birlikte çizilerek tüm gerçekliği içinde gösterilmeye çalışılır. Zaten tarihi yapanlar da aralarında kesintisiz olarak devam eden mücadeleleriyle hareket halindeki bu sınıf ve katmanlardır. Yazar gerçeğe sadık kalarak tarihi yapan bu kitleleri başarıyla çizmiş; çizerken kendi safını, belirterek işçi sınıfının saflarında olduğunu açıkça ortaya koymayı başarmıştır.

PARTİLİ SANATÇI VE SIRA NEFERİ NAZIM HİKMET'İN SANATI ÜZERİNE

Burjuvazinin aydınlanma çağına dair Engels, devler isteyen çağın kendi devlerini yarattığını söyler. Aynı şey özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında, Ekim Devrimi ve sonrası için de geçerli. Ekim Devrimi'yle başlayan proleter devrimler çağının dünyanın her yerinde kendi devlerini yarattığını görebiliriz. Sovyetler Birliği'nde Gorki, Şolohov, Eisenstein, Meyerhold, Mayakovski, Şostakoviç ilk akla gelenler. Diğer ülkelere bakarsak, Bulgaristan'dan Vaptsarov, D. Dimov, Çekoslovakya'dan J. Fuçik, Neaval, Yunanistan'dan Y. Ritsos, İspanya'dan P. Picasso, Alberti, Fransa'dan L. Aragon, Şili'den Neruda, Küba'dan Gulien ve daha sayamadığımız pek çok büyük sanatçı. Ve bunların yanı sıra bizden Nazım Hikmet. Adını saydıklarımızın yanında daha sayamadığımız bu devrimci kuşak dev sanatçıların ortak özelliklerinin en başında, sanatlarıyla olduğu kadar kişisel olarak da dünyanın devrimci dönüşümü uğruna mücadele içinde olmalarıdır. Biz bu devlerden Nazım Hikmet'in sanat anlayışını ele almaya çalışacağız burada.

“Sevdalınız komünisttir” diye seslenen Nazım Hikmet, çok yönlü bir sanatçı olarak sanatın pek çok alanında eserler verdi. Yaygın olarak şair yönüyle tanınan sanatçı, roman, tiyatro, resim, sinema ve uygulamalı sanatlar gibi birçok alanda eserler verdi. Aynı zamanda toplumun daha ileri

gitmesi uğruna proletaryanın saflarında mücadele veren Nazım Hikmet, sadece sanat eserleri vermekle yetinmedi; en genel sanat yasalarının bilimi olan estetik alanında da kendine has bir yer edindi, toplumcu gerçekçi sanatın gelişimine katkıda bulundu. Ancak Nazım Hikmet'in sanat teorisi ve estetik üzerine yazılmış derli toplu bir eseri yoktur. Bu asla Nazım Hikmet'in sanat teorisi ve estetik üzerine düşünmediği, yazmadığı anlamına gelmez. Böyle derli toplu bir eserin olmamasının başlıca nedeni polis koğuşturmaları, hapishaneler ve ev baskınlarında talan edilen, el konulan yazılarıdır. Bu konuda Nazım Hikmet'in hem arkadaşı hem de bir öğrencisi olan Kemal Tahir, "Mapushane'den Mektuplar"a yazdığı Önsöz'de konuyu bütün açıklığıyla ortaya serer.

"Mapusluğun dışında Nazım Hikmet aralıksız izlenip gözetlenmiş, evi üst üste basılıp kitapları ve müsveddeleri alındığı için, çalışmalarında yardımcı bir kitaplığa sahip olamadığı gibi, 'kırpıntı bohçası' dediği müsveddelerini bile sürekli olarak eli altında bulunduramamıştır. Tarih, edebiyat, sanat, felsefe, ekonomi, sosyoloji üzerine düşüncelerini düzenli olarak açıklayamaması bundandır." Bu duruma rağmen gerek arkadaşlarına yazdığı mektuplarında gerek yurt dışındaki çalışma notlarında, gerek Türkiye'deki ailesine yazdığı mektuplarında ve bıraktıklarında Nazım Hikmet'in sanat kuramı ve estetik alanında ne denli yetkin olduğu görülebilir.

DÜNYANIN DEVRİMCİ DÖNÜŞÜMÜNDE SANATÇININ YERİ

Nazım Hikmet felsefi olarak diyalektik materyalisttir. Doğaya, topluma ve insana bu yöntemle yaklaşır. Maddeyi, maddedeki hareketi temel alır.

Sanatçının bu sistematik yöntemi, dünyayı sanatsal olarak algılamasında, özümsemesinde ve sanatsal yaratım sürecinde ona çok şey katmıştır. Türkiye’de estetik ve sanat alanında hem kavramsal olarak hem de sanatsal yaratım olarak diyalektik materyalist yöntemi ilk uygulayan da Nazım Hikmet olmuştur.

Gelmiş geçmiş bütün büyük sanatçıları kendisine usta olarak kabul ettiği gibi, Sovyetler Birliği’nin büyük sanatçıları Meyerhold ve Mayakovski’yi de ustası olarak sayar. Dünyanın devrimci dönüşümüne sanatsal yönden aktif katılımını sonuna kadar sürdürmüş ve yeni yeni şeyler öğrenmekten asla vazgeçmemiştir. Bu mücadele sekter yaklaşımlara, revizyonizme ve dogmatizme ödün vermeden sanatın her alanında sosyalist prensiplere sadık kalmış, materyalist sanat kuramı ve estetiğinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu yaklaşımıyla Nazım Hikmet, bilimsel ve materyalist sanat kuramı ve estetiğinin uluslararası temsilcilerinden birisi olmuştur.

Dünyanın devrimci dönüşümü uğruna mücadelede sadece sanat alanında değil, yaşamın her alanında etkin olarak yer alan Nazım Hikmet’e göre sanatçı, bu mücadelenin ayrılmaz bir parçasıdır. Bir sanatçının her şeyden önce bu mücadeleye bilinçli olarak katılması gerekir. Zira sanatçı eskimekte olanın yıkılması ve yeninin kurulması mücadelesinde “yaşamı örgütlü” hale getirmek için çaba sarf eden kişidir. Zaten insanlık tarihinde her çağın en büyük sanatçıları bu yüzden toplumsal mücadelenin ön saflarında yer almış, belirli bir dünya görüşüne sahip olmuş, bunu hayata geçirmek için çaba göstermişlerdir.

Nazım Hikmet’in anlayışına göre dünyanın devrimci dönüşümü sürecinde sanatçının hareketini, yaratımını belirleyen, bu mücadeledeki yeri

ve dünya görüşüdür. Bu görüş, proletaryanın toplumsal kurtuluş mücadelesindeki kılavuzu olan Marksizm-Leninizm, ya da bilimsel sosyalizmdir. Nazım'ın sözleriyle "Sosyalist öğretiyi bilmeden hiçbir şey olamayız." Egemen sınıf olan burjuvaziye ve burjuva ideolojisine karşı proletaryanın bilimsel dünya görüşünü savunmak, proletaryanın kurtuluşu uğruna mücadele etmektir. "Dünya tarihinde çağının sorunları karşısında büsbütün yansız ve edilgen kalmış bir tek büyük yazar göstermek güçtür." diyen Nazım Hikmet'e göre bir sanatçı "Nesnel olarak hiçbir zaman yansız olamaz." Aksine "bilinçli olarak taraf tutmalı"dır. Buradan açıkça anlaşıldığı gibi Nazım Hikmet, toplumcu gerçekçi sanatın ilkelerinden birisi olan "sanatta yan tutma" ilkesini açıktan savunur. Hatta bu yaklaşımını bir sanatçının yarattığı sanat eserindeki ideolojik yanın "en tam anlatımı" olarak görür. Zira bu, sanatçının ulaştığı en yüksek bilinç düzeyidir ve bir sanatçı, bunu sanatında mutlaka yansıtmalıdır.

PARTİLİ SANATÇI OLARAK NAZIM HİKMET

"Yazarın, sosyalist toplumun kurulmasında halka ve partiye yardımcı olması gerektiği kanısındayım." diyen Nazım Hikmet, her şeyden önce komünisttir, parti üyesidir. Bunu hiç gizlemez. Partisiyle, partili bir sanatçı olarak sanatı arasındaki bağı da şöyle ifade eder: "Önce yazar olarak, parti üyesi olarak, Parti ile benim aramda kurulan bağ, hiç de edilgen değil, ama etkin bir bağ. Bir değişim var: Parti bana bir şeyler verir ve sıram gelince ben de ona bir şeyler vermeliyim. Ben Partiye kongre tarafından onaylanmış bulunan tüzük ve program ile bağlıyım. Bu belirli ilkeler dışında kimseden buyruk almam. Kuşkusuz, partinin belgelerinden,

tüm belgelerinden onları halka yaymak için esinlenirim, ama onları gerçekten sanatsal bir düzeye yükseltmeye çalışarak.” Söylediklerine daha sonra şunları da ekler: “Öte yandan, partinin, halkımın ruhunu benim yapıtlarımdan öğrenip kavrayabileceği bir biçimde yazmaya çalışırım. ‘Ozanlar geleceği önceden sezerler’ diyordu Engels, eğer onlar geleceği önceden sezmeye yetenekli iseler, o zaman bugünün sorunlarını haydi haydi sezinleyebilirler. Parti tarafından önerilen genel konular ile ozanın duyduğu şey arasında çelişki olmaz.” Buradan da açıkça anlaşılacağı gibi Nazım Hikmet’in sanatçı kişiliğiyle partili kişiliği diye iki ayrı kişiliği yoktur; bu ikisi birbiriyle iç içe geçip kaynaşmış, birbirlerini karşılıklı olarak tamamlayıp besleyerek güçlendirmiştir.

DÜŞÜNME VE YARATMA YÖNTEMİ

Nazım Hikmet’e göre yaşam, insan bilincinden bağımsız olarak vardır. Hem dış dünyayı hem de insanın kendisini kapsayan bu nesnel sürece insanın eylemi de dahildir. İnsan, bu nesnel koşullar altında gerçekleştirdiği eylemiyle hem kendisini hem de yaşamı, dış dünyayı, nesnel koşulları etkiler ve değiştirir. Nesnel olan-öznel olan arasındaki bu ilişki Nazım Hikmet açısından kendi sanatının konusudur. O, dış dünyayla, gerçeklikle sanatı arasındaki ilişkiyi anlatırken, “diyalektik materyalizmin güzel sanatlara uygulanması” der. Ona göre sanat, diyalektik materyalist yöntemle dünyayı algılamak, bunu yeniden yorumlayıp estetik olarak yansıtmaktır. Bununla da yetinmez, sanatın dünyanın devrimci dönüşümüne katkıda bulunması gerektiğini savunur. Bunu ifade ederken “Diyalektik bir gözle taktik edilip içine etkin olarak karıştığımız hayatın sanatsal tespiti, yan-

sıması,” der ve devam eder, “yalnız tespit etmekle kalmayıp, tespit ettiği şeyin değişimine de etken olur.”

Nazım Hikmet’in yöntemi her şeyde diyalektik yöntemdir. Çünkü sadece bu yöntem gerçekliği bütün karmaşık yapısıyla çok yönlülüğü içinde algılamaya ve çizip göstermeye uygun en iyi yöntemdir. Yalnızca bu yöntem hayatı bütün çelişkileri ve çatışmalarıyla, bütün gelişme özellikleriyle çok yönlü olarak sanatsal özümlemenin ve yansıtılabilmenin olanaklarına sahiptir. Yani “gerçekliği etkin olarak, bütün karmaşıklığı ve akışıyla, kendi gelişmesi içinde yansıtan gerçekçilik, devrimci sanatın temel ilkesi”dir ve aynı zamanda “en ileri edebiyatın da bayrağıdır.”

Yaşamın gerçekçi biçimde yeniden yaratılarak gösterilmesinin başlıca yöntemi, yaşamda bir defalık olanın çizilmesidir. Ancak bu bir defalık olanı çizen sanatçı, bunu yaparken, tarihsel-toplumsal olanla bağı içinde çizerse, gerçekliği gerçekçi biçimde gösterebilir. Bunu başarabilmek için tarih sahnesinde gidenin ve gelmekte olanın farkında olmak, eskiyen ile yeninin arasındaki diyalektik ilişkiyi görmek, insanlık tarihindeki değişimi, ileri yürüyüşü bireysel olarak çizdiği gibi toplumsal olarak da çizebilmek gerekir. Burada sanatçı, kendi sanatının esinini geçmişten değil, gelecekte aldığı oranda; bugünü, yarının bakış açısından görüp yorumlayabildiği oranda, bu bir defalık olanın içinde genel olanı da bütün açıklığıyla görünür duruma getirip gösterebilir. Zaten bu nedenle Nazım Hikmet, “Sınıfsız toplum düzeyinin kurulduğu zamana kadar yaşayacak olan insan kişiliklerini göstermek istiyorum.” der. Büyük sanatçının yaşamını yitirmesinden bu yana 50 yılı aşkın bir süre geçtiği halde çizdiği karakterlerin bugünün toplumunda da capcanlı tipler ola-

rak varlığını sürdürmesi, bu konudaki başarısının da bir göstergesidir. Nazım Hikmet, “Çağımızda sınıflı kapitalist ülkelerde yaşayan insanlar, hangi milletten olurlarsa olsunlar, bireysel olarak incelendikleri zaman, bir yandan kendi sınıfları içinde, bir yandan da egemen sınıfın ideolojik baskısı altında birbirlerine çok, ama pek çok benzerler.” derken, insan davranışında ve kişiliğinde içinde bulunduğu toplumsal çevrenin belirleyici etkisine ve önemine dikkat çeker. Dünyayı sanatsal olarak en doğru ve en tam özümseyebilmenin yegâne yöntemi olan toplumcu gerçekçilik sayesinde -elbette bugüne kadar bu böyle, yoksa gelecekte daha başka yöntemler olacaktır- insan, somut tarihsel toplumsal bağı ve bütünlüğü içinde çizilebilmiştir. Elbette bu ustaca yapılabildiği oranda çizilen tipler, yaratılan karakterler sınıflı kapitalist toplumlarda varlığını sürdürecektir.

SANATTA İÇERİK, BİÇİM VE SANATIN İŞLEVİ

Nazım Hikmet, sanatta yaratıcı yöntemle sanatın yapısı arasındaki ilişkiyle ilgili olarak “Toplumcu gerçekçiliğin bir biçim sorunu değil, bir dünya görüşü” olduğunu söyler yani bir sanat eserinin içeriğinde verilen dünya görüşüdür asıl olan. Bu içerik pek çok biçimde verilebilir; “İçerik toplumcuysa eğer varsın milyonlarca biçim olsun.” diyerek bunun altını iyice çizen Nazım’a göre “böylelikle insanca, en insanca, en insancıl ve karmaşık idealler” çok daha anlaşılır ve kalıcı olarak verilebilir. Toplumcu gerçekçiliğin tek bir biçimde ele alnamayacağını, biçimle içerik arasında görece bir bağımsızlık olduğunu belirten Nazım Hikmet, sanatsal yaratımda asıl olanın içerik olduğunu ısrarla vurgular. Ancak bu vurgunun yanı

sıra içerikle biçim arasındaki diyalektik ilişkiye de dikkat çeker. “Öyle içerikler vardır ki, onlarda kafiye istemez, konuşma dili ve ahengi ve imkanları yeter; bazı içerikler de vardır ki kafiye ister, kafiye de çeşit çeşit olabilir, kafiye imkanları da hudutsuzdur ve bazı içerikler de vardır ki daha soyut bir dil ister.”

Nazım Hikmet, bunu söylerken içerikle biçim arasındaki diyalektik ilişkinin önemine değiniyor, bununla birlikte sanatın dilinin de içeriğine nasıl bağımlı olduğunu gösteriyor. Buradan açıkça görüleceği gibi, sanatsal anlatım araçlarının, yani sanatın semiyotik yanının asıl belirleyeni yine içeriğin kendisidir. Yoksa kurgusu, kuruluşunun yapısı, Nazım’ın deyimiyle “konstrüksiyon” değildir. İşte sanatsal yaratımda “üslup zenginliği”ni biçimin etkin bir unsur, içeriğin asıl olarak ele alınması yaratmaktadır. “İçeriği aktif olarak en uygun çerçevesinde biçimleyebilecek olan üslubun ne kadar çok taraflı olması gerekir.” Görüldüğü gibi Nazım Hikmet, biçimle üslup arasındaki ayrımın altını çizdiği gibi, sanatta tek biçimliliğe de ısrarla karşı çıkar. Zira biçimle üslubu aynı şey olarak görmek hem dogmatizme neden olur hem de tek biçimciliğe varır. Ama yine de “biçim ile içerik” bir birliktir, organik bir bütündür. Burada önemli olan bu bütünü uyumlu bir biçimde kurabilmek, verebilmektir. Bu nedenle, Nazım Hikmet’in bir sanat eserine yaklaşımı sistematik ve bütünseldir. Bu sistemli ve bütünsel uyum, sanat eserinin bildirimini (mesajını) öne çıkarır, anlaşılır kılar. Nazım Hikmet’e göre bir sanat eserinde üslupla bildirim arasında diyalektik bir ilişki vardır: “Realist edebiyatın en ön planda tutulması lazım gelen tarafı, tesirciliği, öğreticiliği, okuyucuyu hayatta, pratikte daha müessir kılabilme için ona yol göstericiliğidir.” Nazım Hikmet’in bu cümlesinden de

anlaşılacağı gibi, bir sanat eserinde verilen mesaj ne kadar kapsamlı ve geleceğe dönük ise üslup da o kadar açık, anlaşılır ve sade olmalıdır. Ancak “bunu çok ustaca yapmak” gerekir. Eğer bu başarılamazsa “roman roman olmaz, şiir şiir olmaz, sadece panfile vaiz ve nasihat olur.” Bu sözlerden çıkarılacak bir sonuç var: Sanatta “demogojiden sakınmak”, sanatı yalnızca bir propaganda aracı olarak görmemek, açık, sade ve gerçekçi olmak; okuru aydınlatmak, ona yaşamda yol göstermek, yardımcı olmaktır.

Nazım Hikmet’in sanatın işlevine dair söyledikleri daha kapsamlı ve daha geniştir. Küçük burjuva aydın kesimin o kibir dolu ifadesiyle “halka inmek” değil, tam tersine “halka layık olmak”-tan, sanatın yüksek düzeye çıkarılmasından söz eder. Nazım Hikmet’e göre bu ikisi, yani ahlak layık olmak, ona hizmet etmekle, “belirli bir dünya görüşünü savunmak” birbirinden kopmaz: “Bir toplumcu şiirde memleket ve hak sevgisi somut” olmalı, gerçeklikten beslenmelidir. Sanatın işlevine dair şu sözlerinin altını çizelim: “Muharririn (yazarın) bir de ruh mühendisi rolü vardır. Yani kendisini okuyana karşı, okuyana karşı bir mesuliyet taşır. Bu mesuliyetini müdrük ise (bilincinde) ve esasen sosyal realitede her şeye rağmen ümitsizliği, kötümserliği gerektirmediğinden, insanoğlu, tabir caizse, daha iyiye, daha güzele, daha doğruya doğru, bir sosyal zaruret olarak ve aynı zamanda kendi mücadelesiyle gittiğinden ötürü, muharrir, okuyucusunu en bedbin (karamsar, kötümser) okuyucusunu dahi ümitsizlikten kurtarmaya, her şeye rağmen yaşamaktan tad almaya, yani onun üzerinde müspet bir tesir yapmaya, ona yardım etmeye, yol göstermeye çalışır.”

SANAT TÜRLERİ VE İLİŞKİLERİ

“Sanatlar arasında Çin Seddi yoktur. Bunlar bir bütünün parçalarıdır... Bunun aksini iddia etmek bilgilerimiz arasındaki diyalektik bağı görmemek demektir.” diyen Nazım Hikmet’e göre dünyayı sanatsal olarak algılamanın, özümsemenin yolu tektir. Ancak bunu yeniden yaratıp yansıtmının, estetik olarak yorumlayıp göstermenin pek çok yolu vardır. Bu yollara dair salt edebiyat sanatı için bile çok olduğunu şöyle ifade eder; “Şiirinden, masalından, dini menkıbelerinden modern romanına kadar bütün edebiyat şekilleri birbirine bağlıdır ve hepsini ana hatlarında anlatmak, hikâye etmek sanattır. Şiir de hikâye eder, masal da roman da piyes de senaryo da;” sonra diğer sanatlara geçer; “hatta bu hikâye ediş meselesi bir bakıma resme, heykele, musikiye ve hatta mimarlığa da şamildir (kapsar). Zaten kısacası sanat yapmak: Anlatmak, hikâye etmek demektir. Çeşitleri birbirinden ayrılan şey ana hattında hangi vasıtalarla, hangi tekniğe hikâye edilişlerindedir.”

Bir başka yerde de aynı konuyu şöyle ifade eder. “Hadiseyi şiir, hikâye, roman, tiyatro senaryosu başka makyaslarda (ölçeklerde), hava ve derinliklerde verirler.” Görüleceği üzere Nazım Hikmet sanat türlerini anlatımda başvurulan teknik ve araçlara bağlı olarak birbirinden ayırır ve bu ayrımı tarihsel toplumsal gelişim sürecine bağlı olarak ele alır. Çünkü sanat da insana, insan kültürüne dahildir, insana ve yaşama dahil olan her şey gibi sanatın yasaları da tarihsel olarak değişecek, çeşitli biçimler ve özelliklerle gelişip zenginleşecektir.

Sanatın teknikleri ve olanaklarıyla tarihsel toplumsal gelişme arasındaki doğrudan bağı kuran Nazım Hikmet bunu şöyle belirtir: “Belirli top-

lumsal dönemler ve ekonomik ortamlardaki şiir şekli olan aruz ve hece vezinleri ve kafiye sistemleri toplumsal dönemin gelişmesi, ekonomik ortamın değişmesiyle yıkılmaya başladılar. Bu yıkılış ilk önceleri eski şekillerin kendi içinde oldu.” Tarihsel toplumsal gelişme, ekonominin verimi büyük sanayi evresine vardığında, süreci karşılayacak yeni bir teknik ortaya çıktı: “bileşik hikâyeye göre bir şekil gerekmiş, roman” tekniği gelişmiş, roman doğmuştur.

Nazım Hikmet günümüz açısından sanatın yerini ele alırken sanat türleriyle tarihsel toplumsal gelişme arasındaki bağı ortaya koyduğu gibi, bu türlerin birbirleri üzerindeki karşılıklı etkisine de dikkat çeker. Sanat, daha önceki tarihsel evrelerde henüz sinkretik (ayrılmamış, bütünsel) durumdaydı. Örneğin, Antik Helen tiyatrosunda şiir, müzik, drama tiyatroya dahildi, iç içe bir bütünü oluştururlardı. Ama tarihsel gelişim sürecinde birbirlerinden ayrıldılar. Nazım Hikmet, bu birliği, bütünsel yapıyı daha üst biçimde yeniden oluşturmanın; sanat türlerini yeni teknikler ve olanaklarla sentezlemenin düşünüyü kurar. Onun arayışı, günümüzün gelişmelerine karşılık gelecek isteklerine cevap verecek bir senteze erişmektir. Üstelik bu sentez her bir sanat türünün kendi içinde olduğu gibi çeşitli sanat türleri arasında da olmalı, olabilmelidir. “Eskiden şiir elemanlarıyla düzenlenmiş hikâye ediş tarzlarını tez kabul edersek, bunun anti-tezi nesir tekniğiyle yazılmış (...) romanı”dır. “Buna benzer bir biresim gerekmektedir,” “bu biresim başka bir nitelik olacak”, yani şiirsel anlatımla düzyazı iç içe geçecektir. Nazım Hikmet bu sentez arayışında çok önemli bir noktaya daha dikkat çeker. Sanat türlerinin kendi tarihsel gelişim sürecinde ortaya çıkmış olan bütün biçim özelliklerinden ve anlatım olanaklarından yararlan-

nılması düşüncesindedir. Bütün sanat türlerinin daha üst bir evrede yeniden bütünleşip yeni bir senteze erişmeleri için, daha önceki bütün biçim özelliklerinin ve anlatım tekniklerinin özümseyip yeni bir niteliğe kavuşturulması; devrim niteliğinde bir sıçrama yapması, yeni bir nitelik kazanması gerekmektedir.

“Bugünkü gerçek sanatçı insanlığın bütün mirasına sahip çıkmalıdır.” diyen Nazım Hikmet, toplumcu gerçekçi sanatın önemli bir yanına daha dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, sanat alanındaki devrimin, yeni bir senteze ulaşmanın tarihsel temellerini göstererek, diyalektik bütünlüğe nasıl erişileceğinin ipuçlarını taşıyor. Nazım Hikmet’e göre “kültürün yükselmesi, onun durmadan değişmesi ve daha yüksek gelişme aşamalarına yükselmesi” anlamına gelir. İşte bu yükseliş, bir devrimdir, bir nitel sıçramadır. Burada “Her devrim (...) yeni biçimler yaratılması anlamına gelir. Öyle ki, bu surette insanlar daha yüksek bir kültürel gelişme aşamasına ulaşırlar.” Bu nedenle insanlık tarihinde en derine gidecek olan proletaryanın toplumsal devrimine denk bir kültürel yükselişin ve sanatsal gelişmenin yaratılmasının yolu da kendisinden önceki bütün birikimin özümsemeinden geçer. Tıpkı Marx ve Engels’in, bilimsel sosyalizmin kurucularının kendilerinden önceki ekonomi politik bilimini, felsefeyi ve sosyalizm anlayışlarını özümseyip eleştirel süzgeçten geçirmeleri gibi, burada da yapılması gereken, bütün insanlığın sanatsal kültür mirasına sahip çıkmak, onu eleştirel süzgeçten geçirip yeni bir senteze erişmektir.

KÜLTÜR VE SANAT TARİHİNDE NESNELİK

Nazım Hikmet, “Yalnız kendi edebiyatımın değil, Doğu ve Batı edebiyatının bütün ustalarını usta bildim.” diyerek, dünya kültür mirasını nasıl sahiplendiğini gösterir. Çünkü o, bütün bir sanat tarihine eleştirel yaklaşır, her bir sanatçıyı kendi yaşadığı çağ ve toplumsal koşullar içinde ele alıp değerlendirir, adeta sanat tarihini tasnif ederek yeniden analiz eder: “Yazarlar soyut değil, somut olarak değerlendirilmeli, incelenmeli. Yani bir insan, bir yazar, yaşadığı devir, içinde bulunduğu ülke, sınıf, zümre göz önünde tutularak incelendikten sonra, o devrin, o memleketin, o sınıfın imkanları içindeki başarılarına göre hakkında bir yargı verilmeli.” Nazım Hikmet, her olguda olduğu gibi burada da diyalektik materyalist yöntemle başvuruyor. Yazarlar kendi çağlarının ve içinde yaşadıkları tarihsel toplumsal koşulların içinde değerlendiriliyor. İnsan içinde yaşadığı sosyal çevrenin ürünü olduğuna göre, bu çevreden ayrı ele alınamaz. Nazım Hikmet de bunu yapıyor hem sanatçıyı hem sanat tarihini hem de sanatın eleştirisini diyalektik yöntemle inceliyor ve yerli yerine oturtuyor. Zaten bu yöntem olmadan ne bütün insanlığın kültür mirası özümsenebilmeyi ne de yeni bir senteze varılabilmeyi.

Nazım Hikmet bu yaklaşımıyla sanat tarihini nesnel olarak ele alır, ama aynı zamanda kendi proleter sınıfının ideolojisi olan bilimsel sosyalizmin eleştirel süzgecinden geçirerek yan tutar. Gelmiş geçmiş bütün büyük sanatçıların özelliklerini, yarattıkları eserlerin niteliklerini ortaya çıkarır. Kendi çağlarının toplumsal koşullarını gerçekçi olarak ele alan, demokratik tavır alan veya devrimci bir bakış açısına sahip olan sanatçıların bu büyük tarihsel mirasa katkılarının olması gereken

yere koyarken, tarihsel olarak, ideolojik olarak ellerini kollarını bağlayan koşullardan kaynaklı sınırlılıklarını da açıklar, gösterir. Bunu yaparken elbette Türk sanat tarihindeki bazı “putları” de-virmeyi de başarır. Nazım Hikmet bu yanıyla çok güçlü bir sanat eleştirmenidir.

Nazım Hikmet, Türk sanat tarihine ve kültü-rüne de aynı titizlikle aynı diyalektik materyalist yöntemle yaklaşır. Kendisinden öncekileri olduğu kadar kendi döneminin sanatçıları da eleştir-mekten, sınırlılıklarını, bağnazlıklarını ve çelişki-lerini açıkça ortaya dökmekten geri durmaz. Zira o bunu, toplumcu gerçekçi sanatla, proletaryanın sanatıyla, karşıt kampın, yani egemen sınıfın san-atı arasındaki mücadele olduğunu bilir. Sınıflar mücadelesinde bir nefer, sanat cephesinde de mü-cadeleyi sürdüren bir nefer olarak hareket eden Nazım Hikmet, kendi birikim ve deneyimlerini çev-resindeki genç sanatçılarla, umut vaat eden yeni sanatçılarla paylaşmaktan, onların da toplumcu gerçekçi birer sanatçı olarak yetişip gelişmeleri için, onlara yardım eder, dersler verir. Özellikle Orhan Kemal, Kemal Tahir, İbrahim Balaban gibi sanatçıların yetişmesinde büyük payı olmuştur.

Nazım Hikmet “bütün insanlık” der. Bu “bü-tün insanlık” Avrupa’dan, An-tik Helen ve Ro-ma’dan, Rönesans’tan ibaret değildir. Afrikalısy-la, Asyalısı; Avrupalısıyla, Amerikalısıyla; eskisi ve yenisiyle, dünü ve bugünüyle bütün yeryüzü-nü kapsar bu “bütün insanlık”. Ve bütün insanlık kültürü içinde Avrupa’nın payı olduğu kadar diğ-erlerinin de payı, katkısı vardır: “Çin, Japon klasik-leri, Hint, İran, Türk klasikleri ve halk sanatçıları genel olarak bütün bu ülkelerin insanlığın kültür hazinesindeki payları” Avrupa’nın payından hiç de aşağı değildir.

Nazım Hikmet bu yaklaşımıyla Avrupa mer-

kezli düşünmeyi reddeder, dünyaya Avrupa'dan bakmayı reddeder. Bu tavrıyla o, "Avrupa Kültürü" denen emperyalist-egemen kültürün karşısında yer alır; dünya halklarının kültürüyle birlikte bu anlayışın karşısına dikilir.

Önsöz Dergisi, 38.Sayı

IV.BÖLÜM
ÖYKÜLER

DELİOĞLAN

Çukurova için bile fazla sıcak bir gündü. Öğleden sonra güneş biraz dönünce, birkaç tutsak birazcık serinlemek için hemen havalandırmayı yıkamak için kolları sıvadık. İşi bitirdikten sonra elimde kitabım bir köşeye geçip oturdum. Kitabımı okumaya başladım. Hemen yakınımda iki yoldaş voltaya durdu. Sesleri hafiften kulağıma gelse de bir iki kelime ya anlaşılıyor ya anlaşılmıyordu. Birden diğerlerini bastıran, bir ateş gibi insanı yakan, ta derinden gelen bir sesle irkildim.

“Aaah ah! Bi daha ne zaman o keleş sarılıp da yatarım ula!..”

Büyük ve derin bir özlemle yürekte kopup gelen bu cümle, beni bulduğum mekândan ve zamandan koparıp yıllar öncesine götürdü.

Toprak damın siyecine oturmuş 30 yaşlarında olan ama daha yaşlı duran bir köylü. Kısa, gür saçlarına vuran güneş ışığıyla yer yer titreşen kır saçları seçilebiliyordu. Kalın ve küt parmaklarının arasına yerleştirdiği kâğıda, yılların verdiği bir alışkanlıkla tütün doldurup sararken bakmadı. Gözleri köyün tam ortasından geçen asfaltta Gölbaşı'ndan Malatya'ya doğru kayan kamyonu takılmış, yol boyunca onu izliyordu. Sigarasını dudaklarının arasına yerleştirdi. Şalvarına dökülen tütün kırıntılarını ağır ağır toplayıp tabakasına koydu. Tütünden sararmış gür, pala bıyıklarının

altından tembel tembel sarkan sigarasını yaktı. Çakmağı elinden yanına, tabakanın üzerine bırakırken ciğerlerine derin bir nefes doldurdu. Sigaranın acı, boğaz tırmalayan dumanını bile hissetmeden yavaşça havaya savurdu.

Güneş akşam uykusuna dalmak için Körkün'ün arkasına doğru yavaş yavaş kayarken, Delioğlan köyün sırtını yasladığı Guz dağının yamacına, sanki kendisi de ayakta duramamış, oraya çöküp oturmuş gibi görünen evinin damında oturuyordu. Adı Durmuş'tu ya, çoğunluk Delioğlan derdi. Güneş yanığı yüzünü hafiften esen akşam rüzgarına vermiş, içini karartan yoksulluktan, işsizlikten ve daha bir dolu dertten başka bir şey olmayan düşünceleriyle boğuluyordu.

Aşağıdan gelen sesle irkildi. Kafasındaki karamsar düşünceler bir an dağıldı. Kendisine seslenen, köyde en çok değer verip saydığı Memik emmiydi.

“Delioğlan horoz gibi tüneyip durma orda da benimle gel.”

“Nereye Memik emmi?”

“Biraz işimiz var senlen. Uşaklara geç gelirim dede gel hele.”

“Memik emmi, akşam akşam bi yere gideceksek silahı da alıyım mı?”

“Gene deli deli konuşma da tez peşimden gel.”

Damdan inerken içeriye, karısına seslendi:

“Gız Hatun! Beni beklemeyin, siz yemeğinizi yiyip yatın. Memik emmi çağırıyor. Hele bi varıp geleyim.”

Memik emmi 60 yaşlarında, dinç bir adamdı. İki oğlu üç de kızı vardı. Köyde kimseye boyun eğmez, kimseye muhtaç olmaz, kendine yeterdi. Zengin sayılmazdı ya, zaman zaman Delioğlan'a iş verir görünüp destek olurdu. Köyde düşmanı yoktu. Mert, çalışkan, sözü dinlenen, sevilip sayılan

bir ihtiyardı.

Ellerini arkasından bağlamış, kafası hafiften öne eğik yürüyordu. Evi köyün ortasından geçen asfalta yakındı ya, köyün içine yönelmedi. Arka taraftan dolanıp, abisi Cuma'nın evinin yolunu tuttu. Delioğlan şaşkın, ama sessizce Memik emminin peşinden yürüdü. Çünkü Cuma dayının evine sık çağrılmadığı gibi, Memik emmi de onu pek oraya götürmezdi. İhtiyarın peşi sıra giderken, aklından bunları geçirdi. Memik emmiyse içinden atıp tutuyor, nereye koyacağını bilemiyordu. Oysa Durmuş'u sorduğunda anlatmıştı yoldaşa, onun ne zaman ne yapacağı belli olmayan bir delioğlan olduğunu. Oturduğu babasından kalan ev, bir de çağa, çocuk yesin diye karısının bostan yapıp domat, biber vs. ektiği evin önündeki bir avuç topraktan gayri malı olmayan, yoksul bir adamdı Durmuş. Kimi zaman çapaya, kimi zaman tırpana koşar, kimse çağırılmazsa Gölbaşı'ndaki birketçinin traktör römorkuna doldurmak üzere elinde balyoz, taş kırıp dağ bayır römorkun peşinden dolanırdı. İş buldukça kolayına zoruna bakmaz giderdi. Dürüsttü dürüst olmasına ya, köyün Delioğlanıydı işte.

Memik emmi bunları anlatınca yoldaş sordu:

“Bir süreden beri bu adamı gözlüyorum. Kimseyle takıştığını, kimsenin işine burnunu soktuğunu görmedim. Niye deliye çıkmış adı?”

O zaman anlattı Memik emmi Durmuş'un Dedeyle macerasını ve adının niye deliye çıktığını.

Her yıl hasattan sonra köye bir dede gelir, bir süre kalır, dede köydenken de her gece kaldığı evde köylüler toplanırlardı. Dedenin elini öper, nefesini dinler, semah dönerlerdi. O yıl da Dede geldi. Bunu duyunca Durmuş'u bir düşüncedir aldı. O da huzura varacak, el öpüp nefes dinle-

yecek ya, Dede'ye verecek bir şeyi yok ki Cem'e katılsın. Kimseye diyemedi niye gitmediğini ama Dede'nin yanına da gitmedi. Gerçi önceden bugünü düşünüp üç-beş kuruş koymuştu bir kenara. Ama daha harman kalkmadan, tam da iş zamanı karısı doğum yapınca eldekini avuçtakini de oraya harcamıştı. Daha sonra soranlara;

“Baktım Hatun kız ölecek, şehre doktora götürdüm. Bitti.” diye anlatırdı.

Durmuş, Dede'ye verecek armağanlık bir şeyi olmayınca utancından varıp el öpemiyordu. Ama Dede'de buna bir içerliyor, bir zoruna gidiyor ki sormayın. Nasıl olurda bu çulsuz köylü o koskoca Dede'ye varıp yüz sürmez, el öpüp armağan sunmazdı!..

Dede her gelişinde köyde bir hafta kalır, armağanlarını alıp, yükünü toplar giderdi. Aradan günler geçiyor, Durmuş yok. Sonunda gene Memik emmi çağırıp sorduysa Durmuş'a. O da durumu anlattıydı.

“Sen git, gene de elini öp. Dede armağana gelmez oğlum. Olan verir, olmayan vermez. Hem olmazsa ne verecen ki?”

Memik emmi bunları söyleyip, ısrar edince, Durmuş kızara bozara gitti o akşam Dede'nin elini öpmeye. Dede başköşede kurulmuş oturuyordu, sonra da en zengininden en yoksuluna doğru karşılıklı iki sıra halinde köylüler. Durmuş içeri girip eşikte duruyor, selam veriyor, el bağlayıp beklemeye başlıyor ki, Dede izin versin, yer göstereyin. Aradan epeyi bir zaman geçiyor, Dede'den hiçbir tepki yok. Memik emmi herhalde fark etmedi diye düşünüp kendisi işaret ediyor, “var yanına da elini öp” diye. Durmuş usulüne göre yanaşıp yere diz çöküyor. Dede yine hiç oralı değil. Epeyce bekliyor Durmuş, ama içinden de Dede'nin bu yaptığına, tüm köyün içinde kendisini düşürdüğü bu duru-

ma içerleyip duruyor. En sonunda birden ayağa fırlayıp patlıyor:

“Bana bak ula pezevenk! Bunca adamdan utanmazsan aha şu bi çuval bıyıklarından utan. Adam belledik elini öpmeye geldik. Vermezsen verme, bi halt var sanki. Sen bu köye geldin de ne yaptın ki, bunca para, peynir, yağ, buğday yükler gidersin. Ben iki yumurta bulamıyorum ki çağaların önüne koyam. Sana nerden ne bulup da veriyim. Yaptığın iki tel saz çalma mı, onu ben de yaparım. Kalk git. Bi daha da bu köye gelme. Gelip de köyün dadını dirliğini bozma.”

Durmuş bunları sayıp döktükten sonra kapıyı da çarpıp gidiyor. O çekip gidiyor gitmesine de adı da o gün bugündür Deli Durmuş’a, Delioğlan’a çıkıyor.

Memik emmi bunları düşünene düşünene yolu yarılardı. Az duralayıp etrafı dinledi, sonra devam etti hem düşünmeye hem yürümeye.

Bütün bunları bir bir anlattım yoldaşa ya, olmadı. O bunları anlattıkça, yoldaş daha bir ısrarla:

“Hele bir çağır sen” dediği yine. En son;

“Ona ben kefil olmam. Bi terslik olursa da karışmam” dediği. Hatta Cuma emmi bile;

“Biraz deli-dolu bir adam. 5 çocuğu var. Tarla-tapan yok, fıkaranın biri. Ne edeceği belli olmaz.” dediği.

“Hele bir çağır. Ona da ben kefilim” deyince yoldaş, çaresiz gidip çağırdı. Başka bir iş olsa çocukları salıp çağırtırdı. Kendisini görünce Delioğlan’da bildi, anladı ciddi bir iş var. Ondandı demek silahımı alıyım mı diye. Bu Delioğlan o kadar da boş değil mi ne? Bunca yılın delisini biz tanıyamadık da yoldaş şöyle birkaç kez uzaktan görmeylen bizden iyi anladı da ondan mı ısrar ettiydi “çağır” diye yoksa.”

Bir yandan düşünene düşünene yürüyor, bir yan-

dan da güya çaktırmadan göz ucuyla etrafı kolaçan ediyordu. Durmuş da peşinden sessizce onu izliyordu. Köyün dışından dolaşmayıp da doğrudan inselerdi çoktan gelmiş olurlardı ya, sonunda vardılar.

Bekliyor olsalar gerek ki, daha vurmadan, Cuma emminin ortanca oğlu Şahan kapıyı açtı. İçeri girince Memik emmi yorgun, bıraktı kendini sedire. İnek bile ahıra girerken kafayı şöyle bir salları "moo" der. Durmuş da maldan kötü değil ya, içeri girince selam verdi. Selamı alan Cuma emmi, onu da oturttu sedire. Hâl hatır sordu, çocuk çocuk, iş güç. Yani her zamanki laflardı ettiği. Onu hava kararıp, herkes yemeğe oturup el ayak çekilirken, üstelik Memik emmiyi yollayıp köy dışından getirmişlerdi. Bunlar için değildi her halde. Sağda solda henüz sağılmamış keçi melemeleri gelse de tek tük, ahırlar bile sessizleşmişti. Buna rağmen gizli saklı bir iş varmış gibi köy dışından getirsinler seni, şimdi de Cuma emmi hiçbir şey yok gibi bu lafları etsin.

Delioğlan'ın kafasından bunlar geçerken, yamacı penceresi olan köşedeki odadan orta boy-lu, geniş omuzlu, atletik yapılı 25 yaşından fazla göstermeyen sarkık bıyıklı bir yabancı çıktı, geldi. Yabancıdan çok, kendisini çok iyi tanıyan, uzun zamandan beri görmediği bir dostmuş gibi gözlerinin içine dek gülen bir gülümseyişle "hoş geldin" dedi. Hemen ardından aynı içtenlikle ve sıcacık bir sesle "nasılsın" deyip elini avucuna aldı, sımsıkı ve içten tokalaştı. Bu sıcaklık, bu içtenlik Delioğlan'ı epeyce şaşırtsa da bir o kadar da içini sevgiyle dol-durup, güven verdi. Utangaç:

"İyiyik diyek de iyi olak" dedi.

Bu sırada sofrı hazırlandı, hep birlikte ye-meğe oturdular. Cuma emmi, Memik emmi, yol-daş dedikleri "yabancı", Durmuş, Cuma emminin

ortanca oğlu Şahan, büyük oğlu Murat'ın eşi ve iki çocuğu, Cuma emminin küçük oğlu askerdedi, kızlar evlenip gitmişler, "dert ortağım" dediği karısı ölmüş, büyük oğlu Murat'ta birkaç senedir "öteki tarafa" geçmişti. Bazen Lübnan'dan bazen Şam'dan haberi gelirdi. Zaten yoldaş dedikleri Mahmut'u da o göndermişti bölgeye, işleri koordine etsin, örgütlenmeyi sürdürsün diye.

Daha sofraya otururken küçük Cumali hemen dedesiyle yoldaşın arasına sokuldu. Yoldaş alıp dizine oturttu. Cumali'nin gözü hemen dedesine kaydı kaşlarını çattı mı diye. Baktı ki dedesi hiç oralı değil, keyifle kuruldu ve yemeğe başladı. Yemek sırasında yoldaş hepsiyle birkaç kelimeyle de olsa konuşuyor, en ciddi konularda bile çok basitmiş gibi açık ve kesin konuşuyordu. Gerek yoldaşın onlarla konuşmaları gerek ev ahalesinin rahat ve içten tavırları, aralarındaki ilişkinin çok sıcak olduğunu gösteriyordu. Delioğlan çoktandır böyle keyifli, sıcak bir sofraya oturmamıştı. Kendi evinde yemek yerken ya kaşık-tabak tıkırtısı dışında ses olmaz, herkes bir acele yemeğini kaşıklardı, ya da karısı şu yok, bu yok, buna yetmedi, şunu ne edecez gibi eksik gedikleri sayıp döker, kafasını şişirirdi.

Yemekten sonra konuşmalar daha farklı konulara kaydı. Herkesin yoldaş dediği, Durmuş'un da adı sanıp yoldaş demeye başladığı yoldaş ona Deniz Gezmiş'i sordu, duymuş muydu hiç? Yok, dedi. Yoldaş anlatınca hatırlar gibi oldu. İki üç sene önce kahvedeki radyodan duymuştu devlete asi gelen talebeleri astıklarını. Ama ille de Nurhaklarda öldürülen yiğitleri hatırlıyordu. O zamanlar köye gelip gidenler olmuştu. Bir keresinde Gölbaşı tarafından elinde balyoz taş kırıp dolaşırken onlarla karşılaşmış, konuşmuştu da. Öldüklerini duyduğunda çok yansa da kimselere demedi.

Demek yoldaş da onlardandı.

Şimdi yoldaş daha başka bir şey konuşuyordu. Sanki kendisinin de çok iyi bildiği, ama hiç konuşma gereği duymadıkları bir konuydu bu. Sanki çok iyi biliyordu, ama hiç bilmiyordu. Yoldaş “her şeyi üreten emek” diyordu, “emekçi” diyordu, “ürettikçe yoksullaşır, aç kalır” diyordu. “Fabrikalar, tarlalar emekçilerin ortak malı olmadan, bu devleti yıkıp emekçiler kendi devletlerini kurmadan” diyordu, “ne emekçilerin karnı doyar ne de kendileri, çoluk çocukları bu sefaletten kurtulur.” diyordu. “Emekçi, işçidir, yoksul köylüdür, ırgatı, rençberidir” diyordu, “hepsi de sermayenin kölesidir” diyordu. İşte Nurhaklarda Sinanları bunu söyledikleri, yapmaya çalıştıkları için kurşunlandılar. Ankara’da Denizleri bunu yapmaya çalıştığı için astılar” diyordu. “Burjuvaziye devirip emek iktidar olmalı” diyordu, “devrim” diyordu.

O gece sabaha kadar yoldaş anlattı, Delioğlan dinledi. Amerika dedi, emperyalizm dedi, Vietnam dedi, Küba dedi. “Yendiler senin benim gibi emekçiler, yoksullar Amerika’yı, kovdular emperyalizmi” dedi. “Hele bir de sosyalizm deyişi, onu anlatışı vardı ki” diyordu Durmuş çok sonraları, “hiç sormayın”

Şafak sökerken Delioğlan evine gitti. Yerde yatan çocuklarının üzerinden geçip, hiç soyunmadan öylece köşede yatan Hatun’un yanına uzandı. Uzandı ya, gözünde uykunun zerresi yok. Kafasında yoldaşın anlattıkları dönüp duruyor. O gün iş bakmaya Gölbaşı’nı gidecekti, vazcaydı. Akşama kadar kâh evin önündeki bostanda, kâh damda oyalandı, kafasındakileri, konuştuklarını düşündü durdu. Akşamı zor etti. Yoldaş uyarmamış olsaydı çoktan Cuma emminin kapısına varırdı ya, “Benim buralarda dolaştığımı, kaldığımı kimse bilmiyor. Sakın ola kimseye demiyesin, fark ettirme-

yesin. Yerin kulağı vardır.” diye özellikle tembihlemişti yoldaş.

“Durmuş’um ne oldu dün gece? Hem sabaha karşı geldin hem de geleli ortalıkta bir tuhaf dolanır oldun” diye akşam yemekte Hatun sormuştu da; “Yaramaz bir şey yok. Sonra gonuşuruk” deyip geçiştirmişti.

Hava kararıp el-ayak çekilince Durmuş, “Biraz dolaşıp geleceğim” diye çıktı evden. Önce köyün içine, kahveye indi. Kahvede iki-üç gençten başka kimse yoktu. Oturmadı. Şöyle bir asfalta kadar gitti, oradan geri döndü eve doğru. Evin oraya varınca girmede, Memik emminin yaptığı gibi sakın ve sessiz biçimde köyün dışına vurdu. Arkadan dolaşıp Cuma emminin evine vardı. Kapıyı vurup seslendi,

“Cuma emmi evde misin? Benim ben, Durmuş”

Az sonra Şahan açtı kapıyı:

“Ne oldu Durmuş ede? Akşam akşam hayırmısın şer misin?”

Şahan bir yandan bunları söylüyor, bir yandan da gözleriyle etrafı kolaçan ediyordu. Zaten tam kapının girişine durduğu içinde hem içerinin görünmesini kesiyor hem içeri girişi engelliyordu. Durmuş içinden:

“Sen şu Şahan’a bak hele. Hem benimle laflıyor hem de etrafı kolaçan edip, yolu tutuyor. Daha dün el kadar çağdaydı bu. Anlaşılan büyümüş de adı gibi bir alıcı kuş olmuş bile.” diye geçirdi. Bir dakika bile sürmeden Şahan içeriye seslendi:

“Yok bir şey baba. Durmuş ede seni görmeye gelmiş.”

“Gelsin gelsin”

Durmuş içeri girdi. Ortalıkta hiç olağandışı bir şey yoktu. Cuma emmi küçük torununu kucağına almış onunla konuşuyordu. Durmuş içeri

girince:

“Ne oldu Delioğlan gece gece?”

“Yok bir şey Cuma emmi. Yok da eğer yoldaş buradaysa onu bir göreyim. Diyeceklerim var.”

“Delioğlan, bu iş öyle çat kapı gelmeylen olmaz. Günboyu beni tarlada, kahvede hiç mi görmedin de habersiz geldin. Beni görmedin, aha Şahan, ona de. Akşama size gelecektim, olur mu diye. Gel, otur şimdi de bir daha habersiz olmasın”

Onlar bunu konuşurken Şahan yan odanın camından atlayıp hemen ağaçların arasından ormana dalan yoldaşın peşinden gitti. Bir süre önce birlikte yaptıkları sığınağa girmeden yetişti. Durumu anlattı. Geri dönüp sessizce camdan içeri süzuldüler.

Yoldaş bu durum karşısında tedbiri elden bırakmayıp hemen sığınağa koşmuş olsa da, Durmuş için “Demek sağlam bir adam. Yanılmamışım. Söylediklerimi anladı.” diye düşündü. Az sonra sanki hiçbir şey olmamış gibi yanlarına geldi. Durmuş’tan hiç haberi yokmuş gibi sordu:

“Ne oldu akşam akşam? Yaramaz bir şey mi var? Çağa çocuk hasta falan mı var?”

Delioğlan yaptığından mahcup;

“Yok yok. Yaramaz bir şey yok ya, herhalde ben yanlış yaptım. Çat kapı geldim gece vakti.”

Durmuş’un bu açıklığını ve kavrama gücünü gören yoldaş daha da hoşnut bir halde, o sıcacık gülümsemesiyle Durmuş’a bakıp:

“Sorun değil. Konuşuruz.” diyerek oturdu.

Durmuş’a bakmaya başladı. Durmuş alı al, moru mor renkten renge giriyor, tam bir şey diyecekmiş gibi ağzını açıyor, sonra hemen vazgeçip kapatıyordu. Ellerini nereye koyacağını bilemiyor, kah dizlerine koyuyor, kah kesik bir dal gibi sedire bırakıyordu. Durumu gören yoldaş onu rahatlatıp cesaretlendiren bir sesle konuştu.

“Senin diyeceklerin var galiba yoldaş. Hadi de diyeceğini”

Bu sözler Durmuş’un heyecanını alıp götürdü. Yoldaşa döndü:

“Ben öyle güzel konuşmayı beceremem. Lakin dünden beri ne yapsam, nereye gitsem, neye bak-sam aklımda konuştukların, anlattıkların. Dönüp durdum sabahtan beri. Ama şimdi bunları demezsem bu gece de uyku tünek yok bana. O yüzden geldim bu dar vakitte. Dünkü gibi köyün dışından dolanıp öyle geldim. Amma gene de gördüm ki sizi telaşa verdim. Gusura kalman. Sen yok desen de bu böyle. Ben yanlış bir iş yaptım. Gusura kalma ama beni dinle. Beş çağan var, biri oğlan. O da aha şu Şahan kadar. Bir de benim Hatun kız. Başka da hiçbir şeyim yok. Dünden beri kafamda konuştuklarımız. Kendi kendime tarttım, aldım, verdim. Sonunda bir karara vardım, onu demeye geldim.”

Bunları dedikten sonra bir sigara alıp yak-tı, sonra devam etti. “Anladım ki ben eşekmişim. Bugüne kadar boşa yaşamışım. Aha bu senin anlattığın iş, asıl bizim işimizmiş. İşte şimdi bunu bildim.”

***

Bunlar Delioğlan’ın Halo Durmuş’luğa geçişinin başlangıcı oldu. Halo Durmuş o gün devrimle, devrimcilikle tanışmış, buluşmuştu. Şimdi bu buluşmadan on-on iki yıl sonra Çukurova’da bir hapisane avlusunda volta atarken, yüreğinden kopup gelen o büyük özlemini, sosyalizmi ve sosyalizm mücadelesini o böyle ifade ediyordu.

“Aah ah! Bi daha ne zaman o keleşe sarılıp da yatarım ula!”

DAĞLA RANDEVU

Daha önce defalarca gelmiş olmama rağmen bu kez otobüs kente yaklaşırken kalbim atıyor, içim içime sığmıyor, heyecanlanıyordum. İşte bu tepeyi de aştık mı kent görünecekti. Bu kez beni kentten alacaklardı. Oysa daha öncekilerde hep doğrudan köye giderdim. Eğer gelip gidişimin bilinmemesi gerekiyorsa, ana yoldan değil, Araban üzerinden gelir ve köy dışındaki yoldaşın evine giderdim. O da hava karardıktan sonra ve kimseye görünmeden. Bu kez bir farklılık vardı. Bunu, daha gideceğimi söylediklerinde fark etmiştim.

“Bu gece aşağıya gideceksin. Birlikte çalıştığın yoldaşlar dâhil, kimseye bir şey söyleme. Bir süre orada kalabilirsin, ama yanına fazla bir şey almama gerek yok.”

İşte şimdi kaçınıcı defa geldiğimi bile unuttuğum bu kente gelirken heyecan doluydum. Her gelişimde yoldaşları göreceğim için elbette için için coşar, sevinç duyardım, ama bu kez farklıydı. Nihayet hava kararırken otobüs kente girdi. İşten çıkanlar, okullardan çıkanlar sokakları doldurmuştu. İlk anda geldiğim kentin İstanbul’un kalabalığı yanında bu kentin bomboş olduğunu düşündüm, ama bu kente göre kalabalıktı. Otobüs kent merkezine yaklaşınca, otogardan önce indim. Otogarlar denetim altında olduğundan, zorunlu olmadıkça gitmeyi sevmezdim. Elimde küçük bir çanta,

sanki okuldan çıkmış bir öğretmen gibi kentin kalabalığına karıştım. Birkaç sokak dolaşip son bir kez daha temiz olduğumu kontrol ettikten sonra, kendimden emin adımlarla, bakırcılar çarşısına yöneldim. 8—10 dakika sonra Mustafa ustanın dükkânındaydım.

Mustafa ustayı pek tanımadım. Daha önce dükkânına iki kez gittiğim kırk yaşlarında, dinç bir adamdı. İlkinde, İstanbul'daki yoldaşlardan birinin isteğiyle, beni dükkâna götürüp tanıştırmışlardı. İkincisindeyse yine yönetici yoldaşlardan birinin isteğiyle Mustafa ustanan aldığım iki tabancayı İstanbul'a götürmüştüm. Bir yıldan fazla olmuştu bu kente de Mustafa ustanın dükkânına da bir daha gelmemiştim.

Dükkâna girip bir müşteri gibi selam verdim. Mustafa usta, çarşıdaki pek çok esnaf gibi elindeki işi bırakmış, dükkânı kapatmaya hazırlanıyordu. Sanki akşamın son müşterisiymişim gibi karşıladı. Ne istediğimi sordu. Sorarken bana dikkatle bakıp, tanıdığımı belli etti ve gözüyle çırağını işaret ederek dikkatli olmam konusunda sessiz bir uyarıda bulundu. Sonra çırağa döndü.

“Sen git oğlum. Ben de birazdan kapatır çıkarım. Sabah erken gel ha!”

12-13 yaşlarındaki delikanlı-çocuk elindeki takımları yerine koydu. Boynundan asılı önlüğü çıkarıp duvara astı, çividen ceketini alıp giydi. Bu sırada Mustafa usta raftan indirdiği birkaç tepsiyi bana gösteriyor, akşamın son müşterisini kaçırmak istemiyormuş gibi benimle pazarlık yapıyordu. Çırak çıktuktan birkaç dakika sonra ben de çıktım. Dediği gibi ağır adımlarla ilerdeki sokağa sapıp yokuş yukarı yürümeye başladım. Az sonra da Mustafa usta yetişti. Bu kez daha sıcak ve içten bir sesle konuştu.

“Hoş geldin yoldaş. Nasılsın? Yolculuk rahat

miydi? Dükkândaki münasebetsizliğim için kusura kalma. Benim çırak iyi çocuk, temiz çocuk ama biraz meraklı. Bir de sağa sola bakmak için iyi bir şeydi akşam müşterisi.”

“Hoş bulduk yoldaş. Bunun kusuru mu olur. Sen doğru olanı yaptın.”

Bir yandan bunları söylerken, bir yandan da onu tartıyordum. Hem çırağına hem de çevreye dikkat etmesi, bu konularda işini bilen bir yoldaş olduğunu gösteriyordu. Tedbirli olmasını takdirle karşıladım. Bu arada hava da iyice kararmıştı. Önünden geçtiğimiz bir fırından birkaç ekmek aldı. Elindeki Pazar torbasına koyduktan sonra torbayı bana uzattı. Aldım, yürümeye devam ettik.

“Torbada bir çantayla yiyecek bir şeyler var. Seni teslim alacak yoldaş da daha yememiştir, yolda yersiniz. Çanta da senin için.”

Bunları söylerken biraz yavaşladı, köşede çaktırmadan geriye baktı ve yine yavaş yavaş, işten dönen yorgun adımlarla yürümeye devam ettik. Az sonra arkamızdan sessiz, ama hızlı yürüyen birinin ayak sesleri geldi. Hemen sonra da bir el omzuma dokundu.

“Merhaba yoldaş. Sağlam geldin mi?”

Yürümeye devam ettik. İlk köşeden Mustafa usta saptı. Biz ikimiz biraz daha tempolu bir yürüyüşle kentin dış mahallelerini de aşyp yola koyulduk. Bir süre sonra da yoldan sapıp ağaçların arasına girdik. Yanımdaki yoldaş elimdeki çantayı aldı, bir ağaca sırtını verip oturduktan sonra bana da oturmamı işaret etti. Çantadakileri çıkardı. Yere koyduğum İstanbul’dan beri elimdeki çantaya bakıp, Mustafa ustanın bahsettiği sırt çantasını da uzatarak konuştu.

“O çantayı boşaltıp, orda bıraksan daha iyiydi ya, neyse. Şimdi karnımızı iyice doyuralım yoldaş. Yolumuz uzun, zorlu bir gece bekliyor bizi.”

Çantada ekmek dışında domates, biber, soğan, bir tas dolusu kavurma ve bir de büyükçe bir şişe su vardı. Usta her şeyi düşünmüştü. Tika basa karnımızı doyurduk. Yoldaş bir sigara yaktı, bir de bana uzattı. Sigarasının ateşinden sigaramı yaktım.

“Yürürken kesinlikle sigara içmek yok. Ancak otururken, ayrıca, ateşini de avucunda sakla, görünmesin. Mümkün olduğunca hızlı ve sessiz yürüyeceğiz.”

Sigaralarımızı içerken, elimdeki çantayı sırt çantasına yerleştirip hazırladım. Sigaralar bittikten birkaç dakika sonra yoldaş yemek çantasını hızla topladı, ne varsa sırt çantama yerleştirdi. Yerde kalan bütün izleri karıştırdı, sigara izmaritlerini toprağa gömdükten sonra;

“Hadi yoldaş. Yalnız bir adım gerimden, bastığım yere bas, iz bırakmamaya çalış.” Dedi.

Yürümeye başladı. Sırt çantamın bir kolunu takıp peşine düştüm. Gökte yarım bir ay ve o güne dek hiç görmediğim kadar yıldız vardı. Şehrin ışıklarının kaybettiği bütün yıldızlar bu gece yürüyüşünde bize eşlik ediyordu. Ilık bir gece, hafif bir ay ışığı altında uzun ve yorucu bir yürüyüşü benim için. İki kez mola verdik ve yürüdük, yürüdük....

6-7 saat sonra, önde yürüyen yoldaş bana sessiz olmamı işaret etti. Dikkatle çevreyi dinledi. Uzaktan cırcır böceklerinin sesleri geliyordu ve biz yaklaştıkça sönen ateş böceklerinin göz kırpmaları vardı. Birden bir ses patladı:

“Dur! Kimsiniz!”

Öndeki yoldaş aniden döndü bana baktı; ben de ona. Ne olduğunu tam anlayamamıştım, ama yoldaşa bakıyor, onu bekliyordum. Çok uzun süren birkaç saniye sonra yoldaş cevap verdi:

“Tamam, yoldaş, biz geldik.”

Ağacların arasından üç kişi çıktı. Karanlıkta

tam göremedim. Bize peşlerinden gelmemizi söyleyip ilerlediler. 5 dakika kadar sonra diğer yoldaşların yanına geldik.

* * *

O yıllarda devrimci hareket, yeni uygulamaya başladığı bir kararla, şehirlerdeki kadrolarını zaman zaman dağlara göndermeye başlamıştı. Böylelikle kadrolar hem dağ koşullarında yaşamayı öğreniyor hem de askeri ve siyasi olarak eğitime tabi tutuluyordu. Benimle aynı günlerde gelen diğer iki yoldaşı da sayarsak 12 kişilik bir gerilla birliği olmuştuk. Adına gerilla demesek de durum tam anlamıyla böyleydi.

Gerilla demiyorduk, çünkü THKO'dan sonra hareket gerilla anlayışını teorik olarak terk etmişti. Bu anlayış yıllar sonra Leninistler tarafından komünist harekete yeniden kazandırıldı. Her ne kadar adına gerilla demesek de gerek THKO'dan kalan mirasın etkisiyle gerek dönemin koşulları gereği deşifre olmuş, kentlerde barınamaz duruma gelmiş yoldaşlar dağlara gönderiliyordu ve dağlardaki yaşam tam anlamıyla gerilla yaşamıydı.

Aslında gerilla gündüzleri pek hareket etmez, geceleri hareket halinde olur. Bizim bulunduğumuz bölge Antep Adıyaman, Malatya üçgeninde devrimci hareketin THKO'dan beri faaliyet yürüttüğü, örgütlü olduğu bir bölgeydi. Bu nedenle eğitim kampında biraz daha rahat davranabiliyorduk. Bu kampı örgütleyen yoldaşlar, bu üç kentteki herhangi bir askeri hareketlilikten anında haber alabilecek, ona göre önlem alabilecek biçimde organize olmuşlardı. 12 Eylül öncesinin sıkıyönetim dönemiymi ve bu bölge hareketimizin oldukça olanaklara sahip olduğu, rahat hareket edebileceği sosyal koşullara, köy ilişkilerine ve örgütlülüğe

sahip olduğu bir bölgeydi. Güz sonu olduğu için bu dönem eğitim programını kış bastırmadan tamamlamak amacıyla gündüzleri de kapsayan sıkı bir çalışma dönemi geçirdik. Günde 3 saat gündüz, 3 saat gece olmak üzere 6 saat teorik çalışma; 7-8, bazen 10 saate varan koşu, atış, yürüyüş, tırmanma, sürünme gibi yoğun bir gerilla eğitimi. Doğrusu ya, İstanbul'un o pis havası ve zor yaşam koşullarından sonra bu eğitim dönemi çok iyi gelmişti; nefesimiz açılmış, kaslarımız güçlenmiş, fiziki anlamda da kendimizi toplamıştık. Tabi gerilla yaşamının böyle olmadığını kış bastırınca öğrenecektik.

Bu bölgede kara iklimi egemen olduğundan kışları çok sert olurdu. Hele de dağlarda. Kış gelip de kar bastımı aylarca kardan başka hiçbir şey görünmez. Körkün dağı, Kuz dağları, ta Nurhaklara kadar her yer göz alabildiğine bembeyaz kar, buz ve bir de uçurumlar....

* * *

Eğitim döneminin sonunda bize de yakın köylerle ilişkilerde görev vermeye başladı yoldaşlar. Bir bölümünü daha önceden bildiğim bu köylerde, onlarla beraber okuma grupları oluşturup dergi, kitap okuyor; ekonomi-politik, felsefe, sosyalizm, dünyanın içinde bulunduğu konjonktür, politik süreç ve o sırada gündemde olan her şey üzerine konuşuyor, tartışıyorduk.

Kış tam bastırıp kar mevsimi gelmeden bir grup Nurhaklara gidip gelecekti. Ben de Nurhakları, o ölümsüz savaşçılarımızın adımlarını bastığı ilk gerilla toprağını görmek için gönüllü oldum. Amacım, aynı zamanda gördüğümüz eğitimin iş yaradığını da görmek, göstermekti. Gönüllü ve ısrarcı olunca yoldaşlar beni de ekibe kattılar, böy-

lece 5 kişilik küçük bir ekip hazırlandık ve hava kararırken yola çıktık.

* * *

En önde hepimizden birkaç adım ilerde yürüyen Veli durdu. O durunca hepimiz durduk. Gece olduğu halde sanki güneş ışığını keser gibi elini gözlerine siper yapıp bir süre ileriye doğru, gideceğimiz yöne baktı. Yamaçtan aşağı uzayıp giden beyazlığı yer yer kayaların sivri karartıları bölüyordu. Ta ilerde, kayalıktan sonra ağaçların karartıları da belliydi daha. Sonra geriye döndü, birkaç adım gediğimiz yöne yürüdü. Kar ayaklarının altında kıtır kıtır ezildi. O sakince durdu. Aynı dikkatli keskin gözlerle, geldiğimiz yöne, iki saatten fazladır tırmandığımız tepeden aşağılara baktı. Geride, sadece arkamızdan sürüklediğimiz çalının birkaç metre sonra belirsizleşen, karda kaybolmaya başlayan izi dışında hiçbir şey görünmüyordu. Çalıyı da orman bitip kayalık bölgedeki tırmanış başlayınca küçük grubumuzun en sonunda yürüyen sarı, omzundan uzattığı bir ipe bağlamıştı izlerimizi bozsun diye. Şafak çizgisi daha yeni yeni belli olmaya başlamıştı. Ama ay ışığında iyice parlayan kar, gün gibi ısıtmıştı her yeri.

Neredeyse 12 saattir yürüyorduk. Tırmanmaya başlayalı da 2 saati aşmıştı. Aşağılarda karla kaplı çam ağaçlarının belli belirsiz silüetlerine bir süre daha baktıktan sonra Veli bize döndü:

“Burada konaklayabiliriz yoldaşlar” dedi. “Şafak sökmeye başladı bile. Daha uygun bir yer görünmüyor. Akşamı bekleyecek bir yer bulamazsak gün ışığına kalırız. Daha 7-8 saatlik bir yolumuz var.”

İşaret ettiği yer hemen yan tarafımızdaki büyük kayanın altına doğru azıcık genişleyen küçük

bir duldalıktı. Tilki yuvası gibi bir yerdi ve burada toprak gözük­tüğüne göre rüzgâra, yağmura karşı da korunaklıydı. Hepimiz oraya yöneldik, sessizce omuzlarımızdan silahları indirip oturduk. Sırtımızdaki giysilerimiz ve silahlarımız dışında pek bir yükümüz yoktu. Sadece içinde yiyeceklerimizin olduğu bir sırt çantası, bir de transistörlü radyo. 10 gün önce gittiğimiz Nurhaklardan geriye dönüyorduk. İlk akşamdan bu yana yürüyorduk. Bir de dün geceki yürüyüş. Dün gündüz ormanlık bölgede konaklamıştık. Ormanda çok daha kolay hatta konforlu­ydu; yere, kuru dallardan biraz yükselti yapıp, üzerine de yeteri kadar kuru yaprak yaydın mıydı tam bir yatak edinmiş olursun. Üzerine de özellikle çam dallarının bol yapraklı kısımlarından bir çadır-yorgan yaptın mıydı ne yağmur ne rüzgâr, hiçbiri dokunamaz artık sana. Hepimiz rahat bir uyku çekip dinlenmiştik. Kar sorunu çıkmassa bugün bu sıralarda Körkün'e varmış olurduk, ama olmadı, kara yakalandık. Henüz kar mevsimi değildi, aslında yağmaması lazımdı. Bu yıl erken yağdı yukarılara. Gerçi bazı yerlerde yaz kış hep kar olsa da bizim bu yol boyunda böyle yerler pek yoktu.

Biz yola çıkarken, son iki gün kaldığımız köyde bizi ağırlayan, köylüler çok ısrar ettilerdi kalın bu gece, gitmeyin, hava bozacak diye. Biz de görüyor, biliyorduk bozacaktı. Ama bu mevsimde böyle kar yapacağına pek ihtimal vermemiş, olsa olsa biraz yağmur yeriz, bir şey olmaz diye düşünmüştük. Zaten daha gece yarısından önce ilk tep­eyi yeni aşmıştık ki yağmur başladı. Sabaha kadar bazen yağıp bazen durdu. Ama sabaha doğru da kara çevirdi. Gerçi tipi değil, ayaz değil, sessiz, ılık, lapa lapa yağan güzel bir kardı. Arkamızda iz bırakma sorunundan da böylece kurtulmuş­tuk. Ama kar yürüyüş tempomuzu düşürmüş, iki

kere de fazladan mola vermemize neden olmuştu. Yoldaşlarla randevumuz olmasa kalabilirdik birkaç gün daha belki, ama yarın sabaha dek bizden bir haber alamazlarsa, bu kez onlar bizi aramaya adam gönderirlerdi. Dönmeliydik.

* * *

Veli Kılavuzumuzdu. Araban'a bağlı dağ köylerinden bir yoksul köylü. Köyün özelliği ekilecek arazisinin hiç denecek kadar az olmasıydı. Bir de dağ köyü dedik ya, bu köy, dağın zirvesinde kartal yuvası gibi kayalık bir yere kurulmuştu. İçme suyunu bile eşeklerle taşıyıp sarnıçlara dolduruyorlardı. Köy böyle olunca, köylülerin büyük bölümünün geçim kaynağı kaçakçılık ve hayvan hırsızlığı üzerinden sağlanıyordu. Veli, bu işin her ikisinde de ustalığıyla tanınmıştı. Onun devrimci mücadeleyle tanışmasından önceki yaşamı için geçerli olan bu işler, devrimci mücadeleyle birlikte bitmiştir. Bahsetmekten pek de hoşlanmadığı bu eski yaşamında kazanmış olduğu birçok özelliği devrimci mücadeleye atılmasından sonra da çok işe yarıyordu. Yaz ya da kış olsun hiç fark etmez, bir defa geçtiği yolu bir daha unutmaz, şaşırmazdı. En zifiri karanlık gecelerde bile yolunu bulurdu. Onun bu yanının kaçakçılıktaki maharetinden kaynaklandığı açıktı. Bu yüzden çoğunlukla Kılavuzumuz Veli'ydi. Hatta kaç kez en tehlikeli yerlerden, askerlerin burnunun dibinde yoldaşları bir kedi sessizliğiyle alıp götürdüğünü biliyordum. Bu yanını da hırsızlıktaki ustalığına borçluymuş herhalde.

Haceli Halo'nun* köylüsüydü. Küçük bir çocukken babasını kaybetmişti. Bu yüzden bir avuç toprakla çok küçük yaştan itibaren boğuşmak zorunda kalmış yoksul köylü yoldaşlardan biriydi.

Öyle ki tarlayı sürerken, sabana gücünün yetmediğini, gömülmesi için sabahın çatalına taş koyup tarlayı öyle sürdüğünü anlattıydı bir seferinde. Gençliğinden itibaren de toprağı bırakıp, bir minibüs almış Malatya-Adıyaman arasında dolmuşçuluk yapmaya başlamıştı. Bu grupta, bir Halo'yu bir de Haceli'yi tanıyordum önceden. Haceli yakın köylerden bir kızla evlenmişti ve köydeki babadan kalma evde oturuyorlardı. Büyüğü 8—9 yaşında 3 çocukları vardı. O bir avuç toprakta halen kardeşi uğraşıyordu ve biz onunla tanıştığımızda büyük ablası çoktan evlenip gitmişti.

Sarı'yi ise pek tanımyordum. Kürt yoldaşlardan birisiydi, kişisel özellikleriyle pek çok konuda örnek bir yoldaşımızdı. Yıllar sonra Avrupa'da kanserden öldüğünü duymuştum. Haceli ile ikisi teknik işlerde çok ustaydı. Araba, traktör, silah ya da başka bir alet bozulduğunda mutlaka bir çözüm bulur çalıştırırlardı. Özellikle bu iki yoldaş patlayıcı yapımında uzmanlaşmışlardı. 1977'de iki dinamit lokumu ile yaptıkları 5 kiloluk bir bombayı yıllar sonra (sanırım 80'de), bozulmuştur artık, nasıl olsa patlamaz diye Gölbaşında göle attıklarını, ama neredeyse gölün suyunun çizgi filmlerdeki gibi havaya kalkıp indiğini ve göldeki pek çok balığın ölümüne yol açtığını anlatmıştı birisi.

“Burada dinlenelim. Günü burada geçirirsek iyi olur.”

Diye tekrarladı Veli. Akşamdan beri yürüyorduk. Neredeyse 12 saat olmuştu. Şimdi biraz uyuyup dinlenebilirdik. Kayanın duldasına iyice sığıştık. Sarı yoldaş sırt çantasından birer dürüm çıkartıp hepimize dağıttı. Gerçi gocuklarımızın ceplerine köyden ayrılırken kuru üzüm doldürmüşlardı. Yolda yavaş yavaş atıştırıyorduk. Böylelikle hem soğuk karşısında bünyemizi güçlendiren etkili bir yola başvuruyor hem de yürümek için

gereken enerjiyi alıyorduk. Zaten köydeki yoldaşlarda bu havalarda yola giden için kuru üzümün ne demek olduğunu iyi bildiklerinden, ceplerimizi tıka basa doldurmamız için ısrar etmişlerdi. Sarı'nın şimdi dağıttığı dürümleri de onlar hazırlayıp vermişlerdi.

“Bu dürümlerde bizim köyün misafir yemeği olmasın.”

Veli bunu der demez, hepimiz Haceli'ye bakıp gülmeye başladık.

“Tamam tamam, o sıkı çaputu** değil dürümlerdeki. Susun da yemeye bakın.”

Haceli bir yandan böyle kızgın kızgın söyleniyor, ama aynı anda kendisi de bıyık altından gülmüsyordu.

Geçen yıl Haceli bir süreliğine Veli'nin köyünde kalmış. Kendisini evinde konuk eden köylüler sanki sözleşmiş gibi yemekte hep çökelek dürümü çıkarmışlar. İkinci günün akşamı Haceli'yi dayanmayıp Veli'ye patlamış:

“Geldim geleli boğazımdan geçmeyen bu sıkı çaputunu yedim. Sizin köyde hiç başka bir şey yemezler mi? Bulgur da mı yok?”

Tabi Veli basmış kahkahayı. Gözünden yaş gelene kadar gülmüş.

“Bu bizim köyün misafir yemeği. Sana kıymet vermiş, seni ağırlamışlar. Daha ne istersin!”

“Kurban olam yoldaş. Sen söyle, beni misafirden saymasınlar. Onlar ne yerse bende onu yerim. Aha bu sıkı çaputu boğazımı yara etti, yutamıyorum bile.”

Karnımızı iyice doyurduktan sonra ilk nöbeti Halo aldı. Biz dördümüz kayanın altına doğru iyice kayıp yan yana toprağa uzandık. Az ilerdeki bir başka kayaya sırtını dayayıp oturan Halo, tüfeğini bacaklarının arasına kıştırıp bir sigara yaktı. Tam bir sessizlik. Ara sıra rüzgârın nereden

kaldırıp önüne kattığı belli olmayan kar tanelerini sürükleyerek yaptığı gezintinin fısıltısına karışan, dünyanın en rahat döşeklerine yatmışçasına rahat bir uykuya dalan yoldaşların düzenli nefes alışverişleri....

Muhtar çakmağının üst üste çakılmasından çıkan sese gözümü açıp baktığımda, Veli'de Halo'nun yanına çökmüş, sigarasını yakmaya çalışıyordu. Eminim Halo ile akşam hangi yolu takip edeceklerine dair konuşuyorlardı sessizce.

Akşama doğru en son nöbeti tutan yoldaş hepimizi uyardı. Toparlanıp olduğumuz yerde oturduk. En uçta gün doğarken ilk nöbete kalan Halo yatıyordu. O kalkmadan geçmek zor olduğu için sabırsızlanan sarı, Halo'yu dürttü.

“Hadi Halo hadi. Kalk hele, çekil yoldan.”

Halo kalktı, sırtını bize siper olan kayaya verip oturduktan sonra yattığı yerden sanki bir şey koparırmış gibi çekerek tüfeğini çıkardı. Tüfeğin dipçiği buzlanmıştı. Halo bizi rahatsız etmemek için tüfeğini altına alıp, vücudunun yarısı toprakla buzun kesiştiği yere gelecek şekilde yatmıştı. Günün ayazı da tüfeği yere yapıştırıp buzlanmasına neden olmuştu. Vücudunun geldiği kısımdaysa sert toprağın buzu iyice gevşemiş, gömülmüştü.

Bu durumu gören Sarı biraz şaşkın, biraz kızgın sordu.

“Halo bu ne hal? Buza yatmışsın. Niye dürtmedin, biraz öteye gideydik?”

“Ne fark eder ki yoldaş. Bu sefer öte baştaki yoldaş buza düşerdi.”

Önsöz Dergisi, 15.Sayı

* Halo: “Delioğlan” öyküsünün kahramanı.

** Sıkı çaputu: Av tüfekleri için fişek doldururken barut sıkıştırmaya yarayan çaput.

BİR BAŞKA 31 MAYIS ŞAFAĞI: YÖNÜNÜ GELECEĞE DÖNENLER

Mayıs ayının sonlarında sıcak bir bahar günüydü. Günün son ışıkları aşağıdaki ovayı aydınlatıyor, tarlalarda boy vermiş buğdaylar nazlı nazlı akşam rüzgârında salınıyordu. Yemyeşil başaklar henüz sertleşmemişse de çok bir şey kalmamıştı. Akşam rüzgârı dağlarda yetişen envayi türlü çiçeğin, çam ağaçlarının, iğdelerin, dere kıyılarındaki yarpuzların, pürenlerin çeşit çeşit otların kokularını birbirine karıştırmış, her canlının, her insanın, kuşun, kurdun genzine dolduruyor, bu güzel, keskin kokuyla herkesi, her mahlukatı serin serin kuşatıyordu. Bu sırada Kaz dağlarının tepelerindeki kampta dört yoldaş son hazırlıklarını tamamlamak için aceleyle sırt çantalarını, kütüklerini, yanlarına alacakların silahlarını yeniden gözden geçiriyorlardı. Bu sefer yürüyüşte yanlarına fazla ağırlık almayacak, zorunlu eşyalarını yerleştirdikleri sırt çantaları, tüfekleri ve birer de tabancalarıyla yetineceklerdi. Bir aksilik olmazsa birkaç gün sonra görüşecekleri yoldaşlarıyla vedalaşıp, gün kararır kararmaz yönlerini Nurhaklara dönüp tek kol halinde yola koyuldular.

İkinci gece sabaha doğru Kürecik tarafındaydılar. Şu tepeyi tırmanır tırmanmaz İnekli köyünü

görecekleri. Tepeyi tırmandılar. Birazdan şafak sökecekti. Yusuf diğerlerini tepede bırakıp, hızlı adımlarla köye indi. Hemen ilk evlerden birinin toprak damının kenarından kıvrılıp, camı hafifçe tıkırdattı. Hiç bekletmeden cam açıldı. Camdan bakan kara yağız bir delikanlı usulca dışarı süzülüp, camı kapattı. Hiç konuşmadılar. Yusuf'un peşine takılıp aynı çevik ve sessiz adımlarla tepeye tırmandı.

Ali Osman ya duymazsam korkusuyla gece yarısı uyanıp giyinmiş, hiç gözünü kırpmadan karanlıkta yol gözlemişti. Şimdi heyecanla tepeye tırmanan oydu. Günlerden 31 Mayıs'tı. Beklenen gün gelmişti. Sabah gün yeni yeni ışıırken köyden bir traktör çıktı. Hemen yolun kıyısında durdu. Traktörden biri aşağıya atladı. Çeşmenin başında gerine gerine biraz durdu. Su bidonunu doldurup traktöre götürdü. O, bunları yaparken Ali Osman Yusuf'un dürbününü almış, dikkatle onları izliyordu. Dürbün'ün gözleri bir traktöre, bir çeşmeye gidip gidip geldi. Sonunda Yusuf'a döndü;

“Muhtar motorda yoldaş. Motoru kullanan amcası oğlu. Küçük kardeşleri suyu doldurdu. Kendisi de diğer kardeşiyle arkada.”

Birliktekilerin hepsi heyecanlandı. Elleri hiç düşünmeden tüfeklerine gitti. Bir tek muhtara bile razıken dördü birden diye düşündüler. Uzun zamandır bekliyorlardı bugünü.

Ali Osman 17 yaşında İnekli köyünden cıva gibi bir delikanlıydı. Köyün en yoksullarından bir ailenin iki çocuğundan büyük olanıydı. Babası yıllar önce, o daha küçük bir çocukken Antep'te amelilik ettiği sırada bir inşatta beton dökerken inşaat çökmüş, altında kalıp ölmüştü. Kendisini bildi bileli hep çalışırdı, ama bir türlü karınları doymazdı. Bazen çobanlık, bazen ırgatlık yapar, tarla sürer, gübre taşır, ekin biçerdi, döverdi, patosu durmaz

köyde kim iş verirse gücü yettiğince yapar, hiçbir işten kaçmazdı. Anasıyla küçük kardeşi de çalıştığı halde ne yoksullukları biterdi ne yoksunlukları. Ali Osman dağda koyunları otlatırken karşılaşmıştı ilk defa Yusuf'la. 15-16 yaşlarında kara kuru bir oğlandı o zaman. Muhtarın koyunlarıydı otlattığı. Zaten köyün en zenginleri de onlardı. Çoğunlukla onların işi olur, onlara çalışırdı. Anası ve küçük kardeşi de öyle. Ama gene de zor doyardı karınları ve kış geldi mi gitmek bilmezdi hiç.

O sene bahar yeni gelmiş karlar çözülmüştü. Koyunları otlatmaya götürmüştü götürmesine ya, biraz korkuyordu. Koyunların ikisi doğurdu doğuracaktı. Korkusu, koyunlara kuzulara bir şey olursa diyeydi. O gün korktuğu başına geldi. Koyunlardan biri çabalıyor ama doğuramıyordu. İki saattir yattığı yerden kalkmamıştı. Şimdi de kara gözleriyle melül melül Ali Osman'a bakıyor, adeta yardım et diye yalvarıyordu. Ali Osman'sa ne yapacağını bilemiyor, öyle çaresiz bakıp duruyordu. Yusuf Hızır gibi yetişmişti işte o zaman. O civarda gördüğünü hatırlamıyordu. Ama iyi bir çoban olduğu her halinden belliydi. Hemen kollarını çemlemiş işe girişmişti. Koyunun arkasına oturup ustalıkla doğurmasına yardım etmişti. Koyuna da kuzusuna da bir şey olmamıştı. Ustalıkla kuzuyu sarmış, kucağına vermişti Ali Osman'ın.

Yusuf 35 yaşlarında orta boylu, güçlü kuvvetli biriydi. Ali Osman en çok tatlı tatlı gülümsemesinden hoşlanmıştı, kanı kaynamıştı Yusuf'a. Birkaç saat oturdular, çobanlıkla ilgili daha önce hiç duymadığı bilmediği şeyler anlattı ona. Sonra Ali Osman'a kimlerden hangi köyden olduğunu sordu. Koyunların muhtara ait olduğunu öğrenince daha bir ilgiyle sordu muhtarı, evini, tarlasını... Yusuf fark ettirmeden bilgi toplamaya çalışıyordu ya, Ali Osman cin gibi çocuktuktu. Bu ilgi gözünden

kaçmamıştı. Bu sefer o Yusuf'a sordu. Bu civardan olsa bilirdi. Kimdi, kimlerdendi, hangi köydendi, burada ne arıyordu? Yusuf hepsine kaçmak cevaplar verdi. Yersiz yurtsuz bir çobandı, iş arıyordu vb...

Osman gece uzun uzun düşündü. Yusuf'a sorduğu soruların cevaplarına inanmasa da öyle candan, öyle insan insan bakış, öyle sıcak, içten bir gülüşü, konuşması vardı ki, ona ısınmış, onu sevmişti. Kendisiyle ilgili söyledikleri dışında anlattıkları zaten çok çok güzeldi, adeta bir düştü. Sanki Yusuf'un anlattıkları yıllardır kendisinin düşüydü de kendisi değil, Yusuf anlatmıştı. Kocaman bir dünya vardı, köyün bütün toprakları birleştirilmiş, hep beraber çalışıyor, hep beraber ekip biçiyorlar. Herkesin karnı tok. Yokluk yok, yoksulluk yok. Kış geldi mi üşümek yok. Ne güzel bir dünyaydı anlattıkları. Hele bir de bir büyük şairin sözünü demişti. Neydi o, nasıldı; "yârin yanağından gayrı her yerde, her şeyde hep beraber". Ne güzel ne büyük bir sözdü bu. Ali Osman bunca düşündükten sonra emin oldu, bu da onlardandı kesin. Daha kendisi küçük bir çocukken muhtarın ihbar edip vurdurduğu devrimcilerin arkadaşlarındandı. Yusuf'u bir daha görürse soracak, konuşacaktı. Kaç gün sonra Ali Osman yine Yusuf'la karşılaştığı yerlerde geziyor, sürüsünü hep o yöne sürüyordu. Nihayet istediği oldu. Tesadüfmüş gibi görünse de tesadüf değildi Yusuf'un gelmesi. Ali Osman'ı kontrol etmeye gelmişti. Bir süre oturdular, çay demleyip sigara içtiler. Yusuf, Ali Osman'ın kendisinden kimseye söz etmediğini anladı. Güvenilir bir gence benziyordu. Bu sırada Ali Osman sabırsızlanıyor, dudakları oynuyor, kâh bir şey diyecek gibi oluyor, kah vazgeçiyordu.

"De hadi Ali Osman. Sor ne soracaksan, de ne diyeceksen."

Yine kendisi diyememiş Yusuf demişti. Biraz rahatladı, ama yine de çekingen kısık bir sesle sordu.

“Sen onlardan mısın?”

“Kimlerden Ali Osman?”

“Onlardan işte.”

“Yahu kim onlar Ali Osman?”

“Onlar işte Yusuf edem. Devrimciler. Sen de onlardan mısın?”

Yusuf hiçbir şey demedi. Ali Osman'ın gözlerinin içine baktı, gülümsedi. Ali Osman artık iyice emindi. Bu kadar sıcak gülen, bu kadar sevgiyle bakan biri ancak devrimci olurdu. Artık emindi, Yusuf onlardandı. Kendisi de öyle olacaktı. Yusuf gibi insan insan bakacak, taa yürekten gelen, gözlerinden taşan gülümseyişlerle gülecekti kendisi gibi yoksul çobanlara, çocuklara. Kendisi de onlardan olacaktı. Ama nasıl? Yoksul bir çobandı, ırgattı o; ırgattan, çobandan devrimci olur muydu? Olurdu. Niye olmasındı? Yusuf da çobandı, hem de iyi bir çoban. İş arıyorum demedi miydi? Demek ki o da ırgattı. Sonra Yusuf'la konuştuklarını düşündü. Kimseye demeyecekti. Anasına bile.

Şimdi Yusuf'a “muhtar motorda yoldaş” diyen bu Ali Osman'dı. Muhtar cezalandırılacaktı. Hakkında karar verilmişti. O Sinan'ları ihbar eden, 31 Mayıs şafağının kana bulanmasına neden olan ihbarcıydı. Şimdi bir başka 31 Mayıs'ta sıra onundu. O da göremeyecekti güneşin doğuşunu. Yusuf birkaç saniye içinde bunları aklından geçirirken, Ali Osman'a döndü.

“Sen bu işe karışma yoldaş” dedi. “Şimdi doğru eve git. Kimseye görünme. Sabah oluyor. Az sonra sen de herkesle birlikte kalkar işine gücüne bakarsın.”

Ali Osman biraz kırgın ama sessizce hızlı adımlarla çalıların arasından köye doğru yöneldi.

İçi içine sığmıyor, onların yanında olmak istiyordu. Ne olurdu sanki kendisine de bir tüfek verselerdi, iki kurşun da kendisi siksaydı. Hadi tüfek yoktu, tabanca verseler o da olurdu. Ta çocukluğundan beri her fırsatta kendisini döven, söven, her yaptığı işte bir kusur bulup kendisini aşağılayan, çoğu zaman parasını eksik veren bu adama iki kurşun da kendisi sıkılmak istiyordu. Ama Yusuf “eve git” demişti, “sen bu işe karışma.” Ayakları geri geri gitse de çaresiz eve gidecekti.

Bu sırada Yusuf ve diğerleri tepenin öbür tarafına doğru hızla inmiş, ikişerli yolun sağına soluna yatıp traktörü beklemeye başlamışlardı. Son virajı dönen traktörle aralarında 200 metre kadar kalmıştı ki, Haceli, “yılan” diye bir çığlık atarak ayağa fırlayıp yeri tekmelemeye başladı. Uzandığı yerdeki çalıkların arasından bir yılan çıkmıştı. Olan olmuştu, yapacak tek şey vardı; Yusuf tüfeğini doğrulttu, keleşin namlusu üçerli seri halinde ateş püskürtmeye başladı. Yusuf’u diğerleri izledi. Bu arada silah sesiyle kendine gelen Haceli de tüfeğini doğrultup ateşe başlamıştı. Mesafe uzak olduğundan mermilerin çarptığı yeri tam göremiyorlardı. Haceli daha “yılan” diye ayağa fırladığı anda traktördekilerin dördü birden kendilerini aşağıya atmış, römorkun altına sığınmışlardı. Onlardan da tek tek ateş eden vardı. Yusuf ateşe devam ederken yanındaki Veli’yle beraber biraz yamaca doğru çıkmış, yukardan aşağı römorkun altına ateş altına almıştı. Mermiler römorku delip geçiyor, yerdeki taşlara çarptıkça kıvılcımlar çakıyordu. Az sonra traktörün oradan ses çıkmaz oldu. Yusuf tüfek boşalana kadar ateş ettikten sonra durdular. Haceli’ye seslendi:

“Git bak.”

Haceli koşarak traktörün yanına gitti, eli tetikteydi. Eğilip römorkun altına baktı. Hepsi de

vurulmuştu, yerler kan içindeydi. Hiçbiri kıpırda-mıyordu. Muhtarın yanında bir tabanca vardı. Ta-bancayı aldı, dördüne de bir daha baktı. Ölü gibiy-diler, hiçbir hareket yoktu. Yusuf'a seslendi.

“Tamam yoldaş. Bu iş bitti. İhbarcı da işbir-likçileri de belalarını buldular.”

Yusuf'un işaretiyle dördü de tekrar tepeye tırmandı. Yusuf dürbünle köye doğru baktı. Gün iyice aydınlanmış, yavaş yavaş dağların arasından başını kaldıran güneş, nazlı nazlı yükselirken sarı sarı zülüflerini köyün damlarına, tepelere, sabah rüzgarıyla salınan ekinlere döküyordu. Silah ses-leriyle birlikte köyde uyuyan kalmamıştı, ama hiç kimse de başını dışarı çıkarmıyordu. Şimdi silah-ların susmasıyla birlikte önce tek tek kapılar açıl-dı, en cesurları ürkek adımlarla sokağa çıkmaya başladı. Bunu gören diğerleri de yavaş yavaş ev-lerinden dışarı çıktı. Az sonra genci yaşlısı, kadını erkeğiyle çoluk çocuk, hatta köyün o ana kadar havlamaya korkan köpeklerine kadar hepsi yola koyulacak, ne olduğunu anlamaya geleceklerdi. Muhtarı, kardeşlerini, amcaoğullarının ölüleri-ni gördüklerinde aralarında gerçekten üzülenler olacaktı elbette, ama büyük çoğunluğu üzülmüş görünseler de diğerlerine fark ettirmeden için için “oh olmuş” diyeceklerdi, “aradıklarını bulmuşlar.”

Haceli ‘tamam, bu iş bitti’ demişti demesi-ne de iş bitmemişti. Dördü de vurulmuşlardı, üçü ağırdı, amcaoğulları uyanıktı Haceli geldiğinde. O da ölü taklidi yapmış, nefes bile almamıştı. Bir tek bacağından bir kurşun yarası almıştı. Yusuf-lar işin yarım kaldığını 3 gün sonra sığınaklarında öğrenmişlerdi. Şimdi Yusuf da Haceli de niye kontrol ederken birer tane de kafalarına sıkmadık diye hayıflanıyorlarsa da olan olmuş, iş işten geçmişti artık.

Tepeye tırmananlar köydeki hareketlenmeyi

görünce, oyalanmadan dönüş yoluna koyuldular. Dördünden geriye pek iz kalmıyordu. İyi bir iz sürücü olması kaydıyla tek kişilik bir iz ancak üçer adım mesafeyle sıralanmış, oldukça hızlı bir yürüyüş tutturmuşlardı. Otların, çalılıkların, kır çiçeklerinin üstünü çiy kaplamış, güneşin ilk ışıklarıyla birlikte pırl pırl parlamaya başlamışlardı. Dağ çiçeklerinin o güzel, baş döndürücü kokusu her yanı kaplamıştı. Yürüyenler bu güzelliklerin farkında olmasalar da bu gördüklerinin, içlerine çektikleri her nefesin içlerine bir ferahlık, bir rahatlık verdiğini hissediyorlar, ama bunun görevlerini başarıyla yerine getirmelerinden kaynaklandığını sanıyorlardı. Tabiat ananın da onlarla birlikte coştüğünün farkında bile değillerdi. Soluksuz, duraksız bir tempoyla yürüyor, yürüyorlardı. Öğlene kadar tepelerden, sarp yollardan aşarak, köy yollarına hiç uğramadan yürüdüler. Çobanlar, her taraf yemyeşil taze otlarla dolu olduğundan, sürülerini bu sarp yerlere çıkarmamıştı, hiç kimseyle karşılaşmadılar. Öğlene doğru güneş tam tepelerine yükseldiğinde sık bir ormana geldiler. Kayın, köknar, çam ağaçları görünmelerini engelliyordu. Artık açık arazide değillerdi. Burada onları kimse bulamazdı. Güvendeydiler. Akşama kadar dinlenmeye karar verdiler. Neredeyse 17-18 saattir kesintisiz yürüyorlardı. Sırt çantalarını açıp yiyeceklerini yediler. Karınlarını doyurduktan sonra birer sigara yaktılar. Daha sigaralarını bitirmeden uyuklamaya başlayan bile vardı. Nöbet işini düzenleyip uyudular.

Akşam hava kararırken son nöbete kalkan Veli hepsini uyardı. Hemen toplandılar. Geride iz bırakmamak için çöplerini gömüp yerleri düzelttikten sonra yola koyuldular. Şimdi biraz daha rahat yürüyorlardı. Hem sabahki gündüz yürüyüşüyle aldıkları yol hem de dinlenmiş olmalarından

kaynaklanıyordu bu. İkinci akşam, gece yarısını geçe gelmişlerdi randevu yerine. Burada diğer yoldaşlarını bekleyecek, onlarla birlikte çıkacaklardı Körkün'ün tepelerine. Sabaha daha epeyce vakit vardı, yatıp dinlendiler.

Güneş doğmadan hemen önce iki kişi köye gitti. Konakladıkları yer Haceli'nin köyünün hemen yanındaydı. Haceli'yle Veli gidip geldiler. Gelirken çay-şeker, yoğurt, ekmek ve bol miktarda et getirmişlerdi. Toprağı kazıp eti gömdüler, üzerine de bir güzel ateş yaktılar. Odun ateşinde bir de çay demlediler. Bu sırada Haceli Yusuf'a köyden aldığı haberleri aktardı. Bir süre önce uyarılan Satılmış yine kahvede parti ve devrim aleyhinde ileri geri konuşmuş, menzil şihinin hikmetinden kerametinden bahsetmişti.

Konuşmaları bitince Yusuf bir kenara çekilip düşünmeye başladı. Dinin budalalaştırdığı bu adamların çoğu yoksul köylüydü. Bir türlü anlamıyorlardı ne şihın kerametlerinin ne tanrının ne de cennet vaatlerinin kendilerini kurtaramayacağı. Kaldı ki o çok değer verdikleri, inanıp güvendikleri şihın kerameti oğullarına bile sökmemiş, iki oğlu da devrimci olmuştu. Hatta küçük oğlu Hikmetullah uzun bir süreden beri okulu da bırakmış, profesyonel devrimcilik yapmaya başlamıştı. En iyisi bu şih dedikleri sahtekarın oğulları Hikmetullah'la abisi Ubeydullah'ı bir ara bu tarafa çağırıp köylerde propagandaya çıkarmaktı. Onun maskesini en iyi oğulları düşürür, köylüler üzerindeki bütün etkisini, otoritesini yıkardı. Böylelikle köylüler, bu sahtekâr şihın kerametlerinin oğullarına bile işlemediğini kendi gözleriyle görür, kulaklarıyla duyarlardı. Ama Satılmış'ın yaptıkları da yanına kâr kalmamalı, partinin söylediklerini ciddiye almayı öğrenmeliydi. Bu iki yöntem birlikte kullanılırsa ancak sonuç alınabilirdi.

Yusuf, bekledikleri yoldaşları gelince daldığı düşüncelerinden uyandı. Gelenlerle beraber 10 kişi olmuşlardı. Nihayet bekledikleri silahlar gelmişti. 2 adet rpg-7 ve 10 kadar roketin yanında bir düzine de yeni keleş getirmişlerdi. Yeni gelenler getirdikleri silahları, altında oturdukları ağacın dallarına astılar. Pırl pırl yeni silahlarla süslenen ağaç, sanki meyve yerine silah veriyor gibi olmuştu.

Daha öne gelmiş olanlar 2-3 saatten beri yanan ateşin közlerini bir kenara sıyrıp, toprağa gömdükleri iyice pişmiş eti çıkardılar. Hep birlikte et, ekmek ve yoğurtla kendilerine bir ziyafet çektiler. Kara demliğin çayını da tazelediler. Tam bu sırada nöbetçinin işaretleri geldi. Bir gelen vardı demek. Kemal silahını kaptı fırladı. Az ötede kayanın yanından kıvrılırken bir çobanla burun buruna geldiler. Elinde tüfek sakallı birini bir anda karşısında bulan çoban epeyce korktu. Kemal çobanı kolundan tuttu, bu arada Haceli de yetişti. Çobanı görünce Kemal'e işaret etti, çobanı ateşin başına getirdiler. Haceli'nin köylüsüydü çoban, tanıyorlardı. Kimseye bir zararı olmayan, kendi halinde dürüst bir emekçiydi. Ama öylesine korkmuştu ki, kendi köylülerini bile tanıyamamıştı. Hele de oturduğu yerde tam karşısındaki silahların asılı olduğu ağacı görünce beti benzi attı, ağzından bir "aboo" sesi çıktı, alt dudağı tam ortasından yarıp kanamaya başladı. Yusuf sakinleştirici bir sesle "korkma" dedi, bir sigara uzattı. Çoban kalınca sarılmış sert içimli tütünden bir nefes çekti. Ona bir de çay uzattılar, elleri titreyerek aldı, döke döke yere, yanına bıraktı. Çok korktuğu, dehşet içinde olduğu ve korkudan hiçbir şey düşünemediği her halinden belliydi. Bir sürü silahlı adam, dallarında meyve yerine silahlar yetişen bir ağaç... Zavallı çoban korkmasında ne yapsındı!

O sırada çobanın köpeği Haceli'yi tanımış, yanına sokulmuştu bile. Haceli kulaklarını, boyununun altını kaşırken köpek hafif hafif hırlamaya, kuyruğunu keyifle sallamaya başlamıştı bile. Çoban korkudan bunu bile görmüyor, hiçbir şeyi gerçek olarak algılayamıyordu. Çoban çayını sigarasını içtikten sonra kendilerinin devrimci olduğunu, gördüklerinden hiç kimseye bahsetmemesini söylediler. Etrafa yayılan sürüyü toplayıp önüne katarak çobanı gönderdirler. Çoban gözden yitene kadar ürkek bakışlarla dönüp dönüp onlara bakmayı sürdürdü.

Aynı akşam sürüyü köye getiren çoban doğru Cuma emmiye gidip gördüklerini birer birer anlattı. Tüfekler, bombalar, toplar yetişen bir silah ağacıydı gördüğü. Erenler, kırklar bu ağacın altında toplanmış cem yapıyorlardı. Mübarek adamlar yolunu kesmiş, kolundan tutup ateşlerinin başına oturtmuşlardı. Kendisine adını bile sormadan adıyla seslenmiş, tütün, çay ikram etmişlerdi. Hayatında içtiği en güzel çay, en iyi tütündü. Kesinlikle ermişlerdi bunlar. Yoksa Abuzer olduğunu nereden bileceklerdi. Üstelik köpek bile onlara ürememiş, yanlarına sokulmuştu.

Çoban yalan söylemiyordu. Gördüklerini nasıl algılamışsa öylece anlatıyordu. Cuma emmi "bu ahmak bizim yoldaşlara rastlamış anlaşılın" diye düşündü. Orda olduklarını biliyordu. Çünkü bugün Şahan'la onlara yiyecek göndermişti. Ama Abuzer'in ağzını sıkı tutması için onu biraz daha korkuttu.

"Aman ha, sakın bunları kimseye anlatma. Bana söylemen de doğru değildi. Erenler, Kırklar bunu anlattığını duymasın bilmesin. Bir daha da sakın sakın hiç kimseye deme."

Abuzer'i biraz daha oturtup onunla konuştu. İyice sakinleştirdikten sonra son bir kez daha uya-

rı, gönderdi.

“Oğlum sen koyunları güderken uyumuş rüya görmüşsün. Sakın bunu böyle kimseye anlatma kimse inanmaz. Köyde bi duyulursa, sana bir de deli der, bir daha iş de vermezler.”

...

Yusuf kendi kendisine iyice düşündükten sonra yeni gelenlerden Murat'ı yanına çağırdı, köyden gelen haberi aktardı. Sonra da önerisini söyledi.

“Bu herifin dilini tutmayı öğrenmesi lazım. Böyle faşist faşist konuşmasına göz yumamayız. Bu akşam onu bir ziyaret edelim. Biraz hışnayalım. Herkes de görsün, bilsin ki böyle şeylerin bir cezası olur.”

Murat biraz düşündükten sonra “olur” dedi. Özellikle kendi köylülerini gönderdiler. Halo ile Haceli'nin yanına ne olur ne olmaz diye güvenlik için Veli'yi de kattılar. Gerçi köyde bir şey olmazdı ya, böylesi daha iyiydi.

Akşamüzeri hava tam kararmadan üç kişi omuzlarında tüfekleriyle köye girdi. Yukarı köyü boydan boya geçti, asfalta indiler. Asfaltın karşı tarafına, aşağı köye girer girmez sokağın köşesine Veli'yi nöbete bıraktılar. Haceli ile Halo Satılmış'ın kapısını vurdu. İçerden Döndü gelinin sesi geldi.

“Kim o?”

“Benim ben, Haceli. Satılmış evde mi? Kapiya çıksın hele söyle de Döndü bacı.”

“Az bekle Haceli edem, hemen göndereyim.”

Satılmış, Haceli'nin sesini duyduğunda sofrada yemek yiyordu. Elindeki kaşık düştü. Dişlerinin arasından Döndü'ye tısladı kızgınlık ve korkuyla.

“Niye evde yok demedin?”

“Niye yalan konuşayım. Ben sana kaç defa dedim dilini tut başına iş açacaksın diye. Köyde

devrimcilerden kim kötülük gördü de böyle konuşuyorsun demedim mi. Şimdi git nasıl batırıyorsun öyle temizle. Ne diyeceksen de Haceli'ye de."

Haceli kapıya biraz daha sert vurdu.

"De hele Satılmış. Sabaha kadar seni mi bekleyeceğiz."

"Geldim Haceli ede geldim."

Satılmış ayaklarını sürüye sürüye kapıya geldi. Kapıyı açar açmaz silahlı Halo'yu ve Haceli'yi gördü, beti benzi attı. Kâğıt gibi bembeyaz bir suratla kekelemeye başladı.

"De hele içeri gelin yoldaşlar. Allah ne verdiyse hep beraber yiyelim. Benden ne isteyecekseniz yemekten sonra dersiniz."

"Yok. Ne yemek yemeye geldik ne de bir şey istemeye. Biz sana "dilini tut, yoksa kötü olur demedik mi? Ne konuşuyorsun yine sağda solda?"

"Tövbe! Vallah da yalan, billah da yalan, tilah da yalan."

Satılmış daha yeminlerini tamamlayamadan Halo yakasından tuttuğu gibi onu sokağa çekti. Diğer eliyle de okkalı bir tokat yapıştırdı. Sonra omzundan tüfeğini eline aldı. Simirnof tüfeğinin dipçiğiyle vurup çökertti. Halo Haceli'ye fırsat vermeden Satılmış'ı evire çevire dövmeye başladı. Satılmış'ın canhıraş çığlıklarına komşuları dışarı fırladı. Halo'yla Haceli'yi gören "oh olmuş, ellerine sağlık" deyip ya durup seyrediyor ya da tekrar evine giriyordu. Bu sırada Döndü gelin başına başörtüsünü almış dışarı çıkmıştı. Sokakta, kapısının önünde Satılmış'ın yediği dayağa bakıp bakıp söyleniyordu.

"Vur edem vur. Vur Halo vur. Elleriniz dert görmesin. Şimdi öğren bakalım Satılmış Efendi nasılmış dilini tutmamak. Hak etti o, vurun. Onca dedim kes sesini diye. Vurun, vurun."

Bütün bunları söylerken, aslında Satılmış'ın

haline acıyor, “yeter vurmayın” demek istiyordu. Ama Satılmış'ın yaptıklarını bildiğinden, bir dayakla kurtulmuş olmasına da için için seviniyordu. Halo ile Haceli işlerini bitirip gittikten sonra Satılmış'ı komşuları içeri taşıyıp yatağa yatırmışlardı. Satılmış on gün kalkmadan yatmış, karısı Döndü de ona bakmıştı. Ondan sonra da Satılmış'ın devrimciler hakkında iyi ya da kötü konuştuğunu kimse duymadı.

Haceliler kampa döndüğünde birlik hazırlanmaya başlamıştı bile. Yükler hazırlanıp sırt çantalarına yerleştirildi. Yere derince bir çukur kazıp çer-çöp ne varsa gömüldü. Ayakkabılar sıkılandı. Sırt çantalarından sonra silahlarını da omuzladılar. Son bir kez etrafı gözden geçirip yerleri düzlediler. Satılmış yüzünden biraz gecikmiş de olsa 10 kişilik birlik yönünü Kuz dağının tepelerine dönüp yürüyüşe başladı. Bir süre sonra ortalığı hafifçe ısıtan ayın altında yürüyenlerin silüetleriyle ağaçların silüetleri birbirine karıştı. Hiçbir iz bırakmadan yönünü geleceğe dönenler yollarına devam ediyorlardı.

Önsöz Dergisi, 18.Sayı

METİN'İN HİKAYESİ 1 MAYIS 1977

*500 bin emekçi vardı
Taksim Meydanına girdi
bir İstanbul yürüyordu
sorular bir gün sorular*

Radyoyu açtığında Ruhi Su çalışıyordu. Onun o müthiş sesinden ne zaman bu türküyü dinlese hep o güne, 1 Mayıs 1977'ye giderdi. Yine öyle oldu.

Kâh coşarak, kâh yürüyerek, kah sloganlar atarak, ama içleri hep coşkuyla dolu, yürekleri heyecandan pir pir eden yüzbinler, tek bir vücut gibi akıyorlardı Taksim'e; adını 1 Mayıs Alanı yapmaya. Şehrin kılcal damarlarından ana arterlere, arterlerden de doğru yaşamın merkezine Taksim'e giden yüzbinlerden hiçbiri o gün olacakları bilemezdi. Akşam olduğunda kurşunlanarak, panzerler altında ezilerek ya da panik halindeki insanların ayakları altında ezilerek, 37 insan ölmüş, yüzlercesi de yaralanmıştı. Ve o güne dair her birinin ayrı bir hikayesi vardır anlatacak. İşte bu da onlardan biri Metin'in hikayesi.

***

Orhan'la Metin sabaha karşı geldiler eve. İki si de bitkin bir vaziyette attılar kendilerini yatağa. Kaç gecedir hep böyleydi. Sabaha karşı geliyor, 2

-3 saatlik bir uykudan sonra kalkıp yeniden gidiyorlardı. Orhan yine gün içinde yatabiliyordu, ama Metin iyice zayıflamış, avurtları birbirine geçmiş, gözlerinin altına siyah halkalar oturmaya başlamıştı. Akşama kadar Cağaloğlu'nda bir matbaada çalışıyor, akşamları da yoldaşlarıyla beraber bildiri dağıtıyor, afiş yapıştırıyorlardı. 1 Mayıs'a birkaç gün kalmıştı. Büyük bir coşkuyla, heyecanla hazırlanıyorlardı.

Orhan 18 yaşında bir gençti. Aslen Tokatlıydı. Ailesiyle birlikte oturuyorlardı. Lise son sınıfta olsa da bitirmiş sayılırdı. Üniversite sınavlarına hazırlanıyordu. Ailenin en küçüğü Orhan'dı. Babası Hasan emekli öğretmendi. Emekli olduktan sonra İstanbul'a gelmiş, Kadırga'ya yerleşmişlerdi. Küçük bir kuruyemişçi dükkânı almış, ailenin geçimini oradan sağlamaya başlamıştı. İstanbul'a asıl geliş nedenini sorduklarında, hep "çocuklar" derdi, "onlar daha iyi eğitim alsınlar diye geldim." Orhan'ın büyüğü kızdı; Meryem. Sağlık meslek okulunu bitirmiş, iki yıl kadar da hemşirelik yapmıştı. En büyükleri Selim, babası gibi öğretmendi. Meryem'le Selim bir yıldan fazla bir süredir mesleği bırakmışlar, kendilerini her şeyiyle devrime, devrimci mücadeleye adanmışlardı.

Hatice ana sabah erkenden kalkmıştı. Orhan'ın kapısını açıp baktı. Orhan'la Metin divanlara uzanmış mışıl mışıl uyuyorlardı. Pantolonlarını bile çıkarmadıklarından belliydi yeni geldikleri. Usulca yaklaştı, sevgiyle üzerlerini örttü, bir süre seyretti, ikisinin de derin uykuda soluk alışverişlerini dinledi. Bir yıl kadar olmuştu Metin'i tanıyalı. Kendi oğullarından hiç farkı yoktu onun için. Bir gece Selim'le birlikte gelmişlerdi eve. Elleri yüzleri pis, üstleri başları çamur içinde. Metin doğru banyoya gitmiş elinden geldiği kadar üstünü başını temizlemeye çalışmıştı. Hatice ana da ona Selim'in

bir pantolonuyla gömleğini verip, üstündekileri çıkarmasını söylemişti. Temizlenip yanlarına geldiğinde utangaç bir gülümseme vardı gözlerinde. Suçlu bir çocuğun annesine bakışı gibi. Selim'le yaşıt sayılırdı. 24-25 yaşlarında güçlü kuvvetli, uzun sayılacak orta boylu kara yağız bir gençti. İlk gelişinde biraz haylaz çocuklar gibi gitmiş olsa da daha sonra gelip gitmeye başladı ve Hatice anayla olsun Hasan amcayla olsun mutlaka oturur sohbet eder, onlara değer verir, görüşlerini ciddiye alırdı. Hatice Anaya daha yakın davranır, anası gibi severdi. Bir de kendi oğullarının yapmadığını yapar, mutfağa dalıp bulaşık yıkar, çay demler, çaylarını doldururdu.

Yine bir akşam Metin Selimlerdeydi. Herkes masada yemekteydi. Hatice ana Metin'e döndü, hepsini şaşkına çeviren bir soru sordu:

“Hele de bakayım bana oğlum. Bu devriminiz ne zaman olacak?”

“Ne bileyim ben ana. Niye sordun?”

“Niyesi var mı oğlum, işte Hasan emmin artık kocadı sayılır. İki gün iyiye bir gün hasta. İki oğlan bir kız. Hepsi de sizde. Eğer bu devrim bir iki seneye olacaksa tamam. Yok daha uzun sürecekse Ya Meryem ya Selim, birini bize verin. İşe dönsünler, yoksa perişan olacağız.”

***

Metin Mersinli bir matbaa ustasıydı. Teknik liseyi bitirmiş, bir süre Mersin'de Adana'da çalıştıktan sonra birkaç yıl önce İstanbul'a gelmişti. Şimdi iki yoldaşıyla beraber Yedikule'de bir konakta kalıyordu. Konak dediysek, bu kendi verdikleri isimdi. Kaldıkları yer oldukça eski, iki katlı ahşap bir evdi. En güzel yanı sahile yakınlığı ve denizi görmesiydi. Tarihi bina diye yıkımına, bakımına

imkân bulamayan ev sahibi gençlere kiralamaya razı olmuştu. Bir de tren yolunun hemen yanında olduğundan her tren geçişinde temellerine dek sarsılırdı. İlk zamanlar biraz zorlansalar da şimdi alışmışlardı. Metin'in dışında bir İrfan vardı bir de Kâmil. İrfan Çorumlu bir ayakkabı ustasıydı. 3 yıl olmuştu, bir akşam işten çıktıktan sonra Beyazıt meydanında kafasına çuval geçirip kaçırmıştı MİT. Günler süren işkencelerden sonra boş bir çuval gibi gece yarısı sokağa attıklarında artık ağır işitiyordu. İki kulağının zarı da patlamıştı. Başka bir arıza kalmasa da o zaman günlerce yatmıştı. Üçüncü yoldaşları Artvinli bir Laz'dı: Kâmil. İstanbul'a üniversite öğrenimi için gelmişti. İnşaat mühendisliği öğrencisiydi. Ama şimdi onun da hayatındaki en önemli iş devrimdi, devrimci mücadeleydi.

O 1 Mayıs sabahı Metin erkenden kalktı, tıraşını olduktan sonra yoldaşlarını uyardı. Çayın altını yakıp dışarı çıktı. Az sonra elinde sıcacık poğaçalarla geldiğinde çayı demlemişlerdi. Kahvaltılarını yaptılar, hazırlanıp çıktılar. Üçü de bugün nasıl bu kadar sakin davrandıklarını bilemiyordu. 15 günden beri ne yediklerini ne içtiklerini ne zaman nerede yatıp kalktuklarını bile unutmışlardı. İrfan da Metin de işten sonra bildiriye, afişe koşuyorlardı diğer yoldaşlarıyla. Kâmil zaten kendi dergilerinde çalışıyordu, Emeğin Birliği'ni çıkarıyorlardı. Akşam olunca üçü de koşturuyorlardı; Eminönü, Aksaray, Topkapı, Davutpaşa, Maltepe, Esenler, Kocamustafapaşa, Yedikule, Zeytinburnu, Bakırköy, Merter ta Sefaköy'e kadar her tarafa afiş yapmışlardı.

Nihayet o gün gelmişti. Dıştan ne kadar sakin görünseler de üçünün de içi içine sığmıyordu. Damarlarındaki kan tutuşmuş, deli coş bir koşu tutturmuş, yüreklerine kanat takmıştı. Dolmu-

şa nasıl bindiler, Aksaray'a nasıl geldiler üçü de bilmiyordu. Pertevniyal'ın arka sokağından geçip aradan çıktılar.

“Bakın bakın, karşıda pastanenin aradalar bizimkiler” diye diğer yoldaşları gösterdi. Hemen yetiştiler.

Saraçhane'ye çıktıklarında kalabalık şimdiden doldurmuştu bile koca meydanı. Her yerden bitmez tükenmez bir insan akışı vardı. Türk-İş'e bağlı bazı sendikalardan katılım olsa da kitlenin asıl büyük kısmı DİSK'e bağlı sendikalardan oluşuyordu. Demirdöküm, Arçelik, Otomarsan, Şişecam, Uzel, Bereç, Pancar Motor, Ülker vb. daha pek çok fabrikadan işçiler ellerinde pankartlarıyla, bayraklarıyla, kimisi bayramlıklarını giymiş, kimisi işçi tulumuyla gelmişti.

***

Saat 09.00'da yürüyüş korteji Taksim'e doğru çıktı yola. En önde DİSK'in kendi kortejleri, sonra diğer sendikalardan katılanlar. Onları TÖB-DER, TMMOB ve diğer meslek örgütlerinin kortejleri takip etti. Daha sonra da siyasi örgüt ve çevreler...

Metin Emeğin Birlikçisiydi. 1 Mayıs'a 3 siyasi yapı; Emeğin Birliği, Proleter ve Kurtuluş ortak pankartla, birlikte katılmaya karar vermişlerdi. Pankarttaki slogan “Fabrikalar, Tarlalar, Siyasi İktidar Her Şey Emeğin Olacak!...” O güne kadar bu sloganı atmayan Kurtuluş çevresi, 1 Mayıs 1977'den itibaren bu sloganı benimsedi. Proleter çevresi ise bir yıla kalmadan kendi kendilerini feshedip Emeğin Birliğine katıldı.

Taksim'e doğru iki koldan, iki dev nehirdi akan. Birisi Beşiktaş'tan, birisi Saraçhane'den. Bayraklar, pankartlar, sloganlarla; yürüyerek, koşarak, durarak, coşarak akıyorlardı. Binler, on

binler, derecikler birikiyor, toplanıyor ve akıyorlardı dur duraksız. Tarlabası yokuşunu tırmanıp girdi Metinler de meydana. Zaten son giren kortej de onlarınkiydi. Arkalarında değişik Maocu gruplar geliyorlardı. DİSK önceden açıklamıştı Maocular gelmesin, alana almayacağız diye. Metinlerden hemen sonra DİSK kolluğu takmış görevliler kapattılar girişi. Metin bir baktı, bir güzel gelincik tarlasıydı meydan, binlerce kızıl bayrak rüzgârda salınan gelincikler gibi uzatmış boyunlarını salınıyorlardı nazlı nazlı. Bir güzel, bir kalabalıktı meydan, bir yürek gibiydi, bir nabız gibi...

Daha Taksim anıtının yanına gelmemişlerdi ki birden patladı silahlar. Meydandaki devin yürek atışlarını bastırdı silah tarrakaları. O beyaz Renaultlardan biri çıktı ortaya. Hani 1970'lerin ortalarından beri polisin yaygın olarak kullandığı; adı 90'lı yıllarda kaçırılıp katledilenlerle anılan o meşum beyaz Renaultlardan biri Sıraselviler'den çıktı, meydanı tarayarak bir tur atıp Şişli yönüne doğru gözden ıradı gitti. Daha silah sesleri duyulur duyulmaz yere attılar kendilerini "yatın" diye bağırarak. Onları gören diğerleri de yani heykelin orada vurulan olmadıysa o gün, herkes kendini yere attığındandır.

Bir yanında İrfan'la Kâmil vardı Metin'in Taksim Meydanına girerken, diğer yanından Remzi'yle Leyla. Remzi'yle İrfan aynı işyerinde çalışıyorlardı, yani o da ayakkabıcıydı. Gaziozmanpaşa'daydı evleri. Metin bir ya da iki yaş büyüktü. Leyla, Remzi'nin nişanlısıydı. O da Alibeyköy'den gelmişti, bir konfeksiyon atölyesinde çalışıyordu. Silahlar patlayınca "yatın" diye bağırıp yere atarken kendilerini, Leyla panikleyip kaçmaya çalışmıştı. Metin hemen yakalayıp yatırmıştı onu da yere. Kalkmasın diye de ensesinden bastırıyordu bir eliyle. Ağzını Leyla'nın kulağına dayayıp sert bir sesle bağırırdı:

“Sakın kalkma. Yat yere. Yoksa vurulursun.”

Dedik ya, Leyla Remzi'yle nişanlıydı o zaman ve sanırım seviyorlardı da birbirlerini. Ama olmadı, yürütemediler. Yaşam her birini başka bir yana savurdu. Metin'in yolu Remzi'yle daha sonra pek çok defa kesişti, ama Leyla'yı, bir daha göremedi. Zaten hep böyledir. Aynı yollarda aynı amaçları için yürüyenlerin yolları bir gün mutlaka kesişir, hatta birleşir. Remzi'yle Metin'inki de böyle oldu.

Metin'in kulağına bağırmasından sonra Leyla biraz sakinleşse de henüz güvenemiyor, ensesindeki eliyle bastırmaya devam ediyordu. Bir yandan da gözleriyle dört bir yanı tarıyor, nasıl kurtulabilir, neler yaparız diye bir çıkış yolu arıyordu. Remzi'ye, “sürünerek ilerleyelim” dedi, Sıraselviler girişini işaret ederek. Nasıl olduysa olmuş, Kamil'le İrfan'dan kopmuştu, onları göremiyordu. İlk şoku atlatıp daha mantıklı davranmaya başlayan Leyla'yı da aralarına alarak sürünmeye başladılar. Bu sırada solda, biraz ilerde bir silah gören Metin, Remzi'ye “siz ilerleyin” deyip o yana döndü. 10-15 metre sürünerek silaha ulaştı; kontrol etti. Doluydu. Elinde 14'lü Browling'le sürünerek Sıraselviler'in girişinde kendisini bekleyen Remzi ile Leyla'nın yanına geldiğinde Remzi'nin elindeki silahı gördü. Nereden almıştı bilmiyordu. Ya gelirken üzerindeydi eline almıştı ya da kendisi gibi birilerinin taşımaya korkup attığı silahlardan birine de o rast gelmişti.

Taksim Meydanına çikalı on dakika ya olmuş ya olmamıştı, ama yaşananlara bakılırsa yıllar geçmiş gibiydi. Az önceki Taksim gitmiş, yerine başka bir meydan gelmişti sanki. Onlar meydana girerken tam karşıda AKM'nin ön cephesini kaplayan, bileğindeki zincirleri koparmış bir işçi, meydanadaki yüzbinleri kucaklarcasına kollarını iki yana açmış haykırıyordu pankarttan: “Bütün Ülkelerin

İşçileri Birleşin!...” Meydanı dolduran yüzbinler de bu çağrıya cevap veriyordu adeta: Ellerinde pankartları, bayrakları, sloganlarıyla haykırıyorlardı taleplerini. Bir meydan değil, bir bayram yeri... Öyle güzel, öyle coşkun, öyle görkemli...

Birkaç dakika içinde her şey alt üst olmuş, her şey birbirine karışmıştı. Meydanda bir karsırğa esmiş, bir hortum bayrakları, pankartları parçalayıp birbirine karıştırdıktan sonra yerlere savurmuş gibiydi. Oraya buraya savrulmuş bayrakların, pankartların üzerinde şimdi panzerler dolaşüyor; sağda solda inleyen yaralıların yardım isteyen çığlıkları işitiliyordu. Intercontinental’in hemen yanında tam Kazancı yokuşunun o daracık girişindeyse insanlar üst üste yığılmış; sanki bütün meydanda esip savuran hortum, topladığı ne varsa hepsini getirip bu daracık girişe boşaltmış. Hani bir resim vardır Delacroix’un “özgürlük” tablosu. 1848 barikatları, işçiler vurulmuş üst üste yatarlar, bir kadın, başında kırmızı frigya beresi elinde kızıl bayrak ve iki yanında genç işçi-savaşçılar. İşte bu tablodaki kadınla genç savaşçıları çıkarın, geriye kalan o vurulmuş işçilerden oluşan o barikat, şimdi buraya, Kazancı Yokuşunun başına kurulmuştu.

Hepsinin üstündeyse, meydandaki paniği daha da arttırmak istercesine bağırın polis sirenleri... Silahlar sussa da sirenler devam ediyor...

Metin, elinde az önce yerden aldığı silahla ayağa kalkmış, gözleriyle bütün meydanı tarıyor, adeta duvarların ötesini görmeye çalışıyordu. Yoldaşlarını, İrfanları arıyordu. Kimseyi göremeyince İstiklal Caddesine yöneldi. Bir adım attı. Remzi koldundan yakaladı.

“Dur. Nereye?” Metin ilk defa görüyormuş gibi baktı Remzi’ye. “İrfanları, yoldaşları bulmam gerek”

“Onlar Tarlabası'nın araya girdilerdi son gördüğümde bizimkilerle beraber. Hepsi de iyiydi. Hadi, biz de gidelim buradan.”

Üçü beraber Sıraselviler'den aşağıya doğru hızla indiler. Şan sinemasının girişinde kalabalık yığılmıştı. Tam kapıda İrfan'la karşılaştılar.

“İçeri girmeyin isterseniz. Yaralıları taşımışlar. Tanıdık kimse var mı diye baktım. Kimseyi tanımadım.”

Birlikte dönmeye karar verdiler. Hızla Fırzağa'dan Tophane'ye doğru giderken birden durdular. Onlar ilerledikçe önlerindeki kalabalık ikiye yarıyor, sanki onlara yol veriyordu. İrfan ikisine birden seslendi.

“Sokun şu silahları belinize. Elinizde silah, tabi böyle olur.”

Remzi'yle Metin birbirlerine baktılar. Hiçbir şey demeden silahları kemerlerine sıkıştırdı ikisi de. Neredeyse 1 saatten beri ellerinde silah oradan oraya koşturup durmuşlardı. Hadi kendileri neyse de ne Leyla bir şey demişti bu konuda ne de İrfan. Silah sanki birden olağanlaşmıştı. Tophane'den Karaköy'e, Eminönü'ne kadar hiç durmadan koşar adım gittiler. Leyla ile Remzi Alibeyköy arabasına binip gideceklerdi. İrfan'ı da çağırdı Remzi.

“Hadi bize gidelim. Annem ne zamandır sorup duruyor seni.”

“Olur, gidelim” dedi. Metin'e döndü, “Bir şey var mı yoldaş?”

“Kâmil nerede? Diğer yoldaşlardan haberin var mı?”

“İyiler iyiler. Merak etme, Tarlabası'nda ayrıldık. Onlar Yenişehir'e indiler, Kâmil eve gidecekti. Diğer yoldaşlar zaten Okmeydanı'na gidiyorlardı.”

“Selimlerden haberin var mı?”

“En son gördüğümde iyilerdi, ama ne yaptılar bilmiyorum.”

Ayrıldılar. İrfan, Remzi ve Leyla otobüs duraklarına yönelirken Metin Tahtakale'ye daldı.

***

Metin yine de merak ediyordu. Ya sonra bir şey olmuşsa? Belindeki silahla oradan oraya koşmayı da hiç istemiyordu. Hızlı bir yürüyüşle Tahtakale'den Beyazıt'a, oradan da Kadırğa'ya geçti. Orhan bugün dükkânda olacaktı. Her ihtimale karşı Orhan'ı geride nöbette bırakmışlardı. Başsıkışan ona dönecekti. 1 Mayıs'a bu kadar heyecanla, sabırsızlıkla hazırlandığı halde onu geride beklemeye ikna etmeleri mümkün olmamış, sonunda Metin sorunu talimatla çözmek zorunda kalmıştı. Dün akşam Orhan Hasan amcaya "Baba, yarın ben açarım dükkânı, istersen sen gelme" dediğinde Hasan amca önce bu işin içinde bir iş var diye işkillense de bugün bir yere gitmeyecek olmasına sevinmiş, hiç itiraz etmeden anahtarları uzatmıştı.

Metin dükkânın oraya gelince etrafı bir koлаçan ettikten sonra içeriye girdi. Orhan tezgâhın arkasında oturmuş, kitabına dalmıştı. Kafasını kaldırıp da Metin'i görünce, ta gözbebeklerine kadar yayılan kocaman bir gülümseme geldi oturdu suratına.

"Çok merak ettik yoldaş! Nerede kaldın?"

"Ben iyiyim yoldaş. Sen yoldaşlardan haber ver."

"Sen, İrfan ve Kâmil dışında herkes iyi. Sen söyle."

"İrfan da iyi. Az önce ayrıldık. Kâmil'i Taksim'den ayrıldıktan sonra görmüş, iyiymiş. Demek buraya gelmedi."

"Bizimkiler seni evde bekliyorlar. Dur kapatayım da beraber çıkalım."

Dükkânı kapatıp hemen eve çıktılar. Kapıyı

açan Meryem Metin'in boynuna sarıldı. İçeri girdiler. Herkes rahat bir nefes aldı. Bu saate kadar hiç haber alamamışlardı, merak içindeydiler. Oturup kısaca konuştular, bilgi alışverişi yapıldı.

"Aç mısın oğlum? Yemek yedin mi?"

Hatice ananın sorusu Metin'e açıklığını hatırlattı. Sabahtan beri hiçbir şey yememişti.

"Hem de nasıl. Sabahtan beri hiçbir şey yemedim."

"Aha bunlar da öyle. Sen gelene kadar somurtup oturdular. Geldin de yüzleri açıldı. Hazırlayayım sofrayı da hep beraber yiyelim."

Metin yemekten sonra fazla oturmadı. Belindeki silahı kimseye fark ettirmeden Selim'e aktardıktan sonra kalktı.

"Eve gitmem lazım. Bizim Laz'ı merak ediyorum. Hem o da bizi merak ediyordur."

Kumkapı'dan trene atladı. Trenden indiğinde hava iyice kararmış, akşam çökmüştü. Ancak hava çok güzeldi. Ilık bir bahar akşamı olmasına rağmen bugün olanların yüzünden herkes erkenden evlerine çekilmiş sokaklar neredeyse boşalmıştı. Konağın sokağına girerken, köşede az kalsın Kâmil'le çarpışıyorlardı. Kâmil sırtına bir kaput giymiş, hızlı adımlarla yürüyordu. Kaput dediysek, kalın mı kalın, uzun bir kaput 2. Dünya Savaşını anlatan filmlerde Sovyetler Birliği'ne saldıran faşist Alman askerlerinin giydiklerine benzer bir şeydi. Kış günü uyku tulumu niyetine gir içine yat. İşte Kâmil'in bu havada giydiği Kaput buydu.

"Bu ne hal yoldaş? Hasta mısın? Bu havada böyle giyilir mi? Nereye?"

Arka arkaya sıralanan soruların hiçbirine cevap vermedi Kâmil.

"Yok bir şey yoldaş. Hadi eve gidelim. Orada konuşuruz."

Kâmil Taksim'de silahlar patladıktan sonra

panik çıkıp ortalık karışınca İrfanlarla birlikte Tarlabası'nın ara sokaklarından aşağıya, Yenişehir'e kadar inmişti. İrfan diğerlerini bulmak için yeniden Taksim'e çıkınca, kendisi de Şişli tarafından gelenlerle Okmeydanı'na çıkmış, oradan da Topkapı üzerinden eve dönmüştü. Saatlerce bekledikten sonra daha fazla dayanamamış, evde ne kadar silah varsa kuşanmış, üstüne de kaputu giyip çıkmıştı. Daha sokağın köşesini dönerken Metin'le karşılaşmışlardı. Eve varıp içeri girdikten sonra kaputu çıkardı. Metin şaşkınlıktan kocaman açılmış gözleriyle sordu:

“Bu ne yoldaş? Nereye böyle?”

“Nereye olacak yoldaş savaşa.”

Önsöz Dergisi, 21.Sayı

Sermaye sınıfının, sömürsünü devam ettirebilmek için, bin bir yolla işçi ve emekçi sınıfların bilinçlerini bulandırmaya, düşüncelerini esir alarak onları yönlendirmeye çalışması, onların birliğini dağıtmaya yönelik politikalar üretilmesini irdeleyen yazar, inceleme yazılarında; insanın toplumsal sistemler karşısındaki durumu ve toplumsal sistemlerin etkileri konusundaki olguları ortaya koyuyor.